תלמוד בבלי · ראשונים · רי״ף · מפרשים

רבינו יונה על ברכות

רבנו יונה גירונדי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רבינו יונה על ברכות

רבנו יונה גירונדי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רבינו-יונה-על-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף א. 5
דף א: 9
דף ב. 10
דף ב: 11
דף ג. 13
דף ג: 16
דף ד. 19
דף ד: 21
דף ה. 25
דף ה: 28
דף ו. 29
דף ו: 32
דף ז. 34
דף ז: 36
דף ח. 39
דף ח: 41
דף ט. 43
דף ט: 45
דף י. 48
דף י: 49
דף יא. 52
דף יא: 55
דף יב. 58
דף יב: 60
דף יג. 63
דף יג: 65
דף יד. 67
דף יד: 70
דף טו. 72
דף טו: 75
דף טז. 77
דף טז: 79
דף יז. 82
דף יז: 85
דף יח. 87
דף יח: 89
דף יט. 92
דף יט: 94
דף כ. 97
דף כ: 100
דף כא. 102
דף כא: 105
דף כב. 107
דף כב: 111
דף כג. 113
דף כג: 115
דף כד. 117
דף כד: 119
דף כה. 122
דף כה: 125
דף כו. 129
דף כו: 132
דף כז. 135
דף כז: 138
דף כח. 140
דף כח: 142
דף כט. 145
דף כט: 148
דף ל. 150
דף ל: 152
דף לא. 156
דף לא: 158

דף לב. 160
דף לב: 163
דף לג. 166
דף לג: 168
דף לד. 172
דף לד: 173
דף לה. 176
דף לה: 178
דף לו. 180
דף לו: 183
דף לז. 184
דף לז: 188
דף לח. 191
דף לח: 193
דף לט. 195
דף לט: 197
דף מ. 198
דף מ: 201
דף מא. 203
דף מא: 206
דף מב. 210
דף מב: 213
דף מג. 214
דף מג: 216
דף מד. 217
דף מד: 218
דף מה. 218

דף א.

מאימתי קורין את שמע בערבין וכו'. מאי דנקט ערבין ברישא (גמרא דף ב.) סידורא דקרא נקט דכתיב ובשכבך ובקומך ומשום הכי בעי מאימתי זמן שכיבה דמשם ואילך מחייבין למיקרי ק"ש ומפרש משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן שזהו יציאת הכוכבים דכתיב גבי תרומה ובא השמש וטהר והיינו ביאת אורו לגמרי דהכי דרשינן בגמרא (שם ע"ב) מאי וטהר טהר יומא ושלשה דינים יש בענין הקדשים דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים פירוש מעשר שני הוא קדשים קלים והיו אוכלים אותם הבעלים בירושלים ואם נטמא הבעל כגון שנגע בנבילה או בשרץ צריך טבילה ומיד הוא טהור ואוכל ממנו בלא הערב שמש אבל אם הוא כהן ונטמא צריך טבילה והערב שמש לאכול תרומה ואם נטמא טומאה יותר חמורה כגון זב או זבה וכיוצא בהן שצריכין כפרה אין הטבילה והערב שמש מועיל לאכול קדשים דחמירי עד שיביא כפרתו הרי שזמן אכילת התרומה הוא מביאת אור השמש ואילך ולענין ק"ש ג"כ מאותה שעה ואילך קורין אותה:

עד סוף האשמורה הראשונה. דהיינו שליש הלילה (דף ג.) דשלש אשמורות הוי הלילה דכתיב באשמורת התיכונה ומדקאמר תיכונה מכלל דאיכא לפניה ולאחריה וסבירא ליה לר' אליעזר דמאי דכתיב ובשכבך אינו ר"ל כל זמן ששוכבים במטותיהן אלא כל זמן שהולכין לשכב ועד שליש הלילה דרך קצת בני אדם שמאחרין מלשכב ועדיין זמן שכיבה מיקרי:

וחכמים אומרים וכו'. חכמים ור"ג חולקין על ר' אליעזר בסוף הזמן ודורשין ובשכבך כל זמן שבני אדם שוכבין במטותיהן ואפילו חכמים דאמרי עד חצות (דף ד: ודף ט.) אינם חולקין עם רבן גמליאל בענין הדרשה דובשכבך דמודו דמן התורה זמנה כל הלילה אלא פלוגתא דר"ג וחכמים הוי בסייג דחכמים היו עושין סייג להרחיק אדם מן העבירה ור"ג לא חייש לסייג ומיהו בין חכמים בין רבן גמליאל כולהו מודו דלכתחלה צריך לקרותה מיד בצאת הכוכבים תדע דהא אמרינן לקמן (דף ד:) כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב וכו' ורוצה לומר שאפילו כשיבא מן השדה קודם זמנה אין לו לומר כיון שלא הגיע עדיין עונת זמן קריאת שמע אוכל ואשתה תחלה אלא יש לו לקרות תחלה או לשנות עד יציאת הכוכבים ויקרא קריאת שמע ויתפלל ואח"כ יאכל וכיון דחזינן דאפילו כשיבא קודם זמנה חששו שמא יבא לידי פשיעה והצריכוהו לקרות או לשנות כדי שיתפלל מיד שמעינן דדברי הכל שצריך לכתחלה לקרות מיד ביציאת הכוכבים ופלוגתייהו לא

הוי אלא בדיעבד חכמים סבירא להו דאפילו בדיעבד אינו יוצא אלא עד חצות משום סייג ור"ג ס"ל דבדיעבד יוצא כל הלילה:

ויש להקשות לרבנן דאמרי דאפילו דיעבד אינו יוצא אלא עד חצות אם עבר חצות מה יהא דינו שאם נאמר שלא יקרא כלל קשה כיון דקריאת שמע חיוב מן התורה היאך יכולין חכמים לפטרו ממנה. ואית דאמרי דסבירא להו דאחר חצות קורא אותה בלא ברכות שהברכות שאינן אלא מדרבנן יכולין הם בשלהם למנוע שלא יאמר אותן אחר שעבר זה הזמן אבל קריאת שמע שהוא מן התורה קורא אותה כל הלילה ואע"פ שאין שכרו כל כך כמו אם קרא אותה בברכותיה אפילו הכי יש לו שכר כיון שיוצא מחיוב של תורה וא"ת ולמה אינו אומר הברכות והא אמרינן גבי ק"ש של שחרית שאע"פ שעבר זמן קריאתה שאומר הברכות כדתנן (דף ט:) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד ודייקינן עלה (דף י:) מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות וי"ל דגבי קריאת שמע של לילה החמירו יותר מפני שהלילה היא זמן שינה ואם ידע שיכול לצאת מחיוב קריאת שמע ומחיוב הברכות אחר חצות יאמר בלבו מה לי ולצרה הזאת להכריח עצמי לקרוא מיד כיון שאחר חצות אוכל לצאת ידי חובה מן הכל ונראה למורי הרב נר"ו דס"ל לרבנן שאפילו קריאת שמע עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות שיכולין חכמים לפטרו ממצות עשה כל זמן שעושין כן משום סייג או משום קיום המצוה עצמה דהכי חזינן בלולב. שמצותו מן התורה יום ראשון ואפי' הכי כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו משום גזירה דשמא יעבירנו ארבע אמות ברה"ר וגבי סדין בציצית נמי אע"פ שהתורה חייבה אותו והתירה הכלאים לענין הציצית דכתיב לא תלבש שעטנז וסמיך ליה גדילים תעשה לך דאלמא משמע שהסדין שהוא של פשתן עם התכלת שהוא צבוע על הצמר מותר מן התורה אפי' הכי היו פוטרין אותו (מנחות דף מ:) ב"ש גזירה משום כסות לילה כלומר שאע"פ שאם היה לובש אותו ביום מחויב להטיל בו ציצית מה"ת אפי' הכי פטרו אותו שילבשנו בלא ציצית כיון דלילה אינה זמן של ציצית דמצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו וזכרתם דמשמע כל זמן שיש בו ראיה יש בו זכירה וכל זמן שאין בו ראיה אין בו זכירה וגזרו יום אטו לילה הרי שחייב מן התורה שלא ללבוש טלית של פשתן ביום בלא ציצית של תכלת ואפילו הכי פטרו אותו בית שמאי ללבשו בלא תכלת משום גזירה דשמא ילבש אותו בלילה ויעבור משום לא תלבש שעטנז ובהא הלכה כבית שמאי הכא נמי אע"פ שמצות קריאת שמע כל הלילה מן התורה אפי' הכי פטרו אותו חכמים משום סייג כדכתיבנא:

ואיפסיקא הלכתא (בגמ' דף ח:) כרבן גמליאל דאמר שסוף זמן קריאת שמע עד שיעלה עמוד השחר וזמן התחלת קריאתה היא מיציאת הכוכבים ואילך כרבי אליעזר דבהא ליכא מאן דפליג עליה:

ובירושלמי שואל על מה נהגו העולם לקרות ק"ש קודם זה הזמן והכי אמרינן התם הקורא קודם לכן לא יצא א"כ למה קורין אותה בבהכ"נ ומהדרי לא לצאת בה אלא לעמוד בתפלה מתוך ד"ת וכיון שק"ש של בית הכנסת אינו לצאת ידי חובה ואח"כ צריך לקרותה בבית לצאת ידי חיוב של תורה צריך כל אדם להיות נזהר בקריאתה ושלא יסמוך על הקריאה שקורא על מטתו מפני כמה דברים האחד מפני שאותה שעל מטתו קורא אותה אחר אכילה ושתיה וק"ש של חיוב צריך לקרותה קודם אכילה לכתחלה כדכתיבנא לעיל ועוד שאותה שעל מטתו מתוך שחושב שאינה אלא להבריח המזיקין בלבד כדלקמן (דף ה.) פעמים שאינו חושש ואינו קורא אותה ועוד שאינו מכוין לצאת בה ידי חובה מן התורה ומצות צריכות כוונה דאפי' מי שאמר שאינן צריכות כוונה מודה דלכתחלה צריכות ועוד שאפילו בלא זאת הכוונה צריך כוונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אינו מכוין על זה ועוד שהק"ש של חיוב צריך שיאמר אותה בברכה ושיקרא לפחות ב' פרשיות ראשונות שבהן עול מלכות שמים ועול המצות וק"ש שעל מטתו אומר אותה בלא ברכה ואינו אומר אלא פרשה ראשונה בלבד ומפני כל הטעמים האלו צריך שלא לסמוך לצאת ידי חובה על אותה שקורין סמוך למטה וצריך ג"כ שלא להסמך על אותה של בהכ"נ:

אלא כך הוא הענין שבבית הכנסת יקרא קריאת שמע עם ברכותיה ויתפלל ולא יכוין לצאת ידי חובת ק"ש באותה הקריאה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ויוצא ידי קריאת הברכות ואח"כ כשיהיה בביתו קודם שיאכל אחר יציאת הכוכבים יקרא אותה ויתכוין לצאת בה ידי חובה ויקרא אותה כולה במורא ובכוונת הלב ואם לא ירצה לקרות אלא השתי פרשיות בלבד סגי ליה בהכי ואע"פ דאמרינן בירושלמי וצריך להזכיר יציאת מצרים בזמנה דמשמע שצריך לומר פרשה שלישית שיש בה יציאת מצרים בשעה שקורא אותה לחובה אפילו הכי כיון שהזכיר יציאת מצרים בברכות בשעה שקורא אותה בבית הכנסת לא מצרכינן ליה להזכירה פעם אחרת וכתב רב עמרם ז"ל שבשעה שקורא אותה יברך אקב"ו לקרוא ק"ש ואומר מורי הרב שאין זה נכון שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום ולפיכך נראה לו שיותר נכון שיאמר אהבת עולם שנתקנה אצלה ואפילו על קריאת הפסוקים או קריאת תלמוד תורה מצינו שנפטר מברכה באמירתה כדאמרינן (דף יא:) השכים לקרות קודם שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא

ק"ש אין צריך לברך מאי טעמא שכבר נפטר באהבה רבה ואם תאמר כיון שאינו אומר ברכת מעריב ערבים הויא לה ברכה שאינה סמוכה לחברתה וכל ברכה שאינה סמוכה לחברתה צריך לפתוח בה בברוך יש לומר שכיון שבמקומה היא סמוכה לחברתה אין לחוש עכשיו כשאומר אותה על קריאת שמע אם אינו פותח בברוך שכיוצא בזה מצינו בתלמוד (לקמן דף כט:) בתפלת הדרך שאינה פותחת בברוך וחותם בה שומע תפלה מפני דכיון דבשמונה עשרה ברכת שומע תפלה סמוכה לחברתה אם עכשיו אינה סמוכה לחברתה לא חיישינן להכי. ועדיין יש לשאול כיון שאינו זמן קריאת שמע בשעה שקורין אותה בבית הכנסת היאך יוצא ידי חובה מהברכות אם אינו לילה לענין קריאת שמע ויש לומר שאע"פ שאינו לילה ממש מפני שלא יצאו הכוכבים אפילו הכי כיון ששקעה חמה והוי לילה לענין תפלה של ערבית כדלקמן הכא נמי דיינינן ליה לילה לקריאת הברכות ויכול לומר גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור כיון ששקעה חמה ואינו יכול להתפלל תפלת המנחה משם ואילך כדבעינן למימר בפ' תפלת השחר וברכת אהבת עולם נמי אומרים אותה שהרי מצינו שעל קריאת פסוקים יכול לאמרה כדכתיבנא לעיל ולפיכך לא חיישינן אם אומרים אותה קודם צאת הכוכבים או אם אומרים אותה שתי פעמים וברכת גאל ישראל נמי אע"פ שהתקינו לאומרה בלילה כנגד יציאת מצרים שהיתה בלילה אפ"ה כיון שלא למדנו זכירת יציאת מצרים בלילה (ד' יב:) אלא מרבוי דכל ימי חייך ואין כתיב שם לילה בפירוש אלא מייתור כל בלבד דרשינן ליה לא חיישינן אם אין אנו אומרים אותה בלילה ממש דכיון שלילה הוא לענין תפלת ערבית לילה הוי להזכיר יציאת מצרים והכי חזינן לקמן (ד' ח:) שאמרו שהקורא ק"ש של לילה קודם הנץ החמה ואע"פ שהוא יום שכבר עלה עמוד השחר מזכיר מדת הלילה וכיון שאפי' כשמתחיל היום לבא אמרו שיוצא אחר שיעלה עמוד השחר מק"ש כ"ש הכא שמתחלת כבר הלילה אע"פ שלא יצאו עדיין הכוכבים שיכול לומר מדת הלילה אע"ג שאינו יכול לקרוא ק"ש עצמה וכי תימא כמו שיוצא לשם בדיעבד מק"ש עצמה של לילה אע"פ שאינו לילה ממש ה"נ אמאי אינו יוצא בדיעבד אחר שקיעת החמה אע"פ שאינו לילה ממש י"ל שכיון שהתורה תלתה אותה בזמן שכיבה ובשקיעת החמה אינו זמן שכיבה לשום אדם לפיכך אינו יוצא באותה שעה כלל אבל בבקר אע"פ שהוא יום יוצא בדיעבד מפני שעדיין זמן שכיבה הוא שקצת בני אדם שוכבין בבקר במטותיהן ולברכת המלך בכבודו והפסוקים שאומרים בלחש אין לחוש שזה אינו אלא מנהג כדבעי' למימר לקמן הלכך קורא ק"ש בבית הכנסת עם הצבור בברכותיה ומתפלל עמהם ואינו קורא בכונה לצאת בו ידי חובת ק"ש אלא הברכות והתפלה בלבד ואחר צאת הכוכבים קודם שיאכל

קורא ק"ש כו' או לפחות השתי פרשיות שבהן עול מלכות שמים ועול מצות ואומר ברכת אהבת עולם בלבד וקורא אותה בכונה לצאת ידי חובה של קבלת עול מלכות שמים ואע"פ שאינו אומר כל הברכות אין לחוש שהברכות אינן מעכבות ואחר שיאכל קורא פרשה ראשונה פעם שלישית סמוך למטתו כדי להבריח המזיקין ובזה יצא ידי ספק מהכל:

דף א:

ורבינו האי גאון ז"ל אומר בדרך אחרת שמתפלל עם הצבור בבית הכנסת ויקרא ק"ש כמו שקורא פסוקים כדי להתפלל מתוך דברי תורה כמו שאמרו בירושלמי ולא יקרא הברכות גם לא יענה אמן בכונה לצאת ידי חובה אלא אם ירצה לאומרה עם הקהל בלא חתימה ובלא פתיחה הרשות בידו ולאחר יציאת הכוכבים יקרא ק"ש עם ברכותיה לצאת ידי חובתו ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי מתפלל תחלה וקורא ק"ש אח"כ עם ברכותיה לכונת חובה אפילו הכי מותר לעשות כן כיון שמתכוין למצוה להתפלל עם הצבור שהתפלה נשמעת יותר ומקובלת לפני המקום וראיה לדבר מדאמרי' לקמן (דף כז.) רב צלי של שבת בע"ש כלומר קודם שקיעת החמה ובודאי לא היה קורא ק"ש באותה שעה כיון שלא יצאו הכוכבים נמצא שלא היה סומך גאולה לתפלה ואפילו הכי לא היה חושש כיון שהיה עושה כן למצוה לקבל שבת מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקודש שהוא מצוה גדולה הכא נמי אע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה כיון שמתפלל עם הצבור מותר:

ומי שירצה להחמיר על עצמו יכול לעשות בדרך אחרת יותר נכונה שיקרא בבית הכנסת ק"ש והברכות בלא חתימה ופתיחה ויתפלל עם הצבור ואותה התפלה יתפלל על שם נדבה שהרי אברים ופדרים של עולת נדבה נמי קרבין כל הלילה ואח"כ בביתו יקרא ק"ש אחר יציאת הכוכבים בברכותיה בפתיחות וחתימות ויתפלל לשם חובה ובזה יהיה הכל מתוקן שאותה שבב"ה תהיה לעמוד בתפלה מתוך ד"ת כמו שאמרו בירושלמי ויקרא ק"ש בעונתה ויסמוך גאולה לתפלה ומה שמתפלל אותה הברכה כדי לסמוך גאולה לתפלה הוי כמו שמחדש דבר בתפלתו וא"צ לחדש בה דבר אחר:

גמ' ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ואנחנו עושים במלאכה וכו'. יש לשאול האיך אמר שאין ראיה לדבר שבפירוש נראה מהפסוקים שיציאת הכוכבים הוא לילה ואין לך ראיה גדולה מזו וגם במסכת מגילה [דף כ:] מוכיח בפירוש מאלו הפסוקים

שזהו נקרא לילה וי"ל שמפני שאינו מוכיח מהפסוקים בפירוש שכל זה הזמן הוא זמן שכיבה אמר שאין ראיה לדבר ואע"פ שמוכח שהוא לילה:

והא דאמרי' דמצאת הכוכבים ואילך הוא לילה דוקא ג' כוכבים בינונים אבל פחות לא הוו לילה דהכי אמרי' במס' שבת (ד' לה:) כוכב א' יום ב' בין השמשות ג' לילה ואמרינן עלה לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה אלא בינונים וכיון שכן ואין הכל בקיאין בין (בינונים לקטנים) צריך ליזהר עד שיראו הקטנים וכן במוצאי שבת צריך ליזהר ג"כ שלא לעשות שום מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו ובע"ש ג"כ אם הוא יום מעונן יקבל אותו מבעוד יום מפני הספק וזהו עיקר היראה ליזהר מהספקות ושלא לעשות המצות ע"ד ההרגל שעונש הספק יותר מהודאי וכן מצינו שעל הודאי מביא חטאת ואמרינן (זבחים ד' מח.) דחטאת דנקא כלומר שאפי' לא יהיו דמי כשבה או שעירה שיביא לחטאת אלא דנקא די לו בזה ודנקא היא מעה והוא שתות הדינר כדאמרי' (קדושין דף יב.) שש מעין כסף דינר ואם מביא אשם על הספק כגון שהיו לפניו ב' חתיכות אחת של שומן ואחת של חלב ואכל אחת מהן ואינו יודע איזה מהן אכל (זבחים שם וכריתות ד' כו: במשנה) צריך להביא ב' סלעים שהם מ"ח מעין כי הסלע ד' דינרים והדינר ו' מעין אישתכח דב' סלעים הוו מ"ח מעין ועל הודאי סגי במעה א' בלבד והטעם בזה למה החמירו על הספק יותר מן הודאי אומר מורי הרב שהוא מפני שעל הודאי משים האדם החטא אל לבו ודואג ומתחרט עליו וחוזר בתשובה שלימה אבל על הספק עושה סברות ואומר אותה חתיכה שאכלתי אולי היתה מותרת ולא ישית אל לבו לשוב ולזה החמירו בו יותר:

דף ב.

פעמים שאדם קורא ק"ש שני פעמים בלילה. אע"פ שאחר שעלה עמוד השחר יוצא ידי חובה מק"ש של יום קורא אותו לילה מפני שעיקר היום אינו אלא אחר הנץ החמה ואילך וכל דבר שמצותו ביום לכתחלה צריך לעשותו מהנץ החמה ואילך וכיון שלכתחלה אינו יום אע"פ שבדיעבד יוצא מק"ש של יום קורא אותו לילה:

אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה. דסבירא ליה להאי לישנא דאע"פ שכבר עלה עמוד השחר עדיין זמן שכיבה הוא אצל קצת בני אדם ואית דבעו מימר דמהכא שמעי' שזמן ק"ש אינו אלא לאחר הנץ החמה דהא חזינן דקודם הנץ החמה יוצא מק"ש של לילה ואין זה כלום דבודאי זה הלשון אינו חולק על (המשנה) ששנינו בפירוש (בדף ט:) דזמן קריאת שמע של שחרית משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות וזהו קודם

הנץ החמה וגם אינו חולק על מה שאמרו (שם) ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה שלא היו ממתינין עד לאחר הנץ אלא מתחילין אותה קודם בענין שהיו גומרין אותה בהתחלת הנץ הלכך ודאי אפילו לכתחלה יכול לקרותה קודם הנץ ומה שאמר בכאן לאחר הנץ החמה לאו דוקא אלא איידי דמעיקרא איצטריך למימר קודם הנץ החמה לאשמעינן שאפילו אחר שעלה עמוד השחר יוצא ידי חובתו משל לילה הוצרך לומר בהכרח גבי של יום לאחר הנץ ולא בא אלא למעט דאחר הנץ אינו יוצא משל לילה מפי מורי הרב וכתב רבינו אלפס ז"ל דלא פליגי הני לישני אהדדי דתרווייהו הלכתא נינהו וההפרש שיש ביניהם דקודם הנץ החמה כיון שכבר עלה עמוד השחר אינו פוטר כלל אלא בשעת הדחק כגון שכור אבל לא במזיד אבל קודם שיעלה עמוד השחר פוטר בדיעבד אפילו לעושה במזיד אבל אחר שעלה עמוד השחר אינו פוטר אותו הואיל ועשה במזיד כדמפרש ואזיל:

וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. יש לתמוה למה אמרו בזה חייב מיתה יותר משאר מקומות שאסרו חכמים כמה דברים וי"ל מפני שבזה אפילו חכמים מודים דמן הדין זמנה כל הלילה אלא שעשו סייג כדי להרחיק האדם מן העבירה ואולי יאמר בלבו כיון שאין זה אלא סייג בעלמא לא אחוש לדבר כי עדיין יש לי פנאי כל הלילה משום הכי הוצרכו בכאן להזהיר יותר ולהודיע שהעובר על דבריהם אפילו בדבר שמותר מן הדין כיון שגדרו הם והוא פורץ גדר ישכנו נחש:

דף ב:

אי נמי בשעת הדחק כגון מי שהיה משכים לצאת לדרך וכו'. יש מדקדקים על זה הלשון שכתב הרי"ף דהא אמרי' (דף ל.) המשכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא ק"ש אלמא משמע שיכול לקרותה בדרך והיאך אמר בכאן שיקרא אותה קודם הנץ החמה שנראה שהצריכוהו לאמרה קודם הזמן שיש לה לכתחלה מפני שאינו יכול לאומרה בדרך ואומר מורי הרב שאין זו קושיא דודאי דבר פשוט הוא שיכול לקרותה בדרך ומה שכתב כגון שהיה משכים לצאת לדרך ר"ל שמשכים לצאת לדרך ויודע שהשיירה הולכ' במהרה ולא ימתינו לו כלל ולפיכך אמרו דכיון שהוא שעת הדחק שאינו יכול לעשות בענין אחר קורא קודם הנץ:

איזהו בן העוה"ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית. י"ל וכי מפני שסומך גאולה לתפלה יש לו שכר כל כך שיהיה בן עוה"ב ואומר מורי הרב שהטעם שזוכה לשכר גדול כזה מפני שהקב"ה כשגאלנו והוציאנו ממצרים היה להיותנו לו לעבדים

שנא' כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ובברכת גאל ישראל מזכיר בה החסד שעשה עמנו הבורא והתפלה היא עבודה כדאמרינן (בב"ק דף צב:) ועבדתם את ה' אלהיכם זו היא תפלה וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד מראה שכמו שהעבד שקונה אותו רבו חייב לעשות מצות רבו כן הוא מכיר הטובה והגאולה שגאל אותו הבורא ושהוא עבדו ועובד אותו וכיון שמכיר שהוא עבדו מפני שגאלו ועושה רצונו ומצותיו נמצא שבעבור זה זוכה לחיי העולם הבא ועוד אמר מורי נר"ו טעם אחר מפני שכשמזכיר גאולת מצרים ומתפלל מיד הוא מראה שבוטח בה' בתפלה כיון שמבקש ממנו צרכיו שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום וכן נראה באלה שמות רבה בפרשת בא אל פרעה שאומר לשם שכשראו ישראל הנסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא שלא כטבעו של עולם בטחו בו ועל זה נאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' וגו' וכיון שמזכיר עכשיו אותה הגאולה שבטחו אבותינו בה' והצילם ומתפלל מיד נמצא שגם הוא בוטח בו שיענה אותו כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו ומפני זה מזכיר אותה הגאולה ומתפלל מיד והבטחון הוא עיקר היראה והאמונה ולפיכך זוכה בסיבתו לחיי עולם הבא:

ומאי דאמרינן של תפלת ערבית לאו דוקא אלא מפני שתפלת ערבית רשות נקט ערבית וכל שכן תפלת שחרית:

ואע"ג דצריך לומר השכיבנו בגאולה כגאולה אריכתא דמיא. והטעם שאינו הפסקה מפני שהשכיבנו מעין הגאולה הוא שבשעה שעבר השם לנגוף את מצרים היו מפחדין ומתפללין לבורא לקיים דברו ושלא יתן המשחית לבוא אל בתיהם שדרך הצדיקים שיראים תמיד שמא יגרום החטא וכנגד אותה התפלה התקינו לומר השכיבנו שיצילנו השם מכל דבר רע וישמור צאתנו ובואנו וכיון שהתקינו לאמרו כנגד מה שהיה בשעת הגאולה אמרו דלא הוי הפסקה דכגאולה אריכתא דמיא:

ויש לשאול על מה סמכו העולם להוסיף ולומר אחר כך פסוקים של ברכת המלך בכבודו שעל זה לא אמרו כגאולה אריכתא דמיא והוי הפסקה ומקצת החכמים היו נמנעים מלאמרם וכך היה מנהגו של מורי הרמב"ן נר"ו אבל מורי רבינו יונה קרובו נתן טעם למנהג שנהגו כל העולם לאומרם שבתחלה שהיתה תפלת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח הזכרות כנגד י"ח ברכות וחותמין עליהם ואומרים קדיש ויוצאין ואח"כ אע"פ שקבעוה חובה נשאר הדבר כמו המנהג הראשון ולא הוי הפסקה בין גאולה לתפלה דכיון שמתחלה אדעתא דהכי קבעוה חובה לא מקרי הפסקה:

דף ג.

כיון דתקינו רבנן ה' שפתי תפתח בתפלה כתפלה אריכתא דמיא. פירוש זה הפסוק דבוק עם הפסוק שאחריו שאומר כי לא תחפוץ זבח ואתנה וגו' ואמר אותו דוד כשהיה מתפלל על חטא בת שבע שחטא בו במזיד ועל המזיד אין מביאין קרבן שאין קרבן בא אלא על השוגג ועל כן היה מתפלל לבורא תסייעני שאוכל לכוין בתפלתי ולספר מעלליך כדי שתהא תפלתי מקובלת שכיון שלא תחפוץ זבח על המזיד תהיה תפלתי כפרה במקום קרבן ועכשיו ג"כ שאין לנו בהמ"ק ואין אנחנו מקריבין קרבנות אנו אומרים אותה על אותו ענין שתהיה תפלתנו מקובלת ורצויה במקום זבח וקרבן ומפני שנתקן על ענין התפלה אמרו דכתפלה אריכתא דמיא. מפי מורי הרב נר"ו:

שנאמר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. פי' אע"פ שהצדיקים אינם רודפים אחר הכבוד כי הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות ספ"ד). כלומר מן העוה"ב אין זה הכבוד שלהם אלא כבוד הבורא יתברך כמו שאמר בסוף המזמור הדר הוא לכל חסידיו ואותה הרוממות כמו חרב פיפיות לשמרן מן המזיקין ולעשות נקמה בגוים:

ואם ת"ח הוא א"צ משום דתורתו משמרתו וכדאמרינן בפ"ק דב"ב (דף ח.) ומאי דאמרי' (דף נד:) ג' צריכין שימור חולה חיה חתן וכלה וי"א אף ת"ח בלילה זהו כשעומד יחידי באישון לילה ואפלה:

שיר של פגעים בכנורות ובנבלים ובתופים וכו'. פירוש כשקידש עזרא את ירושלים היו הולכים סביבות העיר ואומרים שיר זה להבריח הפגעים והמזיקין והיו אומרים אותו בשמחה ובשירים ומפרש ואזיל שאותו שיר של פגעים הוא יושב בסתר עליון ולא גרסינן ואומר אלא אומר דפירושי הוא דקא מפרש מהו שיר של פגעים:

והאמר ריב"ל אסור להתרפאות בדברי תורה וכו'. מתוך כך הקשה בכאן ולא הקשה לגבי ק"ש שעל מטתו מפני שאלו הפסוקים אינו אומר אותן לעולם לשם חובה והם של שמירה ונראה כמו שמתרפא בדברי תורה אבל בק"ש שדרך הוא לאומרו לשם חובה אינו נראה כמתרפא בדברי תורה:

על תפלתי שתהא סמוכה למטתי. ומיירי בתפלת שחרית שאין לו לעשות שום מלאכה קודם שיתפלל דאי בתפלת ערבית צריך שיתפלל אותה לכתחלה ביציאת הכוכבים קודם שיאכל וישתה כדכתיבנא לעיל ורש"י ז"ל פי' שהיה נזהר דאפי' לקרות לא היה רוצה אחר שעלה עה"ש עד שיתפלל ואומרי' רבני צרפת ז"ל שלא מצינו בשום מקום שהלימוד יהא אסור. ואפי' לדברי רש"י ז"ל אין לאוסרו אלא כשלומד לעצמו מפני

שיכול להתפלל תחלה ולחזור ללימודו אח"כ אבל במי שמלמד לאחרים ודאי מותר כיון שהשעה עוברת דזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד אח"כ שכן מצינו ברבינו הקדוש ז"ל שהיה מלמד לתלמידיו וכשהיה מגיע זמן ק"ש היה מעביר ידיו על גבי עיניו וקורא ק"ש וחוזר ללימודו ואח"כ הי' מתפלל ולא היה חושש אע"פ שהיה מגיע התחלת זמן התפלה ולא חיישינן שמא ישכח ותעבור השעה דכיון שהתפלה דרך הוא להתפלל אותה בכל יום יתן אל לבו הדבר ויזכור ויתפלל:

כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים שנאמר וצפונך תמלא בטנם. ואין זו ראיה דודאי אינו לשון צפון אלא סימן לזכר בעלמא וכן הרבה פסוקים שמביא אינן אלא לסימן ואומרים שהטעם הוא מפני שהמנורה היתה בדרום ושולחן בצפון והשולחן כנגד העושר והמנורה כנגד התורה כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור וכדאמרינן (בבא בתרא דף כה:) הרוצה להתחכם ידרים והרוצה להתעשר יצפין וסימנך שולחן בצפון מנורה בדרום ועדיין הדבר סתום דמה טעם הוא לומר שבעבור זה יזכה לבנים זכרים ואומר מורי הרב נר"ו שהחכמים נתכונו בזה לומר שקודם שישמש מטתו שיזכור השולחן שהוא כנגד העושר והמנורה שהיא כנגד התורה ויתפלל על בניו שיהיו מצליחים בתורה ושיהיה להם עושר כדי שלא יצטרכו לבריות והתפלה שמתפלל קודם ההריון היא מועילה יותר מהתפלה שמתפלל אח"כ מפני שבשעת ההריון גוזרין מה יהיה משפט הנער ומעשהו כדאמרי' (נדה דף טז:) מלאך הממונה על ההריון וכו' ואומר טיפה זו עשיר או עני טפש או חכם ואע"פ שהתפלה מבטלת המזל כמו שאמרו (שבת דף קנו.) אין מזל לישראל ורצונו לומר שאינן תלוין במזלם שאם זכו אע"פ שמזלם קשה הזכות מבטלת אותו אפ"ה כדי לבטל הגזירה צריך תפלה ותחנונים יותר אבל כשהיה קודם הגזירה אין צריך להרבות בתפלה כל כך ולפיכך נתנו זה הסימן שיתפלל על בניו קודם התשמיש שיגיעו לאלה השתי מעלות גדולות ומתוך כך גם כן יזכור זה ויקדש עצמו בשעת תשמיש ויחשוב באשתו כדי שיהיו בניו ראוים:

שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וכו'. והוא הדין אם נכנסו בני אדם הרבה לבית הכנסת אע"פ שלא נכנסו ביחד שאותם שנשארו אחרונים יש לאחד להמתין לחבירו מיהו אם נכנס יחידי בשעה שלא יוכל לסיים עמהם תפלתו אין חבירו חייב להמתין לו דכיון שרואה שלא יוכל לסיים עמהם ונכנס איגלאי מילתא דאדעתא דהכי נכנס ואינו מפחד אם ישאר יחידי וכי אמרי' שחבירו חייב להמתינו דוקא כשאינו מאריך בדבר אחר אלא בתפלתו אבל אם הוא מאריך בבקשות ובדברים אחרים אין חבירו חייב להמתינו בשום ענין:

טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר טורף נפשו באפו. פי' נפשו תפלתו מלשון ואשפוך את נפשי ונפרעין ממנו מדה כנגד מדה כמו שהוא טורף לתפלת חבירו שמתוך שהניחו יחידי נטרפה תפלתו כך טורפין תפלתו שלא תהיה תפלתו מקובלת:

לוא הקשבת למצותי. יש מפרשים מלשון צות רוצה לומר חבורה כלומר אם היית ממתין למצותי והם לאותן שעושין לי חבורה היית זוכה לכל זה ואומר מורי הרב נר"ו שנוכל לפרשו מלשון מצות כמשמעו ור"ל אם היית אתה מקיים שתי מצות שהיית מתפלל כראוי וממתין אח"כ לחבירך עד שיתפלל היית זוכה לכל זה:

הא פרשוה רבנן ואוקמוה בתפלת ערבית וכו'. כתב רבינו חננאל שבימיהם היו הבתי כנסיות חוץ לעיר ומתוך כך אם מניחו יחידי שמא יסתכן מהמזיקים שמצויין שם יותר ונראה דאפילו בבתי כנסיות שבעיר יש זה הדין שדרך העולם כשאדם עומד יחידי בתפלה תפלתו מתבלבלת:

היה לך להתפלל תפלה קצרה. אין לפרש שתפלת צרכי עמך ישראל מרובין קאמר מפני שתפלה זו אין מתפללין אותה אלא במקום סכנה כדתנן המהלך במקום גדודי חיות ולסטים אומרים צרכי עמך ישראל מרובין והכא ודאי לא איירי במקום סכנה שלא אמר מתיירא הייתי מפני הסכנה אלא שמא יפסיקוני עוברי דרכים הלכך אע"פ שבכל מקום שאומר בברכות תפלה קצרה רוצה לומר תפלת צרכי עמך ישראל מרובין הכא על כרחך אית לן למימר שתפלת הביננו קאמר כך פירש רבינו יצחק הזקן ז"ל ומכאן היה למד שאין אומר הביננו אלא בדרך שמפני שהיה בדרך אמר לו היה לך להתפלל תפלה קצרה דמשמע שאם לא היה בדרך לא היה לו להתפלל אלא תפלת י"ח שהיא ארוכה יותר ומביא עוד ראיה מדקאמר לקמן (דף ל. ע"ש) בפ' תפלת השחר מה בין הביננו לתפלה קצרה הביננו כי מטי ליישוב לא צריך לצלויי תפלה קצרה כי מטי ליישוב צריך לצלויי דמשמע שאין אומרים הביננו אלא בדרך ומה שאמרו כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים אינו רוצה לומר בבהכ"נ אלא בדרך וכן נראה שסובר הריא"ף שכתב לשם כי מטי לישוב לא צריך לצלויי מיהו שמעינן דלא מצלי איניש הביננו אלא בשעת הדחק כגון מי שהיה מהלך במדבר וכיוצא בו ונראה שאם עומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו או שלא יוכל להתפלל בכונה תפלה ארוכה כל כך שאפילו בעיר מתפלל הביננו בימות החמה. מפי מורי הרב ז"ל:

דף ג:

מפני חשד. פי' שאע"פ שהאדם לא יעשה העבירה יש לו ליזהר ולברוח מן הדברים שמביאין לידי חשד שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל וכן אמרו חכמינו ז"ל (חולין דף מד:) הרחק מן הכיעור וכו':

ומפני המפולת. כלומר שאפי' תהיה החורבה במקום שאין שם חשד ולא חשש מזיקים יש לו ליזהר שלא יסתכן בעצמו:

כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו. לא אמר זה במקומות של בית הכנסת דכיון שכולה מקום תפלה היא אין להקפיד אם יושב פעמים בזוית זו ופעמים בזו אלא רצה לומר שקובע מקום לתפלתו בביתו שפעמים שאינו יכול ללכת לבהכ"נ מתפלל בביתו ומייחד מקום ידוע לכך והכי משמע בירושלמי דגרסי' התם כל הקובע מקום לתפלתו בביתו להתפלל כאילו הקיפה מחיצות של ברזל וכשמת אומרים אי עניו אי חסיד. ויש מקשים וכי מפני זה בלבד מספרים אחר מטתו שבח גדול כזה והלא שמואל הקטן (דנהירין ליה שבילין דשמיא כשבילי דנהרדעי) ושאמרו עליו שראוי שתשרה שכינה עליו כמשה רבינו אלא שאין דורו ראוי לכך אמרו זה עליו לשבח גדול והיאך אמרו בכאן שאומרים אותו על כל אדם שקובע מקום מיוחד בביתו להתפלל ויש לומר שלא אמרו בעבור קביעות המקום בלבד אלא רוצה לומר שכל כך מדקדק בתפלתו שגם בזה הוא נזהר שרוצה שתהיה תפלתו במקום מיוחד וכיון שכל כך הוא אוהב התפלה ודאי מדת ענוה יש בו כדי שתהיה תפלתו מקובלת לפני המקום כענין שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וגו' שאם לא יהיה לו הענוה לא יוכל לעולם להתפלל בכונה ולא תהיה מקובלת לפני המקום ב"ה וכיון שזכה לענוה יהיה זוכה למדת החסידות שהיא גדולה יותר שהאחת גורמת לחבירתה כדאמרינן (בע"ז דף כ: ע"ש) ענוה מביאה לידי חסידות נמצא שבעבור דקדוק התפלה זוכה לאלו המעלות ויאמרו אותם עליו כשנפטר מן העולם. מפי מורי הרב נר"ו:

היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. הטעם מפני שנראה כמי שיוצא מן הטורח אל המנוחה והוא הפך שבית הכנסת הוא בית התפלה היא המנוחה ויש לו לשמוח בישיבתו בה וכן אמרו ז"ל (מגילה ד' י.) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זה שילה נחלה זה ירושלים הנה שהמקומות שהיו מקריבין בהם הקרבנות ומתפללין בהם נקראים מנוחה ונחלה:

אבל בדעייל מצוה למירהט שנא' ונדעה נרדפה לדעת את ה'. כלומר כשנרדפה נזכה לידיעה שכל הדברים צריכין הקדמות והרדיפה בכאן היא הקדמה שמתוך חשקו ותאותו

הוא הולך במרוצה ומזה יבוא אל הידיעה ואפילו בשבת הוא מצוה ואין בזה משום לא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול (שבת קיג.) כיון שמתכוין למצוה:

כל המתפלל אחורי בהכ"נ נקרא רשע וכו'. פירש רש"י זכרונו לברכה שהפתחים של בתי כנסיות שלהם היו פתוחים כנגד המזרח לא בכותל מזרחי של בית הכנסת אלא בכותל מערבי שלו ופונים כנגד ההיכל שעומד בכותל מזרח ואחורי בית הכנסת קורא אותו הצד שהפתחים פתוחים בו דהיינו המערב ולפיכך העומד שם וחוזר אחוריו לבהכ"נ נקרא רשע מפני שלשה דברים האחד מפני שכולם בפנים והוא מבחוץ ועוד שאותם שבבהכ"נ מתפללין פניהם כלפי ההיכל ועומד במזרח והוא מתפלל ופניו כלפי מערב ועוד שאחוריו כלפי בית הכנסת ובעבור כל זה נראה שכופר במי שמתפללין לו הקהל ולפיכך נקרא רשע והוא הדין שאפילו כשעומד בבהכ"נ אין לו להתפלל למערב אלא שאינו נקרא רשע כיון שעומד בבהכ"נ ומשתתף עם הצבור אבל אם היה עומד מבחוץ לצד כותל מזרחי שבו ההיכל אע"פ שאחוריו כלפי כותל מזרחי של בהכ"נ כיון שמתפלל פניו כנגד המזרח כמו שהצבור מתפללין אינו נקרא רשע:

אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא וכו'. כלומר כי אמרינן דנקרא רשע דוקא כשאחוריו לבהכ"נ מפני השלשה דברים שאמרנו אבל אם חוזר פניו לבית הכנסת כיון שעומד בכותל מערבי של בהכ"נ נמצא שפניו כנגד ההיכל למזרח וכיון שמתפלל פניו כנגד המזרח כמו כל הקהל אע"פ שעומד בחוץ לית לן בה. זו היא שיטת רש"י ז"ל:

ורבינו יצחק הזקן מפרש בענין אחר שאחורי בהכ"נ ר"ל אחורי כותל מזרח שאין שם פתחים דלשון אחורי הכי משמע שעל צד ששם הפתחים אינו קורא אותו אחורי וכשעומד אחר כותל מזרחי של בהכ"נ ואחוריו כלפי הכותל אע"פ שפניו כנגד רוח מזרח ונמצא שמתפלל לרוח שכל הצבור מתפללין אפילו הכי נקרא רשע מפני שני דברים מפני שכל הצבור בפנים והוא מבחוץ ומפני שאחוריו כלפי בהכ"נ ומפרש דמאי דאמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא רוצה לומר כי אמרינן דנקרא רשע דוקא כשאחוריו לבהכ"נ ופניו למזרח מפני השני דברים שאמרנו אבל כשפניו אצל בהכ"נ כיון שפניו כלפי כותל מזרחי ששם ההיכל אע"פ שעומד בחוץ ונמצא מתפלל כלפי רוח מערב וכל הקהל כנגד המזרח לית לן בה כיון שפני כל הקהל כלפי ההיכל ופניו ג"כ כלפי הכותל ששם ההיכל ומביא ראיה לזה הפירוש מדאמרינן לקמן בפ' תפלת השחר (דף ל.) היה עומד אחורי בית הכפורת יראה את עצמו כאלו עומד לפני הכפורת כלומר יחזיר פניו לקיר מערבי ששם הכפורת ויראה בלבו כאלו היה עומד בפנים עם

ישראל ופניו לפני הכפורת עצמו הרי שאע"פ שלא היה מתפלל לרוח שכל ישראל היו מתפללין שהכפורת היה נתון בצד מערב וכל ישראל שהיו בבהכ"נ היו מתפללין פניהם כנגד מערב ששם הכפורת וזה כשעומד אחורי הכפורת ופניו לכפורת נמצא שפניו כנגד המזרח ואינו מתפלל לצד שכל ישראל מתפללין ואפי' הכי אין בכך כלום כיון שפניו לקיר הכפורת ופני כל ישראל לכפורת הכא נמי אע"פ שמתפלל כנגד המערב וכל ישראל כנגד המזרח שעכשיו מתפללין למזרח שנאמר והתפללו דרך ארצם אפילו הכי כיון שפניו לקיר ההיכל ופני כל ישראל להיכל לא נקרא רשע ולדברי הכל אם עומד בחוץ לצד צפון או לצד דרום ואחוריו לבהכ"נ נקרא רשע מפני שעובר על כולם הוא בחוץ וחוזר אחוריו לבית הכנסת מיהו אם פניו לבית הכנסת דברי הכל לא נקרא רשע אע"פ שעומד בחוץ כיון שפניו אצל בהכ"נ ואע"פ שנמצא שאינו מתפלל לרוח מזרח כשאר הקהל אין לחוש כיון שאין מתפלל למערב הפך ממה שמתפללין כל הקהל. מפי מורי הרב נר"ו:

אמר רבי יהושע בן לוי אסור לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין וכו'. לפרש"י ז"ל אתיא מילתיה דר' יהושע בן לוי שפיר דהכא על כרחך אית לן למימר שרצונו לומר מהצד ששם הפתחים וכדאמר אביי לא אמרן אלא דלא דרי טונא ודליכא שני פתחים דמשמע דמש"ה אסור מפני שיראו אותו ויחשדוהו שפורק ממנו עול התפלה כיון שהצבור בתפלה והוא אינו נכנס לשם אבל היכא דאיכא שני פתחים אע"פ שיראו אותו לא יחשדוהו שיאמרו בפתח אחרת נכנס אבל לפירוש רבינו יצחק ז"ל שמפרש דאחורי בית הכנסת ר"ל הצד שאין בה פתח קשה הא חזינן הכא שהוא על הצד ששם הפתח כדכתיבנא ואפשר לתרץ לדבריו ולומר שפעמים קורא אחורי הצד שיש לשם פתחים ופעמים קורא ג"כ אחורי לצד שאין שם פתח ומילתיה דרב הונא מיירי בצד שאין שם הפתחים ומילתיה דרבי יהושע בצד ששם הפתח שבגמרא אינם סמוכים זה לזה דדברי רב הונא הם בכאן ודברי רבי יהושע במסכת מגילה אלא שהרי"ף הביא אותם בכאן. מפי מורי הרב נר"ו:

והא דאמרינן לעיל כדו בר קיימת קמי מרך. רוצה לומר כשתי רשויות אתה קיים לפני בוראך שהקהל מתפללין לרוח אחת ואתה מתפלל לרוח אחרת ולדעת רבינו יצחק נפרש שעל שלא היה מתפלל בפנים עם הקהל היה אומר לו אע"פ שהיה מתפלל ופניו כלפי המזרח כמו הקהל ודו ר"ל שנים מלשון דו פרצופין (לקמן דף סא.) וטב למיתב טן דו (קדושין דף מא.) ובר ר"ל רשות מלשון הא דעיילו בבר והא דעיילו בלא בר (סוכה דף

מה:) ויש גורסין בדו בר ומפרשין אותו מלבך אתה בודאם ורוצה לומר כזבן רשות אחר קיימת לפני בוראך שאינך מתפלל כמו כל הקהל:

דף ד.

כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנאמר ושמתי מקום לעמי לישראל וגו'. פי' זה הפסוק נאמר על בהמ"ק שהקב"ה היה משרה שכינתו שם ובזכותו היו ישראל יושבים לבטח ולא היו מפחדים מהאויבים ועכשיו שאין בהמ"ק קיים מקום התורה במקומו כדאמרינן (דף ח.) מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ולפיכך בזה ינצל מהאויבים ואפי' מי שאינו יודע אלא מעט יש לו לקבוע באותו מקום וללמוד במה שיודע כדי שיזכה לזה ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמי' ואם אינו יודע כלל יש לו ללכת לבתי המדרשות שלומדין ושכר הליכה בידו:

אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. ואומרים הגאוני' ז"ל שאפי' כשאין האדם הולך לבהכ"נ יש לו לשער שיתפלל בשעה שמתפללין הקהל ועוד אמרו שאפילו כשאין הצבור מתפללין יש לו לאדם להתפלל בבהכ"נ מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפלת צבור והא דאמרי' אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ איירי בשאין תורתו אומנתו אבל תורתו אומנתו מתפלל בבית מדרשו כדבעינן למימר קמן:

מעלה עליו הכתוב כאילו פדאם לבני וכו'. פירוש כשהיה בהמ"ק קיים היה זכות המקדש במקום זכות תורה וגמילות חסדים ועכשיו הם במקום בהכ"נ וכשעוסק בהם נמצא שבזכותו עומדים ישראל כאילו היו נפדים ובית המקדש בנוי על מכונו ולפיכך אמרו שמעלה עליו הקב"ה כאילו הוא פדאם כיון שעומדין בזכותו כמו נפדים:

אלא אימא נוטל שכר כנגד כולן. כלומר כל אחד ואחד מעשרה הראשונים נוטל שכר כנגד כל הבאים אחריהם וטעם הדבר מפני שהשכינה שורה בבהכ"נ כשיש שם צבור דכתיב אלהים נצב בעדת אל:

לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. הטעם מפני שלא יראה כמי שרוצה לצאת ואינו נהנה בישיבת בהכ"נ ודוקא בימיהם שלא הי' מקום מיוחד לכל אחד ואחד אבל עכשיו שכל אחד ואחד מכיר את מקומו אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח אין בכך כלום שדבר ידוע הוא שאינו יושב שם אלא דרך קביעות ולפי דרך זה נראה שמי שאין לו מקום ידוע אצל הפתח שאין לו לשבת שם ואית דמפרשים שישהה כזה השיעור:

אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב הקב"ה שערים המצוינין בהלכה וכו'. כלומ' הפסוק לא בא להשמיענו שאוהב הקב"ה שערי בתי הכנסיות משערי בתים

אחרים שזה דבר פשוט הוא ומה חידוש יש בזה אלא ודאי רוצה לומר שאוהב הקב"ה שערי ציון מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות וכמו שאוהב בהמ"ק יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך אוהב השערים המצוינין בהלכה כלומר ששם קביעות התורה וההוראות בכל יום יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלומדים בהם לפי שעה דרשות או פסוק מפני שהמקומות הקבועים הם במקום בהמ"ק כדאמרינן מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד וכמו שהמקדש חביב יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך מקום קביעות התורה חביב משאר בתי כנסיות ובתי מדרשות שאינם קבועים:

אלא ביני עמודי היכא דהוו יתבי וגרסי. פירשו רבני צרפת ז"ל שאפי' בלא עשרה היו עושין כן מפני שיותר נכון להתפלל יחידי במקום ששם קביעות התורה יומם ולילה מלהתפלל בבהכ"נ בצבור כדאמרינן אוהב הקב"ה שערים המצוינין בהלכה יותר מבתי כנסיות ורבינו משה ז"ל פירש שלא אמרו אלא בעשרה וא"ת כיון שבעשרה היו מתפללין מה חידוש בא להשמיענו שחשוב מקום קביעות התורה יותר מבהכ"נ שהרי כמו בבהכ"נ עושין יש לומר שבא להשמיענו שאע"פ שבבהכ"נ מתקבצין הרבה בני אדם וברב עם הדרת מלך אפי' הכי יותר היו רוצים להתפלל בעשרה בלבד בבית מדרשם מלהתפלל בבהכ"נ עם הצבור ואומר מורי הרב נר"ו שאפי' לדעת רבינו משה ז"ל אין צריך עשרה אלא למי שדרכו ללכת מביתו ללמוד למקום אחר דכיון שדרכו להתבטל מלימודו בשעה שהולך ללמוד יש לו להתפלל בעשרה או ללכת לבהכ"נ אבל מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע ותורתו אומנתו אין לו ללכת לבית הכנסת אם לא ימצא עשרה מפני שנמצא מתבטל מלימודו בשעת הליכה וטוב לו שיתפלל ביחיד משיתבטל כלל תדע שהרי תפלה עצמה היו מבטלין גדולי החכמים מפני הלימוד כמו שמצינו שרבי שמעון בן יוחי לא היה מתפלל אלא משנה לשנה ורבי יהודה הנשיא מחדש לחדש כדי שלא יתבטלו מתורתם וכיון שהלימוד לא היו מבטלין אותו מפני התפלה עצמה כל שכן שאין לו לבטלו מפני ההליכה שיותר טוב שיתפלל בביתו בלא עשרה משיתבטל ללכת לבהכ"נ או למקום אחר. מפי מורי הרב נר"ו:

רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא. לכאורה משמע דדוקא לצאת מותר בין גברא לגברא אבל לדבר בבהכ"נ אסור כדאמרי' (סוטה לט.) כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר ואע"פ שסוגרים הספר בינתים אפילו הכי אסור שלא אמרו כל זמן שפתוח אלא כיון שנפתח דמשמע דמשעה שנפתח הפעם הראשונה אסור לספר כלל עד שיסיימו כל הפרשה. מפי מורי הרב נר"ו:

בין פסוק לפסוק מאי תיקו. פי' מנהגם היה לתרגם כל פסוק ופסוק כדי להבין לדלת עם הארץ ומיבעיא לן אם מותר לצאת בשעה שמתרגמים כמו שמותר לצאת בין גברא לגברא וסליקו בתיקו והוי ליה תיקו דאורייתא ולחומרא:

רב ששת הוה מהדר אפיה וגריס וכו'. כתב הרי"ף ז"ל בשם הגאונים דדוקא רב ששת שתורתו אומנתו אבל להורות לאדם אחר אסור ואית דמפרשים דדוקא רב ששת היה מותר מפני שהיה סגי נהור ולא היה מחוייב בקריאת התורה דדברים שניתנו בכתב אי אתה יכול לאמרן על פה אבל אדם אחר שרואה וחייב בקריאת התורה אסור לספר ואפילו שתורתו אומנתו ונראה למורי הרב נר"ו שאם קודם שנפתח ס"ת חוזר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע ספר תורה אלא לקרוא ומתחיל לקרוא מותר ואפילו לכל אדם דכיון שכבר התחיל במצוה מתחלה וראו אותו אנשי בהכ"נ שקבע עצמו לקרוא אינו פוסק בה בעבור ס"ת אבל אם לא התחיל מתחלה אין לשום אדם אפי' מי שתורתו אומנתו לספר בשום ענין כלל אח"כ ודייק הכי מלישנא דאמר הוה מהדר אפיה וגריס ולמה היה צריך להודיענו שהיה חוזר פניו אלא ודאי ר"ל שקודם שהתחילו ס"ת היה מראה עצמו שלא היה רוצה לשמוע ס"ת לקרות ולפיכך היה מותר לו והוא הדין שבכמו זה הענין מותר לכל אדם:

דף ד:

לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור וכו'. כלומר שקודם שיקראו הצבור הפרשה בבית הכנסת יקרא אותה בביתו בין בשבת עצמו בבקר בין בכל אותו שבוע אבל אין לו להקדים משבוע זה לשני שבועות או לשלשה ויש בני אדם שנוהגי' לקרות מעט בכל יום ויום מהשבוע ומסיימין בשבת:

ואפי' עטרות ודיבון. יש מפרשים דנקט זה הפסוק מפני שאין לו תרגום וקאמר שאפי' הפסוקים שאין להם תרגום צריך לקרוא אותם שלשה פעמים וזה אינו נראה שהרי מצינו הרבה פסוקים אחרים שאין להם תרגום כגון פסוקים של ברכת כהנים ואחרים הרבה ולמה לא הזכירם וע"כ נראה דמשום הכי נקט האי קרא לאשמעינן דאפי' עטרות ודיבון שאין לו תרגום אונקלוס אלא תרגום ירושלמי שזהו מכללתא ומלבשתא צריך לומר אותו התרגום שיש לו והפסוקים אחרים שאין להם לא תרגום אונקלוס ולא תרגום ירושלמי אפשר שדי בשיאמר אותם שתי פעמים ואפשר שצריך לומר אותם שלש פעמים. מפי הרב נר"ו:

מתני' מאימתי קורין את שמע בשחרית כו'. כלומר מאימתי זמן קימה דמשם ואילך התחלת זמן ק"ש ואם קרא קודם לכן לא יצא אלא בשעת הדחק ומהדרינן משיכיר בין תכלת ללבן בגמרא אמרינן בין תכלת שבה ללבן שבה ואית דמפרשי בין לבגד אחד של תכלת לבגד של לבן ואין זה נכון שזה כשעלה עמוד השחר מיד יכול להכירו ולפיכך נראה יותר כמו שפירש בתלמוד ירושלמי שבחוליות שבציצית יש אחד של תכלת ואחד של לבן וכשמכיר בין חוליא של תכלת לחוליא של לבן הוא זמן קימה ומשם ואילך מתחיל ק"ש של יום:

רבי אליעזר אומר בין תכלת לכרתי. יש מפרשים מלשון החציר והבצלים דמתרגמינן כרתי ובצלי ואינו נראה דמה ענין תכלת אצל כרתי אלא ודאי הנכון כמו שפירש הרב רבי נתן בעל הערוך דכרתי הוא מין צבע שקורין הינדי ודומה לתכלת ולפיכך אמרו דמשיכיר בין זה לזה הוא זמן התחלת ק"ש לכתחלה ומשם ואילך זמן קימה לרוב בני אדם והכי משמע בירושלמי:

עד הנץ החמה. כלומר סוף זמנה לכתחלה עד שתנץ החמה והנץ החמה הוא מלשון הנצו הרמונים כלומר עד שעה שחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים:

ר' יהושע אומר עד ג' שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות ואע"פ שבשאר מקומות (בשבת דף קיא: וד' קכח.) אין אנו פוסקין הלכה דכל ישראל בני מלכים הם בהא הלכה היא וסוף זמן ק"ש הוא עד שלש שעות שעדיין זמן קימה לקצת ויוצא בדיעבד:

אמר אביי לתפילין כאחרים. יש ספרים שגורסים לתפלה ואפילו לאלו הספרים פירושו תפילין והא דאמרינן דזמן תפילין משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו לא משום דלילה לאו זמן תפילין הוא דודאי לילה זמן תפילין הוא אלא שחכמים חששו מפני שהוא זמן שינה ושמא יפיח בהן ואמרו (מנחות לו:) הלכה ואין מורין כן ואביי דאמר לתפילין כאחרים לא בא למעט שאין זמנן קודם אלא אתא לאשמעינן שאם בא לשאול מתי הוא זמנן נשיב לו משעה שיראה את חבירו אבל קודם זה הזמן אין מורין לו ומה שאמר משיראה את חבירו פירוש בחבירו הרגיל אצלו דאי בשאינו רגיל אפילו לאחר כמה שעות לא יכול להכירו והטעם דתלו אותו בשיראה את חבירו משום דבתפילין כתב ראיה דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך וציצית שמצותו ביום כדיליף (שם מג:) מקרא דוראיתם אותו אפשר שזמן התחלתו הוא ג"כ משיראה את חבירו או אפשר שזמנו משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה. מפי מורי הרב נר"ו:

תניא נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה. כלומר קודם הנץ החמה וכדאמרינן ע"ש עם חשיכה ואינו רצונו לומר חשיכה ממש אלא קודם

חשיכה ואמר מורי הרב נר"ו שאע"פ שהותיקין היו קורין אותו סמוך להנץ החמה אפי' הכי מודו דזמן התחלת קריאתה קודם הוא דהלכה כאחרים שאמרו משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות דהא רב הונא דהוא בתרא פסק כוותייהו ואביי נמי הכי סבירא ליה שלא בא אביי לחלוק על הפסק שפסק רב הונא אלא שאמר שהותיקין מתוך שהיו מדקדקין במצות והיו רוצים לסמוך גאולה לתפלה היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיתפללו מיד כשתנץ החמה ויסמכו גאולה לתפלה ואם היו מתחילים לקרותם מיד כשיכיר את חבירו היה הרבה בין זה השיעור ובין הנץ החמה והיה להם להתאחר אחר ק"ש ולהמתין עד שתנץ החמה ונמצא שלא היו יכולין לסמוך גאולה לתפלה ומתוך כך היו צריכין לקרותה סמוך להנץ החמה אבל לאדם אחר שאינו חושש לסמיכות גאולה לתפלה מודה שיוכל לקרותה לכתחלה משיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו וקודם לכן אין לו לקרות אלא בדיעבד א"נ בשעת הדחק שקורא אותה אחר שעלה עמוד השחר כדכתבי' לעיל. הנה למדנו שיש בזמן התחלת ק"ש שני זמנים לדברי הכל הראשון אחר שעלה עמוד השחר בדיעבד כגון בשעת הדחק והשנית זמן קריאתה לכתחלה והוא משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כדכתבי' וכמו כן יש שני זמנים בסוף הזמן אחד לכתחלה ואחד בדיעבד ואפילו לותיקין האחד לכתחלה והוא עד שתנץ החמה והשנית בדיעבד והוא עד ג' שעות כר' יהושע וראיה לדבר דאין זמנה לכתחלה אלא עד הנץ החמה בלבד מדתנן בפרק מי שמתו (ד' כב:) ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא אלמא משמע דמש"ה הצריכוהו לקרות במים כדי שלא תעבור זמנה ואם איתא דזמנה לכתחלה אחר הנץ החמה למה הצריכו אותו לקרותה במים אלא ודאי מפני כך אמרו יתכסה במים ויקרא ולא חששו למה שאינו סומך גאולה לתפלה מפני שראוי לחוש יותר שתנץ החמה בינתים ויעבור זמן ק"ש לכתחלה ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי אח"כ יש לו לעלות ולהתכסות ואין לך הפסקה גדולה מזו אפי' הכי רצו חכמים שיקרא ק"ש בזמנה והיינו קודם הנץ החמה משיסמוך גאולה לתפלה הרי נראה מכאן בהדיא שזמנה לכתחלה עד סוף הנץ החמה ובדיעבד עד שלש שעות כר' יהושע דהא איפסיקא הלכתא כותיה וא"ת מנין לנו דותיקין סוברין דזמן ק"ש לכתחלה אינו אלא עד (סוף) הנץ דלמא ס"ל דאפי' אחר הנץ הוא זמנה לכתחלה ומה שהיו מדקדקים וקורין קודם הנץ לא היו עושין זה מפני שאין זמן ק"ש לכתחלה אח"כ אלא מפני שזמן התפלה הוא כשתנץ החמה והיו צריכין להתפלל מיד היו מדקדקין וגומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמכו גאולה לתפלה ולעולם זמן ק"ש הוא אפי' אחר הנץ לכתחלה דייראוך עם שמש יכולין

הם לפרשו גבי ק"ש כמו גבי תפלה שהכל היא בכלל יראה וי"ל דבהכרח אנו למדים מדברי ותיקין דס"ל דסוף זמן ק"ש אינה אלא עד הנץ החמה לכתחלה דמסתמא לשון ייראוך עם שמש אינו רוצה לומר בזריחת השמש דוקא אלא לאחר שנתפשט השמש בעולם כדאמרינן גבי תפלת (המנחה) (שבת קיח:) א"ר יוסי יהא חלקי עם מי שמתפלל (אותה) עם דמדומי חמה ודאי ר"ל בעוד שהשמש על הארץ עדיין ואם איתא שזמן ק"ש לכתחלה אחר הנץ כיון שזמן תפלה אינה בתחלת זריחת השמש דוקא למה היו צריכין להטריח ולדקדק כל כך מפני סמיכת גאולה לתפלה הרי אפי' בלא זה הדקדוק יכולין לסמוך שאע"פ שיקרא ק"ש אחר הנץ מעט עדיין הוא זמן תפלה לכתחלה ויוכל לקרות ק"ש אח"כ ולסמוך גאולה לתפלה אלא ודאי אע"פ שזמן תפלה אחר הנץ החמה הוא זמן ק"ש אינו מהנץ ואילך ומפני שלא יעבור זמן ק"ש דלכתחלה היו מדקדקין שיקראו ק"ש בעונתה קודם הנץ ושיגיעו לגאל ישראל בהתחלת הנץ שמשם ואילך זמן תפלה ויסמכו גאולה לתפלה וא"ת מנין לנו דותיקין סוברין כר' יהושע דבדיעבד יוצא עד שלש שעות דדילמא ס"ל דאפי' בדיעבד אינו יוצא מהנץ החמה ואילך י"ל דבהכרח למדנו גם זה מדבריהם שסוברים דבדיעבד יוצא אחר הנץ מדחזינן שהיו גומרין אותה עם הנץ החמה ואם איתא דאינו יוצא בדיעבד אחר הנץ היאך היו מצמצמין כ"כ שיגמרו אותה עם הנץ החמה ממש היה להם לחוש שמא יעבור זמן ק"ש ולא היו מכניסין ק"ש בספק כזה אלא ודאי ס"ל דבדיעבד יוצא אחר הנץ ולפיכך היו מצמצמין כ"כ שהיו חושבין אפי' אם נטעה פעם אחת בשיעור לא נחוש שאע"פ שעבר זמן ק"ש דרבנן עדיין לא עבר זמן ק"ש של תורה שזמנה בדיעבד עד ג' שעות:

ומצינו למדין שאפילו לותיקין זמן ק"ש לכתחלה משיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו עד סוף הנץ החמה ובדיעבד בשעת הדחק יכול להתחיל ולקרוא אחר שעלה עמוד השחר ובסוף נמי קורא ק"ש בדיעבד עד שלש שעות ואע"ג דאמרינן שזמנה לכתחלה (הינה)[אינה] מהנץ החמה ואילך אפ"ה אם לא קרא אותה קודם הנץ יש לו להקדים ולקרותה במהרה כל מה שיוכל והכי משמע במסכת יומא (דף לז.) דתנן התם הילני המלכה עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל ואמרינן עלה בשעה שהחמה זורחת היו ניצוצות ניתזין ממנה ובה היו יודעין שהגיע זמן ק"ש ואמר אביי (שם.) לשאר עמא דירושלם כלומר לא היה צריך זה לכהנים שהיו בבהמ"ק שהם היו קמים קודם אלא לשאר עמא דירושלם שלא היו קמים כל כך בהשכמה היתה הכירא זו הנה שאחר הנץ היו קורין אותה אלא שהיו מקדימין לקרותה מיד:

דף ה.

וכתב הרי"ף ז"ל מיהו לית כל איניש יכול לכווני ולמעבד כי הא מלתא ואפ"ה מצוה למיקרי קודם הנץ החמה וכו'. ותמהני עליו על זה הלשון שזהו מה שהיו עושין ותיקין עצמן שהיו קורין מעט קודם הנץ כדי שיגמרו עם הנץ ויתפללו מיד ויסמכו גאולה לתפלה והיכי קאמר אלא מיהו לית כל איניש יכול לכווני וכו' דמשמע שבא לומר עת אחרת ואומר מורי הרב נר"ו שכוונת הרי"ף ז"ל היא דותיקין מפני שהיו משערין בדקדוק היו מצמצמין ומכוונין שמיד כשיגיעו לגאל ישראל תהיה הנץ החמה ושאר בני אדם אינם בקיאין לשער כל כך ואם יבואו לעשותו שמא יטעו ותנץ החמה קודם ק"ש ויעבור זמן לכתחלה ועל כן צריך שלא ישערו בצמצום אלא בענין שיוכלו לכל הפחות לקרוא קודם הנץ פרשה ראשונה ושתהיה הנץ החמה מקריאת פרשה ראשונה עד גאל ישראל כי זה נקל הוא לכוון שתהיה הנץ החמה בשיעור גדול כזה ואע"פ שאינו מכוין בענין הנץ החמה שיהיה כשמגיע לגאל ישראל אין לחוש לזה שיותר טוב שיקדים הנץ החמה מעט מלצמצם ביותר ולבוא לידי ספק שמא תעבור השעה ופי' ותיקין ר"ל מפולפלים ומחודדים מלשון מפרק הרים (מ"א יט) דמתרגמינן מותק טוריא:

המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה כלומר צריך שיחבר אותם זא"ז בכיון כאלו אינם אלא אחת מלשון רגל קא דייק דמשמע שיהו סמוכים זה לזה כמו אחד ובירושלמי נחלקו אמוראים חד אמר ככהנים וחד אמר כמלאכים מאן דאמר ככהנים עקב בצד גודל שהכהנים לא היו יכולין לפסוע פסיעה גסה משום לא תגלה ערותך עליו והיו הולכים עקב בצד גודל וכמו כן בתפלה יש לו להתפלל עקב בצד גודל ומ"ד כמלאכים היה אומר שיהיו סמוכים ומכוונין זה כנגד זה שידמו רגל אחד שנאמר ורגליהם רגל ישרה והתלמוד שלנו סובר כמ"ד כמלאכים הלכך צריך שיכוין את רגליו זה כנגד זה כדי שידמו רגל אחד ויש שנוהגין לתת ריוח למעלה אצל האצבעות משום דכתי' (שם) וכף רגליהם ככף רגל עגל ואין זה כלום שהרי בתלמוד לא הזכיר אלא שיכוין אותם ויסמכם בענין שידמו אחד:

ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנא' ממעמקים קראתיך ה' מפני שפשט הפסוק ר"ל מתוך הדחקים והצרות קראתיך אמר שאינו ראיה וכתיב תפלה לעני כי יעטוף פירוש שזה ודאי ר"ל שפל רוח כמה דאיתמר (צפניה ג':י"ב) והשארתי בקרבך עם עני ודל (ש"ב כח) ואת עם עני תושיע ר"ל השפלים ובעלי ענוה שא"א לומר שהעניים יהיה להם תשועה ולא בעלי עושר דהא כתיב כספם וזהבם אתם (ישעיהו ס':ט') אלא ר"ל שתפלת השפל והעני נכנסת לפני המקום:

לא תאכלו על הדם שלא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם וזה אסמכתא בעלמא הוא דפשטיה דקרא על אמ"ה נאמר שלא יאכל הבשר בעוד שדמו בתוכו:

כל האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת וכו'. אומר ריה"ז ז"ל דהא דאמרינן דדוקא להתחיל אסור אבל אם קודם שהגיע זמן תפלה התחיל לאכול אינו פוסק היינו במנחה אבל בשחרית אם התחיל לאכול קודם שיעלה עמוד השחר מיד שעלה עמוד השחר פוסק דהא איכא לאו דכתיב לא תאכלו על הדם הלכך צריך ליזהר שיתחיל בענין שיגמור ר"ל קודם שיעלה עמוד השחר:

לא הפסיד כאדם שקורא בתורה ויש לשאול מה בא להשמיענו שלא הפסיד כאדם שקורא בתורה וזה דבר פשוט הוא ותירץ הרב רבי שלמה מן ההר ז"ל דאתא לאשמעינן שאע"פ שדברים שבכתב לא נתנו לאמרן על פה ושאר פסוקים אינו יכול לקרוא אפי' הכי ק"ש יכול לקרותה על פה ואע"פ שאינו קורא אותה לשם חובה דכיון שניתנה לאומרה על פה לחובה יכול לאומרה אפי' שלא לחובה כל הפעמים שירצה ומזה הטעם התקינו לומר פרשת קרבנות על פה בכל יום מפני שהיא חובה כדאמרינן במדרש אמר אברהם אבינו במה אדע כי אירשנה כלומר באיזה זכות יתקיימו להם הבטחותיך אמר לו בזכות הקרבנות שנאמר קחה לי עגלה משולשת וגו' תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מאי איכא למימר יאמרו לפני פרשת הקרבנות ומעלה אני עליהם כאילו בנו בית המקדש והקריבו עליו קרבן מזה הטעם נמי אומרים בהרבה מקומות פרשת ברכת כהנים דכיון שחובה לומר בכל יום ברכת כהנים על פה בשעת נשיאות כפים יכול לאומרה אפילו שלא במקום חובה ומזה הטעם אמרו (יומא דף סח:) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה דכיון שהוא מענין הקרבנות ומצינו שמצוה לומר פרשת קרבנות על פה כדאמרינן לעיל לא חששו בקריאת' אפילו כשאינו לחובה כללו של דבר כל פסוק שניתן למצוה או לחובה לאמרו על פה יכול לאמרו כמה פעמים שירצה אפי' בשעה שאין בו מצוה כלל ואין בזה משום דברים שבכתב לא ניתנו לאומרה על פה הואיל וניתנו לאומרה פעם אחת:

מתני' בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו וכו'. דסבירא להו דובשכבך רוצה לומר דרך שכיבה כדמפרש ואזיל:

גמ' והני מילי בפרק ב' לא קאי אלא לעוסקים במלאכתן אבל בהני אחריני לא שנא פרק ראשון ולא שנא פרק שני מותר:

כדברי ב"ש עשה דסבר רבי יחזקאל דאע"ג דהלכה כב"ה בכל מקום הכא כיון דב"ה גופייהו סברי דמטין וקורין היה אומר שאם מטה לכתחלה אין בכך כלום ורב נחמן בר

יצחק אמר שאם מטה כדברי ב"ש חייב מיתה שאע"פ שאומרים ב"ה מטין וקורין זהו כשהי' יושב מוטה מתחלה אבל כשיושב כדרכו או כשעומד והוא מטה עצמו ומתכוין לעשות כדברי ב"ש ולסתור דברי בית הלל חייב מיתה כיון שמתכוין לסתור דברי ב"ה: **מתני' בשחר מברך שתים לפניה וכו'**. אחת ארוכה ואחת קצרה וכו' פרש"י ז"ל שארוכה היא אמת ואמונה וקצרה השכיבנו שאין בה מטבע כל כך ומפרש דמקום שאמרו להאריך קאי אמאי דאמר ברישא אחת ארוכה ור"ל שאמת ואמונה שהיא ארוכה לא יקצר ממנה והשכיבנו שהיא קצרה לא יוסיף בה והקשה עליו רבי יעקב ז"ל דהאיך אומר דהשכיבנו הוי קצרה דהרי יש בה מטבע יותר מקידוש והבדלה שהם ארוכות ועוד שבתוספתא מונה הברכות הקצרות ואינו מונה בהן השכיבנו ועוד שאם הוא כדבריו שאומר דבמקום שאמרו להאריך קאי ארישא לא היה לו לומר זה הלשון אלא ארוכה לא יעשנה קצרה קצרה לא יעשנה ארוכה ועוד שהיאך אומר שלא יוכל לקצר באמת ואמונה והא אמרינן בגמרא (ד' יד:) אמר אני ה' אלהיכם צריך לומר אמת (ויציב) לא אמר אני ה' אלהיכם אין צריך לומר אמת (ויציב) ואמרינן היכי לימא מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית עמנו נסים ונפלאות על הים ושרנו לך הנה דבזה בלבד שיאמר ושיחתום גאל ישראל סגי והאיך אמר שאין לו לקצר בברכת אמת ואמונה ועוד שלפי דבריו שאומר שאין לו להוסיף בהשכיבנו קשה מה שנהגו בכמה מקומות לומר פיוטים בהשכיבנו ומשום הכי פירש א' ארוכה וא' קצרה ר"ל שאם ירצה יאריך בהם ואם ירצה יקצר בהם ואחת ארוכה ר"ל בין ארוכה בין קצרה ודומה לזה מאי דאמרינן (יבמות דף מא.) אחת בתולות ואחת בעולות שר"ל בין בתולות בין בעולות ומה שאמרו מקום שנהגו להאריך אינו רשאי לקצר אינו חוזר לראש אלא מילתא באפי נפשה היא שהברכות שהן ארוכות כגון קידוש והבדלה אין לו לקצר ממטבע שלהן כלום ומקום שאמרו לקצר כגון ברכת בורא פרי הגפן וכיוצא בה אין לו להאריך בהם ומה שאמר אח"כ לחתום אינו רשאי שלא לחתום הוא פירש מה שאמר תחלה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר ור"ל ברכה שהיא ארוכה וצריכה חתימה אינו רשאי לקצר כלל מהמטבע כולה מפני דאם יקצר לא יצטרך לחתום בה ואינו רשאי שיעשה בענין שלא לחתום וברכה שהיא קצרה ואין לו לחתום בה אינו רשאי הוא להאריך במטבע ולהוסיף בה אחר כך שאם כן יצטרך לחתום ומקום שאמרו שלא לחתום אינו רשאי לחתום:

דף ה:

גמ' מדת לילה ביום יוצר אור ובורא חשך וכו'. יש ששואלין למה צ"ל מדת יום בלילה ומדת לילה ביום הלא די כשיאמר מדת יום ביום ומדת לילה בלילה והיה אומר הרב רבי אליהו הצרפתי ז"ל שטעם הדבר משום דאמרינן בגמרא ההוא מינאה דאמר לר' מי שברא אור לא ברא חשך ומי שברא חשך לא ברא אור שנאמר יוצר אור ובורא חשך כלומר ממה שלא אמר יוצר אור וחשך משמע שכל אחד ואחד היה לו בורא לבדו אמר לו שוטה שפיל לסיפיה דקרא ה' צבאות שמו שהוא לבדו ברא הכל וע"כ אנו אומרים מדת יום בלילה ומדת לילה ביום להודיע שבורא אחד ברא הכל:

רבי יוחנן אומר למשנה צריך לברך שבמשנה ג"כ מפרש הפסוקים ומשם לומד טעמי המצות אבל לתלמוד שהוא פירוש המשנה לא דאין צריך לברך על הפירוש ורבי אלעזר אומר דאפי' לתלמוד צריך לברך שבתלמוד ג"כ מפרש עיקרי הפסוקים ומסקנא דאפי' למדרש צריך לברך שבמדרש ג"כ לומד מהפסוקים מק"ו ומג"ש ומהמדות שהתורה נדרשת בהם:

מאי מברך אקב"ו על דברי תורה. יש מפרשים שאומרים לעסוק בדברי תורה בנוסחאות מדוייקות מצאנו על דברי תורה ובהערב יש מקומות שחותמין ברוך אתה ה' נותן התורה ויש מקומות שחותמין ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל וכן מנהג מורי הרב נר"ו:

והא דרב המנונא מעולה שבברכות מפני שמזכיר שם שבח ישראל ושבח התורה ואע"פ שסמוכה לחברתה פותחת בברוך מפני שדרך הוא לאמרה בפני עצמה כשמברכין על התורה ומסקנא כדרב פפא דאמר נימרינהו לכלהו וכנגד אלו השלש ברכות תקינו לומר בבקר שלש ענינים מקרא דהיינו פרשת קרבנות ומשנה דהיינו איזהו מקומן ומדרש דהיינו רבי ישמעאל אומר וכו' וברכת אשר בחר בנו שהיא מעולה למקרא וברכת הערב למשנה וברכת על דברי תורה למדרש ולדעת רבי יעקב ז"ל שאומר דלא אמרינן כל ברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך אלא כשהברכה הראשונה היא ארוכה אבל כשהראשונה קצרה צריכה אחרת שתהי' פותחת בברוך א"כ קשה שהרי בכאן הראשונה קצרה והאחרת הסמוכה לה אינה פותחת בברוך ונצטרך לומר לפי דבריו שאינם אלא שתי ברכות והערב סוף הברכה הראשונה היא ור' יוחנן לא בא לומר שלא יאמר הברכה הראשונה אלא שיוסיף עוד בסופה ויאמר הערב וכו' ואשתכח דהוו להו שתי ברכות האחת כנגד תורה שבכתב והאחרת כנגד תורה שבעל פה שהמדרש והמשנה הכל בכלל [תורה] שבעל פה הוי וסגי ליה בברכה אחת:

ולפי משמעות ההלכה נראה שזה אינו אמור אלא כשהשכים לקרות קודם שקרא ק"ש אבל לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך כדאמרי' שכבר נפטר באהבה רבה אבל בירוש' אומר דכי אמרי' שברכת אהבה רבה פוטרת דוקא בשקרא או בששנה מיד שקורא ק"ש ומתפלל אבל אם לא קרא מיד ואח"כ בא לקרות אין אהבה רבה פוטר דהכי גרסי' התם והוא דשנה על אתר והעולם אינן חוששין לזה הירוש' ואפי' כשקוראין שעה גדולה אחר קריאת אהבה רבה אינם מברכין כלל וחכמי לוניל ז"ל שאלו זה לרי"ה ז"ל והשיב להם דכיון שהדבר מסופק דבירושלמי משמע דאין ברכת אהבה פוטרה אלא בששנה על אתר ובתלמוד שלנו נראה שפוטרת כל היום ואין צריך לברך אלא כשהשכים לקרות קודם ק"ש כדכתבינן לעיל והעולם נוהגין שלא לברך יש לנו לתת טעם למנהג כפי יכלתנו כמו שנאמר בירושלמי כל מקום שאתה מוצא הלכה רופפת צא וראה היאך נוהגין ונהוג וטעם המנהג מפני שמנהגנו לומר בכל יום אלו הברכות קודם ק"ש ובאותה ברכה שבבקר פוטר כל היום וכי אמרי' בירושלמי והוא ששנה על אתר זהו בברכת אהבה רבה שחיובה אינה אלא על ק"ש בלבד וכשקורא מיד אין צריך לברך ואע"פ שלא ברך בבקר ברכת התורה מפני שמאחר ששונה מיד שקורא ק"ש ויתפלל גלה דעתו שלדעת כן קרא אותה לצאת בה ידי חובת ק"ש וידי חובת הקריאה וכשקורא אחר שעה אינו נפטר בה דכיון שאין תקנת חיובה אלא על ק"ש בלבד נראה שמתחלה לא קרא אותה אלא לדעת חיוב ק"ש בלבד ואינה פוטרת הקריאה שקורא אח"כ אלא כשקורא מיד אבל ברכת התורה שתקנוהו לחיוב קריאת התורה פוטרת כל היום ואין צריך לברך לכל פעם ופעם שקורא ולכאורה היה נראה לחלק בין מי שקריאתו כל היום או רובו ובין מי שאינו קורא בקביעות אלא במקרה דמי שקורא בקביעות דין הוא שיפטר בברכת התורה שאמר בבקר מפני שלדעת כן אומר אותה שיקרא כשירצה בין מיד בין אחר שעה כיון שכוונתו עכ"פ לקרות או לשנות ויודע שיקרא אבל אדם אחר שאינו יודע אם יקרא אם לאו אינו מברך לכונה שיקרא עכ"פ כשבא במקרה ללמוד היה לו לברך כיון שמתחלה לא נתכוין לאמרה על קריאה שיקרא ביום אלא שנהגו העולם שלא לברך כלל אפי' בבואם ללמוד דרך מקרה משום דכיון דמצות הקריאה כל היום היא אותה הברכה שבבקר פוטרת כל מה שיקרא ביום אלו הם דברי ר' יצחק ז"ל:

דף ו.

ואמר מורנו הרב נר"ו דאכתי איכא למידק דהא חזינן בציצית ותפילין שמצותן כל היום ואפ"ה אם חלץ אותן וחזר ומניחן פעם אחרת צריך לברך ובציצית נמי אע"פ שמצותו

כל היום אם מתעטף בו הרבה פעמים ביום צריך לברך על כל פעם ופעם וקבלה בידו מרבותיו שאפי' נפל מעליו ולקחו מיד ונתעטף בו שמברך עליו ואע"פ שלא נתכוין להסירו מעליו והכא נמי אע"פ שמצות הקריאה כל היום היה לו לומר שיברך ברכת התורה בכל פעם ופעם ונראה לו לתרץ שאינו דומה זה לזה מפני שהתפילין כשחולצן או הציצית כשמפשיטן מעליו נגמרה מצותן ולפיכך כשחוזר ומניחן פעם אחרת מצוה אחרת היא וצריך לחזור ולברך אבל בקריאה כשקרא פעם אחת עדיין לא נגמרה מצותה שהיא כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך ואפילו כשקורא בלילה לא נאמר שהלילה מהיום האחר הוא שיצטרך לחזור ולברך שאף על פי שבשאר הדברים אנו אומרים היום הולך אחר הלילה גבי הקריאה הלילה הולך אחר היום וכדאמרינן בירושלמי אמר ר' יוחנן אנן אגירי דיממא אנן יזפינן ביממא ופרעינן בליליא כלומר מי שהוא שכיר אין לו להתבטל ממלאכתו כל היום וכיון שכן ואנחנו מצוה עלינו לקרוא כל היום אם כן אנו כמו פועלים שאין לנו להתבטל מהקריאה ומה שאנחנו מתבטלין ממנה ביום הוא כמו הלואה אצלינו ואנחנו פורעין אותה בלילה הנה שקריאת הלילה היא מהיום ההוא ולפיכך בברכה שבירך בבקר להפטר ממה שלומד ביום באותה ברכה נפטר גם כן במה שלומד בלילה:

וכיוצא בזה הורה רבי יעקב ז"ל לענין סוכה שאמר שאינו מברך כשנכנס לישן בה מפני שמא לא יוכל לישן והויא ברכה לבטלה וכ"ת יברך בשעה שמתחיל להתנמנם שמא באותה שעה אין ידיו נקיות דידים עסקניות הן ושאלו לו א"כ היאך ישן בה בלא ברכה והשיב שהברכה שמברך בשעת אכילה פוטרת הכל עד אכילה אחרת שהאכילה היא יותר עיקר מכל שאר הדברים ועל כן עשו עיקר ממנה לחייבו שיברך בשעת אכילה כדי שיפטור השינה והטיול וכל מה שמשתמש בה עד אכילה אחרת הכא נמי בברכה שבירך בבקר נפטר עד יום אחר:

פתח ובירך בדשכרא וסיים בדחמרא יצא וכו'. פירש רש"י ז"ל שבשעה שהתחיל הברכה טעה במחשבה שהיה סבור שהוא שכר ופתח ואמר בא"י אמ"ה על דעת שיסיים בשהכל נהיה בדברו ובינתים הכיר שהוא יין וגמר הברכה כראוי וסיים בפה"ג יצא כיון שחתם כראוי וכו' וכן מפרש באידך ברייתא בשחרית פתח ביוצר אור וכו' ר"ל שהיה מכיר שהוא יום והתחיל בא"י יוצר אור ואחר שהתחיל נתבלבלה דעתו וחתם בא"י המעריב ערבים פתח במעריב ערבים וכו' פירש דמתחלה הכיר שהיא לילה והתחיל לומר מעריב ערבים ובינתים שכח וחתם בא"י יוצר המאורות לא יצא כיון שחתם בטעות שהכל הולך אחר החתימה כדמפרש ואזיל ומאי דמדמי להו תלמודא אהדדי משום

דכמו דלעיל אזלינן בתר חתימה ולא חיישינן למה שנתכוון בטעות בשעה שהתחיל הברכה הכא נמי אזלינן בתר חתימה ולא חיישינן למה שאמר ההתחלה בטעות ואם היה שחרית ופתח במעריב וסיים ביוצר המאורות יצא ולפי זה הפי' יש לשאול מאי דאמרינן אלא היכא דנקט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ולא איפשיטה ואם איתא שאינו אלא במחשבה אמאי לא אפשיטה שאע"פ שכוונתו היתה לברך בטעות על היין מה בכך הרי נעשית המצוה ומצות אינן צריכות כונה ולפי מה שפסק הרי"ף ז"ל (בפ"ג דר"ה ד' כח.) דמצות צריכות כוונה אתי שפיר דמשום הכי אמרינן בתר פתיחה אזלינן שלא נתכוון לברך על שכר ולא יצא דמצות צריכות כוונה או בתר חתימה אזלינן ויצא שהיתה החתימה כראוי:

אמנם רבינו האי גאון זכרונו לברכה והרבה מן המפרשים פסקו דמצות אינן צריכות כונה וקשה להם דהוה לן למימר שאע"פ שלא נתכוון לברך על השכר מתחלה כיון שנעשית המצוה יצא ואמאי לא איפשיטא וי"ל דאפי' מי שסובר דמצות אינן צריכות כוונה ה"מ בדבר שיש בו מעשה שהמעשה הוא במקום כוונה כגון נטילת לולב (סוכה ד' מב.) דאמרי' מדאגבהו נפק ביה וכן כל כיוצא בזה אבל במצות שתלויה באמירה בלבד ודאי צריכה כוונה שהאמירה היא בלב וכשאינו מכוין באמירה ואינו עושה מעשה נמצא כמי שלא עשה שום דבר מהמצות:

ורבינו שמואל ז"ל סובר שאע"פ שמצות אין צריכות כוונה ויצא בדיעבד זהו כשעושה המצוה בסתם אבל כשמתכוין בידיעה שלא לצאת ודאי אינו יוצא והכא מהאי טעמא לא איפשיטא משום דקסבר דחמרא הוא ופתח בדחמרא ונתכוון שלא לצאת משכרא כלל אלא מחמרא ומזה הטעם אומר שנוהגין העולם להבדיל בביתם במוצאי שבת אע"פ ששמעו הם ונשיהן ובני ביתם ההבדלה בבהכ"נ ואין הברכה לבטלה מפני שבשעה ששמעו אותה בבהכ"נ היתה כוונתם שלא לצאת בה כי אם באותה שמבדילים בביתם והכא נמי כיון שנתכוון שלא לצאת אלא מן היין לא יצא:

והרמב"ם ז"ל מפרש בענין אחר שפתח בדשכרא וסיים בדחמרא יצא ר"ל שגמר כל הברכה כמו אם היה שכר ואח"כ סיים ואמר בפ"ה קודם שישתה כגון שאמר בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו ובפ"ה יצא כיון שסיים כראוי ואפי' סיים בדשכרא כלומר ששתה מיד שאמר שהכל נהיה בדברו ונמצא שהיה הסיום כמו בשכר יצא אלא היכא דנקט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא כגון שאמר בא"י אמ"ה בפ"ה ושהכל נ"ב מאי בתר פתיחה אזלינן כלומר אחר מה שאמר בתחלה

בפ"ה ולא יצא שהברכה לא היתה כלום או אחר מה שאמר בסוף שהכל והברכה נאמרה כראוי ויצא ולא איפשיטא וכיון דלא איפשיטא ה"ל ספיקא דרבנן ולקולא דמספיקא א"א ברכה לבטלה והאי אידך ברייתא דבשחרית פתח ביוצר אור מפרש אותה שהתחיל בא"י יוצר אור ובשעת החתימה במקום בא"י יוצר המאורו' חתם בא"י המעריב ערבים וכן כולה על זה הדרך כמו שכתבנו למעלה לפירש"י ז"ל ויש קושיא לדרך הזה דבגמרא חזינן דמדמי הני ברייתות אהדדי ולזה הפירוש אינן דומות דחיתום האמור בכאן ר"ל חיתום מדבר א' בלבד או מיוצר המאורות או ממעריב ערבים וחיתום האמור למעלה הוא שבסוף אמר מענין אחד ובאותה חתימה עצמה אמר מתחלה מענין אחר ונמצא שבין בא"י ובין החתימה עצמה מפסיק ולפיכך נראה שהפירוש האחר הוא יותר עיקר: **ואע"פ** שההלכה מתפרשת בדוחק לפי' ר"מ ז"ל אפ"ה לענין הדין נראין דבריו ואם אירע מעשה כך שאמר על היין בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו בפ"ה יצא וכן על השכר אם אמר לדעת יין בא"י אמ"ה בפ"ה שהכל נ"ב יצא וכן ביוצר אור אם חתם בשחרית בא"י המעריב ערבים יוצר המאורות יצא ולא נחוש להפסקה מפי מ"ו הרב נר"ו:

א"נ סיים בדנהמא. כלומר שבמקום ברכת העץ ועל פרי העץ אמר ברכת המזון יצא דתמרי נמי מיזן זייני ולפיכך יוצא בבה"מ אדתמרי משא"כ בשאר פרי של ה' מינין ואמרו רבני צרפת ז"ל שגם על היין אם שתה אותו ושכח ובירך בהמ"ז [במקום] על הגפן ועל פה"ג יצא וכן נראה בפירוש בסוגיית הגמ' דאמרי' התם (דף לה:) דחמרא סעיד ומשמח והוינן בה אי הכי ניבריך עליה שלש ברכות ומהדרי' לא קבעי אינשי עליה דמשמע דמן הדין היה לברך עליה לכתחלה כמו על הפת אלא משום דלא קבעינן עליה ומדחזינן שהקשו גבי יין שנברך עליה לכתחלה ג' ברכות ולא הקשו בתמרי משמע דיותר פשוט הוא דיין מיזן זיין מהתמרי' וכיון שפוטרת התמרי' בדיעבד הוא הדין נמי דפוטרת גבי יין בדיעבד שהרי אפי' לכתחלה היו אומרים שיברך עליו זה אלא משום דלא קבעי עליה ועוד אומרים רבני צרפת ז"ל שאפי' לא אמר אלא ברכת הזן בין על היין בין על התמרי' יצא ואע"פ שאין בה אלא מעין הזן בלבד ובברכת על העץ יש בה מעין שלש כיון דמטעם שהם מזון אמרינן שיצא אפי' לא אמר אלא ברכת הזן בלבד מספיק ויצא מפי מורי הרב נר"ו:

דף ו:

להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. פי' האמונה שהבורא עושה עמנו בכל יום שאנו מפקידין נשמתנו בידו והוא מחזירן אלינו בשבח שהנשמות הולכות עייפות מהעמל

שטורחים בני אדם כל היום לבקש פרנסתם ובבקר הן שבות במנוחה ואינו כבשר ודם שכשמפקידין בידו פקדון מחזיר אותו כמו שנתנוהו לו ולפעמים יותר גרוע אבל הבורא יתעלה מחזיר הפקדון בשבח כאמור ועל כך אנו משבחין אותו כל לילה כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו ובבקר אנו משבחין אותו עם יציאת מצרים ועם החסד שעשה עמנו שגאלנו להיות לו לעבדים:

כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם ובגמ' פריך והא כתיב מפני שמי נחת הוא והכא קאמרינן שזוקף בשם ומתרץ מי כתיב בפני שמי אלא מפני שמי דמשמע קודם שיזכיר השם דהיינו כשמזכיר ברוך והטעם להיות כורע בברוך ולזקוף בשם מפני שבשעה שכורע מראה הפחד והיראה שיש מלפניו וכשזוקף מראה הבטחון שיש לו בו בכל עניניו שיטיב אליו וזה תלוי בזה שמי שירא מהש"י הוא בוטח בו כענין שנאמר ביראת ה' מבטח עוז (משלי יד):

ואסיקנא והלכתא המלך הקדוש והמלך המשפט אין לפרש דר' אלעזר היה אומר דלכתחלה לא יצא אלא בדיעבד דאם איתא דרבה ור' אלעזר בהאי פליגי דרבה ס"ל בין לכתחלה בין בדיעבד צריך שיאמר המלך הקדוש והמלך המשפט ור' אלעזר ס"ל דלכתחלה צריך שיאמר המלך הקדוש והמלך המשפט אבל בדיעבד אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא א"כ לא היה לו לומר במסקנא לשון והלכתא המלך הקדוש והמלך המשפט דלשון והלכתא ר"ל שכך יש לו לומר ולא בענין אחר וכיון דבין רבה ובין ר"א תרווייהו ס"ל לכתחלה צריך שיאמר המלך הקדוש והמלך המשפט מה הוצרך לומר אח"כ והלכתא (צ"ל) המלך המשפט והמלך הקדוש דפשיטא הוא זה לדברי הכל ומה בא להשמיענו ולפסוק הלכה במה שלא נחלקו וכי תימא משום דבדיעבד נקטי' דאתא לאשמעינן דאפילו בדיעבד לא יצא ודלא כרבי אלעזר שהיה אומר דבדיעבד יצא א"כ לא הל"ל זה הלשון אלא והלכתא אם אמר האל הקדוש והאל המשפט לא יצא ומדקאמר ליה בהאי לישנא משמע דמעקרא רבה ורבי אלעזר אפילו לכתחלה נחלקו דרבה היה אומר בין לכתחלה בין בדיעבד צריך שיאמר לעולם המלך הקדוש והמלך המשפט ורבי אלעזר אומר שאפי' לכתחלה אם ירצה יכול לומר האל הקדוש והאל המשפט ומאי דאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא ר"ל שאם ירצה יאמר המלך הקדוש ואם ירצה יאמר האל הקדוש ואפילו לכתחלה אינו תלוי אלא ברצונו ולפיכך פסק התלמוד כרבה ואמר והלכתא המלך הקדוש כלומר אין לו לומר בשום ענין אלא המלך הקדוש והמלך המשפט וא"ת מנא לן דרבה ס"ל דבדיעבד לא יצא דע"כ לא שמעי' דאמר אלא שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט ואפשר שסובר שכך צריך

לומר לכתחלה אבל בדיעבד יצא והיכי פסק תלמודא אליבא דידיה דלעולם לא יצא כלל י"ל שמתוך דברי ר"א שאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא שמעינן דרבה ס"ל דלא יצא אפי' בדיעבד דכיון דר"א ס"ל דאפי' לכתחלה אם ירצה יכול לומר האל הקדוש והאל המשפט לא היה לו לומר לשון יצא דמשמע דיעבד דוקא אלא ודאי משום דשמע ליה לרבה דאמר לא יצא ואפילו דיעבד נקט ר' אלעזר יצא ומש"ה פסק תלמודא אליבא דידיה דלעולם צ"ל המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לאו לא יצא ואפי' דיעבד והיינו דכתב הרי"ף ז"ל ומדאסיקנא הכי שמעינן ליה דליתא לדרבי אלעזר דאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא אלא לא יצא וצריך לחזור דמשמע דס"ל דרבה ואפי' בדיעבד היה אומר דלא יצא כדכתבינן ורבני צרפת ז"ל חולקין על זה הפסק ואומרים דאם אמר בדיעבד האל הקדוש והאל המשפט יצא משום דס"ל דפלוגתא דרבה ורבי אלעזר הוו בהכי דרבי אלעזר סבר דאפי' לכתחלה יכול לומר האל הקדוש אם ירצה כדכתבינן ורבה ס"ל דלכתחלה צריך לומר המלך הקדוש והמלך המשפט אבל בדיעבד אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא ונמצא שכשפסק התלמוד אליבא דרבה לא פסק אלא לענין לכתחלה בלבד אבל בדיעבד יצא והוצרכו לפרש כן משום דלא שמעינן ליה לרבה דאמר דלא יצא בדיעבד ואין זה נראה דמדברי ר' אלעזר שאמר יצא שמעינן לרבה שהיה אומר דאפי' דיעבד לא יצא כדכתבי' לעיל הלכך בעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ אם לא אמר המלך הקדוש והמלך המשפט צריך לחזור:

דף ז.

מיהו נראין הדברים שאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט אין צריך לחזור הואיל ומזכיר לשון מלכות אבל אם אינו מזכיר לשון מלכות צריך לחזור מה שאין כן בשאר ימות השנה מפי מורי הרב נר"ו:

הדרן עלך מאימתי

היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא וכו'. בגמ' פריך שמעינן מינה דמצות צריכות כוונה כלומר מדקתני אם כוון לבו שמעינן דמאי דלא אפשיטא לן בכולה תלמודא בהדיא אי מצות צריכות כוונה אי לא דפשטינן לי' מהכא דצריכות כונה שהרי אומר שלא יצא אלא בשכוון לבו ומהדרינן מאי אם כוון לבו לקרות כלומר לא תפשוט מהכא דמצות צריכות כוונה דמאי דקתני אם כוון לבו אינו ר"ל שיכוין את לבו לצאת אלא שיכוין לבו לקרות בלבד ומקשינן לקרות והא קא קרי כלומר היאך אפשר לפרש אם כוון לבו לקרות שהרי מתחלה ג"כ היה קורא ומה מוסיף בכוונה ותרצינן בקורא

להגיה כלומר דלמא מצות אין צריכות כוונה והקריאה שהיה קורא מתחלה לא היתה לכונת קריאה אלא להגיה בלבד ולפיכך קתני שאם כוון לבו לקריאה ממש יצא ואע"פ שלא כוון לבו לצאת ידי ק"ש ויש מפרשים דקורא להגיה ר"ל דרך חסרות ויתרות כגון שהיה קורא לטוטפות ויש מפרשי' עוד שהיה קורא כדינו אלא שהקריאה שהיא להגיה אינה חשובה כקריאה ואח"כ נתכוין לקריאה ממש וכל זה דוחק ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו דקורא להגיה ר"ל שהיה מגיה ודרך המגיה הוא כשמביט בשני הספרים שלפניו כדי לתקן מהאחד לחבירו שפעמים מזכיר התיבות והפסוקים כמו שזה ג"כ דרך הסופר בשעה שכותב לבטא בשפתים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיוצא בזה אמרו גבי שופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול באותה שעה אלא שיצא הקול מעצמו:

בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב וכו'. כלומר כיון שמקדים לו שלום אצ"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בין שואל למשיב ולמי שאינו שואל אינו משיב ור"י ס"ל דאיכא הפרש דבאמצע אע"פ שאינו שואל מפני הכבוד אפ"ה משיב כיון שהקדים לו והלכתא כוותיה:

גמ' אבל ביחיד לא דאמר רב הונא אמר רב אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית וכו'. כיון דאסיקנא דתפלה ביחיד אינה נאמרת אלא בלשון הקודש תימה הוא על המנהג שנהגו בכל העולם שהנשים מתפללות בשאר לשונות שכיון שחייבות (ד' כ:) בתפלה לא היה להן להתפלל אלא בלשון הקודש ורבני צרפת ז"ל רוצים לתת טעם למנהג ואומרים כשהיחיד מתפלל התפלה בעצמה שמתפללין אותה הצבור כמו תפלת צבור דיינינן לה ויכול לאומרה יחיד בלשון אחרת ומאי דאמר רב יהודה (שבת יב.) לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית זהו כשואל צרכיו כגון שמתפלל על חולה או על שום צער שיש לו בביתו וכיוצא בזה אבל תפלה שהיא ידוע לצבור אפילו כשמתפלל אותה בביתו כמתפלל בצבור דמי ואם אינו יודע לשון הקודש יכול לצאת והטעם שצרכי צבור שואלין בכל לשון מה שאין כן בצרכי יחיד מפני שהצבור אינן צריכין מליץ אצל הקב"ה אבל היחיד צריך אליו כענין שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ וגו' ומלאכי השרת אינן נזקקין אלא ללשון הקודש:

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן צריכין כונת הלב דברי ר"מ אע"פ שהיה נראה דכונת הלב צריכה עד והיו הדברים האלה וכו' כשיזכיר כוונת הלב אפ"ה ר"מ ס"ל דלא

דרש אלא קרא דשמע ישראל ור"ל הסכת וכוון בלבך ודרשינן לקמן (ד' ט"ו.) נאמר כאן שמע ונאמר להלן שמע מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת:

ובלבד שלא יחטוף בחי"ת ואומרים רבני צרפת ז"ל דמכאן נראה שצריך להאריך מעט בחי"ת כשיעור (מעט) שימליכוהו בשמים ובארץ ובדלי"ת יאריך ג"כ כשיעור שימליכוהו בד' רוחות העולם והכי משמע במנחות (ד' כט:) דאמרינן התם חטריה לגגיה דחי"ת חי הוא ברומו של עולם כלומר עושים כמו תג למעלה באמצע גג החי"ת להודיע שהוא חי (ושהוא) ברומו של עולם מושל על הכל לכך נראה שצריך בקריאה להמליכו בחי"ת בשמים ובארץ להודיע שהוא חי ברומו של עולם ובדלי"ת להמליכו בארבע רוחות העולם כנגד הדלי"ת וי"א שבשעה שמאריך ימליך אותו במחשבה ודיו וי"א שירמוז בעיניו בשעה שממליכו בשמים ובארץ וד' רוחות העולם ולזה נוטה דעת מורי הרב נר"ו מדאמר בגמ' (ד' יג:) דרבי כשהיה לומד לתלמידיו לא הי' רוצה להפסיק אלא היה מעביר ידיו על גבי עיניו וקורא שמע ישראל וכו' וחוזר ושונה ומה שהיה מעביר ידיו על גבי עיניו היה מפני שלא יראו הרמיזות שהיה עושה לכל צד דהכי אמרינן התם א"ל רב לרבי חייא לא חזינא לרבי דמקביל עליה מלכות שמים אמר ליה בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על גבי עיניו מקבל עליו עול מלכות שמים:

דף ז:

אמר שמע ישראל ונאנס בשינה יצא אין לפרש שנאנס בשינה ולא אמר כי אם זה שא"כ האיך יצא ועוד דאמרי' בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן ואם לא היה קורא כלל האיך היה אומר שיניחוהו שלא יקרא והלא אינו יוצא בזה בלבד דאפי' למ"ד ק"ש מדרבנן מ"מ צריך לאומרה ועוד דברכת אמת ויציב מן התורה כדבעינן למימר לקמן (ד' כא) ולפיכך נראה דנאנס בשינה ר"ל שהיה קורא כל השאר מתנמנם ולפיכך יצא דכיון דפסוק ראשון שהוא עול מלכות שמים אמר אותו בלא נמנום אע"פ שכל השאר קורא מתנמנם הואיל וקרא אותו יצא וגם בכל ספרי ספרד המדוייקים אינם גורסין בשינה וגם רבינו האיי גאון ז"ל כך כתב ונאנס יצא ומפרשי רבנן דנאנס בשינה כלומר שאנס אותו השינה והיה מתנמנם ואין יכול לכוין כמו בפסו' ראשון:

פרקדן לא יקרא ק"ש מי ששוכב על אחוריו נקרא פרקדן והוא מלשון פורי הקדקד כלומר שהוא שוכב על קדקדו ואית דאמרי פורי הקדן ומפרשינן קדן כמו קדל ור"ל שהי' שוכב על ערפו מלשון קשי עורף דמתרגמינן מחזרי קדל והכל עולה לדרך אחד וכבר כתבתי זה בפסחים:

ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה וכו'. נחלקו המפרשי' בענין הפסקה בק"ש ובברכותיה לקדיש ולקדושה ולברכו אם פוסק או לא יש מי שאומר שאע"פ שפוסק מפני היראה ומשיב מפני הכבוד אפ"ה אינו פוסק לקדיש ולקדושה דכיון שעוסק בשבחו של מקום אין לו לפסוק בעבור שבח אחר ורוב הפוסקים הסכימו שיפסיק אפי' באמצע הפרק דלא גרע ממה שמפסיק מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ולזה נוטה דעת הרב מורי נר"ו ומביא ראיה מדחזינן דפליגי בגמרא (ד' כא:) אם מפסיק בתפלה לקדיש ולקדושה אם לא ואע"פ שהלכה כמ"ד שאינו מפסיק אפ"ה כיון דבתפלה לד"ה אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק היו חולקין אם מפסיק לקדיש או לא מכלל דבק"ש וברכותיה דד"ה מפסיק מפני היראה ומשיב מפני הכבוד פשיט להו לכולהו דמפסיק הלכך לקדיש (ולקדושה) מפסיק אפי' באמצע הפרק ולברכו נמי כיון שהיא הפסקה מועטת לענות ברוך ה' המבורך מותר דאין בו כדי שאילת תלמיד לרב דתוך כדי דבור כדבור דמי ואפילו למודים נמי מפסיק אבל נראה למורי הרב דבמודים די בשישחה בלבד שאם יאמר יוצרנו יוצר בראשית כו' ה"ל הפסקה גדולה:

בהלל ובמגילה מהו שיפסיק וכו'. אומר הרב מורי נר"ו שההפסק שהזכירו בכאן הוא כעין ההפסק שהזכירו לעיל גבי ק"ש ומבעיא ליה אם יפסוק ג"כ באמצע הפרקים מפני היראה ומפני הכבוד מי אמרינן ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא או דילמא פרסומי ניסא עדיף שהלל אומרים אותה לפרסם הנסים שעשה לנו הבורא בכל זמן וזמן ואע"פ שפוסק בק"ש מפני היראה ומפני הכבוד בהלל אינו פוסק כלל א"ל פוסק ואין בכך כלום ולפי' זה קשה הלשון ואין בכך כלום שהיה די לו לומר פוסק אלא שנוכל לישבו ולומר דה"ק פוסק כמו בק"ש ומשום פרסומי ניסא דקאמרת אין בכך כלום ומותר אבל ודאי הפסק אחר לשיחה בעלמא אסור ואפי' בין פרק לפרק:

אמר רבא ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל בין פרק לפרק פוסק כמו בק"ש באמצע הפרק אינו פוסק כלל ורבא חולק על דברי ר' חייא ואומר דבאמצע הפרק לעולם אינו פוסק ואפי' מפני היראה כיון שאפי' היחיד חייב לגמור בהן את ההלל ואע"פ שפוסק באמצע ק"ש אינו פוסק בהלל שאינו פוסק בשבחו של מקום וימי' שאין היחיד גומר בהן את ההלל כלומר דבין צבור ובין יחיד אין גומרין את ההלל כגון הלל דר"ח או הלל של פסח משני ימים הראשונים ואילך אפי' באמצע הפרק פוסק כלומר מפני היראה ומפני הכבוד כמו בק"ש והיה יכול לומר ימים שאין גומרין בהם את ההלל אלא משום דנקט ברישא לשון יחיד תנא בסיפא נמי לשון יחיד:

ונראה מכאן לפי זה שאפי' בימים שאין גומרין בהן את ההלל שהיחיד מברך עליו מדאמר באמצע הפרק בלבד פוסק מפני היראה ומפני הכבוד ולא לשיחה אחרת משמע שאפי' היחיד מברך עליו דאם איתא שאינו מברך כיון שאינו אלא קריאה בעלמא למה לא יפסיק לכל דבר אלא שבפירוש נראה במס' שבת [בהרי"ף] שאין היחיד מברך מדאמרינן התם (תענית דף כא) תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ודאי ר"ל לא יתחיל בברכה ואם התחיל בברכה גומר בברכה וחותם בא"י מלך מהולל בתשבחות דאי בלא ברכה אמאי לא יתחיל וכי מונעין לו שלא יאמר הפסוקים אלא ודאי יחיד לא יתחיל בברכה קאמר ומאי דאמר הכא שאינו פוסק לשיחה בעלמא לא מפני שמברך עליו היחיד אלא אע"פ שלא בירך עליו כיון שהתחיל בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשיחה בטילה:

ורבינו יעקב ז"ל אומר שאפי' בימים שאין גומרין בהן את ההלל היחיד חייב לברך ודייק מהאי דהכא שאסרו לפסוק בשיחה בטילה ומה שאמרו יחיד לא יתחיל לא נאמר על ההלל דר"ח וכיוצא בו אלא כך הוא הענין שעיקר ההלל נתקן על כל צרה וצרה שלא תבא על הצבור שבשעה שהיה לכל ישראל צרה והיה הקב"ה עושה עמהם נס היו עושים יו"ט והיו אומרים הלל והיו חייבין לברך על קריאתו אע"פ שלא היו גומרין אותו ועיקר התקנה לא היתה אלא בנס שנעשה לכל ישראל דכתיב וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם וגו' אבל בנס שנעשה ליחיד לא התקינו לומר הלל ומה שאמר יחיד לא יתחיל רוצה לומר כשנעשה נס שלא בכנופיא [דכל] ישראל לא יתחיל לברך על ההלל ואם התחיל ובירך מתחלה חותם ג"כ בברכה ואומר דאפי' צבור נקראין יחיד דכל היכא דלא הוו בכנופיא דכל ישראל יחיד מיקרו וכן נמצא כתוב בהלכות גדולות ומפרש דמאי דאמר הכא ימים שיחיד גומר בהן את ההלל שרוצה לומר ימים שהצבור גומר בהן את ההלל וכן מה שאמר ימים שאין היחיד גומר ר"ל שאין הצבור גומרין שאין הפרש בהלל בין יחיד לצבור שהכל נקרא יחיד וכי היכי שהצבור מברכין על קריאתו בימים שאין גומר בהן ה"נ מברך היחיד וכ"ז דוחק דמסתמא משמעות לשון יחיד אינו נופל על הצבור אלא על יחיד ממש והיחיד אינו מברך בימים שאין גומרין בהם את ההלל וכן כתב הרי"ף ז"ל בהלכות חנוכה דאמר הלכך אי בעי יחיד למיקרי הלל בראש חדש קרו ליה בלא ברכה והרמב"ם ז"ל כתב שאפי' הצבור אינן מברכין על הלל דר"ח והטעם שלו מפני שאינו אלא מנהג ואין מברכין על המנהג כדאמרינן בסוכה (דף מד:) גבי ערבה חביט ולא בריך קסבר מנהג נביאים הוא ואמנהגא לא מברכינן וכמו שאין מברכין על הערבה מפני שהוא מנהג כך אין מברכין על ההלל דר"ח ואין זה

נכון דבהדיא משמע במסכת (שבת פרק במה מדליקין) שהצבור מברכין דאמרי' התם יחיד לא יתחיל ור"ל לא יתחיל בברכה כדכתיבנא ומדקאמר דיחיד לא יתחיל בברכה מכלל דצבור צריך להתחיל בברכה וכן כתב הרי"ף ז"ל יחיד קורא בלא ברכה דמשמע מדבריו דיחיד קורא בלא ברכה אבל הצבור צריך לברך. מיהו לדעת רב נטרונאי ורב האי ז"ל אין זה קושיא שהם מפרשים יחיד לא יתחיל כלל כלומר שאינו חייב להתחיל ואפי' בלא ברכה ואם טעה והתחיל בברכה גומר עד יהללוך ואינו חותם בברכה אבל יש להקשות שהרי שני ימים טובים של גליות הכי נמי אינו אלא מנהג כיון דידעי' בקביעא דירחא ואפילו הכי מברכין על השני כמו על הראשון ועוד הביא ראיה רבינו יעקב ז"ל שמברכין עליו מדאמרינן (תענית כח) רב אקלע לבבל חזא דהוו קרי הלילא בראש חדש סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם ומדקאמר אקלע לבבל ולא אמר על לבי כנישתא משמע שבבית הכנסת היה קודם שהתחילו ההלל וראה שהיו מברכין ומתוך כך היה רוצה להפסיק אותם שאם לא היו מברכין אמאי סבר לאפסוקינהו ומאי אכפת לי' אם היו קורין פסוקים בעלמא אלא ודאי מברכין היו והיה חושש שיהיו גומרין אותו ומש"ה סבר לאפסוקינהו שהיה נראה כמו שהיו מוסיפין י"ט מעצמם כיון דחזא דמדלגי דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם ומה שלא הכיר במה שהיו אומרים לקרוא ולא היו אומרים לגמור מפני שמנהגם היה בכל הימים לומר לקרוא אלא שהעולם נהגו אח"כ להפריש ביניהם הלכך הצבור מברכין על ההלל דר"ח והראיה שהביא ר"מ במז"ל מערבה אומר מורי הרב נר"ו דלא דמיין אהדדי שאין כל המנהגות שוות דגבי מנהג ערבה דליכא אלא חבטא בעלמא לא מברכינן אבל מנהג דהלל דאיכא שבח והודאה למקום מברכין:

דף ח.

ודוקא במשכים לפתחו וכו'. ואמרו חכמי פרובינצ"א ז"ל דאפי' במשכים לפתחו אינו אסור אלא כשמזכיר לו שלום (שבת י:) משום ששמו של הקב"ה שלום כדבעינן למימר לקמן אבל מותר לומר לו צפרא דמארי טב כיון שאינו מזכיר לו שלום ונראה למורי הרב נר"ו שאפי' זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לראות לעסק מעסקיו או לשום ענין אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם התפלה אפי' זה הלשון אסור:

מתני' אלו הן בין הפרקים וכו'. ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק יש מפרשים דלא יפסיק כמו בין פרק לפרק שאינו שואל מפני הכבוד ואינו משיב לכל אדם אבל מפסיק כמו באמצע שאר הפרקים ששואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד והנכון

כמו שפירשו רבני צרפת ז"ל שאינו מפסיק כלל אלא שמיד שיאמר אני ה' אלהיכם יאמר אמת כמו שמצינו אותו בפסוק כדמפרש ואזיל בגמ' ואחר שיאמר אמת אם יצטרך לשאול מפני היראה או להשיב מפני הכבוד יפסיק כמו באמצע שאר הפרקים:

גמ' חוזר ואומר אמת וכו'. כלומר כל היכא שפסק מפני היראה או מפני הכבוד אחר שאמר אמת או כגון שסיים ק"ש קודם החזן וסמך אני ה' אלהיכם עם אמת וממתין שיתחיל החזן ושיאמר עמו צריך לחזור פעם אחרת אמת או לא והלכתא שאין צריך לחזור ולומר פעם אחרת אמת אלא מתחיל מויציב ואילך או ממקום שפסק:

מתני' אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה שמע וכו'.:

גמ' כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו וכו'. רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כאילו הקריב תודה בלא מנחה וזבח בלא נסכים הפירוש הנכון כך הוא דעולא ס"ל דכיון שהוא קורא וקשרתם לאות על ידכה והיו לטוטפות בין עיניך ואינו מניחן נמצא שמעיד עדות שקר על עצמו שמה שאומר אינו אמת ואע"פ שעשה המצוה שיצא ידי ק"ש אפ"ה עבר עבירה מצד אחר שהעיד עדות שקר על עצמו ורבי יוחנן ס"ל שאפילו המצוה עצמה אינה נעשית שלימה כיון שלא קבל עליו עול מלכות שמים דה"ל כמי שמקריב תודה בלא מנחה וכו' כיון שקורא בלא קבלת מלכות שמים מפי מורי הרב נר"ו:

הרוצה לקבל עליו עול מ"ש שלימה וכו'. טעם הדבר מפני שבתפילין שבראש אדם משעבד לבורא יתברך הנשמה שהיא במוח ובתפילין שבזרוע אדם משעבד גופו ומפני כך צוו להשים אותם כנגד הלב שהלב היא עיקר התאוות והמחשבות ובזה יזכור את הבורא וימעיט הנאותיו ובמזוזה משעבד אדם ממונו אלא שלא הזכירו בכאן המזוזה מפני שמצוותה נעשית בשעה אחרת וכשקורא ק"ש ומתפלל בענין שמשעבד לו נשמתו וגופו זו היא מלכות שמים שלימה ומדאמר ומתפלל משמע שגם בתפלה צריך שיתפלל ותפילין בראשו:

והורה רבי יצחק בר יהודה רבו של רש"י ז"ל שאם לא היה הטלית מזומן לאדם קודם שיתחיל לקרות ק"ש והביאו אותו בעוד שהיה קורא שמפסיק ומברך ומתעטף בטליתו וחוזר וגומר ומתפלל והביא ראיה מדאמר בגמ' (דף יד:) רב קרי ק"ש ומניח תפילין וצלי ואמרי' התם שליח הוא דעוית כלומר שהשליח נתעצל ולא הביא התפילין מתחלה ולפיכך הניחם אחר שקרא ק"ש והתפלל עמהם והיה אומר דכמו שמצינו זה בתפילין כך הוא הדין בציצית ולא הודו לו רבני צרפת ז"ל מפני שאין לדמות ציצית לתפילין דתפילין מפני שהוא חובה להתפלל עמהם כדאמר לעיל מפסיק אבל מצות ציצית שאינו אלא חובת מנא אין לו להפסיק בברכות של ק"ש כדי שיתעטף ויברך ויתפלל בציצית:

לייט רב חסדא מאן דמהדר אמיא בעידן צלותא הרי"ף ז"ל כתב הני מילי לק"ש אבל לתפלה בעי לאהדורי וכו'. וכן נמצא במקצת ספרי הגמרא ואומרים רבני צרפת ז"ל דלא גרסי' ליה ואינו אלא פירוש שהכניסו בספרי הגאונים הראשונים ואינו נכון דמסתמא לשון צלותא יותר משמע תפלה מק"ש ומה טעם להוציא התיבה ממשמעה ולפרש צלותא ר"ל ק"ש ולא תפלה ולפיכך מפרשי' דבין לתפלה בין לק"ש אסור ואי קשיא לך ההיא דגרסינן פסחים (דף מו.) לגבל ולתפלה ולנטילה ארבע מילין דמשמע שחוזר בעבור שיטול ידיו להתפלל ארבע מילין ההיא כבר תרצה רש"י ז"ל דאינו ר"ל ליטול ידיו לתפלה כמו שסוברין אלא כך הוא הפירוש שמי שאוכל חולין בטהרה יש ללכת אצל מי שיודע שמגבל אותם בטהרה ד' מילין וכן אם יודע שימצא בהכ"נ שמתפללין בה בעשרה יש לו ללכת לשם ולהאריך ד' מילין וכן לנטילה ר"ל לצורך הסעודה ובדקנו בנוסחאות המדוייקות ומצאנו שלא היו גורסין כל זה וגם לא היו גורסין בעידן צלותא אלא הכי קא גרסי לייט רב חסדא מאן דמהדר אמיא וה"מ בעידן ק"ש דמשמע שלא בא להשמיענו אלא דין הזמן בלבד שאחר שיגיע הזמן לא יחזור בעבור המים לא לתפלה ולא לק"ש וטעם הראשונים שהיו אומרים לק"ש אינו חוזר ולתפלה חוזר משום דסברי דכיון דק"ש מדאורייתא ותפלה מדרבנן החמירו בה שמא יעבור הזמן ופסק זה אינו נכון מהטעמים שכתבנו מפי מורי הרב נר"ו:

דף ח:

מתני' הקורא את שמע וכו'. קרא ולא דקדק באותיותיה אין זה הדקדוק שיתן ריוח בין הדבקים שזה דבר אחר הוא שהוסיף רבא ואמר אחר כך אבל הדקדוק שהזכירו במשנה הוא שלא ירפה הדגש ולא ידגוש הרפה ויזהר בקריאת האותיות שלא תבלע אות אחת בחברתה שלא יאמר וחרף במקום וחרה אף וכתב ר"מ ז"ל שאפי' כשאומר אותה בלשון אחרת צריך ליזהר בכל זה:

הקורא למפרע לא יצא. פי' למפרע שקורא הפסוקי' למפרע כגון שאמר בתחלה וכתבתם וקורא עד שמע וכתב ר"מ ז"ל שאם לא קרא הפרשיות על הסדר יצא שהרי בתורה אינם כתובים על הסדר ומקשינן עלה. מדתנן (דף יג.) למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים דמשמע דצריך לומר פרשת שמע תחלה ואומר מורי הרב נר"ו שזו אינה קושיא דהתם קאמר שהתקינו לכתחלה כן מזה הטעם והכא מיירי בדיעבד ומה שאמר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק זה כשקורא הפרשיות על הסדר

דכיון שיש לו להזכיר אני ה' אלהיכם ויש לו להזכיר מיד אמת אין לו להפסיק בינתיים אבל כשקורא בענין שאינו דבוק זה עם זה לא חיישינן להכי:

גמ' לא יברך אדם בהמ"ז בלבו ואם בירך יצא. האי דאמרינן בלבו לא במחשבה לבד קאמר דודאי בהרהור לא יצא דהא קי"ל (ד' כ:) דהרהור לאו כדבור דמי אלא ר"ל אע"פ שלא השמיע לאזנו כיון שחתך בשפתיו יצא ואומר מורי הרב נר"ו שמי שמתחייב בברכה ואינו יכול לאומרה שאין ידיו נקיות או שעומד במקום שאינו נקי כגון החולה שאין מטתו נקיה ואינו יכול לבטא בשפתים התפלה יש לו להרהר הברכה או התפלה שנתחייב בה ואע"פ שאינו יוצא ידי חובה אלא באמירה יש לו להרהר בלבו וה' יראה ללבב ויתן לו שכר המחשבה דאמרינן הכי במדרש אמרי האזינה ה' אמר דוד רבש"ע בשעה שאני יכול לדבר אמרי האזינה ובשעה שאיני יכול לדבר בינה הגיגי והגיגי ר"ל המחשבה שאם היה ר"ל דבור אפילו לבשר ודם אין לומר בינה בדבר ששומע אלא מתוך שאינו אלא במחשבה אמר לשון בינה וכן נראה מהפסוק שאומר בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני דמשמע שהדבור דבר אחד והמחשבה דבר אחר:

הלכה כדברי שניהם להקל. שאם לא השמיע לאזנו יצא כיון דמסקנא הוא שאפי' בק"ש יצא לא היה צריך להביא למעלה הרי"ף ז"ל מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות ד"ה יצא ואפשר דלאשמעינן דבבהמ"ז אע"פ שלא השמיע לאזנו יצא כתב דברי רב יוסף:

כדי ליתן ריוח בין הדבקים וכו'. בספרים המדוייקים לא גריס וזכרתם תזכרו ועשיתם מפני שהם נחים ואע"פ שלא יתן ריוח כלל ביניהם אין האות נבלעת בתוך חברתה בשעת קריאתה:

אומרים שמע ישראל ולא היו מפסיקין. כלומר שלא היו קורין אותה בנחת עם הטעמים שלה כמו שאנו נוהגין היום שעיקר מצות ק"ש הוא לקרותה עם הטעמים שלה:

(**רבא**) [**רבי יהודה**] **אמר מפסיקין היו**. כלומר אומרים היו שמע ישראל בנחת אלא הכריכה היתה שהיו כורכים שמע עם ואהבת ולא היו אומרים בשכמל"ו ורש"י ז"ל מפרש בענין אחר דמאי דאמר ר"מ שלא היו מפסיקין ר"ל שלא היו מפסיקין כלל בין אחד ובין ואהבת שלא היו אומרים בשכמל"ו וגם לא היו מאריכין בדלי"ת:

ור' יהודה אמר מפסיקין היו. כלומר מאריכין היו בדל"ת אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וקשה על זה שלא היה לו לומר לשון מפסיקין אלא מאריכין היו אלא ודאי הפירוש הראשון עיקר מפי מורי הרב נר"ו:

התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי ר"ל שיאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בלחש ואחר כך יאמר כל השאר בקול רם אם ירצה וכן נוהגים היום בהרבה מקומות ומנהג יפה הוא אלא שיש לחוש מפני עמי הארץ שירגילו עצמם לדבר בינתים:
שהריחה ציקי קדירה. כלומר הדברים שמבשמים הקדירה ומתקנים אותה וגם כן זה הענין נאה לברך בשכמל"ו בשעה שמקבל עליו [עמ"ש]:

דף ט.

באמצע הפרק חוזר לראש הפרק אין לפרש שאחר שקרא פסוק אחד או שני פסוקים טעה ואינו יודע באיזה מקום טעה שאם כן לא היה לו לומר חוזר לראש הפרק שהפסוק שקרא מתחלה למה חוזר אותו פעם אחרת דהוה ליה כקורא למפרע אלא ר"ל שטעה באמצע הפרק ואינו יודע באיזה מקום טעה וגם בכלל הטעות הוא שאינו יודע אם קרא כלום מהפרק אם לא ולפיכך חוזר לראש הפרק אבל אם היה ברי לו שקרא ממנו פסוק אחד או שני פסוקים אין צריך לחזור אותם ויש להקשות לשמואל דאמר בפ' מי שמתו (דף כא) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא ק"ש אינו חוזר וקורא ק"ש דק"ש דרבנן היכי אמרינן הכא שחוזר לראש הפרק י"ל שאינו דומה זה לזה דבשלא קרא כלל אינו חוזר וקורא דק"ש דרבנן אבל כשהתחיל לקרוא אפילו שמואל מודה שאם טעה יש לו לתקן כיון שהתחיל. מפי מורי הרב נר"ו:
מתני' האומנין קורין בראש האילן וכו'.:
גמ' תנו רבנן האומנין קורין בראש האילן אינו דוקא אומנין דאפילו בעל הבית קורא ג"כ בראש האילן אלא איידי דאיצטריך למימר בסיפא ומתפללין בראש הזית שאינו מותר לבעל הבית אלא לאומנים בלבד כדי שלא יתבטלו נקט ברישא נמי האומנין ואמרינן בירושלמי מפני שטרחותן מרובה ופירשו בו כמה פירושים והנראה למורי הרב נר"ו יותר נכון שמפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות יש טורח גדול בעלייתן ובירידתן ויתבטלו ממלאכת בעה"ב ולפיכך אמרו שיתפללו לשם אבל בשאר אילנות דליכא ביטול (מותר) [ירדו]:
למימרא דלא בעי כוונה וכו'. פי' קס"ד השתא דמאי דקתני האומנים קורין בראש האילן בעוד שעוסקין במלאכתם קאמר ומ"ה פריך כיון שעוסקים במלאכתם וקורין ודאי נראה דלא בעיא כוונה דאי אפשר לכוין בעוד שעוסקין במלאכתם ורמינהו וכו' לא קשיא כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני כלומר בפרק ראשון מתבטלין ממלאכתם וקורין אבל בפרק שני עוסקין במלאכתם וקורין דלא בעי כוונה אלא בפסוק ראשון וכתב הרי"ף

ז"ל דהאי פירוקא לדברי ר' יוחנן הוא אבל לרבא דאמר דלא בעיא כוונה אלא בפסוק ראשון אין טעם דמבטלין ממלאכתם בכל הפרק משום כוונה אלא משום דלא לישוי ליה עראי כדמפרש ואזיל בהלכות. אבל רבני צרפת ז"ל מפרשין דודאי הלכתא כרבא דאמר דלא צריך כוונה אלא פסוק ראשון בלבד ומאי דאמרינן לא קשיא כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני לאו משום דצריך כל הפרק כוונה דודאי לא צריך כוונה אלא פסוק ראשון בלבד כרבא אלא שתירצו כן לרווחא דמילתא ואמרו אפי' לר' יוחנן דס"ל דצריך כוונה בכל הפרק לא קשיא כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני וכיון דלית הלכתא כר' יוחנן בהא כדאמרי' שמעינן דא"צ כוונה אלא פסוק ראשון בלבד ולא חיישינן משום דלישוי ליה עראי ומתוך מ"ש הרי"ף ז"ל משום דלא לשוי ליה עראי אמרו דבטלין ממלאכתן בכל הפרק הראשון שמעינן דמפרק ראשון ואילך אינו אלא מדרבנן דאם איתא דהוא מן התורה הוה לן למיחש דלא לישוי להו עראי לכל שאר הפרקים כי היכי דחיישינן בפרק ראשון ועוד הביא ראיה מדאמרינן בגמ' (דף יג:) והיו הדברים האלה על לבבך אמר מר זוטרא עד כאן מצות כוונה וקריאה מכאן ואילך מצות קריאה בלא כוונה וכו' ורבי יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה וכוונה מכאן ואילך מצות כוונה בלא קריאה כלומר כיון שיתכוין לצאת אע"פ שלא יחתוך בשפתיו כלל והוינן בה מאי שנא ע"כ מצות קריאה וכוונה דכתיב ודברת בם התם נמי כלומר בפ' שני הא כתיב לדבר בם ומתרצינן הכי קאמר [רחמנא] אגמרו בנייכו תורה כי היכי דניגרסו בה כלומר מה שכתב בפ' שנייה ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם לא נלמוד משום דצריך שיחתוך בשפתיו פרשה שנייה שזה לא בא אלא להשמיענו ללמוד את בנינו תורה ושהם ידברו בה ויקראו אותה תמיד אבל מה שאמר בפרשה ראשונה ודברת בם לא בא אלא להודיענו שיתכוון ויקרא בפרשה ראשונה ואע"פ שאין הלכה כר' יאשיה בעניין הכוונה דהא קי"ל דא"צ כוונה אלא פסוק ראשון בלבד אפ"ה בענין הקריאה דאמרי' דמפרק ראשון ואילך א"צ קריאה אפשר שהלכה כמותו וכיון דחזינן לשמואל דאמר בפרק מי שמתו (דף כא) דק"ש דרבנן וסוגיין דעלמא בכמה דוכתי דק"ש דאורייתא בעניין פרשה ראשונה אמרינן דהויא מן התורה אבל מפרשה ראשונה ואילך שלא מצינו שנדחו דבריו אמרינן דלא הויא אלא מדרבנן ועוד הביא ראיה מדאמרינן בגמ' (דף יג) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא מפרש מורי הרב נר"ו דר"ל כל הפרק ואם איתא דכולהו מן התורה הויא כשהיה לומד לתלמידיו למה לא היה פוסק לכולה אלא ודאי משום דלא הוי אלא מדרבנן לא היה פוסק ובירושלמי שואל למאן דסבירא ליה דק"ש דאורייתא אמאי לא היה פוסק מן הלמוד לק"ש כולה כמו שפוסק לשאר מצות כגון שופר ולולב

ומקרא מגילה וכיוצא בהן שחייב לפסוק בהם כדי לקיים המצוה והלא אמרו כל הלומד ואינו מקיים נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם ומתרץ זה שינון וזה שינון יבא שינון וידחה שינון כלום' אין (ללמוד) [לדמות] זה לזה שהדברים שיש בהם מעשה אינן נידחין מפני הלמוד אבל מצוה שאין בה אלא אמירה בעלמא תדחה מפני הלימוד ואע"פ שמצות תפילין יש בהם מעשה והיה נראה שאינה נדחית מפני הלימוד אפי' הכי במכילתא אמרינן שמי שעוסק בתורה פטור מן התפילין ואמרינן התם דטעמא דמלתא משום דבתפילין כתוב למען תהיה תורת ה' בפיך וכיון שטעם התפילין מפני התורה והוא עוסק בתורה כל היום זהו במקום תפילין ומכל מקום לא בא לפטור שלא יניחם בשעת קריאת שמע ותפלה שזה צריך הוא לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה כדאמרינן לעיל (סי' לט) אלא הרווחנו בזה שאע"פ שהחיוב כל היום פוטר למי שעוסק בתורה מפי מורי הרב נר"ו:

דף ט:

ודברת בם. בם ולא בתפלה כלומר בק"ש יש לך רשות להפסיק לשאלת שלום מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד כדאמרי' לעיל אבל לא בתפלה כדתנן (ד' ל) ואפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ורבני צרפת פירשו בם יש לך רשות להשמיע קולך אבל לא בתפלה כדאיתא (ברכות דף כד) כל המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה:
בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים כלו' אפילו בק"ש באילו יש לך רשות לדבר שהם מפני היראה ומפני הכבוד אבל בדברים אחרים אין לך להפסיק:
ודברת בם עשה אותם קבע שיהיו כל דבריך בזה וכן אמרו בירושל' מכאן שהשח שיחת חולין עובר בעשה ושיחת חולין מיקרי כשמדבר בדברי הבאי אבל כשמדבר בעסקיו לצורך פרנסתו אע"פ שאינה שיחה של תורה מותר:
מתני' חתן פטור מק"ש לילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה פירוש מנהג' היה לכנוס את הבתולה ברביעי וכל אותן הג' ימים והד' לילות שמיום ד' ועד יום ראשון היה טרוד לחשוב מחשבות לעשות מצוה מפני שמתירא שלא יעשה מעשה כרות שפכה ולפיכך פטור אבל מזה הזמן ואילך אע"פ שלא עשה מעשה חייב דכיון שכבר עברו השלשה ימים ולא עשה מעשה מתיאש אחר כך מן הדבר ואינו טרוד כלל ולפיכך חייב ומפרש בגמרא (דף טז:) דאפילו עד מוצאי שבת לא פטרו אותו אלא בטרדא כזו שהיא טרדא דמצוה אבל בטרדא שאינו של מצוה כגון שטבעה ספינתו בים אינו פטור שיש לו לישב ולכוין:

גמ' בשבתך בביתך פרט לעוסק (בתורה) [במצוה] ובלכתך בדרך פרט לחתן דמדקאמר ובלכתך בדרך משמע בהליכה דידך הוא דמחייבת אבל בהליכה דמצוה פטירת וזה כמו הליכת מצוה היא כיון שטרוד לבו במחשבת מצוה ומה שהוצרך לומר למעט חתן מובלכתך בדרך ולא מיעט אותו מטעם שהעוסק במצוה פטור ממצוה משום דאי מהתם הוה אמינא שאינו פטור אלא בשעת מעשה בלבד ולפיכך השמיענו שאפי' שלא בשעת מעשה (דוקא) [אם] הוא טרוד טרדא דמצוה פטור:

מתני' רחץ בלילה הראשון שמתה אשתו וכו' איני כשאר כל אדם איסטניס אני. פר"ח ז"ל משום דהוה ליה סכנה ולפיכך מותר ואין זה נכון אלא אפילו בלא סכנה כיון שיש בו צער מותר וראיה לדבר מדחזינן ביום הכפורים שאסור בסיכה ואפ"ה אמרו (יומא דף עז) שאם יש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש הנה שאפי' בלא סכנה התירו לו לסוך וכיון שביום הכפורים שהוא מן התורה הקילו כל שכן באבלות שרוחץ אע"פ שאין שם סכנה כיון שיש שם צער כדאמרינן בנדרים (דף פא.) ערבוביתא דרישא דמתיא לידי עוירא פירוש מתוך האבק שנעשה בראש והמאכולת מזיק לעינים אם מתאחר לרחוץ:

גמ' מאי טעמא אנינות (לילה) דאורייתא ביום היא דכתיב ואחריתה כיום מר אינו מביא הפסוק לראיה אלא לסימנא בעלמא שיום המיתה הוא יום המרירות ובאותו היום הוא יום האנינות מן התורה ורבנן הוא דגזרו בלילה ורבני צרפת ז"ל פירשו שאפילו האבילות של יום ראשון אינו מן התורה אלא מדרבנן בלבד ואע"פ שאמרו בפירוש בכמה מקומות דאנינות יום אחד הוא מן התורה באבילות אינו אלא מדרבנן שאין לשון אנינות ולשון אבילות אחד שלשון אנינות נאמר בדברים ידועים שהוא אסור ביום ראשון מן התורה שיום ראשון אסור לאכול מעשר שני דכתיב לא אכלתי באוני ממנו וכן לענין אכילת החטאות אסור ביום א' כדמשמע בזבחים בפרק טבול יום (דף ק:) אבל לא מצינו בשום מקום שיאמר שדין האבלות יהיה נוהג ביום ראשון מן התורה והכי תנן בסנהדרין (דף מו:) ואין הקרובים מתאבלים עליו אלא אוננין דמשמע ששתי לשונות הוי ומאי דאמר רבנן הוא דגזרו בלילה לא מפני שהלילה בלבד דרבנן והיום הוא מן התורה אלא כך ר"ל שאע"פ שיום ראשון הוא מדרבנן כיון שהוא כעין של תורה שבאותו היום הוא אונן ואסור במקצת דברים כדכתיב' לעיל החמירו בו ג"כ ואסרו הרחיצה ואע"פ שהוא אסטניס אסור אבל בלילה שלא אמרו כעין של תורה אלא משום גזירה באסטניס לא גזרו רבנן ומביאין ראיה מדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ג:) גבי מי שהיה טבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות ואם איתא דאבלות יום

ראשון מן התורה האיך תדחה מצוה מן התורה מלפני המשתה דלכל הפחות הוה לן למימר שנוהג יום א' תחלה אלא ודאי משום דלא הוי אלא מדרבנן לא חששו ועוד הביאו ראיה מדאמרינן בבכורות (דף מט) גבי פדיון כל ששהה ל' יום באדם אינו נפל דכתיב ופדוייו מבן חדש תפדה איבעיא לן יום ל' כלפני שלשים או כלאחר ל' ומסקנא דיום ל' כלאחר ל' לחומרא ואמר עלה התם ולענין אבל אינו כן אלא יום ל' כלפני ל' דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל ואם איתא דאבילות יום ראשון מה"ת ה"ל למימר דמספק יום ל' כלאחר ל' לחומרא ונוהג אבלות דספיקא דאורייתא לחומרא:

ויש להקשות לפי זה הפסק מהא דאמרי' בפ' ואלו מגלחין (דף יד:) אבל אינו נוהג אבילות ברגל דכתי' ושמחת בחגך אי אבילות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד וכו' דמשמע שהאבלות מן התורה ולפי מאי דכתבינן לעיל דליכא מ"ד דהוי מן התורה אלא אנינות בלחוד קשיא דהא אמרינן בהדיא לשון אבילות ואפ"ה קרי ליה עשה ומתרצים שאע"פ שאינו אלא מדרבנן קרי ליה עשה שכך מצינו הרבה מקומות בתלמוד שקורא עשה לדבר שאינו אסור אלא מדרבנן כדאמרינן בזבחים (דף לב:) דטבול יום אם נכנס במחנה לוייה עובר בעשה ובפי' מוכיח במסכת סוטה שאין בו אלא איסורא דרבנן ואפ"ה קורא אותה עשה זו היא שיטת רבני צרפת ז"ל:

אבל הגאונים והרי"ף ז"ל מפרשים דאבלות יום ראשון דאורייתא וס"ל דליכא הפרש בין לשון אנינות ללשון אבלות ואנינות יום ראשון מצינו בפירוש שהוא מן התורה לד"ה ולא נחלקו אלא בלילה שאחר יום המיתה וקבורה כדמפרש ואזיל בהלכות מדאמר ר' יוסי יום קבורה תופס לילו מדרבנן מכלל דיום מיתה תופס לילו מדאורייתא פירוש דאמר לעיל דכל זמן שלא נקבר תופס לילו מדרבנן ור"ל אע"פ שאינו אלא יום הקבורה בלבד שלא נקבר ביום המיתה ממש כגון ששהה אותו שני ימים או ג' אפ"ה כיון שנקבר באותו יום הואיל ויום קבורה בלבד תופס לילו מדרבנן ומדאמרינן דיום קבורה בלבד תופס לילו מדרבנן מכלל דיום מיתה ויום קבורה כגון שקברוהו ביום שמת תופס לילו מדאורייתא ומקשינן וסבר רבי אנינות לילה דאורייתא אפילו יום מיתה ויום קבורה והתניא הן היום הקריבו את חטאתם וגו' ואכלתי חטאת היום אני היום אסור והלילה מותר ולדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה רש"י ז"ל מפרש ששעיר מוסף של ר"ח היה השעיר שנשרף וג' היה שעיר נחשון. וקרבן יום ח' למילואים. ושעיר ר"ח ושל ר"ח נשרף ומרע"ה אמר להם ואכלוה מצות כי כן צויתי כלומר אפילו באנינות ולפיכך אמר להם אח"כ מדוע לא אכלתם את החטאת ואמר לו אהרן הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם וגו' כלומר אם שמעת בקדשי שעה שהאונן אוכל לא שמעת בקדשי דורות אני

היום אסור ובלילה מותר משום דהוה ליה הוראת שעה שהצריכו להתיר בלילה אבל בדורות הבאים בין ביום ובין בלילה אסור שאנינות לילה מיתה וקבורה דאורייתא היא רבי אומר אנינות לילה אינו מד"ת אלא מד"ס ואפילו לדורות מותר בלינה הנה סובר רבי שאנינות לילה מיתה וקבורה אינו מדאורייתא ומתרצינן לעולם דרבנן כלומר לעולם ס"ל לרבי דאנינות של מיתה וקבורה מדרבנן ומה שאתה מדקדק מדבריו דמאי דאמר יום קבורה תופס לילה מדרבנן מכלל דיום מיתה וקבורה תופס לילו מן התורה אינו כן אלא כמו שליל יום קבורה אינה אלא מדרבנן כך ליל יום מיתה וקבורה אינה אלא מדרבנן דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה וא"ת והיכי קאמר יותר משל תורה שהרי שוה הוא וכמו שליל קבורה מדרבנן כך ליל מיתה וקבורה מדרבנן ולמה אמר לשון יותר י"ל דה"ק חכמים עשו חיזוק לדבריהם בשל דבריהם יותר משל תורה בשל תורה דאילו ביום מיתה וקבורה שהוא מן התורה הלילה אינה מן התורה אלא מדרבנן ואלו ביום קבורה שהוא מדרבנן הלילה ג"כ מדרבנן וגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת ומש"ה אמרו גבי פסח מפני שיש כריתות אחרות שהעמידו בהם דבריהם אבל בזה לא העמידו אותם אלא אמרו שבלילה טובל לאנינותו ואוכל פסחו שבכל הכריתות מצינו לאו אלא בפסח ומילה בלבד שאין בהם לאו:

הדרן עלך היה קורא

דף י.

מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש יש מפרשים דמש"ה פטור מפני שהוא טרוד בעסקי מתו וה"ל טרדא דמצוה כדאמרי' בחתן אבל אם רצה להחמיר על עצמו ולקרות הרשות בידו כדאמרינן נמי בחתן שאם רצה לקרות בלילה הראשון קורא ואין זה נכון שבפירוש נראה בסוגיית הגמרא שהוא אסור דאמרינן התם (ד' יח.) דמאי דקתני מתו לאו דווקא מתו אלא הוא הדין אם אינו מתו כיון שמשמרו טרוד הוא בשמירתו ודייקינן עלה מתו או משמרתו אין אבל מהלך בבית הקברות לא והתניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא בו ואם עשה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו ומתרצינן התם תוך ד' אמות הוא דאסור חוץ לד' אמות שרי הכא אפי' חוץ לארבע אמות אסירי. ומדקאמר לשון אסור שמעינן מינה דמאי דקתני במתני' פטור ר"ל שאסור לקרות כלל ודוחק הוא לומר דלשון אסור דקאמרי לא קאי אלא אמשמרו בלחוד שמפני השמירה טרוד יותר ולא יכול לכוין בשום ענין דמסתמא דכיון דאמר בסתם הכא מכלל דאכל הדין קאי בין למתו בין למשמרו ועוד דבירושלמי נראה ג"כ שאסור דאמרינן התם

אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו ושאיל התם למה ומהדרינן מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא משאו מה נפיק מביניהון יש לו מי שישא משאו כלומר דאי מטעם כבודו של מת שלא ידמה כמתעצל בהספדו ואינו חושש לכבודו אפילו יש לו מי שישא משאו אסור ואי מטעם שאין לו מי שישתדל בעסקי המת להביא לו ארון ותכריכין ולהוליכו לבית הקברות כיון שיש לו מי שישתדל בדבר מותר שאין לו טרדא הנה נראה בפירוש דמשום כבודו של מת אינו רשאי להחמיר על עצמו ובמסכת שמחות נמי אמרינן אם בא להחמיר על עצמו אינו רשאי מפי מורי הרב נר"ו:

דף י:

פטור מן ק"ש ומן התפלה ומן התפלין נושאי המטה וכו'. כך היא הגרסא בכל הספרים המדוייקים ויש מפרשים דכיון שלא שנינו במשנה בפירוש שפטור מכל המצות האמורות בתורה אינו פטור אלא מאילו השלשה בלבד אבל בכל השאר חייב ומביאין ראייה מדאמרינן בפרק הישן חתן פטור מכל המצות האמורות בתורה ותנא שילא חייב ואומרים דהתם משמע דהלכתא כשילא וכי היכי דחתן חייב בכל המצות האמורות בתורה ה"נ שאבל חייב בכולן אלא באילו השלשה בלבד שאסור מפני ששלשתן צריכות כוונה יותר משאר מצות ק"ש מפני קבלת עול מלכות שמים וצריך שיהיה בכוונה ותפילין ג"כ צריך שלא יסיח דעתו מהם ותפלה ג"כ צריך כוונה שאם לא כוון באבות צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת ומתוך שהוא בהול על מתו וטרוד בעסקיו לא יוכל לכוין בהם ולפיכך פטור אבל בשאר מצות שאינן צריכות כוונה כל כך חייב ואין זה נראה למורי הרב נר"ו שאותה הברייתא דסוכה דמביאין ראיה ממנה שחייב בכל שאר המצות כבר תירצה רש"י ז"ל ואמר דלא סבירא ליה העוסק במצוה פטור מן המצוה אבל אנן דקיימא לן דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ודאי פטור:

ועל כן נראה לפרש שאע"פ שלא שנה במשנה אלא אלו השלשה בלבד הוא הדין דפטור מכל שאר המצות אלא דתנא אלו שהם חמורות שיש בהם קבלת עול מלכות שמים וכל שכן בכל שאר המצות שאינן חמורות כל כך לפיכך אמר תפלה ותפילין עם קריאת שמע מפני שקבלת עול מלכות שמים שלימה היא עם התפילין כדכתבינן לעיל וגם צריך להתפלל עמהם ומביא ראיה מהירושלמי דגרסינן התם אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו למה מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא משאו מה נפיק מביניהון יש לו מי שישא משאו כלומר דכיון שיש לו מי שישתדל בדבר אין לו טרדא ויכול לקרוא קריאת שמע ולעשות המצוה כתקונה ומקשה עלה התם והתניא פטור מלולב כלומר

היאך נחייב אותו אפילו בשיש לו מי שישא משאו מאחר שאין לו טרדא והרי ביום טוב אע"פ שהמת מוטל לפניו אין טרדא לו שאינו יכול לעשות לו ארון ותכריכין ולהוליכו וכמי שיש לו מי שישא משאו דמי ואפילו הכי פטור מלולב ומתרצינן בחול כלומר כשאמרו דפטור לא אמרו ביום טוב עצמו אלא בחולו של מועד דחג הסוכות ולפיכך פטור מפני שהוא טרוד בעסקי מתו ומקשינן והא תניא פטור מתקיעת שופר אית לך למימר בחול ומתרצינן כאותה ששנינו (שבת דף קנא) מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין ונמצא שאפילו במועד הוא טרוד שיש לו לפעמים ללכת במועד עצמו עד אלפים אמה כדי שיצא מזומן לדרכו כשיצא המועד ולפיכך אמרו שפטור מתקיעת שופר אלמא משמע הכא בהדיא דכי היכי דפטור מן התפלה ומן התפילין ה"נ פטור מכל שאר המצות כגון לולב ושופר וכיוצא בהן תדע שבספרים המדויקים אינו גורס לא במשנה ולא בברייתא ומכל מצות האמורות בתורה ובסוף הברייתא כשהוצרך להודיענו (היתר) גבי שבת אמר וחייב בכל מצות האמורות בתורה ונראין הדברים דטעמא דמילתא הוי משום שמתחילה כשהיה פטור לא הוצרך לומר ובכל מצות האמורות דכיון שהיה פטור אלו שהם חמורות ממילא שמעינן דכ"ש השאר אבל בסיפא שהיה בא להתיר הוצרך לומר וחייב בכל מצות האמורות בתורה שאם לא היה אומר אלא חייב בק"ש ובתפלה היינו אומרים דדוקא באילו חייבו אותו בשבת ואע"פ שמתו מוטל לפניו מפני שהם חמורות אבל בכל שאר מצות האמורות בתורה פטור ולפיכך הוצרך להשמיענו שחייב ג"כ בכל שאר מצות האמורות בתורה:

נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן וכו'. ואע"פ שיש שהות לאחרונים לקרוא בעוד שנושאין הכת השניה אפ"ה פטורין מפני שפעמים נמלכים שאותה כת שלישית בשניים יסעו ומתוך כך אין להם להתחיל:

את שלמטה צורך בהן פטורין וכו'. בירוש' מפרש שאין זה החילוק אלא באותם שלפני המטה בלבד אבל באותם שלאחר המטה מתוך כך הולכין אחר המטה מפני שלעולם אינן צריכין למטה ולעולם חייבים:

אלו ואלו פטורין מן התפלה פי' רש"י ז"ל מפני שהתפלה אינה אלא מדרבנן והטעם היותר נכון מפני שהתפלה צריך להתפלל מעומד ואין יכולין לשהות כל כך אבל ק"ש שיכולין לאומרה בעוד שמהלכין ודי לעמוד בפסוק ראשון בלבד שלא יתעכבו בו אלא מעט חייבין מפי מורי הרב נר"ו:

גמ' ואינו מיסב וכו'. בירוש' אמרינן ואינו אוכל כל צרכו ונראה שהתלמוד שלנו אסר ההסיבה מפני שלא יאכל בהסיבה בקביעות וישכח עסקי המת אלא אכילת עראי בלבד שרי:

ואין מברכין עליו וכו'. כלומר אין מחזירין שיאכלו אחרים עמו כדי שיברכו אחרים ברכת המוציא ויפטר גם הוא שאין צריך דבלאו הכי פטור ובירושלמי אומר דאין מברכין ר"ל שאם היו מברכין ברכת המוציא לא יענה אמן וה"ג התם בירך לא יענו אחריו אמן ברכו הם לא יענה אחריהם אמן:

ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין לא קאמר וחייב לאכול בשר ולשתות יין דכיון שהוא מתכוין למצוה אם ירצה יאכל ואם לא ירצה לא יאכל שאינו חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת שהרי אמרו (שבח ד' קיח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הלכך בכל דבר שהוא מצוה חייב לעשותו בשבת אבל זה רשות הוא אם ירצה יאכל בשר וישתה יין ואם לא ירצה יניח וא"ת וגם בחול למה אסרו אותו והלא אחר הקבורה שחל עיקר האבלות ואסור בנעילת הסנדל מותר י"ל שהטעם שאסרו אותו קודם קבורה מפני שאם יבא לאכול בשר ולשתות יין ימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת ומפני זה הטעם נמי לא אסרו לו נעילת הסנדל שאם ילך יחף לא יוכל ללכת לכאן ולכאן ולהשתדל בקבורתו:

תשמיש המטה איכא בינייהו. פי' דת"ק ס"ל דחייב בכל המצות האמורות בתורה אבל תשמיש המטה אע"פ דיש בה מצות עונה אסור שמאחר שמתו מוטל לפניו קלות ראש הוי לשמש מטתו בעת כזאת ורבן גמליאל הוסיף ואמר נתחייב בכולן שמאחר שחייב בכל המצות האמורות בתורה גם בזה חייב לשמש עונה אבל לדברי הכל אין לו לשמש מטתו להנאתו יותר והלכה כת"ק דיחיד ורבים הלכה כרבים והכי איתא משמיה דרי"ף ז"ל ומקשי' עלה מדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ג:) הרי שהיתה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובועל בעילת מצוה ופורש ונוהג ז' ימי המשתה ואח"כ ז' ימי אבלות וכל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא בין הנשים והוינן בה (שם ד' ד.) למימרא דאבלות קיל ליה מנדה כלומר מדחזינן שאסרו אותו לישן עמה בביתה מכלל דמשום הכי חששו מפני שהאבלות יהיה קל בעיניו ויבא לשמש מטתו ומאי קילותא כלומר ומאי קולא ימצא בענין אבלות שנחוש שילמוד משם ויבא ג"כ להקל אילימא ממה דאמרי' ובועל בעילת מצוה ופורש שמתוך שהקלו לו לבעול קודם קבורה יקל ג"כ אחר קבורה ויבעול זה אינו דהתם דהקילו משום דאכתי לא חל עליה אבלות אי לרבי אליעזר

דאמר משיסתום הגולל אי לרבי יהושע דאמר עד שיצא מפתח ביתו אלא מדקתני ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות ואם איתא כדברי הרי"ף ז"ל דאמר דאסור בתשמיש קודם קבורה היכי קאמר משום דאכתי לא חל עליה אבלות שהרי חל עליה אבלות לענין איסור התשמיש וי"ל דהכי קאמר אי משום דקתני בועל בעילת מצוה ופורש מאי קילותא דהתם מתוך כך התירו לו בעילת מצוה קודם קבורה משום דאכתי לא חל עליה אבלות שאע"פ שאסור הוא בתשמיש קודם קבורה זהו מפני חומרא שהחמירו בו מפני שהוא קלות ראש ואם הקילו לו לבעול בעילת מצוה בזמן שאין בו אלא חומרא בעלמא מה טעם הוא שנחוש שיבא ג"כ להקל בעיקר זמן האבלות והשתא לא קשה מידי:

דף יא.

והרב רבי יוסף הלוי ז"ל פירש דת"ק ורבן גמליאל בין רשות לחובה קמיפלגי דתנא קמא סבר חייב בכל המצות האמורות בתורה ובתשמיש המטה הרשות בידו אם ירצה ישמש מצות עונה ואם ירצה יניח ורבן גמליאל אמר לא תאמר רשות אלא כמו שכל שאר המצות חייב לקיימן ג"כ מצות עונה מצוה מן התורה היא וחייב לעשותה וזה הפירוש יהיה מתקבל אלא שבירושלמי מוכח דאין לאוקמי פלוגתייהו בזה דגרסינן התם רבן גמליאל אומר מתוך שהתרת לו את אלו התרת לו את כולן ומדשמעינן ליה לר"ג דאמר לשון מותר מכלל דת"ק אוסר היה ופלוגתייהו הוי בין איסור לחובה כדכתבינן לעיל לדעת הרי"ף ז"ל:

אבל לענין הפסק אומר מורי הרב נר"ו שאין הלכה כת"ק דאסר אלא כר"ג וחייב בכל המצות האמורות בתורה ואפי' במצות עונה ובירושלמי פסקו בפירוש כמותו וכי תימא לא נחוש לירושלמי דכיון שאנו רואים בתלמוד שלנו שחולקין עליו רבנן וקיי"ל כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים לא נניח תלמוד ערוך שבידנו ונסמוך על ירושלמי זו אינה קושיא מפני שזה הפסק ג"כ בכל התלמוד שלנו דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל ואע"פ שעדיין לא נקבר המת ולא חל עיקר האבלות אפי' הכי כיון שגם זה מפני האבלות הוא הלכה כדברי המיקל והשתא לא קשיא מידי אההיא דכתובות נקטינן השתא מהא שמעתא דמי שמתו מוטל לפניו פטור מכל המצות האמורות בתורה ואינו רשאי להחמיר על עצמו כדכתבינן והוא הדין במי שמשמר את המת אע"פ שאינו שלו ובשבת חייב בכל המצות ואפי' במצות עונה ואם ירצה לענג שבת לאכול בשר ולשתות יין הרשות בידו ודין שבת וי"ט שוין דכיון שאינו יכול לעשות לו הספד ביו"ט וגם אינו יכול לקוברו כמי

שיש לו מי שישא משאו דמי וחייב בכל המצות שאין לו שום טרדא והיה נראה מתוך דברי הירושלמי שבשבת וי"ט פטור מכל המצות דמקשי' התם והתניא פטור מתקיעת שופר ומתרצי' דמש"ה פטור משום דאפי' בי"ט דיש טרדא דיש לו להחשיך על התחום על עסקי מתו נמצא שאפי' בי"ט פטרו אותו מזה הטעם וה"ה דבשבת נמי פטור מזה הטעם שג"כ בשבת מותר להחשיך על התחום על עסקי מתו ולפי זה נמצא שחולק על התלמוד שלנו שאמר שבשבת חייב בכל המצות ומסתמא ה"ה בי"ט ונוכל לומר שאינם חולקין והירושלמי מיירי כגון שלא היה לו שופר בבקר ובערב היה לו ועל כן פטרו אותו לתקוע באותה שעה מפני שהוא טרוד להחשיך על התחום אבל בבקר שעדיין לא הגיע שעת הטרדא חייב ומעיקרא נמי כשהקשה והתניא פטור מלולב ותירץ בחול ה"ה שהיה יכול לתרץ דמבערב קאמר ומפני הטרדא שפעמים יצטרך להחשיך על התחום פטרו אותו אלא דניחא ליה לאוקמה בחול לרווחא דמילתא הלכך אפילו לדעת הירושלמי חייב בכל המצות בשבת וי"ט ואינו פטור אלא בערב בלבד כדכתבינן וכן ראיתי הלכה למעשה למורי הרמב"ן נר"ו שהיה מתו מוטל לפניו ביום ראשון של ראש השנה וצוה שיתקעו שופר לפניו להוציאו ידי חובה:

כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי ומעשה היה בצרפת באדם חסיד שתפסו השלטון ונפטר בתפיסה ולא רצה לתת אותו לקברו והורה רבי יצחק הזקן ז"ל שמותרין הקרובין לאכול בשר ולשתות יין אע"פ שלא נקבר מפני שאינן טרודין בענין הקבורה וכיון שאין קוברין אותו לא חיישינן שיתעצלו בכבודו ובעסקו ואע"פ שלא נתיאשו מלבקש להתפשר עם השלטון בכל היום אפ"ה אין זה נקרא טירדא וחייבין במצות ומביא ראיה מדאמרינן במועד קטן מת שדעתם לפנותו ממקום למקום אין מונין משעה שיסתם הגולל הראשון אלא משיסתם הגולל השני ומסתמא ודאי ר"ל שאע"פ שלא נקבר עדיין קבורה שיתחייב עליה אבלות אפ"ה אוכל בשר ושותה יין בינתים שאם אין כונתו להוציאו משם מקברו עד זמן ארוך לא יניח מלאכול בשר ולשתות יין וכי היכי דהתם אוכל בשר ושותה יין הכא נמי אוכל בשר ושותה יין אע"פ שעדיין לא נקבר וכן כשנושאין המת מעיר לעיר אם המקום קרוב דייניגן ליה כמי שמתו מוטל לפניו [ולפי] שחייב בקבורתו אסור לאכול בשר ולשתות יין שטרודים הן בענין קבורתו והספדו אבל כשנושאין אותו לעיר אחרת רחוקה כגון מהלך שני ימים מותר עד שיביאו אותו לעיר קבורתו והא דאמרינן דאין מונין משעה שיסתם הגולל הראשון אלא מונין שבעה ימי אבלות משנסתם הגולל השני דוקא כשקוברין אותו מתחלה על דעת שיוציאוהו משם ויקברוהו במקום אחר. אבל אם מתחלה לא נתכונו לקברו במקום אחר ואחר הקבורה

נמלכו והוציאוהו משם לקברו במקום אחר לא הוי אלא ליקוט עצמות ואינו נוהג אלא יום ראשון בלבד ורבינו יעקב ז"ל הורה הלכה למעשה כשמתה אחותו שהיתה נשואה בעיר אחרת והודיעו לו שהיו מביאים אותה לקברה במקום שהיה הוא דר ואכל בשר ושתה יין קודם שנקברה ואמר דכי אמרינן דאסור לאכול בשר ולשתות יין דוקא למי שמוטל עליו לקברה דהיינו הבעל שיורש אותה וחייב בקבורתה ולפיכך אסור לו כדי שלא יתעצל בעסקי הספדה וקבורתה דשמא ימשוך אחר האכילה ואפי' לשכור לה מקוננות חייב. כדאיתא בכתובות אבל הוא כיון שאינו חייב בקבורתה מותר ואפשר שאם לא היה בעיר אחרת והיה עמה שלא היה עושה כן:

לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו ויקרא בו ויתפלל ה"ה שאפי' בלא ספר תורה אין לו לקרות בבית הקברות משום לועג לרש אלא מפני שאי אפשר לקריאת פסוקים של תורה אלא בספר דדברים שבכתב לא ניתנו לאמרן על פה לפיכך אמר ס"ת אבל אפילו בלא ספר אסור ור"ל לא יהלך בתפילין וגם לא יקרא וגם לא יתפלל משום דבכולהו איכא משום לועג לרש ודוקא בתפילין או בשאר מצות כיוצא בהן אסור אבל בציצית שהוא חובת מנא מותרת שאינו יכול להסיר המלבוש שלובש בשעה שהולך בבית הקברות וראיה לדבר מדאמרי' (ברכות דף יח.) ר' חייא ור' יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קא שדיא תכלתא דר' יונתן עלוי קברי אמר ליה רבי חייא דלייה שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו אלמא מדחזינן שלא חששו אלא שלא ישליכם על הקברים שמעינן שמותר ללבשו אלא שיש לו ליזהר בשעה שיהלך בבית הקברות שידלה הציציות מיהו אפשר לומר דדוקא בציצית שמטיל במלבוש שלובש לצורך עצמו כמו שהיה מנהגם באותו זמן שהיו הולכים כל היום מלובשין בטליתות כגון זה אמרינן דמותר וסגי ליה בדלייה אבל בטליתות שאינם מכוונים בהם למלבוש אלא לקיים המצוה של ציצית בלבד כדי שלא תשתכח תורת ציצית יש לו ליזהר שלא יהלך בבית הקברות משום לועג לרש חרף עושהו מפי מורי הרב נר"ו:

וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה הרי"ף ז"ל מפרש שאם מתייירא מפני הגנבים שיניחם על גבי החמור ונראה מדבריו שסובר שאפי' בשעת הסכנה אין לו לרכוב עליהם שיותר טוב שיאבד אותם משינהג בהם בזיון גדול כזה וא"ת והא דאמרינן היה בא בדרך ובידו דסקיא מלאה ספרים מפשילן לאחוריו הנה שאפי' שלא בשעת הסכנה מותר להניחן על גבי הבהמה שרוכב עליה ולפי זה הפי' נמצא שאין הפרש בין בשעת סכנה לשלא בשעת סכנה וי"ל דהתם מיירי בשאר ספרים ולפיכך אמרו מותר

להפשילן לאחוריו אפי' שלא בשעת הסכנה אבל בס"ת אינו מותר אלא בשעת הסכנה בלבד אלא לעולם יש להוליכו לפניו זו היא שיטת הרי"ף ולחומרא אבל רבני צרפת ז"ל מפרשים כך כדרך שאמרו בעצמות שמותר לרכוב עליהם ממש כך אמרו בספר תורה שאם מתיירא רוכב עליו ולא חיישינן לבזיון ובריייתא דהיה בא בדרך ובידו דסקיא מלאה ספרים מפרשים לה בשאינו מתיירא שאין לו לרכוב עליהם אלא מפשילן לאחוריו כיון שאין לו סכנה ולפי זה הפירוש אפשר שאפי' ס"ת מותר להפשילו לאחוריו ואפי' שלא בשעת הסכנה:

כל הרואה את המת ואינו מלוהו. כלומר אע"פ שאינם נושאין אותו לקוברו כיון שרואה שנושאין אותו בדרך ואינו מלוה אותו עובר משום לועג לרש חרף עושהו ולפחות יש לו ללותו ארבע אמות:

דף יא:

כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים וכו'. כלומר שמספר בגנותן ואומר העבירות שעשו דכיון שהם תלמידי חכמים יש לו לחשוב בלבו שעשו תשובה כדאמרינן (במכילתין דף יט) אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום והטעם שמא הרהר בתשובה:

אין מוציאין את המת סמוך לק"ש וכו'. י"מ דסמוך לק"ש מקרי חצי שעה כדאמרינן בפסחים (דף צט:) סמוך למנחה ור"ל חצי שעה קודם כדמוכח התם ור"ל דבשחרית דזמן ק"ש לכתחלה הוא (לעיל ד' ט:) משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו עד סוף הנץ החמה אין מוציאין את המת אלא חצי שעה קודם שיוכל לראות את חבירו ולהכירו שאם יוציאו אותו בפחות מזה השיעור יש לחוש שלא יספיקו לשאת אותו ולקברו ויעבור זמן ק"ש דלכתחלה אבל כשמוציאין אותו חצי שעה קודם והיה שם שהות קודם זמנה שרי ולכאורה נראה שה"ה בק"ש של ערבית שצריך להוציאו חצי שעה קודם צאת הכוכבים כדי שלא יאחרו התחלת זמנה אלא מפני שלא היה דרכם להוציא המת קרוב ללילה כל כך אייריי בשל שחרית אבל למורי הרב נראה שאפשר שבק"ש של ערבית אין להחמיר כל כך מפני שק"ש של ערבית מצותה עד שיעלה עמוד השחר ומה שאמר שהתחלתה ביציאת הכוכבים לא אמרו אלא משום זריזות שלא יאמר אוכל קימעא כדכתבינן לעיל (סימן יג) ויש לשאול דכיון דאמרינן ואין מוציאין אותו אלא חצי שעה קודם התחלת הזמן בענין שיוכלו לקברו תחלה ולקרות ק"ש אח"כ אמאי הוצרך לשנות במשנה נושאי המטה וחילופיהן את שהמטה צריך להם פטורין ואת שאין

המטה צריך להם חייבין שהרי לא יצטרכו לעולם לקרות ק"ש בדרך ומתרצינן דמתני' איירי כשהוציאוהו בדיעבד סמוך לק"ש ובירושלמי מקשי' להאי קושי' ומתרץ תפתר כגון דהוו סבירין דאית בה עונה ולית בה עונה כלומר שמתחלה שיערו שיוכל להוציאו ולקברו קודם שיגיע ק"ש וטעו בזה השיעור ולא היה להם שעה גדולה כל כך ולפי הירושלמי נראה דסמוך לק"ש אינו ר"ל חצי שעה דוקא אלא רוצה לומר שאין מוציאין אותו אלא בענין שישערו שיוכלו להוציאו ולקוברו קודם זמן ק"ש וה"ג התם אין מוציאין את המת סמוך לק"ש אלא יקדימו לו שעה או יאחרו שעה כלומר יקדימו קודם שיגיע זמן ק"ש שעה שיוכלו להוציאו ולקוברו קודם או אם כבר הגיע הזמן יש להם להתאחר ג"כ זמן שיוכלו לשער שכבר התפללו רוב הקהל בבהכ"נ או בביתם ואח"כ יוציאוהו ומאי דאמר שעה לאו דוקא שעה ממש אלא שיעור שיוכלו להספיק לקברו או לקרוא ק"ש כדכתבינן:

והעם העסוקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין אית דאמרי דדוקא קורין משום דקריאת שמע דאורייתא אבל התפלה שהיא מדרבנן אין צריך ואומר מורי הרב נר"ו דהוא הדין דלתפלה נמי נשמטין אחד אחד ומתפללין ומביא ראיה מדאמרינן בתוספתא (פ"ב סי' י) העם העסוקים בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה מעשה היה והפסיקו רבותינו בין לק"ש בין לתפלה וכיון דחזינן לרבותינו דעבדו עובדא לתפלה שמעינן דהלכתא הכי דמעשה רב דמסתמא התלמוד שלנו כמו מעשה שעשו רבותינו סובר ואע"פ שלא הזכירו ברישא אלא קורין בלבד ובסיפא בשאין המת מוטל לפניהם אמרו קורין ומתפללין הכל דין אחד יש לו אלא דבסיפא בא להשמיענו הענין האיך הוא שהם יושבין וקורין והוא צריך להיות יושב ודומם ובשעה שמתפללין שצריך שיצדיק עליו את הדין כדמפרש ואזיל:

מתני' קברו את המת וחזרו וכו'. ואם לאו לא יתחילו טעמא דמילתא משום דתנחומי אבלים מדאורייתא דבכלל גמילות חסדים הוי וגמ"ח מן התורה כדאמרי' והודעת להם את הדרך זו גמ"ח ולפיכך אמרו דכיון שעוסק במצוה (סוכה דף כה.) פטור מן (התורה) [המצוה] ואע"פ שכבר נקבר המת לא יתחיל:

גמ' אם יכולין להתחיל ולגמור אפי' פרק ראשון וכו'. כלומר כי אמרינן אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו לא תימא לגמור את כולה אלא לגמור פרק אחד או פסוק אחד ודוקא בפנימיים הרואים פני האבל אבל החיצונים לעולם יתחילו:

רבי יהודה אומר הבאים מחמת האבל פטורים אית דמפרשי לחומרא דארישא קאי והכי קאמר כי אמרינן דשורה הרואה את הפנים פטורה ה"מ באותן שבאין מחמת האבל

אבל הבאין מחמת כבוד אפילו רואה את הפנים חייבת ואית דמפרשי דאסיפא קאי דאפילו בשורה שאינו רואה את הפנים אם באים מחמת האבל פטורין ומחמת האבל אית דאמרי בקרוביו ובמשפחתו בלבד נקראים מחמת האבל ואית דאמרי דאפי' שאר בני אדם שבאין לנחמו נקרא מחמת האבל ופטורין:

פושטו ואפי' בשוק ודוקא בכלאים דאורייתא דהיינו שעטנז שוע טווי ונוז אבל בכלאים דרבנן לא דגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה והיינו לאו דלא תסור (מפי מורי הרב נר"ו):

מתני' נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש וכו'. פרש"י ז"ל דאפילו קטנים שהגיעו לחינוך פטורים ויש שמקשין עליו מדאמרינן בסוכה קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה היודע לקרוא אביו מלמדו פסוק ראשון של ק"ש היודע לשמור תפיליו אביו לוקח לו תפילין ויש לומר דהתם לא קאמר ע"ד חיוב אלא להרגילו במצות ורבינו יעקב ז"ל מפרש דבקטנים שלא הגיעו לחינוך מיירי ולפיכך פטורין ומאי דקתני בסיפא וחייבין בתפלה וכו' לא קאי לקטנים אלא לנשים ועבדים בלחוד אבל קטנים כיון שלא הגיעו לחינוך פטורין מהכל:

גמ' תפלה ומזוזה וברכת המזון דקי"ל מצות עשה שאין הזמן גרמא וכו'. ואע"פ שהתפלה יש לה זמן קבוע אפ"ה כיון שאמרו הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו כמצוה שאין הזמן גרמא דייניגן לה ולפיכך נשים חייבות אי נמי מפני שהיא רחמים ומאי דאמרי' דנשים חייבות בברכת המזון חיובא דרבנן הוא ולפיכך אינן מוציאות לאנשים שאכלו כדי שביעה ושיעור כדי שביעה אינו בפחות מכביצה שזה לא נקרא אכילה כדאמר בסוכה מעשה ונתנו לרבי צדוק אוכל פחות מכביצה נטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה ולא בירך אחריו דאלמא משמע דלא חשבינן ליה אכילה ושיעור שביעה לא הוי אלא כביצה או יותר ואשה אע"פ שחייבת בברכת המזון כיון שאין חיובה מן התורה אינה מוציאה לאיש שאכל כביצה מפני שהאיש כיון שאכל כדי שביעה חייב מן התורה ולא אתי דרבנן מפיק דאורייתא ויש להקשות דהא אמרינן בפ' שלשה שאכלו (דף מח.) להוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן ובשיעור כזית בלבד אינו חייב אלא מדרבנן ואפ"ה יכול להוציא אחרים שאכלו כדי שביעה וחייבין מה"ת והיכי אמרינן הכא גבי אשה דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ותירץ רבינו יצחק ז"ל דלא דמי משום דאיש אע"פ שלא אכל כלום מן הדין היה שיפטור לאחרים דאכלו דכל ישראל ערבים זה לזה אלא דרבנן הצריכוהו שלא לברך ברכת הנהנין בלא הנאה ואינו יכול לברך ולהוציא אחרים כשאינו אוכל כלל ולפיכך כשאכל כזית ונתחייב לברך עליו אע"פ שלא נתחייב חיוב מן התורה

מוציא את אחרים שאכלו (ושתו) כדי שביעה שערב הוא בעבורם ועליו להצילם מן העון ולפטור אותם מן המצות אבל אשה אינה בכלל ערבות ולפיכך אינה מוציאה אלא למי שחיובו דרבנן:

דף יב.

מתני' בעל קרי מהרהר כו'. כלומר מי שראה קרי ולא טבל והגיע זמן ק"ש כיון שק"ש מן התורה מהרהר אותה בלבו בלא חיתוך שפתים כלל. ובגמ' (דף כ:) פליגי רבינא ורב חסדא דרבינא אמר דהרהור כדבור דמי ויוצא בהרהור ורב חסדא אמר דהרהור לאו כדבור דמי ומקשי' התם לרבינא דאמר דהרהור כדבור דמי א"כ למה התירו ההרהור כמו שהדבור אסור כך היה לנו לאסור ההרהור כיון שדינן שוה ומתרצין כדאשכחן בסיני כלומר אע"פ שיוצא מק"ש בהרהור כמו בדבור ודיניהן שוה זה כזה אפילו הכי לענין הטהרה אין דיניהן שוה שלא נחוש אלא לדבור שכן מצינו בסיני שבעל קרי נאסר שם דכתיב והיו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה ולא נאסר שם אלא הדבור כדילפינן (במכילתין כב.) מדכתיב והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב והידיעה א"א אלא בדבור וכי היכי דהתם לא הזהיר בטהרה אלא לענין הדבור ה"נ לא נחוש אלא לדבור אבל בהרהור מותר תו מקשינן התם לרב חסדא דאמר דהרהור לאו כדבור דמי למה מהרהר שהרי אין ההרהור מועיל לו כיון שאינו יוצא כמו בדבור ומהדרינן כדי שלא יהו כל ישראל עסוקין והוא יושב בטל ולפיכך אמרו שיהרהר במה שהצבור עסוקים ואע"פ שאינו יוצא ידי חובה ולענין פסק הלכה נקטינן כרב חסדא דאמר הרהור לאו כדבור דמי דסוגייא דגמרא כותיה אזלא וכן פסקו הגאונים ז"ל והביא ראיה לדבריהם מדאמרינן במסכת שבת פרק שואל (דף קנ.) ודבר דבר דיבור אסור הרהור מותר ומקשי' עלה והאמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא כלומר היאך אתה מחלק בין דבור להרהור שהרי אנו רואין בבית המרחץ ובבית הכסא שניהם שוין וכמו שהדבור אסור כך ההרהור אסור ג"כ ומשני התם משום והיה מחנך קדוש כלומר כשאסר ר' יוחנן ההרהור כמו הדיבור לא אסר אלא גבי טינוף בלבד שבפרשת ושבת וכסית את צאתך כתיב והיה מחנך קדוש מש"ה החמירו בו ואמרו שהרהור אסור והנה נראה מכאן בפירוש שלא אמר הרהור כדבור אלא גבי ענין זה בלבד משום דכתיב והיה מחנך קדוש אבל בשאר מילי הרהור לאו כדבור דמי ומהכא שמעינן דמאי דאמר לעיל (דף טו:) אם בירך ברה"מ בלבו יצא אינו ר"ל בהרהור

אלא בחיתוך שפתים אלא שלא היה משמיע לאזנו דאי בהרהור הלב בלחוד ודאי לא יצא כדכתבינן התם (סי' מב):

ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה. כלומר אינו מהרהר בברכות דבק"ש שהוא מן התורה הצריכוהו להרהר אבל בברכות שאינן אלא מדרבנן לא ואי אפשר לפרש אינו מברך בפה שאם כן היה נראה שבפה אינו מברך אבל מהרהר בלבו ונמצא שאין חילוק בין ק"ש לברכות אלא ודאי רוצה לומר שאע"פ שמהרהר בק"ש אינו מהרהר בברכותיה:

ועל המזון מברך לאחריו. כלומר מהרהר אחריו מפני שהוא מן התורה דכתיב ואכלת ושבעת וגו' אבל אינו מהרהר לפניו שאותה ברכה אינה אלא מדרבנן כדי שלא יהנה מן העולם הזה בלא ברכה:

רבי יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם. כלומר בפה ור' יהודה בתרתי פליגי בהדי רבנן חדא בברכות דת"ק אומר שאין ק"ש והברכות שוות ומהרהר על ק"ש ולא על הברכות ורבי יהודה אומר דדינם שוה ופליג עליה באידך דתנא קמא היה אומר מהרהר והוא היה אומר דאפי' הברכות מוציא בפה כ"ש ק"ש עצמה ואע"פ שהיה אומר ר' יהודה שק"ש וברכותיה מוציא בשפתיו מודה הוא דבשאר דברי תורה אין לו להוציא בשפתיו מפני שמתוך הדבור יעמיק בהם ולא התיר ר' יהודה אלא אלו וכיוצא בהם שאינו צריך להעמיק בהם והכי משמע בגמ' בהדיא דגרסי' התם (במכילתין כב) עשאן ר"י כהלכות דרך ארץ פי' מס' דרך ארץ שאין בה אלא הלכות פשוטות מענין דרך ארץ דאלמא משמע דבכיוצא בה בלבד התיר ר"י ובירושלמי מפרש בענין אחר דפלוגתא דרבנן ור"י לא הוי בק"ש דבק"ש מודו כ"ע שמוציא בשפתיו כיון שהוא מן התורה אבל נחלקו בברכות דרבנן סבירא להו דבעל קרי מהרהר בלבו בברכות אבל אינו מברך בפה לפניה ולאחריה ור"י ס"ל דמברך לפניה ולאחריה כלומר דאפי' הברכות מוציא בשפתיו וזה הפירוש היה נראה אלא שהגמרא שלנו אינה הולכת על דרך זה כלל דבגמ' בהדיא משמע שנחלקו בק"ש עצמה דאמרי' התם ולמה התירו להרהר לכתחלה והרי תפלה שלא התירו להרהר ומשני (ריש דף כא) שאני תפלה דלית בה מלכות שמים ומקשינן והרי בהמ"ז דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו כלומר היאך אתה אומר שמפני שיש בק"ש מלכות שמים התירו יותר שהרי אנו רואין שאפי' בבהמ"ז שאין בה מלכות שמים התירו ומהדרינן אלא ק"ש ובהמ"ז דאורייתא ותפלה דרבנן הנה למדנו בפי' דבק"ש שהיא מדאורייתא נחלקו כדכתבינן לעיל מפי מורי הרב נר"ו:

דף יב:

גמ' אמר רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא דס"ל לשמואל דק"ש דרבנן ואע"פ שכתוב בתורה ובשכבך ובקומך ס"ל לשמואל שלא אמרה תורה דוקא ק"ש אלא שיקרא בתורה בכ"מ שירצה ומה שאנו קורין זאת הפרשה דוקא אינו אלא מדרבנן ולפיכך ס"ל אינו חוזר וקורא:

ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר אמת ויציב חוזר ואומר דאמת ויציב דאורייתא כלומר זכירת יציאת מצרים ויש ששואלין כיון שאמר יציאת מצרים בפרשה אחרונה של ק"ש כבר יצא ידי קריאת יצ"מ מן התורה ולמה חוזר ואומר אמת ויציב ויש להשיב דשמעתא אהדדי אתמר והכי קאמר ספק קרא ספק לא קרא אינו חוזר ואומר אבל ספק קרא ק"ש וספק אמר אמת ויציב ספק לא קרא ק"ש וספק לא אמר אמת ויציב חוזר ואומר אמת ויציב אבל אם ברי לו שכבר קרא ק"ש ואמר פרשה אחרונה אין צריך לומר אמת ויציב:

והיכא שצריך לחזור ולומר אמת ויציב נחלקו המפרשים בענין הברכה אם חותם בא"י גאל ישראל אם לא יש אומרים דכיון שכבר יצא מספק של תורה בקריאת יציאת מצרים אינו חותם בברכה על ספק דברכות מדרבנן נינהו ומספיקא אינו מוציא שם שמים לבטלה ומשום סמיכת גאולה לתפלה אין צריך לאומרה דכיון שמזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד זהו סמיכת גאולה לתפלה שלא אמרו לסמוך גאולה לתפלה אלא מפני יציאת מצרים ואינו תלוי בשיזכיר לשון גאולה ממש וי"א שצריך לחתום בברכה ולזה נוטה דעת מורי הרב נר"ו מפני שכיון שהוא מסופק בדבר של תורה אם אמר אם לא אמר מחוייב הוא עכשיו לומר הדבר כתקנו ואומר אותו בברכה כאלו לא קרא כלל דכל דבר שהוא ספק של תורה מברכין עליו ומביא ראיה מדאמרינן בשבת בפ' במה מדליקין (דף כג.) דאין מברכין על הדמאי בשעה שמפרישין ממנו המעשר ואמרינן התם טעמא מפני שהוא ספק של דבריהם דמשמע דדוקא מפני ספק של דבריהם אין מברכין עליו הא אם היה ספק של תורה צריך לברך עליו:

ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל אינו ר"ל שאסור לחזור ולהתפלל דמה טעם יש שאם ירצה אדם להתפלל דרך רשות שלא יתפלל אלא ר"ל אינה חובה עליו לחזור ולהתפלל דיקא נמי מדאמר רבי יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו ובודאי דברי ר' יוחנן לא נאמרו לחובה שלא אמר שיתפלל אדם כל היום כולו לחובה אלא לרשות ומדחזינא דר' יוחנן איירי ברשות שמעינן דר' אלעזר נמי ברשות מיירי:

והאי דאמרינן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו אומר רבינו האי גאון ז"ל דדוקא על ידי חידוש אבל בלא חידוש אסור ומביא ראיה מדאמרי' לקמן אמר רב יהודה אמר שמואל

התפלל ונכנס לב"ה ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר אחד בתפלתו כדי שתהא תפלתו תחנונים יתפלל ואם לאו אל יתפלל הנה שלא התירו אלא בחידוש ומאי דנקט צבור לא מפני שהצבור צריך חידוש והיחיד לא דה"ה דביחיד נמי צריך חידוש אבל רבותא קמ"ל שאע"פ שהתפלל מתחלה לא אמרי' יחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי ואין צריך חידוש אלא אפילו בצבור צריך חידוש:

ונראין דבריו למורי נר"ו ודייק הכי מדאמרינן בגמ' אהא דאמר שמואל לעיל התפלל ונכנס לב"ה וכו'. ואהא דאמר היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק אפי' באמצע ברכה תרווייהו צריכי שאע"פ שמאחד בלבד היינו יכולים ללמוד שאין לו לאדם להתפלל שני פעמים צריכא דאי אשמעינן קמייתא שהיה עומד בתפלה וכו' הוה אמינא ה"מ יחיד ויחיד צבור וצבור אבל יחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי וחוזר ומתפלל קמ"ל האי אידך דנכנס לב"ה דלא ואי אשמעינן האי דהמתפלל ונכנס לב"ה וכו' ה"א הכא משום דלא אתחיל בה אבל התם כשהיה עומד בתפלה כיון דהתחיל בה גומרה קמ"ל דלא ואם איתא דבצבור דוקא צריך חידוש אבל לא ביחיד למה הוצרך לומר צריכא דהרי מפני זה הוצרך האי ברייתא דנכנס לב"ה לאשמועינן דין החידוש שאע"פ שהיחיד אינו צריך חידוש ה"מ כשמתפלל בינו לבין עצמו אבל כשמתפלל עם הצבור צריך חידוש ואין לך צורך גדול מזה ואמאי איצטריך למימר וצריכא בענין אחר אלא ודאי מפני שאין הפרש בענין החידוש בין יחיד לצבור הוצרך לומר בענין אחר על מה הוצרכו שניהם ועוד מביא הרב נר"ו ראיה לדברי רבינו האי גאון ז"ל מדאמרינן בפרק אין עומדין (דף לא.) יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש על ידי דניאל שנא' וזימנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי ומצלי ומודה דודאי לא קא מיבעיא ליה אם חובה שיתפלל אדם כל היום כולו שזה פשוט הוא שאינו חובה להתפלל כל היום כולו אלא מתפלת רשות קא מיבעיא ליה ואם איתא דבלא חידוש א"ר יוחנן דמותר להתפלל כל היום כולו היכי אהדר ליה שלא יתפלל אלא ג' פעמים והא אמרינן והלואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא ודאי דברי רבי יוחנן לא נאמרו אלא בחידוש ומאי דאמרינן יכול יתפלל אדם כל היום כולו תפלה בלא חידוש קאמר וקא מיבעיא ליה כיון שאומר אותה כמו נוסח שאר תפלות של חיוב נאמר שהוא אסור שדומה כמי שמתפלל חובה או לא ומהדרינן כבר מפורש ע"י דניאל שנא' וזימנין תלתא ביומא וגו' כלומר אין לו להתפלל בנוסח החובה אלא ג' פעמים בלבד שמצינו בדניאל ומצינו בדוד שנאמר ערב ובוקר וצהרים אבל ודאי אם ירצה להתפלל בחידוש אפילו כל היום כולו יכול לעשות ועל זה אמרו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו כדכתבינן:

ועכשיו לפי זה הדרך שכתבנו יצאנו ידי שאלה אחרת ששואלין העולם למאן דאמר (לקמן דף כז) תפלת ערבית רשות למה הזכיר בפסוק ג' זמנים לא היה לו לומר אלא ב' זמנים בלבד אלא ודאי כך הוא הענין מאן דאמר תפילת ערבית רשות ר"ל שזו התפלה אם ירצה מתפלל אותה כנוסח ב' התפילות האחרות שהן חובה ואם ירצה יניח שלא יתפלל כלל אבל משלשה ואילך אין לו להתפלל אלא בחידוש ומפני שתפלה זו יכול לאומרה ג"כ בנוסח השתים האחרות שהם חובה אומר בפסוק ג' זמנים:

ולפי מה שאמרנו שדברי ר' יוחנן אינן אמורין אלא בחידוש נמצא דרבי יוחנן ושמואל אינם חולקין דתרוייהו בעי חידוש אלא שבא להשמיענו שמואל שאפי' בצבור צריך חידוש כדכתבינן ואומר מורי הרב נר"ו ודוקא כשיודע ודאי שהתפלל וחוזר ומתפלל בנדבה צריך לחדש דבר בתפלתו אבל בספק התפלל ספק לא התפלל כשחוזר ומתפלל על הספק אין צריך חידוש דכיון שצריך לחזור ולהתפלל על הספק אין לך חידוש גדול מזה וכן פסק רש"י ז"ל בשם בה"ג ז"ל שכתב והלכה כשמואל בודאי וכר' יוחנן בספק כלומר כשיודע ודאי שהתפלל ורוצה להתפלל נדבה הלכה כשמואל דאמר שצריך לחדש וכשמסתפק אם התפלל אם לא התפלל הלכה כרבי יוחנן דאמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ואין צריך חידוש ואע"פ שהם חולקים על השטה שכתבנו שהם מפרשים מילתיה דר' יוחנן בלא חידוש וסוברים שנחלקו שמואל ור"י אפ"ה בענין הפסק מודים דספק התפלל ספק לא התפלל א"צ לחידוש בשעה שחוזר ומתפלל כדכתבינן:

והרי"ף ז"ל ס"ל נמי שנחלקו ר' יוחנן ושמואל ומפרש מילתיה דרבי יוחנן אפילו בלא חידוש וכתב ומפרשי רבנן ה"מ ביחיד ואדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אסור כלומר כי אמרי' דספק התפלל ספק לא התפלל חוזר ומתפלל דוקא אדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אסור דודאי אדעתא דחובה אינו חוזר ומתפלל כדכתבינן:

וזה הלשון שכתב הרי"ף ז"ל אבל אדעתא דחובה אסור אינו מכוון דכיון שהוא מסופק אם התפלל אם לא התפלל היאך יתפלל אדעתא דחובה ואם בא לשאול היאך יעשה נאמר לו שהרשות בידו אם ירצה יתפלל ואם ירצה יניח והיאך אמר אסור ומה שכתב עוד כשם שאין הצבור מביא עולת נדבה וכו' אינו נכון דהא אמרי' בסוף כתובות (דף קו) מותר תרומת שקלים לקיץ המזבח פירש לאחר שהיו מקריבין התמידין היו מקריבין הקרבנות שהיו מביאין היחידים בנדבה ופעמים שלא היו מביאין היחידים ומפני שלא יתבטל המזבח היו קונים ממותר השקלים והיו מקריבין ממנו קרבנות ונקרא קיץ על שם שמביאין אותו אחר התמידין ודומה למגדים שמביאין אחר האכילה הנה שהיו הצבור מביאין קרבן נדבה כדי שלא יהא המזבח בטל וליכא לדחויי למימר דמן המותר

דוקא היו מביאין נדבה דמסתמא אף אם לא היה שם מותר היו עושין נדבה כדי שלא יהא המזבח בטל ומ"ש עוד אין היחיד מתפלל תפלת המוספין נדבה שאינו מתנדב קרבן מוסף מקשים עליו מקצת המפרשים דהא חזינן במוסף דר"ח שאע"פ שאינו יכול להביאו בתורת מוסף אפ"ה יכול להביא אותן הדברים עצמם בנדבה ויש שדוחים ואומרים שמפני השעיר שיש במוסף דר"ח שאינו יכול להביאו בתורת מוסף אפ"ה יכול לעשות בתורת נדבה קאמר ואכתי קשה שהרי מוסף של שבת אין בו שעיר (והצבור יכולים) להביא כל אותן הדברים בתורת נדבה וא"כ היאך אומר על כל מוסף סתם שאין (הצבור מתפללין) אותה נדבה ומתרצינן גם את זה ואומר' שאע"פ שיכול להביא אותם הדברים בתורת נדבה אינו יכול להביאם בשבת בשום ענין דהא קי"ל דנדרים ונדבות אינן קרבין בשבת ולפ"ז התירוץ נמצא שאפי' תפלת יוצר אין לו להתפלל אותה בשבת נדבה כיון שאין קרבן נדבה קרב בשבת:

דף יג.

ויש בזה דעת אחרת לרבינו האי גאון ז"ל שהוא אומר שמתפלל תפלת נדבה בין תפלת שחרית ומנחה בין תפלת מוסף ונראה למורי הרב נר"ו שאפשר לתת טעם לדבריו מפני שאע"פ שתפלות כנגד תמידין תקנום מאין לנו דבתפלת של נדבה ג"כ [נלך] אחר הקרבנות ואם אמרו בתפלת חובה [לא] נאמר בתפלת נדבה ועוד דכיון שהכל יכול להביא בתורת נדבה אלא השעיר בלבד מפני המיעוט שאינו יכול להביא נדבה נאמר שלא יתפלל נדבה אבל נראה למורי נר"ו יותר להעמיד דברי הרב אלפס ז"ל ולאו מטעמיה אלא הטעם שאין מתפללים תפלת מוסף נדבה כמו שאר תפלות של שחרית ומנחה מפני שתפלת שמנה עשרה הוא רחמים ובתפלה שיש בה רחמים יכול האדם לאומרה לבקש על עצמו רחמים כמה פעמים שירצה אבל בשאר תפלות של שבעה ברכות שאין בהם אלא שבח אין לו להתפלל בברכות של שבח בנדבה אלא מה שהותקן בלבד ולפ"ז נראה שאפי' בשבת תפלת שחרית אין לו להתפלל אותה נדבה כיון שהיא משבע ברכות בלבד ואין בה אלא שבח אלא אפשר לומר שיכול להתפלל אותה נדבה אע"פ שהוא שבח משום דכיון שהותקנה כנגד תפלה של שמנה עשרה שהוא רחמים לגבי זה דייניין ליה כתפלת רחמים:

היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפי' באמצע ברכה הרי"ף ז"ל מפרש דמש"ה פוסק מפני שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין כדמפרש ואזיל וא"ת לפי פירושנו שאנחנו מפרשים דברי ר' יוחנן בחידוש אמאי צריך להפסיק אח"כ

והלא יכול לחדש בה ולא יהיה כמי שמקריב שני תמידין י"ל דכי אמרינן שהחידוש מועיל ה"מ כשמתחיל מתחלה לדעת כן אבל כשהתחיל מתחלה לדעת חובה אין חידוש מועיל לו אח"כ לפיכך פוסק:

ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו וכו'. הרי"ף ז"ל סובר שהיחיד יכול להתפלל בלא חידוש כדכתבינן לעיל וסובר דמש"ה נקט צבור לאשמועינן דדוקא בצבור צריך חידוש מפני שנראה כמתפלל עמהם שמתפלל לחובה אבל ביחיד לא ולדעת רבינו האי גאון ז"ל לאו דוקא צבור אלא ה"ה ליחיד ומאי דנקט צבור רבותא קמ"ל שאפי' [בציבור] סגי בחידוש ולא אמרי' יחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי כדכתבינן לעיל:

אמר ליה גומר כל אותה ברכה היה אומר הרב ר' אשר מלוניל ז"ל דדוקא בברכת אתה חונן בלבד שהיא ראשונה אמרינן גומר אותה ברכה אבל אם נזכר בשאר הברכות פוסק אפילו באמצע הברכה ואין זה נכון דהא אמרינן טעמא משום דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה וכיון דאתינן בה מהאי טעמא שמעינן שאין לחלק בכל הברכות אלא כמו שגומר בראשונה כך גומר בכולן ודוקא כשטעה והתחיל בתפלת חול בשבת בתפלת שחרית אבל בתפלת המוספין אם טעה והתחיל בתפלת חול במקום תכנת שבת וכו' אינו גומר כל אותה ברכה אלא פוסק מיד דהשתא ליכא למימר דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה שהרי אין תפלת י"ח בחול במקום מוסף וכן פסק רבינו מאיר ז"ל:

במאי קא מיפלגי רב הונא סבר היחיד אומר קדוש וכו'. כלומר רב הונא היה חושש למודים ולא היה חושש שיאמר החזן הקדושה בעוד שהוא מתפלל משום דס"ל שהוא יכול לומר קדושה בתוך התפלה נמצא שאין מפסיד כלום אבל מודים אינו יכול לאומרה אלא עם הצבור ולפיכך היה אומר שיזהר תחלה שלא יתחיל בענין שלא יוכל לומר מודים עם הצבור ורבי יהושע סבר שאין היחיד אומר קדושה ולפיכך צריך ליזהר שלא יתחיל אלא בענין שיאמר קדושה עם הצבור וכן הלכה:

ומנהגו של רבי' יעקב ז"ל היה שבשעה שהיה מתפלל והיו הקהל אומרים מודים היה שוחה עמהם כדי שלא ידמה כפורש מן הקהל ושאינו רוצה לקבל עליו לאדון למי שכל הקהל מקבלין אותו ואע"פ שאמרו שלא ישחה אלא בארבע מקומות ואם בא לשחות בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא לשחות זהו הוא לשחות לרשות אבל לדבר הצריך כמו זה שלא יראה כמו שפורש מן הצבור מותר והוא שלא יאמר שום דבר אלא שישחה בלבד:

ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מעשרה דילפינן תוך תוך מעדת מרגלים דהתם נמי כתיב הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה בלא יהושע וכלב אף כאן עשרה ולענין קדושה של ברכת יוצר אור וקדושה של ובא לציון גואל אם צריך עשרה אם לאו נחלקו בו המפרשים יש אומרים דבכלל דבר שבקדושה הוי ואין אומרים אותו בפחות מעשרה ואומר כשמגיע לשפה ברורה ידלג אותו אבל רבני צרפת ז"ל ומקצת הגאונים ז"ל אומרים שמותר היחיד לאומרו דלא הוי בכלל דבר שבקדושה אלא נקדישך שאנחנו מקדישין אותו ובכיוצא בזה אמרו שאין לנו לעשותו בפחות מעשרה אבל קדושה של יוצר שאין אנו מקדשין אותו אלא מזכירין הקדושה שאומרים לו משרתיו מותר ביחיד דאינו אלא כמו ספור וכן ג"כ ובא לציון כיון שאינו אלא פסוקים בעלמא שאנו אומרים אותם אין בכך כלום ולזה נוטה דעת מורי הרב נר"ו ודייק הכי מדאמרינן כל דבר שבקדושה ובודאי בכלל דבר שבקדושה הוי ק"ש שאין לך דבר שבקדושה יותר מדבר שיש בו עול מלכות שמים ואפ"ה אינו בכלל זה הדין דמותר לקרותה ביחיד וכיון שאנו רואים שק"ש אינה בזה הדין ומותר לקרותה ביחיד שמע מינה דכל דבר שבקדושה אינו רוצה לומר כל דבר שיש בו קדושה אלא הכי קאמר כל דבר שהותקן לאומרו בעשרה מתחלה משום קדושה אינו בפחות מעשרה ומשום הכי קורין ק"ש ביחיד (כמו בצבור) מפני שלא הותקנה מתחלה בעשרה וקדושה של יוצר אור ג"כ לא הותקנה בעשרה כמו הקדושה של נקדישך א"כ קורין אותה ביחיד ותדע שלא הותקנה מתחילה בעשרה כמו נקדישך שבכל נוסח התפלות תמצא כתוב בברכות יוצר אור בנוסח היחיד הקדושה וקדושת נקדישך אינה כתובה בנוסח היחיד דמשמע שזו בלבד התקינו בעשרה:

דף יג:

ויש שמקשים על זה הפסק מדתנן (במגילה דף כג:) אין פורסין על שמע פחות מעשרה התחילו עשרה והלכו להם מקצתם גומרין ומפרשינן דפורסין על שמע הוא כך שאחר שהתפללו הצבור בבית הכנסת היה אחד חוזר כל הברכות ואומר קדיש וברכו מפני אותם האנשים שלא הספיקו לבא מתחלה כדי שישמעו עכשיו ויתפללו בעשרה ופורסין הוא כמו מברכין כדמתרגמינן כי הוא יברך הזבח יפרוס דבחתא ור"ל מתחלה אין פורסין אלא בעשרה מפני הקדיש שיש להם לומר אותו אבל אם התחילו בעשרה והלכו מקצתן אחר שענו לקדיש ולברכו גומרים ואומר אם איתא שהיחיד יכול לומר קדושה של יוצר למה הוצרך לומר התחילו בעשרה והלכו להם מקצתם גומרים דכיון שאין לו דין

קדושה פשיטא שגומרין אלא מפני שאינן יכולין לומר קדושת יוצר אלא בי' ולכן הוצרך להשמיענו דהכא כיון שהתחילו מתחלה גומרים אפילו בלא עשרה ואומר מורי הרב נר"ו שאין זה הפירוש נכון שאם כדבריהם למה לא הקשה מזו המשנה למ"ד היחיד אומר קדושה דהא בהדיא משמע מהאי מתני' שאין היחיד אומר קדושה אלא ודאי פי' אין פורסין על שמע הוא כמ"ש ר"מ שאע"פ שאמרו דעם דבשדות אניסי ולא מצי למיתי לבי כנישתא וש"צ מוציאן ידי חובתן מתפלה אפ"ה מק"ש אינן נפטרין אלא באמירה ובעניית אמן אינו פוטר אלא בי' ולפיכך אין פורסין על שמע כדי לפטור את השומעי' בעניית אמן אלא בי' שאם לא כן אין עניית האמן כלום אבל אם התחילו בי' והלכו מקצתם גומרים ועונין אמן אחריו ומסקנא דלא פסיק ונחלקו המפרשים אם שותק בשעת התפלה בשעת עניית הקדיש אם לא יש מפרשים שאינו שותק כלל דהא קי"ל שומע כעונה ואשתכח דהוי הפסקה כמו אם היה עונה וזו היא דעת רבינו יעקב ז"ל אבל רבינו האי גאון וסיעתו ורי"ף ז"ל אמרו ששותק דכי אמרינן שומע כעונה והוי הפסקה דוקא בדברים אחרים אבל בזה שהוא שבחו של מקום לא דיינינן ליה הפסקה ושרי ודבר שתלוי בעמודי עולם אין לנו כח להכריע ביניהם ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד ובלבד שיכוין לבו לשמים מפי מורי הרב נר"ו:

בכל כחו. כלומר בכל כונתו ומפני שיש בני אדם שאין הכונה שלהם מתעוררת אלא על ידי הכח אמר בכל כחו אבל א"צ לתת קולות גדולות שיתלוצצו ממנו בני אדם:

על שאנו מודים. פי' על שזכינו להודות לך:

ועני קדושתא בהדי צבורא ולא תימא דוקא לענות בלבד מותר אלא כל התיבות של קדושה אומר עם החזן תיבה בתיבה:

שהיה מגמגם. כלומר שלא היה קורא התיבות בצחות אלא בגמגום ואית דמפרשי שהיה קורא כדרכו אלא שלא היה מזכיר האזכרות:

שאין דברי תורה מקבלין טומאה. יש מפרשים דלא שנא ק"ש ולא שנא קריאה אחרת לכל מילי אמרינן אין ד"ת מקבלין טומאה ואין זה נכון דבודאי לא אמרו אלא בק"ש בלבד אבל בשאר דברי תורה אסור דהא אמרי' כי דבר ה' בזה וגו' זה הקורא ד"ת במבואות המטונפות והחמירו בזה יותר משאר כריתות דבכל שאר כריתות הכרת מכפר ובזה אינה מכפר אלא אע"פ שנכרת עונה בה:

כרבי יאשיה בכלאים. דסבר שאינו חייב משום כלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד דקרא דלא תזרע כרמך כלאים דריש ליה כלאים לבד מכרמך ועל כן היו אומר דבשני מינים דהיינו חטה ושעורה עם החרצן דהיינו הכרם לוקה משום כלאי

הכרם אבל במין אחד מותר מיהו אפילו במין אחד צריך ליזהר הרבה שאם זורע על הזמורה ואין בעפר העומד עליה גובה שלשה טפחים ודאי אסור דה"ל כהרכבה והרכבה (קדושין דף לט:) אפילו בח"ל אסורה והכי תנא בהדיא גבי גפן בזמן שיש על גביו עפר גבוה שלשה טפחים מותר לזרוע עליו ואם לאו אסור:

כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא וא"ת והא אמרינן (דף כב:) דעזרא תקן טבילה לבעלי קריין והאיך היו יכולין לבטל תקנת עזרא ואית דאמר מפני שראו שלא היו יכולין הציבור לעמוד בה והנכון יותר שלא פשטה זאת התקנה בכל ישראל ותקנה שלא פשטה בכל ישראל יכולין לבטלה וכתב רבינו האי גאון ז"ל דלא אמרינן בטלוה לטבילותא אלא לגבי ק"ש אבל לתפלה אין מתפללין עד שירחצו ואפשר היה לומר שכוונתו לומר שירחצו בארבעים סאה אבל הרי"ף ז"ל כתב ולאו טבילה דוקא אלא רחיצה בתשעה קבין ורחיצת ט' קבין צריך להטילם עליו בכלי שיוכל להריקה ממנו בלא שום הפסקה וכן מוכיח במשניות של טהרות וזה שכתב הגאון ז"ל דאין מתפללין עד שירחצו ואינו נראה למורי הרב נר"ו ואם אין לו מים או אפילו אם יש לו מים ואינו טובל או אינו רוחץ אפ"ה אינו מפסיד התפלה מפני זה דודאי אע"פ שהתפלה יותר מקובלת עם הטבילה לדברי הכל אין לו להפסיד מפני זה תפלתו וכ"כ ר"מ ז"ל בכל ראשי ישיבות שבבבל תמהו עליו למה היה מיקל כ"כ בענין טבילות בעל קרי והוא ז"ל השיב להם שמימיו לא בטל אותה אפי' שעה אחת אלא שלא היה יכול לכתוב בחיבורו כ"א היוצא מן הדין ע"פ ההלכה:

מתני' היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר כלומר יאמר פתיחתה וחתימתה בלבד ואם לאו יתכסה במים ויקרא וכל זה דקדקו חכמים בק"ש בזמנה דלכתחלה כדי שלא תעבור הנץ החמה שלא חששו למה שלא היה סומך גאולה לתפלה ולא הצריכוהו לעלות ולהתכסות אלא שיקרא בתוך המים:

דף יד.

גמ' הא דאפשר הא דלא אפשר פירוש אם מתפלל כנגד המזרח וראה צואה כנגדו ויכול ללכת כנגד המזרח מהלך לפניו כדי שיזרקנה לאחוריו אבל אי אפשר לו ללכת כנגד המזרח כגון שמתירא שיפסיקוהו עוברי דרכים או שמא יראה צואה אחרת וכנגד המערב אינו רוצה לחזור פניו שהוא רוצה להתפלל כנגד המזרח ילך כנגד הצדדין עד שיתרחק ממנו ד' אמות:

הואיל וחטא אין תפלתו תפלה. כלומר הואיל וחטא שהיה לו לבדוק מתחלה ולא בדק צריך לחזור ולהתפלל ואומרים רבני צרפת ז"ל דדוקא כשהיה מקום שמצוים לשם קטנים או שמצוי שם צואה בכי האי גוונא אמרינן דצריך לחזור ולהתפלל אבל במקום אחר דמסתמא לא היה שם צואה אם מצא אחרי כן א"צ לחזור ולהתפלל ודייקינן הכי מדאמרי' הואיל וחטא אין תפילתו תפלה ואם הוא במקום שלא היה לו לתת אל לבו שיהיה שם צואה ולא היה מחויב לבדוק מאי החטא שחטא שלא בדק אלא ודאי לא נקרא חוטא שיצטרך לחזור כי אם במקום שהיה לו לבדוק ופשע ולא בדק תדע דהא באידך ברייתא דלעיל אמרינן היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחוריו ארבע אמות ואם איתא דלעולם הצריכוהו לחזור ולהתפלל היאך אמרו דדי לו כשיהלך לפניו ארבע אמות והיה לנו לומר שיחזור ויתפלל אלא ודאי מפני שאפשר הוא שהיה במקום שלא היה לו לתת אל לבו שהיה שם צואה לא אמרו שיחזור ויתפלל מפי מורי הרב נר"ו:

היה עומד בתפלה ומים שותתין לו על ברכיו ממתין עד שיכלו המים וחוזר ויש לשאול היאך יכול לחזור ולהתפלל כנגד מי רגלים ויש מתרצים דהכי קאמר ממתין עד שיכלה המים להבלע בקרקע והנכון יותר דלא קאמר אלא עד שיכלה עמוד המים בלבד ור"ל ממתין עד שיכלה עמוד המים ואח"כ מרחיק ארבע אמות וחוזר ומתפלל ואכתי קשה דהיאך יכול להתפלל שהרי לחות המים שעל ברכיו עדיין לא סר ואית דאמרי שהמים שעל ברכיו ושבבגדיו במהרה הם מתנגבים ולפיכך לא חששו וזה דוחק ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו לתרץ שלא חששו למים שעל ברכיו ושבבגדיו מפני שמן התורה אינו אסור אלא בשעה ששותתין בלבד כדאמרינן לקמן לא אסרה התורה אלא כנגד העמוד בלבד וכיון שהשאר אינו אלא מדרבנן די בשירחיק מאותן שנפלו בקרקע ארבע אמות ובאותם שעל ברכיו ועל בגדיו שהוא דבר מועט כיון שאין יוצא מהם ריח רע לא גזרו (בהן) ומותר:

וכתב רבינו האי ז"ל שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ואע"ג דאמרינן בהלל ובמגילה (בר"ה דף לד) אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק שאני תפלה דחמירא טפי שאפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו אבל רבני צרפת ז"ל אין חולקין ביניהם ואומרים דאפי' בתפלה אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק וטעם האומר אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש מדאמר' בגמ' נימא בהא קמיפלגי דמר סבר אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ומ"ס [דחוזר] למקום שפסק אמר רב אשי האי שהה לא שהה מבעי ליה אלא דכולי עלמא שהה חוזר לראש והכא במאי

עסקינן דלא שהה ואומר מדאמרינן שהה כדי לגמור את כולה כ"ע מודו דחוזר לראש ולא נחלקו אלא בשלא שהה כדי לגמור את כולה ורבני צרפת ז"ל אומרים שאין מכאן ראיה שאין אנו למדין משני לשונות כשהתלמוד מביא האחד ומניח האחר אלא כשהיה יכול לומר גם את השני דכיון שהיה יכול לאומרו ומניחו ואומר האחר משמע שזה הלכה והאחר אינה הלכה אבל בכאן לא היה לו לומר דכ"ע שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק משום דכיון דאפילו בדלא שהה איכא מאן דסבר דגברא דחוי הוא וחוזר לראש היאך היה יכול לומר לדעת זה כששהה חוזר למקום שפסק הלכך אין מכאן ראיה שהתלמוד סובר דאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש:

אי הכי קדישתינהו לכולהו שבילי דנהרדעא. כלומר אם איתא דצריך להרחיק ממקום שהתפלל ד' אמות אם כן לא יוכל אדם להשתין בדרכי העיר לעולם שהרי לפעמים מתפללים בהם ומתרצינן תני ישהה וכו' ואומר בירושלמי שאפילו לרוק אין לו עד שישהה שיעור ארבע אמות ודוקא לרצונו אבל אם נזדמן לו רוק מותר כדבעינן למימר קמן:

אבל יכול לעמוד על עצמו מותר. זו היא גירסתו של הרב אלפסי ז"ל ואינו נכון דודאי אע"פ שיכול לעמוד על עצמו כיון שנצרך לנקביו אינו מותר לכתחלה כדאמר בסמוך באידך ברייתא הוצרך לנקביו לא יתפלל ומשמע אע"פ שיכול לעמוד על עצמו אלא כך היא הגירסא בספרים המדויקים אבל יכול לעמוד על עצמו אם התפלל תפלתו תפלה וכ"כ הרמב"ם ז"ל:

מהו שיכנס אדם בתפיליו לבה"כ קבוע וישתין בהם מים וכו'. י"מ דלא גרסי קבוע דהיכי מיבעי ליה אם מותר להשתין בקבוע אם לאו דהא חזינן בסמוך שאפילו הכניסה בלא השתנה אסור דתניא הנכנס לבית הכסא חולץ תפיליו ברחוק ד' אמות ונכנס וכו' אבל רבינו האי גאון ז"ל גריס ליה ומפרש דה"ק מהו שיכנס אדם בתפיליו לבית הכסא צנוע שסופו להיות קבוע ומש"ה מיבעי' ליה אע"פ שבשאר בתי כסאות שאינם קבועים מותר להשתין בהם בזה שסופו להיות קבוע מי גזרינן שמתוך זה יבא לפנות בו ואסור או נאמר כיון שעדיין אינו קבוע דיינינן ליה כבית הכסא עראי ומותר ומסקנא דאסור דחיישי' שמא יפנה בהם ואומר הרב מורי שכך הוא הפסק דבבית הכסא עראי בידו אסור להשתין בהם דחיישינן משום ניצוצות כלומר שמא ישפשף בהם שהניצוצות מגיעות לתפילין אבל כשהם בראשו דליכא חשש ניצוצות מותר להשתין בהם דכיון דבית הכסא עראי הוא ליכא למיחש שמא יפנה בהן ובית הכסא קבוע בראשו אסור שמא יפנה בהן

ובידו מותר דבבית הכסא קבוע ליכא חשש ניצוצות ומשום שמא יפנה נמי לא חיישינן כיון שאוחז אותם בבגדו ובידו:
רבי עקיבא אומר אוחזן בבגדו ובידו ונכנס אע"ג דהלכה כר' עקיבא מחבירו ולא מחביריו בהא נראה דהלכה כמותו מדאמרינן התקינו שיהא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס ואע"פ שאין למדין הלכה לא מפי משנה ולא מפי ברייתא מ"מ למדנו מזה שהאחרים סוברים כמותו ואינו יחיד אצל רבים:

דף יד:

אמר רבי זירא ביום גוללן כמין ספר תורה וכו'. פירש"י ז"ל דהכי קאמר כשחולץ אותם גוללן כמין ספר תורה ואין צריך להניחן בכיס אלא אפילו בקרקע כדי שיהיו מזומנים להניחם כשירצה כיון שמצותן כל היום אבל כשחולץ אותם בלילה כיון שא"צ להניחם כל הלילה אין לו להניחם על גבי קרקע אלא עושה להם כיס טפח ומניחן ורבינו האי גאון ז"ל מפרש דבנכנס לבית הכסא מיירי וה"ק כשנכנס ביום וצריך לחלצם כדי שלא יכנס עמהם לבית הכסא גוללן כמין ס"ת וא"צ להניחן בכלי כיון שצריך לחזור ולהניחן מיד אבל כשנכנס בלילה עושה להם כיס טפח ומניחן בתוך הכלי ומצניען כיון שאין לו לטלן ואמרינן עלה לא שנו דביום גוללן כמן ס"ת וסגי להו בהכי אלא כשיש שהות ביום כדי ללובשן דכיון שעוד היום גדול ויכול עדיין לקיים את המצוה לא נטריח אותו לתת אותם בתוך כיס אבל אם לאחר שיצא מבית הכסא אין שהות ביום כדי ללובשן אין לו להניחם כך ללא צורך אלא עושה להם כיס טפח ומניחן בתוכו ומצניען:
הואיל ושרי רבנן לא נטרח. כלומר לא אטריח להתלמידים שישמרו אותם ויש ספרים שגורסין אותו לנטרן כלומר ישמרו אותו מן המזיקין ויש מפרשים אשמור אותם אני בעצמי:
ולא ישתין בהם מים. ודוקא בעודן בידו אבל בראשו מותר להשתין בהם בבית הכסא ארעי דליכא חשש ניצוצות כיון שהם בראשו ומשום חשש שמא יפנה בהם נמי ליכא כדכתבינן לעיל וכן הא דאמרי' לא ישן בהם לא שינת קבע ולא שינת עראי בידו קאמר דכולה ברייתא בהכי מיירי וטעמא דמילתא דחיישינן שמא יפלו מידו אבל כשהן בראשו מותר לישן בהם שינת עראי דהכי אמרי' בסוכה (דף כו) הנכנס לישן ביום רצה חולץ רצה מניח ולא גזרינן עראי אטו קבע דגבי סוכה דשינה עצמה אסורה אמרו דגזרינן עראי אטו קבע אבל גבי תפילין דאפי' שינת קבע עצמה אינה אסורה אלא משום גזירה שמא יפיח בהן לא גזרינן עראי אטו קבע דגזירה לגזירה לא גזרינן ויש לשאול דאפי' שינת

עראי היאך מותר והלא אסור להסיח דעתו מהם ובשעה שמתנמנם נמצא שמסיח דעתו מהם ואומ' מורי הרב נר"ו דמתוך דברי ר"מ ז"ל למדנו תירוץ לדבר זה דודאי היסח הדעת לא הוי אלא כשעומד בקלות ראש ובשחוק אבל כשעומד ביראה ומתעסק בצרכיו אע"פ שעוסק באומנותו ובצרכיו ואין דעתו עליהם ממש לא נקרא זה היסח הדעת דאלת"ה היאך יוכל האדם להניח תפילין כל היום וה"נ כשמתנמנם ליכא היסח הדעת דאדרבה באותה שעה עומד יותר דרך מורא ושוכח הבלי העולם ולפי' מותר לישן בהם שינת עראי:

סכין וקערה וככר ומעות וכיוצא בהן. פירש"י ז"ל דסכין בידו אסור להתפלל מפני שנותן לבו על הסכין שלא יפול מידו ויזיקהו ואינו יכול לכוין בתפלתו וכן קערה עם אוכלים מתיירא שמא תפול ויפסדו האוכלים וטרוד לשמרה וכן הככר שמא יפול ויטנף והמעות שמא יתפזרו וכן כל כיוצא בזה אבל שאר דברים שאין בהם הפסד אם יפלו מידו מותר להתפלל בעודן בידו ומאי דמיבעי' לן בסוכה (דף מא) לולב מאי נצטרך לפרש לפי זה דהכי קא מבעי ליה לולב מי חיישינן שמפני חשש שלא יפול הלולב ויפסל טרוד לשמרו ואינו יכול לכוין בתפלתו ואסור או דלמא חביבה ליה מצוה ומתוך החביבות לא יפול ממנו ואינו טרוד בזה ומותר ומסקנא דחבובי מצוה עדיף ומותר ולא דייניגן ליה כסכין וקערה אלא כשאר דברים שאין בהם הפסד ואית דמפרשי דמאי דנקט סכין וקערה וככר ומעות לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט והוא הדין שאין לו ליטול בידו שום דבר בשעת התפלה אלא לולב בלבד שהתירו משום חבובי מצוה לא ימעט בזה כונת התפלה ולפי זה הפירוש צריך ליזהר שלא יקח אדם שום דבר בידו בשעה שיתפלל מפי מורי הרב נר"ו:

מ"ט בית הכסא קבוע ליכא ניצוצות וכו'. ויש ששואלין היאך אפשר דליכא ניצוצות והלא אמרו א"א לגדולים בלא לקטנים ונמצא דאיכא ניצוצות בשעה שמשתין ויש לומר דכי אמרינן דליכא ניצוצות ה"מ מיושב דאין מי רגלים כלים אלא מיושב אבל כשמשתין מעומד אינו כלה ואיכא ניצוצות לפיכך אסרו להשתין בהם בעודן בידו שמא ישפשף באותה יד ניצוצות שמצוה לשפשפם כדי שלא יראה ככרות שפכה ויוציא לעז על בניו שהם ממזרים אבל בבית הכסא קבוע ליכא ניצוצות ולפיכך מותר ורבינו האי ז"ל כתב דבתי כסאות שלהם היו עשוין במדרון בענין שהיו כל המים יורדין ולא היו שם ניצוצות כלל:

משום רבי שילא אמרו אפי' מטפחות שלהם אסור להניחם על הראש מפני שנראה בזיון כשמשים עליהם שום משוי ואפי' המטפחת שאוכלים בה ואע"פ שלא יהיה בה

שום טינוף ויש ספרים שגורסין אפי' מטפחות שלהם אסור כלומר אפי' המטפחות של התפילין שהוא דבר מועט אסור מפני שנראה בזוי לשום עליהם שום משוי ורבינו משה ז"ל כתב שמותר לשום המצנפת בראש ואפי' בשעה שמניח התפילין נראה מדבריו שלא אסרו אלא מטפחת שנראה ביזוי כדכתבינן אבל דבר שדרך לשום אותו כל היום בראשו כגון מצנפת וגלימא וכיוצא בהן מותר ויש שמקשים עליו מדאמרי' בירו' ר' יוחנן לא היה מניח תפילין אלא מפסחא לפסחא והיה מחזיק לרישיה מפסחא ועד עצרתא פי' ר' יוחנן היה חושש בראשו מקרירות ומפני זה לא היה מניח תפילין אלא פעם אחת בשנה כדי שלא יזיק אותו ואעפ"כ מפני אותו פעם בלבד היה חושש והיה צריך לחזק ראשו מפסח ועד עצרת ואומרים אם איתא דמותר לשום מצנפת או כובע על התפילין למה לא היה משים אותו בכל יום וישים עליהם הכובע ולא יהיה לו היזק ואומר מורי הרב נר"ו שזו אינה קושיא דמי שהיה לו חשש גדול כזה שמפני פעם אחת היה צריך לחזק לראשו מפסח ועד עצרת ג"כ היה חושש אפי' בכובע או במצנפת מפני שגובה התפילין מפסיק בין הכובע והראש והרוח נכנס בנתים ומזיק לו אבל לשאר ב"א ודאי מותר:

וכמה אמר אביי ריבעא דריבעא דפומבדיתא תימה הוא על הרי"ף ז"ל שהביא הברייי' של מעלה דאמרי' באיזה משוי אמרו במשוי של ארבעת קבין דהא הכא פסק הלכה כאביי לחומרא דאפי' ריבעא דריבעא דפומבדיתא אסור ולא היה לו לכתוב אלא זו שבזה נדחה אותה ברייתא שסוברת שאינו אסור אלא בארבעת קבין:

דף טו.

אביי אמר אסור דהזמנה מילתא היא. פירוש תכריכי המת אסור בהנאה כדילפינן מגזירה שוה מדכתיב ותמת שם מרים וכתיב בעגלה ערופה וערפו שם את העגלה מה להלן אסורה בהנאה דכפרה כתיב בה כקדשים אף כאן תכריכין אסורים בהנאה וסבירא ליה לאביי דאפילו בהזמנה לתכריכין אסור דהזמנה מילתא היא ולית הלכתא כוותיה:

תחת מראשותיו מאי אמר ליה הכי אמר שמואל מותר ואפי' אשתו עמו. ופוסקים הגאונים הלכה כשמואל ואע"פ שחולק עם הברייתא ואין דרך האמוראים לחלוק על הברייתא אפילו הכי בדבר שהוא בדקדוק המצות כגון זה שהוא משום שמירה נוכל לפסוק כמו האמורא:

ולהניחן במטה כנגד צדו נראה דאזלינן לחומרא ודיינין ליה כתחת מרגלותיו מפני שפעמים מתהפך במטה וישכב עליהן ונראה למורי הרב נר"ו דתחת מראשותיו יש בו שלשה דינין ואלו הן תחת מראשותיו כנגד ראשו אסור בכל ענין ואפי' כלי בתוך כלי

ואפי' בלא אשתו עמו ושלא כנגד ראשו אם אשתו עמו צריך כלי בתוך כלי דהיינו כלי אחד והכר שהוא כלי שני ואם אין אשתו עמו אפי' בכלי אחד דהיינו בין הכר והכסת סגי ודייק הכי מדאמרינן בגמ' והיכא מנח להו א"ר ירמיה מניחן בין כר לכסת שלא כנגד ראשו ומקשינן והתני רבי חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו כלומר היאך אתה אומר שלא כנגד ראשו מותר דמשמע דהא כנגד ראשו אסור והתני ר' חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו דמשמע אפי' כנגד ראשו מותר ויש לשאול על זה ומאי קושיא דדילמא ר' חייא נמי מאי דאמר תחת מראשותיו לא אמר כנגד ראשו ממש אלא שלא כנגד ראשו דהא חזינא בסוגיא דשמעתא שיותר פשוט להם לשון תחת מראשותיו שרצה לומר שלא כנגד ראשו ותירץ הרב רבי יוסף תלמידו של רבינו שמואל ז"ל דמדאמר בכובע תחת מראשותיו שהוא כלי בתוך כלי הכובע כלי אחד והכר והכסת כלי אחר שמעינן דכנגד ראשו ממש מיירי דאי שלא כנגד ראשו בכלי אחד סגי ומאי הוצרך לומר מניחן בכובע די בשיניח תחת מראשותיו בלא כובע ומשום הכי פריך מיניה היאך אתה אומר דכנגד ראשו אסור דהא משמע הכא דכנגד ראשו היה מניחן בכובע תחת מראשותיו ומתרצינן דמפיק לה למורשא דכובע לבר כלומר מילתיה דר' חייא מיירי כגון שהיה יוצא הכובע חוץ מתחת ראשו ולא היה כנגד ראשו אלא מעט ממנו ובמורשא היוצא לחוץ שם היו התפילין ולפיכך מותר אבל אם היו כנגד ראשו ודאי אסור היה מדקא מקשי והתני רבי חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו ופריך אכנגד ראשו כדכתבינן שמעינן מינה דר' ירמיה אוסר כנגד ראשו אפילו בכלי בתוך כלי ומדחזינן שלא תירץ דהתם מיירי שלא כנגד ראשו שמעינן עוד דשלא כנגד ראשו היכא דאין אשתו עמו מותר אע"פ שאינו כלי בתוך כלי דאם איתא דשלא כנגד ראשו צריך כלי בתוך כלי היה יכול לתרץ ולומר התם נמי שלא כנגד ראשו מיירי ומה שאמר בכובע משום דשלא כנגד ראשו צריך כלי בתוך כלי אלא ודאי מש"ה לא תירץ לו כן משום דשלא כנגד ראשו היכא שאין אשתו עמו סגי ליה בכלי א' דהיינו בין כר לכסת אבל היכא דאשתו עמו ודאי צריך כלי בתוך כלי כדאמר לקמן (סוף ד' כ"ה.) בית שיש בו ס"ת או תפילין אסור לשמש מטתו עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי זה הנראה למורי הרב נר"ו מהצעת השמועה אבל רמז"ל לא כתב כן שהוא לא חילק בין אשתו עמו ולשאין אשתו עמו ובכל עניין אמר שצריך כלי בתוך כלי לחומרא:

והוה ידענא דההוא יומא יום טבילה הואי. כלומר שהיה יודע שטבל לקריו ושמש מטתו שמנהגם היה לטבול כשהיו משמשים מטותיהם ואית דאמרי שטבלה אשתו (והראשון

עיקר) ולאגמרן הלכה למעשה דשלא כנגד ראשו כלי בתוך כלי אפילו אשתו עמו מותר הוא דבעא מינאי דמאי דאמר אשכחתינהו בין כר לכסת ר"ל בכלי אחד ובין כר לכסת: **שנים שהיו ישנים בטלית אחת**. כתב הרב האלפסי ז"ל קי"ל כרב יוסף דאמר אשתו עמו כיון דכגופיה היא מותר להחזיר פניו ולקרות וכן דעת הגאונים ורבני צרפת ז"ל פוסקין לחומרא כמו הברייתא האחרת שמביא בגמרא דמצריך חציצה ואומר שבדבר כזה יש לנו להחמיר ולומר כי שמא אם היה יודע רב יוסף זו הברייתא לא היה מיקל כל כך ואיכא למידק דהיכי אמר מחזיר פניו וקורא והיאך יכול לקרות ק"ש והוא שוכב מוטה על צדו דהא אמרינן (ד' יג.) מקרי אע"ג דמצלי אסיר ומאי דאמר (ד' יא) מטין וקורין זהו במיושב אבל בהטיה בשכיבה לא אמרו והיכי אמרי הכא דשרי ואיכא דאמרי דכי אמר מקרי אף על גב דמצלי אסיר זהו בהטיה כמו פרקדן בשוכב על קדקדו ומוטה מעט אבל זה שמוטה על צדו לגמרי מותר והנכון יותר לתרץ דכיון דחזיני' דהיכא דאיכא טירחא שרי כדאמר' דרבי יוחנן מצלי וקרי משום דהוה בעל בשר והוה ליה טירחא הכא נמי התירו לו בהטיה משום דה"ל טירחא כיון שפשט את בגדיו לחזור וללבשן:

ואידי ואידי עד שיהו שדים נכונו ושערך צמח. כלומר בין תינוקת שהיא בת י"א או בין תינוק בן י"ב מותר כל זמן שלא יהו שדים נכונו ושערך צמח שנאמר ואת ערום ועריה דמשמע שבזה דייניגן ליה ערום ואיכא ערוה וכתב רבינו משה ז"ל דדוקא לי"ב ולי"א בעינן שדים נכונו ושערך צמח אבל כיון שהגיע התינוק לי"ג והתנוקת לי"ב אע"פ שלא הביאו אלו הסימנים אפ"ה כבר יצאו מתורת קטנים ואינו קורא עמהם בלא הפסקה מיהו אם הביאו אלו הסימנים קודם י"א לתינוקת ולי"ב לתינוק לא חיישינן להו ומותר. מפי מורי הרב נר"ו:

והלכתא לבו רואה את הערוה אסור. והשתא אפי' יכול להוציא את ראשו לא סגי ליה בהוצאת ראשו עד שיהיה חוצץ (ראשו) עד לבו דת"ק דאמר דסגי ליה בהוצאת הראש או בחציצת הטלית עד צווארו סבר ליה דלבו רואה את הערוה מותר אבל אנן כיון דקי"ל לבו רואה את הערוה אסור ובהוצאת הראש עדיין לבו רואה את הערוה נמצא שאין הוצאת הראש מועיל בלא הפסקה עד הלב:

דורשי חמורות אמרו. חמורות מלשון חומרתא ומפרשין אותו מלשון מרגלית ור"ל דורשי הדברים שהם כמרגלית וי"מ אותו מלשון קשר ור"ל דורשי הדברים המקושרים והמחותמים:

תלויים לך מנגד זה התולה תפיליו. כלומר שהוא אינו חושש לכבוד התפילין ג"כ לא יצאו מזונותיו בכבוד אלא מרחוק מלשון כי מנגד תראה את הארץ:

המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה. שנראה שחושב שאין הקב"ה שומע בלחש כמו בקול אבל אינו כל כך קשה כמו שמגביה קולו שדומה לנביאי שקר דכתיב בהו קראו בקול גדול וכו':

דף טו:

וי"א מכוער. הכי איתא לגירסת מקצת ספרים ויש ספרים שגורסין ניכר שהוא עכרן ולפי גירסא זו אפשר שרצונו לומר ניכר שהוא עכור במעיו כיון שלא היה בו כח לשהות בשעת התפלה ונראה שדוחק לומר שמפני זה ניכר שהוא עכור כיון שהוא אנוס מפי מורי הרב נר"ו:

כשם שעושים לו נחת רוח וכו'. פירוש כשם שעושים לו מן השמים נחת רוח לגופו שהעיטוש מחזק האיברים כך עושין לו למעלה בעניין תפלתו שתהיה מקובלת:

ואי אנינא דעתיה שדי ליה לאחוריה. כלומר אם יש לו אסטנוסית שאפי' להבליעו באפרקסותו או בטליתו אינו יכול לשהות שדי ליה לאחוריה וכן אם אינו יכול לעמוד בלא רקיקה מותר לו לרוק שיותר טוב הוא שישב בנקיות משיהיה בקוצר רוח וכיון שאינו עושה דרך גאוה וטיול מותר לרוק לאחריו כדי שיכוין דבורו כראוי ואפילו לצד שמאל היכא דלא אפשר ליה להשליכו לאחריו מותר ואם יהיה בבהכ"נ תבן או גמי אין לו בשעת התפלה לרוק עליו ולומר שהוא כמו כיסוי שאין התבן או הגמי מועיל אלא לענין ישיבת בהכ"נ בשעה שאינו מתפלל שכיון שיושב שם אין צריך לשפשפו שהרקיקה עצמה מותרת ואפילו שפשוף אינו צריך אלא מדרך מוסר בלבד אבל בשעת התפלה שאסרו לרוק אין לו לעשות בשום ענין אלא כשהוא אנוס ולאחריו או לצד שמאל כדכתבינן וכל אלו הדינין למדנו אותה מתוך הירושלמי דגרסי' התם א"ר חנינא אני ראיתי את רבי מפהק ומעטש ונותן ידו על פיו אבל לא רקק רבי יוחנן אמר אפי' רוקק כדי שיהיה כוסו נקי לפניו אסור לאחריו מותר לימינו אסור לשמאלו מותר הדא היא יפול מצדך אלף ורבבה מימינך כל עמא מודו בהדין דרקיק אינטליין דו אסור ר"י בן לוי אמר הרוקק בבית (המקדש) כרוקק בבבת עינו ר' יונתן רקיק ושאיף למדנו מזה דהיכא שאינו עושה דרך גאוה וטיול שהוא מותר כדי שיהיה כוסו נקי ומה שאמרו אנטיילן דו אסור הנכון מה שפירש הנגיד רב שמואל ז"ל שרוצה לומר דדברי הכל היכא שרוקק כמו המטייל שאינו עושה לצורך שאסור ויש שגורסין איצטלין דו אסור ומפרשים דר"ל כולי עלמא מודו שאם הבליעו באצטלתו דהיינו הבגד העליון כיון שהרוק נראה אסור ולמדנו דהיכא דלא אפשר ליה לאחוריו אף לשמאל מותר ולכאורה נראה דלאו שמאלו דוקא

אלא ימינו שהוא שמאלו של הקב"ה כדאמר גבי שלשה פסיעות ומדחזינן דרבי יונתן הוה רקיק ושאיף כשהוא עומד בבהכ"נ כשיש שם תבן או גמי שזהו כמו שפשוף כיון שמכוסה בתוכו מותר שלא בשעת תפלה כמו שכתבנו למעלה אבל בשעת תפלה דלא סגי ליה בשיפשוף שהרקיקה עצמה אסורה אין התבן והגמי מועילין ובסוף המס' (דף סב.) נראה דלדעת התלמוד שלנו הרקיקה בבהכ"נ שלא בשעת תפלה מותרת מפי מורי הרב נר"ו:

מבליעו באפרקסותו. פרש"י ז"ל דאפרקסותו הוא הכובע שבראשו וקשה לי דהיאך שייך למימר מבליעו בכובע דודאי אסור להסיר הכובע בשעת התפלה ודוחק הוא לומר שמבליעו בחוטין התלוין ממנו אלא הנכון כמו שפי' רבינו האי גאון ז"ל דאפרקסותו הוא בגד התחתון ולובש אותו תחת החלוק וע"ז אמר צורר אדם מעותיו ותפיליו באפרקסותו ובודאי אינו ר"ל ביחד אלא זה בפני עצמו וזה בפני עצמו ומפני שזה המלבוש מנהגם היה לעשות בו כיסין סביב הצואר משום הכי אומר שצורר המעות בכיס אחד ותפילין בכיס אחר והכא נמי מבליעו באפרקסותו ר"ל שמבליעו בכיס אחד מאפרקסותו והכי אמרי' בהל' דרך ארץ פושט חלוקו ואח"כ פושט אפרקסותו דמשמע דאפרקסותו תחתון מהחלוק:

ואסור להתעטף ולהניח ידו על סנטרו. פירש רש"י ז"ל מפני שזה דרך הגאים וה"ה בכל דבר שהוא דרך גאוה כגון במתניו על חגורו וכיוצא בזה שאסור ובגמרא אמרינן (ד' כד) א"ר חנינא אני ראיתי את רבי שממשמש בבגדיו אבל לא היה מתעטף ופירש רבינו יצחק הזקן ז"ל דתרי מילי נינהו שהיה ממשמש בבגדיו מפני הכינה שהיתה על בשרו עוקצת אותו אבל אם נפלה טליתו אח"כ לא היה רוצה להתעטף באמצע התפלה ורבינו חננאל ז"ל מפרש דחדא מילתא הוי דהוה ממשמש בבגדיו ר"ל שהיה ממשמש בטליתו ומתקן אותו כדי שלא יפול אבל כשהי' נופל לגמרי לא היה מתעטף משום דסבר שיותר טוב לו שיתפלל בגילוי הראש משיקח שום דבר בשעת התפלה ולשני הפירושים הללו היה נראה שאין ראוי ליקח תפלות ולא שום דבר אחר משעה שהתחיל להתפלל ואפשר שבתפלות כיון שהם לצורך התפלה אם הכינם מתחלה במקום שידוע אצלו שיהו מוכנים מותר:

אבל אם אינו יכול לכוין את דעתו בלחש מותר והני מילי בינו לבין עצמו. כלומר כיון שעושה לעורר הכוונה וליכא טרדא לצבורא מותר ואפי' בהגבהת קול דהכי אמרינן בירושלמי בפרק תפלת השחר רבי בא בר זבדא מצלו בקלא עד דילפון בני ביתיה צלותא

מיניה הנה שכל כך היה מתפלל בקול להעיר כח הכוונה שבני ביתו היו שומעין ולומדין התפלה ממנו:

מהלך אחריו ארבע אמות ומתפלל לכאורה משמע דמשום הכי אומר לאחריו מפני שצריך שיהו פניו כנגד המקום שהתחיל להתפלל ואם היה מהלך לפניו היה מניחו לאחריו ודומה כמי שפוסק לגמרי שאין כונתו לחזור לתפלתו:

וכשיכלה הרוח אומר רבון העולמים וכו'. כ' בעל הלכות גדולות ז"ל חוזר לתפלתו ומתפלל נראה שבא להשמיענו שחוזר למקום שפסק ויש לשאול למעלה (ד' כב:) כשאמרו שאם היה מתפלל ומים שותתין לו על ברכיו ממתין עד שיכלו המים וחוזר אמאי לא הצריכוהו לומר יצרתנו נקבים נקבים וכו' כמו שהצריכוהו בכאן וי"ל דלא דמי דהתם כשמים שותתין על ברכיו איגליא מילתא דפושע הוא מעיקרא דנצרך היה לנקביו מתחלה ולא בדק וברכה זו תקנוה לאונס דמש"ה אמרינן בה גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתנו להודיע שאנוס היה ואין היכולת בידו ולפיכך בדבר שהוא בידו והוא פשע בנפשו אינו יכול לאמרו אבל הכא שהוא אנוס שזה אונס מצוי ואין אדם יכול ליזהר ממנו התקינו לאומרה:

עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים אשר לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. כלומר כיון שעושה הדבר בעבירה נמצא שלא יהיו החוקים והמשפטים טובים ולא יחיו בהם:

רב אדא בר אהבה אמר כי דבר ה' בזה וכו'. וא"ת ר' יהושע בן לוי למה לא היה סובר כרב אדא והלא אמרו בפ' חלק כל האומר דבר תורה במבואות המטונפות עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה וגו' והתם הוא לדברי הכל וי"ל דרבי יהושע סבירא ליה דודאי כשמתחיל לקרוא במבואות המטונפות עונשו גדול כל כך אבל הכא שהתחיל מתחילה במקום שלא היה שם טינוף אלא שאינו רוצה לפסוק היה סובר שאין העונש חמור כל כך:

רב אמר הוי מושכי העון. כלומר דרך בני העולם שעושים העבירות להנאת עצמן וזה עושה עבירה לחנם שהוא חושב שעושה מצוה בקריאה ועושה עבירה שמבזה את התורה באותה קריאה ועל כן אמר הוי מושכי העון בחנם:

דף טז.

אבל בתפלה בלחוד אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ורבני צרפת ז"ל אומרים דלא שנא תפלה לא שנא ק"ש ומגילה חוזר למקום שפסק כדכתבינן לעיל ולתפלה עד

שיכסה את לבו שאע"פ שיש הפסק בין לבו ובין הערוה אפ"ה מפני שהלב הוא האבר הנכבד שבכולם אמרו שיהיה מכוסה:

איתמר צואה על בשרו או ידיו מטונפת מבית הכסא וכו'. הכי איתא הגרסא בס' הגמרא המדויקים והכי פירושה צואה שעומדת בבשרו תחת בגדיו או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא כלומר שהכניס ידיו מן הבית לבית הכסא דרך חור א' ולא הניחם שם אלא תלויים ועומדין ואין ריח רע מגיע אליו כלל רב הונא אמר מותר לו לקרוא ק"ש ואע"פ שאינה יבשה וטעמיה מפרש ואזיל דכתיב כל הנשמה תהלל יה (כלומר) כיון שמכוסה בבגדיו מותר דכי היכי דצואה אחרת אם מכסה אותה בכלי או בדבר אחר מותר לקרוא ק"ש אצלה אפי' בתוך ד' אמות כיון שאינו מגיע אליו ריח רע ממנו הכי נמי כשעומדת בבשרו כיון שמכוסה בבגדיו ואינו מריח אותה כלל או כשידיו בבית הכסא כיון שאין מגיע אליו ריח רע כלל מותר ולא אמרינן אינו דומה צואה שעומדת בבשרו לצואה דעלמא דלא חיישי' להכי ולא דיינינן גופו אלא כמקום אחד דהא כתיב כל הנשמה תהלל יה ור' חסדא ס"ל שאע"פ שצואה אחרת כשהיא מכוסה מותר בזו שעומדת בבשרו אע"פ שהיא מכוסה אסור וכן כשידיו בבית הכסא כיון שעומדות במקום שאינו ראוי לתפלה אסור שצריך שיהיה הגוף כולו נקי ושיעמוד כלו במקום נקי דהא כתיב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך וי"מ דפלוגתא דרב הונא ורב חסדא לא הוי אלא בצואה שעומדת בבשרו במקום שמתכסה מאליו בלא המלבושים כגון בין אצילי ידיו וכיוצא בו אבל במקום אחר שנראה מיד אין כיסוי המלבוש מועיל ודברי הכל אסור ונראה להעמיד פי' זה מדיוק הסוגיא דפרק אמר להן הממונה דאמר התם צואה במקומה אסור לקרוא ק"ש כלומר אע"פ שלבוש בבגדיו ואינו יכול לראותה כיון שעומדת במקומה אסור לו לקרוא ק"ש והוינן בה היכי דמי אי דנראית פשיטא כלומר אם עומדת במקום שאם היה ערום אפשר לראותה פשיטא דאסור ומאין לנו שאם עומדת במקום שאפשר לראותה שאע"פ שהבגדים מכסין אותה שיהיה אסור דפריך בפשיטות אי דנראית פשיטא ואם באת לדחות ולומר דפשיטא חוזר למקומה ור"ל פשיטא דכיון שעומדת במקומה ואיפשר לראותה איסור זה לא יתכן שהרי עדיין לא היה יודע ההפרש שבין מקומה לשאינה מקומה שאח"כ תירץ לו במסקנא אלא ודאי משום דפשיט ליה לתלמוד' שאם עומדת בגופו במקום שאפשר לראותה שהוא אסור לדברי הכל ופלוגתא דרב הונא ורב חסדא לא הוי אלא במקום שאי אפשר לראותה כדכתבינן ומש"ה היה מקשה בפשיטות אי דנראית פשיטא דאסור וכו':

והריא"ף ז"ל ורבינו משה ז"ל גורסי' צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא ואינם מעמידים חילוק בין שהיה תחת בגדיו בין שלא יהיה בכל ענין מותר ותימה הוא זה היאך אפשר שבידיו מטונפות מן הצואה או בצואה בבשרו ועיניו רואות יקרא ק"ש והלא משנה שלימה שנינו (דף כב:) כמה ירחיק מהם ומן הצואה ד' אמות ואפי' נאמר דהכא מיירי ביבשה אפ"ה קשה שהרי אמרו (דף כה.) דצואה כחרס אסור אע"פ שהיא יבשה ואין ריח רע יוצא ממנו אפילו הכי אסורה ורבינו משה ז"ל רצה ליזהר מזו הקושיא וכתב נטישת צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא כלומר שאין בו ממשות אלא לכלוך בעלמא שנתפשט בבשרו או ידיו מטונפות ומתוך קטנותו ויבשותו נדון אותו כאלו אין שם צואה כלל ואפ"ה אינו מתקבל דאם איתא דאיירי בענין זה למה היה אוסר רב חסדא מטעם כל עצמותי תאמרנה דכיון שהוא כל כך מועט ויבש שאנו דנין אותה כאילו לא היה שם צואה כלל נמצא שכל עצמותיו נקיים ורב הונא נמי (למה) [לא] הוצרך להתיר מטעם דכל הנשמה תהלל יה שאפי' בלא זה מותר כיון שאין בו ממשות על כן נראה יותר נכון כמו שכתבנו תחלה דאפי' בצואה שאינה יבשה מיירי ולא גרסינן מטונפות דייקינן נמי דמקשים ממילתיה דרב הונא גבי צואה במקומה ומסתמא צואה במקומה לא איירי ביבשה:

ולענין פסק' פסק הרב אלפסי ז"ל דמותר כרב הונא והביא ראיה לדבריו כמו שכתוב בהל' אבל רבינו האי גאון ז"ל ומפרשים אחרים פסקו לחומרא כרב חסדא ואע"פ שמכח ההלכה נראה כרב הונא מפני שהיה נראה רחוק בעיניהם להקל בענין זה כל כך רצו לפסוק מסברא כרב חסדא לחומרא ומסתייעא קצת מדחזינן בהאי אידך מימרא דריח רע שיש לו עיקר דהלכה כרב חסדא דברייתא מסתייעא ליה ואין זה כלום שאם הלכה כמותו בענין אחר שהברייתא מסייעות אותו מה טעם הוא שנפסק כמותו במה שלא סייעוהו אלא ודאי על פי ההלכה הנכון כמו שפסק הרב אלפס ז"ל מפי מורי הרב נר"ו:

דף טז:

ואם היה שם מקום גבוה עשרה או נמוך עשרה וכו'. רבני צרפת ז"ל אומרים דכי היכי שההפסקה מועילה לצואה עצמה כן ה"נ דמועילה לריח אבל רבינו משה ז"ל אומר דכיון שהריח מגיע אליו אין ההפסקה מועילה כלל ולפי דבריו צריך ליזהר כשמתפלל בביתו ומריח ריח ממקום אחר שיפסיק וישהה עד שיעבור הריח ואם לאו ירחיק מלא עיניו ובירושלמי מפרש שאפילו בלילה אם הוא במקום שאם היה יום היה רואה אותו אע"פ

שאינו רואה אותו עכשיו אסור אם לא ירחיק ממנו מלא עיניו כמו שהיה מרחיק אם היה יום:

לא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים כל זמן שיש בתוכן עורות כלומר שאין צואת חזירים וצואת כלבים אסורה אלא בשעה שהיא בתוך העורות שמעבדין בה אבל כשאין בהן עורות מותר לקרות כנגדן רש"י ורוב המפרשים ז"ל אמרו דמאי דאמר רבא לית הלכתא כי הא מתני' לא בא לדחות כל הברייתא אלא להודיענו דין צואת חזירים וכלבים בלבד שאינו אסור לקרוא ולהתפלל כנגדן אלא בזמן שיש בתוכם עורות שהם מסריחי' הרבה אבל מה שאמרו שצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח ושלא יתפלל כנגד צואת אדם ותרנגולים ואשפה שריחם רע ודאי הלכה היא:

ובירושלמי אומר דצואת תרנגולין שאסורה דוקא באדומה. כלומר בצואה שלהם האדומה שמסרחת הרבה אבל באחרת לא ורבני צרפת ז"ל היו אומרים שזה שאמרו ולא כנגד צואת תרנגולים אפשר שהוא בלול שלהן שהוא מאוס אבל במקום אחר כיון שאין הריח מגיע אליו מותר:

וצואת כל שאר בהמות נראה לרב מורי נר"ו דמותר ומביא ראיה מהירושלמי דגרס התם ר' יוסי בן חנינא אומר אין מרחיקין מגללי בהמה ד' אמות ר' שמואל בר רב יצחק אמר ובלבד בשל חמור ר' חייא בר אבא אמר בבא מן הדרך לוי אמר מרחיקין מצואת חזיר ומצואת נמיה ומצואת תרנגולין ד' אמות הנה שלא אסר שום בהמה אלא בחמור הבא מן הדרך שיש לצואתו ריח רע הרבה אבל שאר בהמות אע"פ שיש להם ריח רע מיד בשעת היציאה אין הריח רע כל כך ומותר לקרוא ק"ש כנגד הצואה שלהם וצואת חתולים כיון שריחה רע מאד נראה שדינה כמו צואת נמיה אלא שאמרו נמיה בירושלמי מפני שהיו שם מגדלין אותה בביתם כמו שעכשיו אנו מגדלין החתולים:

ולמדנו מזה שהאדם יכול להתפלל כשהולך בדרך ואע"פ שרואה צואה בשעת התפלה לא ניחוש כיון שלא אסרו אלא של חמור הבא מן הדרך בלבד ואינו מצוי ולמיעוטא לא חיישינן מיהו כשהוא סמוך לכפר שרוב הבהמות הם חמורים ומצויים שם יש לחוש להתפלל באותה שעה:

ור"מ ז"ל לא התיר אלא כנגד מי רגלי בהמה ותימה הוא למה החמיר כל כך ולא התיר אפי' כנגד הצואה שלהן שהרי בירושלמי התירו בפירוש גללי בהמה כדכתבינן ועוד יש לתמוה עליו שכתב דדי לו שירחיק מריח רע שיש לו עיקר עד שיכלה הריח בלבד דהא ודאי הלכה כרב חסדא דאמר שצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח ומה שאמר

רבא לית הלכתא כי הא מתניתא לא בא לדחות כל הברייתא דמסייעא ליה אלא גבי צואת חזירים וכלבים בלבד כדכתבינן וכן הגיה עליו הראב"ד ז"ל:

הני ציפי דבי רב דהני גאנו והני גרסי. פי' מחצלאות שיושבים בהם התלמידים בבית המדרש ויושבים שנים או שלשה במחצלת אחת ופעמים שאין במחצלת ד' אמות והאחד ישן והאחד לומד ואע"פ שהריח יוצא מאותו שישן אפ"ה אין חבירו מניח מלקרוא:

ובדברי תורה נמי לא אמרן אלא בדחבריה. כלומר כי אמרינן דריח רע שאין לו עיקר מותר לקרוא בתוך ארבע אמות שלו דוקא בדחבריה שאע"פ שהריח מאוס לו יותר הואיל ואין לו עיקר ואינו יוצא ממנו מותר אבל בדידיה אע"פ שאינו מאוס לו כל כך הואיל ויוצא ממנו אין לו לקרות:

ופי חזיר כצואה עוברת דמי. ובגמ' אמרינן אע"ג דסליק ואתי מנהרא ר"ל שאין הרחיצה מועילה לו דכיון שדרכו ללכלך פיו כל היום מצואתו לא רוחץ ודייינין ליה כגרף של רעי:

מי רגלים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד. פי' תרי קראי כתיבי חד גבי צואה והוא ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרת בה וכסית את צאתך ר"ל שאע"פ שמחוץ למחנה מושבו צריך כיסוי שלפעמים מדברים שם דברי תורה כשהיו הולכים חוץ אבל כשהזהיר על מים קטנים בפסוק אחר כתיב ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ לא הצריך כסוי אלא שישתין חוץ למחנה מפני שבמחנה מדברים דברי תורה תמיד ואם היה משתין שם היה אסור לדבר דברי תורה בשעת קילוח השתן ולפיכך אסור אבל בחוץ לא הצריך כיסוי מפני שאחר הקילוח אינו אסור אם מדברים ד"ת ויהיו שם מי רגלים:

היכי דמי צואה כחרס. כלומר שהיא אסורה אמר רבי יוחנן כל זמן שזורקה ואינה נפרכת וכו' יש מי שפסק הלכה כמו הלשון האחרון שאומר דכל זמן שגוללה ואינה נפרכת דייינין ליה כחרס ואסורה אבל אם גוללה ונפרכת אע"פ שזורקה ואינה נפרכת יוצאה מתורת חרס ומותרת דעפרא בעלמא הוא ורבינו משה ז"ל פסק כלשון הראשון לחומרא דאפילו כשזורקה ואינה נפרכת דיינינן לה כחרס ואסורה ולעולם אינה מותרת אלא עד שיהא יבשה כל כך שאם זורקה תתפרך וכן נראה למורי הרב יותר נכון משום דאע"ג דבעלמא אנו הולכין אחר לשון האחרון ה"מ בדיני ממונות שאין בהם קולא וחומרא אי נמי באיסור והיתר במילתא דרבנן נלך ג"כ אחר לשון האחרון אע"פ שמיקל אבל באיסורא דאורייתא לא נלך אחר הקולא ואם הלשון הראשון מחמיר יותר נסמוך עליו וכזה הורו הגאונים ז"ל בהרבה מקומות והכא כיון דאיסורא דאורייתא הוא דגבי צואה כתיב והיה מחניך קדוש אזלינן לחומרא כלישנא קמא:

אבל צלולין לא מפרש בגמרא שיעכירם ברגליו משום דלבו רואה את הערוה ומאי דלא אמר משום דעיניו רואות מפני שכיון שהגוף עומד בתוך המים המים עצמם הם חציצה בין עיניו והערוה ואע"פ שהם צלולים אבל הלב כשעומד בתוך המים עם הערוה אסור ולפיכך יש ליזהר בשעה שעומד בתוך המים והמים צלולים שאם ירצה לקרות ק"ש או ד"ת שיעשה הפסקה מבגד בין הלב והערוה ואומרים רבני צרפת ז"ל שאם האדם מחבק גופו בזרועותיו דייניגן ליה כהפסקה מבגד ומותר:

והלכתא עקבו רואה את הערוה מותר נוגע אסור. מאי דנקט עקבו לאו דוקא דה"ה בכל אבר אחר שאם נוגע בערוה אסור אלא מפני שהעקב עומד כנגד הערוה והוצרך להשמיענו דלא חיישינן לראיית העקב ולא לשום אבר כמו שאנו חוששין בראיית הלב ולפיכך נקט עקבו:

דף יז.

ערוה בעששית אסור לקרוא ק"ש כנגדה וכתב רבינו האי גאון ז"ל דהוא הדין לכל אשה שמגלה טפח במקום מכוסה שבה שאסור לקרוא כנגדה דטפח באשה ערוה וכן אין לו לקרות בשעה שמנגנת דקול באשה ערוה אבל כנגד פניה או כנגד מקום שאין דרך לכסות או בשעה שמדברת כדרכה מותר ואפי' בשעה שמנגנת אם הוא יכול לכוין בלבו לתפלתו בענין שאינו שומע אותה ואינו משים לבו אליה מותר ואין לו להפסיק קריאתו וכן כשמגולה טפח אינו אסור אלא כשמסתכל בה אבל בראייה בעלמא מותר:

צואה כל שהוא מבטלה ברוק וכו'. ודוקא תכף שרקק עליה אבל אחר שעה אין ביטול הרוק מועיל שהכל חוזר להיות כמו צואה והכי אמרינן בירושלמי ר' זירא ור' אבא הוו יתבין חמיין צואתה קם ר' אבא ורקק עלה א"ל ר' זירא כמן ימא לטיגנא פי' טיגנא שם מקום שהיה סמוך ליה ור"ל אין ביטול רקיקה מועיל אלא כמהלך מהים לטיגנא שהוא דבר מועט:

צואה בגומא פורס סנדלו עליה ומותר דכיון שאין ריח רע מגיע אליו כאילו היתה מכוסה בכלי דמי ומותר ואפי' נוגעת בסנדלו ומאי דבעי מר בריה דרבינא דבוקה בסנדלו מאי מלתא באפי נפשה הוי ור"ל היכא דכשהולך בדרך או כשעומד במקום אחר ונדבקה ממש הצואה בסנדלו מאי תיקו והוה ליה תיקו דאיסורא ולחומרא ואע"פ שאם נוגעת בסנדלו מותר כשנדבקה ממש אסור ורבינו משה ז"ל מפרש דבעיא דמר בריה דרבינא לצואה בגומא קאי ומפרש דבוקה בסנדלו כמו נוגעת דצואה בגומא כשפורש סנדלו על הגומא ואינו נוגע בה כלל מותר אבל כשסנדלו נוגע בה אסור:

הא כתיב בהו וערות אביהם לא ראו יש שנוהגים בשעה שמוהלים את הקטן לכסותו בשעת הברכה כדי שלא יראה ערותו וסומכים על זה ויש אומרים שאין צורך לזה דהא חזינן לעיל (דף כד.) שאם היו בניו ובני ביתו קטנים והיה ישן עמהם בטלית אחת שקורא קריאת שמע ואינו חושש וזו אינו ראיה דהתם אף על פי שישן עמהם בטלית אחת אינו רואה את הערוה ומה טעם הוא לדמותו לראיית הערוה מיהו נראה דודאי בקטן כל כך לא דיינינן ליה ערוה ואין צריך לכסותו בשעת הברכה אבל בגדול כגון שנתגייר בזה ודאי צריך לכסותו בשעת הברכה דלא יראה בך ערות דבר קרינא ביה. מפי מורי הרב נר"ו:

עייל לי רביעית כרבי זכאי ופירש ר"מ ז"ל רביעית למי רגלים של פעם אחת וע"פ זה השיעור צריך להטיל המים:

לא שנא בתחלה ולא שנא בסוף. כלומר לא תימא דדוקא כשהטיל הרביעית תחלה ואח"כ מי רגלים מותר משום דראשון ראשון בטיל אצל המים שהיו שם מתחלה אלא אפי' היו מי רגלים תחלה ואח"כ הטיל הרביעית מותר ולא אמרי' ראשון ראשון בטיל כיון דמטיל אותו בבת אחת:

גרף של רעי ועביט של מי רגלים אסור לקרוא ק"ש כנגדן וכו'. נראה למורי נר"ו דכיון שמוכנים לכך אין ביטול רביעית מועיל ואפילו נתן רביעית מים זכים בעביט של מי הרגלים אסור לקרוא ק"ש כנגדו דכמו צואה דיינינן ליה ואסור מן התורה בין זה בין מי המשרה וכיוצא בהם דבכלל והיה מחניך קדוש הוי ולפיכך חמור יותר ממי רגלים שאינם אלא מדרבנן כדאמרי' לעיל (כה.) מי רגלים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד ואומרים רבני צרפת ז"ל דדוקא אותם שלהם שהיו בשל חרס שהם מאוסים ביותר דיינינן כצואה ואין המים מועילים אבל של מתכת או כגון שלנו שמקצתם של זכוכית אם נתן בהם המים מותר:

רבן שמעון בן גמליאל אומר לאחר המטה קורא מיד כלומר כיון שהמטה מפסקת ביניהם אע"פ שאין ברוחב המטה ד' אמות קורא ק"ש מיד דסגי ליה בהכי אבל כשאין המטה מפסקת מרחיק ד' אמות וקורא ר' שמעון בן אלעזר אומר אפי' בית בן מאה אמה לא יקרא עד שיניחם תחת המטה או עד שיוציאם דסבר דאין הרחקת ד' אמות מועילה בבית דכל הבית כולו כד' אמות על ד' אמות דמי ופסק רבינו יצחק בן גיאות ז"ל כרבי שמעון בן אלעזר לחומרא דכל הבית כולו כד' אמות על ד' אמות דמי ותימה גדול הוא על מה סמך שהרי רבא דהוא בתרא אמר אין הלכה כר"ש בן אלעזר ונראה שסמך על מאי דאמרי' בגמ' מאן שמעת ליה דאמר בית כולו כד' אמות דמי ר' שמעון בן אלעזר (לחומרא) היא ורש"י ז"ל כתב דלא אתפרש לן באיזה מקום אמר ר"ש בן אלעזר זה ור"ח ז"ל פי' דשמעינן

ליה במסכת עירובין בפ' שני (דף כב.) דאמר התם כל מקום שהוקף לדירה כגון הדיר והסהר והגנה ואפי' בבית חמשת כורין הרי הן כרשות אחד ופי' אם לא הוקף מתחלה לדירה ממש ויש בו שיעור זריעת סאתים אין משתמשין בשבת בכל ההיקף אלא בד' אמות בלבד אבל אם הוקף מתחלה לדירה אפי' יהיה ההיקף (יותר) גדול מאד שיש בו שיעור זריעת חמשת כורין או עשרה משתמשים בכולו דכולו כארבע אמות על ארבע אמות דייניו ליה ור' יצחק בן גיאות ז"ל אפשר שעל זה סמך דכיון דחזינן בעירובין דהכי הלכתא שמעינן דהכא נמי הלכתא כותיה וכולה ביתא כד' אמות על ד' אמות דייניו ליה ואין זה נכון דאם איתא דמההיא דעירובין אתפרש לן כיון דההיא הלכה היא לדברי הכל היאך היה חולק רבא הכא על דבריו אלא ודאי לא איתפרש לן כמו שכתב רש"י ז"ל וכיון דלא אתפרש הלכה כרבא דהוא בתראה נפסוק הלכה כרשב"ג דאמר לאחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ד"א:

ובגמ' (דף כה:) אמרי' אמר רב יוסף בעא מיניה מרב הונא מטה פחות מג' כלבוד דמי או לא ארבעה חמשה ששה שבעה שמונה תשעה מאי אמר ליה לא ידענא עשרה לא קא מבעיא לי א"ל אביי שפיר עבדת דלא איבעיא לך עשרה רשותא אחריתי היא ופי' רבינו האיי גאון ז"ל דהכי מיבעיא ליה מי אמרי' מטה שאין בגבהה שלשה טפחים כלבוד דמי ואם הגרף עומד לאחר המטה לא הוי הפסקה ויצטרך להרחיק שיעור ארבע אמות או לא אמרי' כלבוד דמי והמטה ההיא מפסקת ואין צריך להרחיק ארבע אמות ואת"ל דפחות משלשה הוי לבוד וצריך להרחיק ארבע אמות משלשה ועד תשעה מאי מי אמרי' כבר יצא מתורת לבוד ומפסקת או דילמא כיון שאין שם גובה עשרה לא דייניו לה מחיצה ולא הוי הפסקה עשרה לא קא מיבעיא לי דודאי מחיצה הויא ופי' הגאון ז"ל מפני שמנהגם היה שהמטות שלהם כולם סתומות וכיון שלא היה (שם) אדם דיכול לראותה כשיש בגובה המטה שיעור מחיצה מותר ואין זה נראה למורי הרב נר"ו דאם איתא דמיירי במטה סתומה אמאי הוי צריך רב יוסף למימר עשרה לא מיבעיא לי ואביי נמי אמאי איצטריך למימר שפיר עבדת דלא איבעי לך שזה פשוט הוא דעשרה מחיצה הוי כדתניא בהדיא (ד' כה.) ואם היה שם מקום גבוה עשרה או נמוך עשרה יושב בצדו וקורא ומי לא ידע בכל אלה דעשרה הוי מחיצה ואפשר לתרץ לדבריו ולומר דמפני דאין ברוחב המטה ארבע אמות הוצרך לומר כן שאם לא (כן) שמא היינו אומרים דמשום מחניך קדוש יהיה אסור אפי' במחיצת עשרה ומשום הכי אמר עשרה לא מיבעיא לי שאע"פ שעומד בתוך ארבע אמות המחיצה מפסקת כיון שיש בגבהה עשרה ולא קרינן בה מחניך אבל נראה דוחק לפרש כן ונראה למורי הרב נר"ו דאפי' במטה שאינה סתומה

מיירי ומשום הכי הוצרך לומר עשרה לא קא מיבעיא לי לאשמועי' שאע"פ שאפשר לראותה אפ"ה כיון שיש בגובה המטה עשרה לית לן בה ורש"י ז"ל מפרש דלמאי דאמרי' עד שיניחם תחת המטה קאי והכי מיבעיא ליה לרב יוסף פחות משלשה כלבוד דמי וחשבינן ליה כמכוסה דאילו היה עומד מכוסה בעצים ובכלים היה מותר והשתא נמי מותר או לא הוי לבוד ולא דיינינן ליה כמכוסה ואסור ואם תמצי לומר דהוי לבוד ודיינינן ליה כמכוסה משלשה ועד עשרה מאי דיינינן ליה כמכוסה כיון שאין בגבהה עשרה או אמרי' דכיון דיצא מתורת לבוד לא דיינינן ליה כמכוסה עשרה לא קא מיבעיא לי דכיון שגבוהה כ"כ ודאי אינה כיסוי למה שעומד בקרקע ואמר ליה אביי שפיר עבדת דלא מיבעיא לך עשרה רשותא אחריתי היא כלומר כיון שגבוהה עשרה כבר נעשה משם ומעלה רשות בפני עצמו ומה שלמטה רשות בפני עצמו ואין זה הרשות נעשה כיסוי למה שברשות אחר וקשה על זה הפירוש דמאי קא מיבעיא ליה פחות מג' אי הוי כיסוי שזה פשוט הוא למה לא יהיה כסוי כשאר דברים וזה אפשר לדחותו ולומר דמיירי כשנוגע במטה עצמה ומש"ה צריכא ליה למיבעי וזה דוחק ועוד דכיון דפחות משלשה מספקא ליה אי הוי כסוי או לא נראה דוחק לשאול מג' ועד ט' מאי ובלשון ואת"ל שאין זה דרך התלמוד (כיון שאין טעם לדמות) ורש"י ז"ל חשב להשמר מכל זה וכ' דלא גרסינן פחות מג' כלבוד דמי או לא דהאי לא מיבעיא ליה [אלא ה"ג פחות משלשה ודאי כלבוד דמי אלא] משלשה ועד תשעה מאי וכו' ומצאנו ספרים מדויקים שגורסים מטה פחות מג' כלבוד דמי או לא אמר ליה לאו וכו' ותימה הוא זה היאך יכול לומר שהשיב לו רב הונא דפחות משלשה לא הוי לבוד שזה אינו אפשר ובין לפירש"י ובין לפי' רבינו האי יקשה למה לא כתב אותו הרב אלפסי ז"ל בהלכותיו דלפירוש רבינו האי ז"ל היה לו לכתבו לאשמועינן דאחר המטה בפחות משלשה [לא הויא הפסקה] ובעשרה הויא הפסקה וקורא מיד משלשה ועד עשרה איבעיא ולא איפשטא ולפירש"י ז"ל היה לו לכתבו להודיענו דין תחת המטה דאפי' ר' שמעון בן אלעזר דאמר בית כולו כארבע אמות על ארבע אמות דמי מודה דהיכא דהניח תחת המטה מותר ואין צריך ארבע אמות והיה לו להודיענו דפחות משלשה הוי כיסוי ומותר ועשרה לא הוי כסוי ומשלשה ועד עשרה איבעיא ולא איפשטא ולחומרא. מפי מורי הרב נר"ו:

דף יז:

אבל הניחן בכלי שהוא כליין אפי' עשרה ככלי אחד דמי כלומר לא תאמר עשרה שהן כליין הוא דדמו ככלי אחד אלא אפי' עשרה שאינן כליין דיינינן להו ככלי אחד ומיהו

אפי' אחד לבדו שאינו כליין לא נתמעט מאחד וד"ינינן להו ככלי אחד ועם הכלי שהוא כליין הוי להו כלי בתוך כלי ומותר. (נלע"ד טעות בכאן):

גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי פירוש אקמטרא כלי שמכניסין בו הספר כדאמר (מגילה דף כו:) הני זבלי דחומשי וקומטרי דספרי ור"ל שהספר נתון בתוך אקמטרא שלו וגלימא מלמעלה ככלי בתוך כלי ד"ינינן ליה:

ספר תורה עושה לו מחיצה גבוהה עשרה וכו'. יש ששואלין ואמאי צריך למחיצה גבוהה עשרה והא אמרינן לעיל (סוף דף כה:) שיניחם בכלי בתוך כלי ואית דמתרצי דהכא מיירי בשאין לו כלים ומ"מ עדיין קשה למה לא אמר ס"ת ותפלין כמו שאמר בברייתא שלמעלה ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו לתרץ כל זה ולומר דברייתא דאמר עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי לצדדין קתני ור"ל בבית שיש בו ס"ת אסור לשמש בו המטה עד שיוציאנו ותפילין עד שיניחם בכלי בתוך כלי אבל בס"ת לא מהני כלי בתוך כלי אלא להוציאו או לעשות לו מחיצה כדמפרש רבי יהושע ושאר ספרים דינם כתפילין וצריך כלי בתוך כלי וכדאמרי' לעיל גבי גלימא אקמטרא:

אבל לפניו מלא עיניו ומי שקורא בלילה או סומא שאינו רואה צריך להרחיק מלא עיניו כאילו היה רואה והכין פירשו בירושלמי ותימה הוא למה הוצרך לומר וכן לתפלה שזה פשוט הוא דכיון שמרחיק לק"ש כל שכן לתפלה שהחמירו בה יותר משאר דברים:

ודוקא ישן אבל חדש לא. כלומר אע"פ שאין בו עכשיו צואה כיון שהיה אסור מתחלה אסור הוא מן התורה משום והיה מחניך קדוש וכל דבר שאסור מן התורה ה"נ אסור כנגד ד' אמות שלו אבל חדש אינו אסור כלל ואפי' בתוכו וכ"ש כנגדו. מפי מורי הרב נר"ו:

בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומות דמיין ואומרים רבני צרפת ז"ל דבתי כסאות שלנו אע"פ שהם עשוים כמו של פרסיים כיון שמי רגלים מצוין שם תמיד לא ד"ינינן להו כסתומות ואסור ורבינו האי גאון ז"ל כתב שאותן שלהם היו עשויים במדרון בענין שהמים יורדים מיד ולפיכך ד"ינינן להו כסתומות ומותר אבל בהני דידן שאינן במדרון אסור:

אבל שם גופיה לא אקרי נאמן וכתב רבינו משה ז"ל שמותר לומר בבית הכסא רחום שאינו אלא כינוי ולא מצינו שמו ממש שיקרא רחום והראב"ד ז"ל הגיה עליו שלא מצינו בשום מקום רחום על האדם ואסור לאומרו בבית המרחץ או בבהכ"ס ונראין דברי רבינו משה ז"ל למורי הרב נר"ו דהא כתיב זרח בחשך אור לישרים חנון ורחום וצדיק וזה נאמר על הצדיק כי למעלה דבר בענין הצדיק ובהצלחתו ואמר הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד כי כשהצדיק יש לו הצלחה מעושר וכבוד ועושה צדקותיו זרח במעלתו

והצלחתו והצדקות שעושה אור לישרים שמתפארים בהצלחתו מפני שהוא רחום וחנון וצדיק:

והזמנה לבית הכסא למיקם בגויה וצלויי בעיא ולא איפשטא הרב אלפסי ז"ל לא כתב בכאן דעבדינן לחומרא כמו שכתב בבעיא דדבוקה בו בסנדלו וטעם הדבר דהוה ליה תיקו בדרבנן דלא אסרה תורה אלא בהכ"ס עצמו או כל דבר של טינוף עצמו דומיא דצואה כדכתבינן לעיל אבל כשאין בו צואה אינו אסור אלא מדרבנן ומבעי' ליה הזמנה בעלמא אי חיישינן לבזיון או לא ולא איפשטא ולקולא עבדינן דכל תיקו דרבנן לקולא דיקא נמי דאמרינן לעיל גבי לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא ויקרא ק"ש ודוקא ישן אבל חדש לא ונראה למורי הרב נר"ו שרצה לומר אבל חדש אינו איסור כלל דאפילו בתוכה מותר וכ"ש כנגדו:

מתני' זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע צריכין טבילה פי' אע"פ שהטבילה אינה מועילה להם להעלותם מטומאתם שהזב והנדה טמאים טומאת שבעה וכשטובל הזב מיד שראה הקרי או הנדה מיד שפלטה ש"ז נמצא שלא הגיעו עדיין ימי טהרתם ולא יצאו מטומאתם אפ"ה ס"ל לת"ק שצריכין טבילה קודם שיתפללו ור' יהודה סבר כיון שאין הטבילה מועילה להם אינם צריכין טבילה והאי דתנן שפלטה ש"ז מיירי כשפלטה בתוך ג' ימים של תשמיש שאינו מסריח אבל אחר ג' ימים שהוא מסריח אינו מטמא ומתני' מקמי דבטלוה לטבילותא היא אבל השתא (ד' כב.) דבטלוה לטבילותא א"צ טבילה כלל:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חצות דס"ל לתנא קמא דתמיד של שחר קרב עד חצות דעדיין בקר מיקרי ור' יהודה אומר עד ד' שעות דסבירא ליה דתמיד של שחר אינו קרב אלא עד ארבע שעות בלבד:

דף יח.

תפלת המנחה עד הערב אין לפרש עד יציאת הכוכבים שהוא לילה ממש דע"כ אית לן למימר דעד הערב האמור בכאן אינו ר"ל אלא עד שקיעת החמה משום דהכי אמרינן בזבחים (דף נו.) מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה וכו' רוצה לומר דמשקיעת החמה ואילך אינו זמן זריקת דם תמיד של בין הערבים ותפלת המנחה היא כנגד תמיד של בין הערבים ועיקר התמיד הוא זריקת הדם וכי היכי שזריקת הדם אין זמנה אלא עד שקיעת החמה הכא נמי תפלת המנחה שנתקנה כנגדה אין זמנה אלא עד שקיעת החמה בלבד

ושל מוספין כל היום וגבי מנחה לא אמרו כל היום מפני שאין זמנה אלא משש שעות ומחצה ומעלה אבל של מוספים זמנה כל היום אלא שיש להקדים תפלת יוצר תחלה שהיא דבר יום ביומו כדאמרינן בברכות מנין לנסכים שקרבים בבקר וכו':

גמ' טעה ולא התפלל ערבית וכו'. ויש לשאול דכיון דקיי"ל דתפלת ערבית רשות למה צריך להשלים אותה ולהתפלל שחרית שתים וכן יש לשאול במאי דאמרינן בפירקין לקמן (דף ל:) טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום אמאי איצטריך למימר האי טעמא תיפוק ליה משום דתפלת ערבית רשות ותירץ בהלכות גדולות ז"ל דאע"ג דתפלת ערבית רשות כיון שמתפלל אותה קבעה עליו חובה ולפיכך צריך לחזור ולהתפלל שחרית שתים כמו שצריך תשלומים מתפלת יוצר ומתפלת מנחה ולפיכך כשטעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית הוצרך ג"כ לטעם אין מקדשין את החודש אלא ביום שאם לא כן הי' לו לחזור ולהתפלל כיון שקבעה עליו לחובה:

ורבינו יצחק הזקן ז"ל מתרץ בענין אחר יותר נכון דכי אמרינן דתפלת ערבית רשות אינו רוצה לומר שאם ירצה לא יתפלל אותה כלל אלא רוצה לומר שאינה חובה כמו יוצר ומנחה אבל מצוה איכא דמצוה לגבי חובה רשות קרי ליה ומביא ראיה מדאמרינן במסכת שבת (דף ט:) הני חברין בבלאין למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא המייניה לא מטרחינן ליה דמשמע דדוקא היכא דשרא המייניה לא מטרחינן ליה הא לא שרא המייניה מטרחינן ואם איתא דלית בה מצוה אפי' לא שרא המייניה אמאי מטרחינן ליה אלא ודאי תפלת ערבית מצוה היא ויש להתפלל אותה היכא דליכא טרחא אבל אכתי קשה מאי דאמרינן ביומא (דף פז:) איבעי' להו תפלת נעילה פוטרת של ערבית וכו' ואם איתא דאיכא מצוה בתפלת ערבית היכי קאמר דתפלת נעילה פוטרת ואפשר לתרץ דהתם מפני שהוא עיף ויגע מהתפלות והתענית כמאן דשרא המייניה דמי ולפיכך היו אומרים שתפלת נעילה פוטרת אותה אבל אם לא מפני זה ודאי היה לו לקיים המצוה ולהתפלל אותה אבל לדעת בעל הלכות גדולות ז"ל קשיא דאי בשקבעה עליו חובה היאך יפטור אותה תפלת נעילה ואם כשלא קבעה עליו חובה כיון דלדבריו ליכא מצוה למה צריך שיפטור אותה תפלת נעילה אלא ודאי התירוץ האחר הוא עיקר והרב אלפסי ז"ל כתבם שניהם בפירקין לקמן ונראה מדבריו שסומך יותר על תירוץ בעל הלכות ז"ל אבל למורי הרב נראה שהאחר יותר עיקר כמו שכתבנו:

טעה ולא התפלל מנחה יתפלל תפלת ערבית שתים ואומרים רבני צרפת ז"ל דדוקא כשטעה ושכח תפלה אחת יש לה תשלומין אבל אם טעה ולא התפלל ערבית ומנחה

אינו מתפלל שלשה אלא שתים אחת של שחרית ואחת של ערבית שאין התשלומין מועילין אלא לתפלה אחת בלבד ויש מפרשים שאפילו לא התפלל תפלות הרבה לכולן יש להן תשלומין והם אומרים שמי שהיה תפוס או חולה כשיצא מבית האסורין או כשנתרפא שיתפלל כל התפלות שהפסיד ואין דעת מורי הרב נר"ו נוחה בזה אלא הנכון כמו שאומרים רבני צרפת ז"ל והוא ג"כ דעת רבינו משה ז"ל מיהו אם ירצה להתפלל אותה בתורת נדבה ושיחדש בהם שום דבר הרשות בידו ונכון לעשות כן:

טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת יתפלל ערבית שתים של שבת וקא משמע לן השתא שאע"פ שאינו עושה תשלומין מאותה תפלה בעצמה אפילו הכי מתפלל שתים מאותה של שבת ואומרים רבני צרפת ז"ל שאם טעה ולא התפלל תפלת המוספין כל היום שאין לה תשלומין דבתפלת שמנה עשרה שהיא רחמים יש לה תשלומין שאין זמן בקשת רחמים עובר אבל בתפלת מוסף שאינה אלא שבח כיון שעבר הזמן אין לה תשלומין תדע שהרי אנו רואין שהפסוקים של קרבן מוסף אין אנו מזכירין אותם בתפלת יוצר ר"ל שלא התקינו לומר בה הפסוקים של קרבן [שחרית כמו שהתקינו בתפלת] מוסף וכיון שזו הי' כנגד קרבן מוסף וכבר עבר הזמן אין לה תשלומין אבל תפלת יוצר של שבת או של מנחה אע"פ שהם שבח כיון שהיא כנגד תפלת רחמים שמתפללין בכל יום בחול יש להן תשלומין כמו שיש לתפלת חול ומזה הטעם אומרים ג"כ שאם טעה ולא הזכיר של ר"ח במנחה ולא נזכר ביום אינו מתפלל בערב שתים אחת של ערבית ואחת של מנחה שכיון שהתפלל כבר י"ח והחזרה אינה צריכה אלא מפני זכירת ר"ח הואיל ועבר היום ולא נזכר בעוד שהיה ר"ח לחזור ולהתפלל אינו חוזר עכשיו דמה תועלת אחר שעבר ר"ח להתפלל פעם אחרת כיון שאינו מזכיר ר"ח עכשיו והי"ח כבר התפלל אותה אבל חכמי פרובינצ"א ז"ל אומרים דכיון שבאותה תפלה לא יצא ידי חיוב שלא התפלל אותם כדינה כמי שלא התפלל כלל דייניין ליה ומתפלל שתים לערב ואע"פ שכבר עבר ר"ח ואינו מזכיר ענין ר"ח בתפלה ומורי הרב נר"ו היה מסופק בזה והי' אומר שהנכון לצאת מן הספק שיתפלל אותה לערב בתורת נדבה ואין צריך לחדש בה דבר כיון שהוא מתפלל אותה על דרך הספק כי שמא הלכה הוא שצריך לחזור ולהתפלל אותה לחובה ואין לך חידוש גדול מזה:

דף יח:

העיד רבי יהודה בן בבא על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ואומר במדרש שהמלך שלמה היה ישן עד ג' שעות כמו שדרך בני מלכים לעמוד בג' שעות ופעם אחת הטעתו

בת פרעה וישן עד ד' שעות והקריבו תמיד של שחר בד' שעות ומזה היתה קבלה ביד ר' יהודה בן בבא והעיד שתמיד של שחר קרב בארבע שעות:

דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד אע"פ שנראה מכאן שאם ירצה יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ואילך דלר' יהודה משם ואילך אינו זמן תפלת מנחה ולדברי רבנן יכול להתפלל מנחה עד הערב אפ"ה אין לו לאדם לעשות בענין שיהו מנהגותיו סותרין זה את זה שאם יתפלל מנחה לפעמים מפלג המנחה ואילך כרבנן ולפעמים יתפלל ערבית באותו זמן קודם שקיעת החמה כר' יהודה נמצאו דבריו סותרין זה את זה שפעמים דן אותו יום ופעמים דן אותו לילה אלא יעשה כל שעה כמו רבנן שיתפלל מנחה עד שקיעת החמה ותפלת ערבית אח"כ או כמו ר' יהודה שיתפלל תפלת המנחה לעולם עד פלג המנחה בלבד ויתפלל ערבית אח"כ כל זמן שירצה ואפילו קודם שקיעת החמה ועכשיו כיון שמנהגנו להתפלל תפלת מנחה אחר פלג המנחה כרבנן אין לנו להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה כרבי יהודה אלא לעשות הכל כרבנן מיהו בדיעבד אם התפלל תפלת ערבית בכונה לצאת מפלג המנחה ואילך יצא ולא מחייבין ליה לחזור ולהתפלל. מפי מורי הרב נר"ו:

אסור לעבור כנגד המתפללין וכו'. ודוקא כנגד פניהם אבל בצדם לא חיישינן להעברה בעלמא:

אל יתפלל אדם אחורי רבו ולא כנגד רבו נראה בגמ' שהטעם שאסרו להתפלל אחורי רבו מפני ההפסקה כי שמא יצטרך רבו לפסוע ג' פסיעות לאחוריו בעוד שהוא מתפלל ולא יוכל להפסיק וכנגד רבו שאסור נראה שהטעם הוא מפני שמשוה עצמו לרבו וכל שכן אם חוזר אחוריו כנגד רבו שהוא ביזוי יותר ואסור מיהו אם מרחיק ארבע אמות נראה שמותר להתפלל אחוריו או כנגדו שזה כרשות אחר בפני עצמו נראה:

והנותן שלום לרבו ר"ל שמקדים לו שלום ואין לו לתלמיד להקדים שלום לרב אלא כמי שיש לו מורא ממנו ואינו יכול להקדים לו שום דיבור מרוב המורא וכן אמרו (שבת דף פט.) כלום יש עבד שמקדים שלום לרבו ומה שאמרו בהרבה מקומות כדי שאלת שלום תלמיד לרב אינו ר"ל אלא כדי חזרת שלום תלמיד לרב. מפי מורי הרב נר"ו:

האומר דבר שלא שמע מפי רבו ר"ל שלא שמע ממנו ואומר אותו בשמו:

רב צלי של שבת בע"ש. כלומר היה מתפלל קודם שקיעת החמה ולאחר יציאת הכוכבים היה קורא ק"ש בעונתה ואע"פ שלא היה סומך גאולה לתפלה כיון שהיה מתכוין למצוה לקבל שבת מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקדש לא חיישינן להכי וזהו מפלג המנחה ואילך דמשם ואילך יכול אדם לקבל השבת בתפלתו אבל קודם לכן לא

וכשרוצה להתפלל ולקבל עליו השבת מבעוד יום צריך שידליק תחלה שאחר שקבל השבת בתפלה אינו יכול להדליק ולעשות שום מלאכה אח"כ וא"ת והיאך יכול להדליק כל כך מבעוד יום שהרי אמרו (שבת דף כג:) ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר י"ל דהני מילי כשאינו מקבל השבת עד הערב דכיון שאינו מקבל השבת עד הערב אין לו להקדים ההדלקה אבל כשמקבל שבת מבעוד יום ומדליק תחלה סמוך לקבלה אע"פ שעוד היום גדול אין בכך כלום והיה אומר ה"ר יעקב מאורלינ"ש ז"ל שאע"פ שתוספת שבת די בכל שהוא אפ"ה אם הוא מוסיף הרבה יותר בכלל תוספת הוי וחייב עליו אע"פ שאפשר לומר שאינו אלא מדרבנן אפ"ה אסור לעשות בו שום דבר כמו תוספת כל שהוא וכיוצא בזה אמרו לענין תרומה (ע"ז ע"ג וכ"מ) שאע"פ שחטה אחת פוטרת כל הכרי אפ"ה (תרומות פ"ד מ"ה) אם תרם הרבה הכל דייניו ליה תרומה מיהו אם התפלל מבעוד יום בטעות שהוא יום מעונן והיה חושב שהיה לילה ואח"כ זרחה השמש צריך לחזור ולהתפלל אע"פ שהתפלל מפלג המנחה ואילך כיון שלא נתכוין להתפלל אלא אחר שקיעת החמה והתפלל בטעות ומותר בעשיית מלאכה שקבלת טעות לא שמה קבלה וראיה לדבר מדאמר בגמ' (דף כז.) וטעותא מי הדרא והא קאמר אבידן פעם אחת נתקשרו שמים בעבים וכסבורין העם לומר חשיכה ובאו לבתי כנסיות והתפללו של מוצאי שבת בשבת ואח"כ זרחה חמה ובאו ושאלו לר' ואמר להם הואיל והתפללו התפללו ומהדרי' שאני צבור דלא מטרחינן להו דמשמע דדוקא מפני טורח הצבור חששו ואינם צריכין להתפלל אבל ביחיד לא חיישינן לטרחא והרב רבי משה בר יוסף נרבונ"י ז"ל אמר שאם טעו הצבור בערב שבת והתפללו מבעוד יום שהיו סבורין שהיה חשכה אע"פ שלא נחייב אותם לחזור ולהתפלל מפני טורח הצבור ויוצאין באותה תפלה של שבת שהתפללו כבר אפ"ה מותרין בעשיית מלאכה ודייק הכי מדאמר שאני צבור דלא מטרחינן להו דמשמע שלא חששו אלא משום טרחא בלחוד אבל מפני קבלת השבת בתפלתם לא חששו כלל ומותרין במלאכה:

ורבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת כתב רבי' האי גאון ז"ל שזה לא היה עושה אלא למצוה שהיה לו להחשיך על התחום לדבר מצוה כגון על עסקי המת או על עסקי חתן וכלה אבל שלא לדבר מצוה כיון שכבר נהגו העולם להתפלל מנחה עד שקיעת החמה אין לו להתפלל ערבית אלא משקיעת החמה ואילך אלא כשצריך להקדים בעבור דבר מצוה שיש לו לעשות כמו שאמרנו:

מאי אין לה קבע אינה קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות פי' בלשון אין לה קבע נכללים שני דברים האחד שאינה חובה כמו תפלת שחרית ומנחה אלא רשות והאחר

שאין לה זמן קבוע אלא זמנה כל הלילה ומשום הכי לא פירש בה זמן קבוע כמו שפירש בשאר התפלות ומאי דאמרי' בגמ' א"כ לימא תפלת הערב כל הלילה לא בא למעט שאין בכלל משמעות הלשון שזמנה כל הלילה אלא הכי קאמר אם איתא דמאי דתנן תפלת הערב אין לה קבע אין בו משמעות אחר אלא שזמנה כל הלילה למה שנה לשון אין לה קבע ליתני תפלת הערב כל הלילה ומדלא תני הכי שמעי' דאיכא נמי משמעות אחר דאתא לאשמעי' שהוא רשות ונמצא שאין לה קבע ר"ל ב' דברים שהיא רשות ושזמנה כל הלילה ועל זה אמרו (לקמן) [לעיל] מ"מ אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי איברים ופדרים שלא נתעכלו מבעוד יום קרבין והולכין כל הלילה ובודאי אינו נותן טעם למאי דאמר שהיא רשות שאין זה הטעם נופל בו כלל אלא למ"ד שזמנה כל הלילה ואמר תדע מפני מה אמרו שזמנה כל הלילה מפני שאיברים ופדרים קרבים כל הלילה ומה שלא פירשו זמנה בפירוש ולא אמרו תפלת הערב כל הלילה כמו שאמרו במוספין ושל מוספין כל היום אע"פ שאין להם זמן קבוע מפני שבא להשמיענו בזה הלשון משמעות אחר שהיא רשות. מפי מורי הרב נר"ו:

דף יט.

שאין מקדשין את החדש אלא ביום דכתיב תקעו בחדש שופר וכתיב בתריה כי חק לישראל הוא משפט וכו'. וכתיב דינו לבקר משפט מה להלן אין דנין דיני ממונות אלא ביום אף הכא נמי אין מקדשין את החדש אלא ביום ומדחזינן שמפני שאין קדוש החדש בלילה אין מחזירין אותו כשלא הזכיר של ר"ח שמעינן דשבתות וי"ט שקדושתן ג"כ בלילה אם טעה ולא הזכיר של י"ט או של שבת בערבית מחזירין אותו ואית דמפרשי דדוקא בשאר ימים טובים אבל ביום טוב של ר"ה כיון שתלוי בר"ח אם טעה ולא הזכיר של יום טוב בערבית אין מחזירין אותו דכר"ח דייניגן ליה ונוכל לומר שאע"פ שתלוי בר"ח כיון שהוא יו"ט ומצות י"ט אלימא טפי שיש בה איסור מלאכה משא"כ בראש חדש ובתפלה ג"כ אין אנו מזכירין ענין ר"ח כלל אלא ענין י"ט יותר יש לנו לדון אותו כמו י"ט מלדון אותו כמו ר"ח ואם לא הזכיר בערבית מעין י"ט מחזירין אותו:

רבי יהודה אומר מתפלל של מוספין ואח"כ של מנחה ור' יהודה אזיל לטעמיה דס"ל דתפלת המוספין זמנה עד ז' שעות בלבד וכיון שעוברת זמנה יש לו להקדים אותה תחלה ורבנן דסברי דתפלת המוספין כל היום ואינה עוברת זמנה ס"ל דמתפלל של מנחה ואח"כ של מוספין והלכתא כותייהו:

ויש לשאול ביוה"כ שאנו מתפללין מוסף אחר ו' שעות ומחצה למה אנו מקדימין תפלת מוסף קודם תפלת המנחה דכיון שהגיע זמן המנחה היה לנו להקדים תפלת מנחה ותירצו רבני צרפת ז"ל דהכא במנחה קטנה שהיא מט' שעות ומחצה ומעלה עסקינן ובכה"ג אמרו דכיון שהגיע זמן מנחה קטנה מתפלל מנחה תחלה ואח"כ מתפלל מוסף אבל בזמן מנחה גדולה כיון שעוד היום גדול מתפלל מוסף ואח"כ מנחה וביוה"כ מש"ה אין אנו חוששין להתפלל מנחה קודם המוסף מפני שעדיין אינו זמן מנחה קטנה וסמכו לפרש כן על הירושלמי ואין זה נראה דעל כרחין אית לן למימר דבמנחה גדולה עסקינן מדחזינן לרבי יהודה דאמר מתפלל של מוספין ואח"כ מתפלל של מנחה ורבי יהודה ס"ל דזמן תפלת מוסף אינה אלא עד שבע שעות וכיון שמשם ואילך אינו זמן מוסף האיך היה יכול לומר שאחר תשע שעות ומחצה יתפלל מוסף תחלה שהרי כבר עבר זמנה אלא ודאי במנחה גדולה איירי ומשום הכי היה אומר ר' יהודה שמיד שהגיע זמן מנחה גדולה מתפלל של מוספין שזמנה עוברת ורבנן פליגי עליה וסבירא להו דמתפלל של מנחה תחלה ומדרבי יהודה נשמע לרבנן דכי היכי דמילתיה דרבי יהודה לא איירי אלא במנחה גדולה כדכתבינן ה"נ רבנן דפליגי עליה בהכי איירי ומה שהיה קשה לנו במנהג שנוהגים העולם להתפלל ביוה"כ מוסף תחלה ואע"פ שהגיע זמן המנחה אומר הרב מורי נר"ו דלא קשיא מידי דמאי דאמרי' הכא היו לפניו ב' תפלות מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף אינו ר"ל שהגיע זמן שתי תפלות אלא במי שרוצה להתפלל שתי תפלות מיד משהגיע זמן מנחה גדולה וכיון שרוצה להתפלל מוסף ומנחה מיד יש לו להקדים המנחה אבל אם אינו רוצה עכשיו להתפלל מנחה אלא מוסף לבד וכונתו להתפלל מנחה אחר שעה או שתי שעות יכול להתפלל של מוסף תחלה אע"פ שהגיע זמן מנחה גדולה וביוה"כ כיון שאין כוונתנו להתפלל שתי התפלות זו אצל זו אלא כוונתינו להתפלל מנחה אח"כ אין לחוש אם עכשיו אנו מתפללים מוסף קודם המנחה אע"פ שהגיע זמן מנחה גדולה מיהו לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה נראה שיש לו להקדים לעולם תפלת מנחה לתפלת מוסף ועל הדרך שאמרו בירושלמי אע"פ שההלכה אי אפשר לפרש אותה במנחה קטנה כדכתבי' לעיל אפ"ה לענין הדין כך הוא דמשעת מנחה קטנה ואילך מקדים תפלת מנחה לתפלת מוסף:

עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי. כלומר בעבור המועד שמאחרים הם נוגים והוא מלשון שבר כמו שהיה מפרש רב יוסף ופשטיה דקרא לשבח הוא כלומר כי בשעת קיבוץ גליות יאמר הקב"ה לירושלם אותם שהיו נאנחים ונוגים בעבור שלא היו עולין

לרגל במועד כבר אספתי אותם בתוכך ולא תחשב כי אספתי עם אחר אלא אלו שאספתי ממך היו וראוים היו לכך כי נשאו עליך חרפה וסוף הפסוק הוא דברי הנביא:

ובצבור שנו. כלומר כשעומד בבהכ"נ אין לו להקדים ולהתפלל אלא ימתין כדי שיתפלל עם הצבור שתפלת הרבים היא רצויה יותר לפני המקום אלא אם רואה שהשעה עוברת ואין הצבור מתפללין מתפלל הוא בפני עצמו:

ולית הלכתא כותיה ולא כריב"ל דאמר אסור לאדם שיטעום כלום וכו'. ודוקא טעימה אינה אסורה כגון אכילת פירות או אכילת פת מועט ואפי' משעת מנחה קטנה ואילך אבל סעודה אסורה ובמס' שבת פרק ראשון (דף ט:) גבי לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא יכנס לאכול וכו' פסק הרי"ף ז"ל כמו הלשון שמפרש המשנה לחומרא במנחה גדולה ובסעודה קטנה דמשעת מנחה גדולה ואילך אין לו לאכול אפי' סעודה קטנה כגון הסעודות שלנו עד שיתפלל מנחה וכן כתב שמאותו הזמן ואילך לא ישב לפני הספר אפי' בתספורת דידן ורבי יעקב ז"ל פסק לקולא כמו הלשון האחר שאינו אוסר בסעודות קטנות שלנו אלא ממנחה קטנה ואילך אבל משעת מנחה גדולה עד שעת מנחה קטנה אינו אסור אלא בסעודה גדולה בלבד כגון סעודות של אירוסין ונשואין וכיוצא בהן וכמו כן כתב שאינו אסור לספר משעת מנחה גדולה עד שעת מנחה קטנה אלא בתספורת בן אלעשה שהיתה תספורת כמו כ"ג והיו שוהין בה הרבה אבל בתספורת דידן אינו אסור אלא משעת מנחה קטנה ואילך:

מתני' ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו וכו'.:

דף יט:

גמ' אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת וא"ת ולמה הוצרך לחזור זה והלא הוא בכלל מה שאמר תחלה אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר י"ל שהוא דבר בפני עצמו ור"ל כשאני רואה שעוברים הימים והזמנים אני מרגיש בעצמי שאני רץ בכל יום ומתקרב למיתה ומפני זה אני מכין צדה לדרך כדי שאזכה לחיי העולם הבא אבל הם אינם מרגישין במיתתם כלל עד שעת המיתה ואינם מכינין צדה לדרכם. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' ר"ג אומר בכל יום מתפלל אדם י"ח וכו'.:

גמ' הסדיר י"ח ברכות על הסדר ביבנה שמתחלה לא היו מתפללים אותה על הסדר אלא כל אחד ואחד הברכה שהיתה צריכה לו ובא שמעון הפקולי לסדור אותם אחר כך על הסדר ולמד הסדר מכח הפסוקים כדאי' בגמ' דמגלה (דף יז:):

טעה בכל הברכות כולן אין מעלין אותו ומ"ש העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו זהו לפי שעה אבל בכאן אמר שאין מסירין אותו מש"צ ולא קשיין אהדדי:

טעה בברכת המינין מעלין אותו דחיישי' שמא מין הוא ומה שלא אמרו שאם טעה ולא הזכיר תחיית המתים שמעלין אותו ג"כ מפני שברכת המינין יש בה קללה למינין וכשאינו אומר אותה אנו חוששין שמפני שהוא מין אינו רוצה לקלל את עצמו אבל בברכת תחיית המתים כיון שאין בה קללה אין בזה היכר אם הוא מין או לא שאפשר שאפי' שלא יאמין הוא בתחיית המתים עכ"ז יאמר הברכה דמאי איכפת ליה אם יאמר מחיה המתים כיון שאינו מקלל עצמו הלכך כיון שאיפשר שיאמר אותה ויהיה מין ולא נוכל להכיר אותו אפי' כשלא אמר אותה אין מעלין אותו עוד נוכל לומר שבתחיית המתים כשטעה אין מעלין אותו מפני שאפשר שהוא מין ומאמין בתחיי' המתי':

והתועים בדעתך ישפטו. כלומר אותם שהם תועים על דעתך ישפטו לא ע"פ מזלם אלא אתה בעצמך תשפוט אותם ואם מזלם לטובה תהפוך אותו לרעה וכן גורסין בנוסחאות המדויקות והתועים בדעתך תשפוט ובירושלמי ג"כ אומר בדעתך תשפטם וקשיא לזה הפירוש דכיון דהביננו הוא מעין שמנה עשרה א"כ מהו השייכות שיש לזה עם ברכת השיבה שופטנו שהוא כנגדה על כן נראה יותר נכון שר"ל והתועים שהם ישראל המטיחים דברים בזה הגלות הארוך שעזב הקב"ה אותם ואינו משגיח בם יהי רצון שישפטו בדעתך כלומר בידיעתך אשר היא החמלה והחנינ' מל' וידע אלהים וזהו שהיה אומר הנביא איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו וגו' למה תתענו ה' מדרכך ואמר במקום אחר למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע ביאר שמפני הסתלקות רחמי השם אנו תועים בדרכיו הטובים כלומר שאנו אומרים שהוא אכזרי שהוא ההפך ממדותיו כי הוא רחום וחנון וכן אנו מתרעמי' שאינו רואה ואינו יודע אותנו ברחמים וזהו ממש מה שנזכר בברכת השיבה שיסיר ממנו היגון ואנחה שיש לנו בגלות וימלוך עלינו לבדו ברחמים בצדק ובמשפט והם דרכיו הטובים שאנו תועים עתה מהם:

מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת ובגמרא (דף כט.) שואל כמו שאומר מעין כל ברכה וברכה משמנה עשרה למה אינו אומר ג"כ מעין הבדלה ויתפלל הביננו אפי' במוצ"ש ובמוצאי ימים טובים ונשאר בקושיא ואפ"ה מילתיה דשמואל הלכתא הוי ואפשר לומר טעם בדבר דמשום הכי לא תקינו מעין הבדלה מפני שההבדלה אינה ברכה בפני עצמה אלא שאנו כוללים אותה בברכת אתה חונן ואם היו אומרים מעין הבדלה

היה נראה שההבדלה היא ברכה בפני עצמה כיון שהתקינו מעין הבדלה כמו שתקנו מעין שאר ברכות. מפי מורי הרב נר"ו:

אמר ר' אסי טעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה כך היא הגירסא בכל הלכות הרב אלפסי ז"ל ומקצת נוסחי הגמ' והכי פירושה כשטעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו מפני שברכה זו אינה אלא שבח שאנו משבחים לבורא שהוא מחיה מתים ומוריד הגשם ואינו יכול לומר שבח בשומע תפלה שהיא תחנונים אבל כשטעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו דכיון שהשאלה היא תחנונים שאנו מבקשים מהבורא שיתן גשמים לברכה על פני האדמה יכול לאומרה בשומע תפלה שהיא ג"כ תחנונים:

אבל רבני צרפת ז"ל אומרים דאפילו כשטעה ולא הזכי' גבורת גשמים בתחיית המתים אין מחזירין אותו כמו שאין מחזירין אותו כשלא הזכיר שאלה בברכת השנים שדינם שוה והוא תימה שהרי בפירוש אמרו בגבורת גשמים שמחזירין אותו ובדקנו בנוסחאות מדויקות ומצאנו כך טעה [ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים או] לא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שאומרה בשומע תפלה ונראה שהם היו גורסים כך ולפיכך אמרו שאין הפרש ביניהם בזה ואפ"ה לפי הגירסא הזו שאינה מחלוקת ביניהם הסברא היתה נותנת לחלק ביניהם כמו שכתבנו אלא בירושלמי נראה כדבריהם דאמרי' התם ומה שאלה שהיא מדוחק אין מחזירין שאלה שהיא מריוח לא כל שכן כלומר שאלה של ברכת השנים שהיא צריכה לצורך השעה אין אנו מצריכים אותו לחזור ודי בשיאמר אותה בשומע תפלה הזכרה של גבורת גשמים שאינה אלא שבח בלבד לא כל שכן שלא נצטרך להחזירו ושיאמר אותה בשומע תפלה הלכך אם טעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים או שטעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו אלא אומרה בשומע תפלה אבל לא אידכר מקמי שומע תפלה מחזירין אותו:

ואומרים רבני צרפת ז"ל דדוקא כשלא הזכיר לא טל ולא מטר אבל אם הזכיר טל אע"פ שלא הזכיר מטר אין מחזירין אותו בשום ענין ואפי' נזכר אחר שומע תפלה ואומר הרב מורי נר"ו דדוקא בגבורת גשמים אע"פ שהזכיר טל במקום גשם אין מחזירין אותו מפני שכיון שאין הזכרה זו אלא שבח בלבד אם אינו מזכיר שבח הגשם כיון שמזכיר שבח הטל אין מחזירין אותו על זה אבל בברכת השנים שהיא ברכה לצורך שאנו שואלים המטר אם אמר טל בלבד מחזירין אותו מפני שהוא צריך לשאול וכשאינו אומר אלא טל בלבד נמצא שאינו שואל כלל שהטל אינו שאלה שבלא שאלתו הוא יורד לעולם

כדאמרינן בתעניות (דף ג.) שהטל והרוחות אינן נעצרין הלכך אם לא הזכיר מטר בברכת השנים אע"פ שהזכיר טל מחזירין אותו אבל בגבורת גשמים שהוא שבח כיון שהזכיר טל אין מחזירין אותו:

מיהו בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל אפי' בגבורת גשמים מחזירין אותו מפני שמקלל בתפלתו שהגשמים בימות החמה סימן קללה לעולם והכי אמרינן בירושלמי (שם ושם) לא דמי ההוא דמצלי ומיקל להההוא דמצלי ולא מיקל ור"ל בימות הגשמים כשאינו מזכיר גשם בגבורת גשמים אלא טל בלבד אינו מקלל בתפלתו ולפיכך אין מחזירין אותו אבל כשהוא בימות החמה ומזכיר גשם מקלל בתפלתו שהגשמים באותו זמן קללה לעולם ולפיכך מחזירין אותו ואפי' במקומות שצריכין הגשם בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל מחזירין אותו שאם הם צריכין לגשמים ישאל אותם בשומע תפלה אבל לא ישנה מהמטבע שתקנו חכמים והכי אמרי' בתענית (דף יד:) שלחו ליה בני נינוה לר' כגון אנן דצריכין למטרא אפי' בתקופת תמוז מאי אמר להו כיחידים דמיתו ובשומע תפלה:

דף כ.

והא דאמרינן דאי לא אידכר מקמי שומע תפלה מחזירין אותו יש שפירשו שחוזר לראש או לכל הפחות לברכה שטעה בה שאם טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים חוזר לברכת השנים ורבני צרפת ז"ל פירשו שחוזר לשומע תפלה ונראין דבריהם דכיון שאם היה נזכר מתחלה קודם שיגיע לשומע תפלה לא היה צריך לחזור ויכול לתקן בשומע תפלה עכשיו שלא נזכר אלא אח"כ די לו כשיחזור למקום שהיה יכול לתקן וכן נראה בפירוש בירושלמי דגרסי' התם בפ' אין עומדין אם לא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים אומרה בשומע תפלה היכן הוא חוזר בו אמר שמואל בשם ר' יוחנן בראש חדש אם עקר רגליו חוזר לתחלה ואם לאו לשומע תפלה הנה שכל זמן שלא עקר רגליו די בשיחזור לשומע תפלה:

ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו היה אומר רבינו הקדוש ז"ל שאע"פ שסיים ברכת אתה חונן כל זמן שלא התחיל בברכה האחרת שחוזר לראש הברכה ומבדיל בה דכאילו עומד עדיין באמצע הברכה דייניני ליה ורבינו יצחק הזקן ז"ל אמר דכיון שכבר סיים כל הברכה ולא נזכר כמי שטעה והתחיל האחרת דייניני ליה ואין מחזירין אותו ולזה נוטה יותר דעת מורי הרב נר"ו. וכן משמע קצת מדיוק הלשון דאמרי' בסמוך טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה דמשמע שמיד

שאמר ברכת עבודה דיינינן ליה כטעות ולפיכך אומר לשון חוזר ואע"פ שלא התחיל עדיין הברכה האחרת הכא נמי כיון שסיים ברכת אתה חונן ואע"פ שלא התחיל עדיין השיבנו כבר טעה ואין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס:

וכתב בהלכות גדולות ז"ל דכיון דתלוי הדבר מפני שיכול לפטור עצמו בכוס היכא שאין לו כוס יש לו לחזור ולהתפלל ונראה למורי הרב נר"ו שאם אין לו מזומן בלילה כוס כיון שמבדיל למחר אין לו לחזור ולהתפלל אלא אם כן חושב שאפילו למחר לא יהיה לו כוס:

טעה ולא הזכיר ראש חודש בעבודה חוזר לעבודה וכו'. עד ואם סיים חוזר לראש וכתב בהלכות גדולות ז"ל דכי אמרי' שצריך לחזור ולהתפלל ה"מ כשמתפלל יחידי אבל אם מתפלל בבהכנ"ס עם הצבור ולא הזכיר של ראש חודש א"צ לחזור מפני שכיון שש"צ חוזר התפלה די לו כשישמע ענין ר"ח מש"צ כיון שכבר התפלל ואי קשיא לך הא דאמרי' במסכת ר"ה (דף לג:) ר"ג אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן ואמרי' עלה לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות דאניסי ולא מצו למיתי לבי כנישתא והכא אמרי' שיפטר שליח צבור לזה שאין לו אונס ועומד בבית הכנסת י"ל דהתם לא בא למעט אלא לאותן שעומדים בעיר ואינם באים לבהכנ"ס דכיון דלא אניסי ויכולין לבא לבית הכנסת ואינם באים אין שליח ציבור מוציאם אבל זה שעומד בבהכ"נ וכבר התפלל עם הצבור אלא ששכח ולא הזכיר של ר"ח ש"צ מוציא אותו וכאנוס דייני' ליה ודוקא כשעומד שם מראש התפלה ועד סוף ומתכוין לשמוע אותה מפי שליח צבור אבל אם אינו עומד שם לכל התפלה או שעומד ומתעסק בשיחה אחרת ואינו שומע התפלה בכונה אין ש"צ מוציאו וצריך לחזור ולהתפלל. מפי מורי הרב נר"ו:

לא אמרן אלא כשהוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו וכו'. נראה מכאן שמנהגם היה לומר תחנונים אחר שהיו אומרים יהיו לרצון אמרי פי שאם היו אומרים אותו בסוף התחנונים היה לו לומר לא אמרן אלא כשלא אמר עדיין יהיו לרצון אבל אמר יהיו לרצון שהוא סוף הכל כמאן דעקר רגליו דמי וחוזר לראש ומדלא אמר הכי משמע שמיד שהיו מסיימין תפלת שמנה עשרה היו נוהגים לאמרו וכן נראה יותר נכון מדחזינן שהתקינו (דף ט:) לאמרו כנגד מה שאמרו דוד אחר שסיים שמנה עשרה מזמורים ואם ירצה לחזור ולאמרו פעם אחרת הרשות בידו ומה שאמרו בגמ' (דף יז.) מר בריה דרבינא בתר צלותיה אמר הכי אלהי נצור לשוני וכו' עד יהיו לרצון אמרי פי דמשמע שהיה אומר יהיו לרצון בסוף התחנונים אפשר לומר שלא אמר בתר צלותיה מיד שהיה מסיים התפלה בעמידה אלא אחר שהיה מתפלל היה אומר אלו תחנונים מיושב ונראה שאפי' יאמר

אדם יהיו לרצון אחר התחנונים אין בזה איסור ואין חוששין לזה שהרי אנו רואין שאפי' בברכות עצמן (ע"ז דף ח.) אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר ובודאי לא עדיף יהיו לרצון מהברכות עצמן וכיון דבאמצע הברכות אומר תחנונים כל שכן שיכול לאמרם קודם יהיו לרצון. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע וכו'. המהלך במקום סכנה יתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל ובהרבה ספרים טעו הסופרים וכתבו תפלה קצרה מעין י"ח ואינו כלום שאין זה מעין שמנה עשרה:

בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם מלפניך בגמ' מפרש אותו בשני פנים והכי גרסי' התם אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפי' בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו צרכיהן מלפניך ואיכא דאמרי אפי' בשעה שעוברים על דברי תורה יהיו צרכיהן מלפניך ולשתי הלשונות רוצה לומר בכל ענין שיעשה שיעברו עבירה או שתכעוס עליהם עשה בענין שלא יצטרכו לעם אחר אלא תראה צרכם ותספיק להם מה שצריכין כענין שהיה מתפלל כהן גדול ביום הכפורים (יומא נג:) ולא יצטרכו עמך ישראל זה לזה ולא לעם אחר:

גמ' ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים כתב רבינו האי ז"ל וסבירא להו לרבנן דאע"פ שתפלתו דומה עליו כמשוי ואינו מתפלל כמי שצריך הדבר אלא כמי שמתפלל מפני החיוב בלבד אפי' הכי כיון שאומרו בנחת כמי שמבקש רחמים על עצמו הוא ונראה דרבנן מחמירין מצד אחד ומקילין מצד אחר דסבירא להו שאע"פ שדומה עליו כמשוי כיון שאומרה בלשון תחנונים תפלתו תפלה ומחמירין מצד אחר שאע"פ שלא יתפלל כמי שדומה עליו כמשוי אלא שמתפלל כמי שצריך לו הדבר ביותר אפי' הכי אם אינו אומרה בלשון תחנונים אין תפלתו תפלה דלעולם אזלי' אחרי אמירה בלשון תחנונים. ורבי הושעיא היה אומר הפך מזה שלא יתפלל אותו לעולם כמי שתפלתו דומה עליו כמשוי ולא היה חושש לאמרה בלשון תחנונים. מפי מורי הרב נר"ו:

לא תרתח ולא תחטא דבעל חמה רב פשע:

לא תרוי ולא תחטא. כלומר לא תשבע כדי שלא תבא לידי חטא כי כשהאדם שבע ונמשך אחר תענוגיו שוכח עניני הבורא יתעלה:

משעה שיאחז בדרך ועד כמה פרסה בעל הלכות גדולות ז"ל אומר שכשיש לו ללכת פרסה או יותר מברך אבל בפחות מפרסה אינו מברך דכמו שהוא בעיר דייניגן ליה ורוצה לומר עד כמה מהלך יהיה הדרך שהולך ושיברך ויש מקשים עליו מדאמרינן בירושל' (ה"ד) כל הדרכים בחזקת מסוכנים ואפשר לומר שזה אינו אומר בקרוב לעיר

אלא כשהולך בדרך בין הכפרים שהכל הוא בחזקת סכנה וצריך להתפלל ולבקש על נפשו ויש מפרשים דהכי קאמר ועד כמה נידון אותו באחיזת הדרך ושיכול לברך אותו ומהדרינן עד פרסה כלומר בתוך הפרסה הראשונה יכול לאמרה אבל אחר פרסה לא ונראה למורי הרב נר"ו דודאי הפירוש הנכון כך הוא דעד כמה ר"ל עד כמה הוי אחיזת הדרך אבל אינו כמו שאומרים שאם לא התפלל בתוך פרסה לא יתפלל אחר כך שזה לא יתכן דכל זמן שיש לו עדיין ללכת מחויב הוא בענין התפלה הצריכה אלא יש לו לאמרה לכתחלה לאחר שיצא מן העיר בתוך הפרסה הראשונה ואם שכח ולא אמר אותה בתוך הראשונה אומר אותה אח"כ על מה שיש לו ללכת כל זמן שרב ממנו הדרך עד שיתקרב למקום שהולך ודמי להא דאמרינן בתפילין מברך עליהם משעת הנחתן ועד שעת קשירתן ור"ל שמשעה שמתחיל להניחן משם ואילך מברך כשירצה עד שעת קשירה אבל ודאי לא בא למעט שאם שכח ולא בירך עד שעת קשירה שלא יברך עליהם אחר כך כיון שלא חלק אותם עדיין דכל זמן שהאדם מקיים המצוה אע"פ שלא בירך עליה מתחלה כיון שעדיין מקיים אותה יש לו לברך כשנזכר ולא תימא כיון שלא בירך מתחלה אין זה עובר לעשייתה שמאחר שמקיים אותה עכשיו אף ע"פ שאינו עובר לעשייתה ממה שעבר אפ"ה עובר לעשייתה הוי ממה שמקיים אחר כך הלכך מי שלא בירך מתחלה כשנתעטף בציצית או כשהניח תפלין כל זמן שמעוטף בטלית או שהתפילין מונחים עליו חוזר ומברך:

דף כ:

רב חסדא אמר מעומד פסק הרב אלפסי ז"ל כותיה משום דרב ששת קאי כותיה ורבני צרפת ז"ל אומרים דהלכה כרב ששת דלא עבד רב ששת כוותי' משום דסבר דהלכתא הכי אלא משום מהיות טוב אל תיקרי רע אבל מן הדין סגי ליה במהלך:

מתני' היה רוכב על החמור וכו'. או באסדא מפרש בירושלמי שהוא רפסודות האמור בדברי הימים (ב' ב') ופי' רב נתן בעל הערוך ז"ל שקושרים עצים גדולים זה עם זה והולכין עליהם על המים:

גמ' בין כך ובין כך יושב במקומו ויתפלל. כלומר אפילו יהיה לו מי שיאחז חמורו אין לו לרדת כי בירידה ובעליה תתבלבל מחשבתו ולא יוכל לכוין ומכל מקום יש לו לעכב הבהמה דהא אמרינן בקדושין (דף לג:) רכוב כמהלך דמי וכי היכי דמהלך על רגליו אינו יכול להתפלל כשהוא מהלך אלא יש לו לעמוד ה"נ כשרוכב אין לו להתפלל בעוד שהולך על הבהמה אלא יש לו לעכב הבהמה תדע דהא אמרי' לעיל הביננו מעומד ולא

התירו במהלך ואין לדחות דהתם מירי בשאין השיירא הולכת והכא בשהשיירא הולכת דמאי פסקא כיון שלא פירשו אותו בתלמוד שנחלק אנחנו ונאמר שזה מדבר בשהשיירא הולכת והאחר בשאין השיירא הולכת אלא ודאי כמו שבשעה שמהלך על רגליו צריך להיות מעומד (ובכל ענין משמע אפילו השיירא הולכת) ה"נ כשרוכב על הבהמה יעכב אותה וישב במקומו שהישיבה לא גרע מעומד דהכי משמע מדאמרי' גבי ק"ש שאם היה מהלך בדרך עומד ואינו רוצה לומר שאם היה יושב עומד אלא שאם היה מהלך די לו בעמידה וכל שכן שאם יושב שהוא יותר טוב וכך נראים הדברים שצריך לעכב הבהמה כמו שכתבנו מיהו אפשר לומר שאע"פ שאמרו רכוב כמהלך דמי ומהלך ברגליו אין לו להתפלל בעוד שמהלך בשום ענין אפ"ה לענין זה בדיעבד אם השיירא הולכת יתפלל בלא עיכוב הבהמה שהתפלה כיון שתלויה בכוונה ובישיבת האיברים בנחת אין לדמות הליכה ברגליו שיש לו עמל בהליכתו ולא יוכל לכוין כלל להליכה בבהמה שעומד עליה בנחת ובדיעבד אם השיירא הולכת מותר ובלבד שיעכב אותה באבות מפני שבאבות אפילו בדיעבד אמרו שצריך כוונה ואם לא כוון צריך לחזור ולהתפלל:

ובתפלת יוצא לדרך נחלקו המפרשים יש מי שאומר שאם היה רכוב אין צריך לירד ולהתפלל דכיון שבתפלת י"ח אמרו שלא ירד כל שכן בזו וי"א שיתכן לומר דבתפלת י"ח שצריכה כונה יותר אמרו שלא ירד לפי שאין דעתו מיושבת עליו אבל בתפלה זו שאינה צריכה כוונה כל כך ולא נחוש לישוב דעתו צריך לירד. מפי מורי הרב נר"ו:

היה עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד א"י לא תימא כנגד א"י בלבד אלא כנגד א"י וכנגד ירושלים וכנגד בהמ"ק וכנגד בית קה"ק וכשעומד בירושלים א"צ לכוין כנגד ירושלים שהרי כבר עומד בתוכה אבל יש לו לכוין כנגד בית המקדש וכנגד בית קדשי הקדשים וכשעומד בעזרה שאחורי הכפרת אם עומד בצפון חוזר פניו לדרום כדי שלא יהיה אחוריו למקדש אלא פניו כלפי המקדש וכן לכל הצדדין שעומד בעזרה אחרי הכפרת יש לו לחזור פניו כלפי המקדש כדמפרש ואזיל כדי שימצאו כל ישראל מכוונין לבם למקום אחד:

מתני' רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר דס"ל דכיון שאין בה אלא שבח שאין בה תחנונים כמו בי"ח וגם אין אנו מתפללים אותה כנגד תפלת תחנונים של חול כמו שאנו מתפללים תפלת יוצר או תפלת מנחה די בשהצבור בלבד יתפללו אותה אבל היכא שאין הצבור מתפללים אותה סבירא לי' לר"א שחייב הוא להתפלל אותה והיינו דאמר ר' יהודה משמיה כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור דמשמע שאם אין שם חבר עיר חייב:

גמ' ודילמא מעיקרא לא כוון דעתו וכו'. כלומר מנין לך שהתפלל יוצר ומוסף כי שמא תפלת יוצר בלבד היא ומתחלה לא כוון דעתו בברכה ראשונה והוצרך לחזור ולהתפלל מראש פעם אחרת ומהדרי' תא חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דאי לאו דחזא דתפלה שניה לתפלת מוסף היא לא קאמר:

כמה ישהה בין תפלה לתפלה וכו'. כלומר היכא שטעה בתפלה וצריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת אי נמי כשמתפלל יוצר ומוסף סמוכים ואינו אומר אשרי בנתים ולא שום פסוק כמה שעה צריך לשהות ומהדרי כדי שתתישב דעתו לתפלתו והוא שיעור מהלך ד"א. מפי מורי הרב נר"ו:

דף כא.

ובצבור שנו. כלומר ש"צ כשטעה אין מחזירין אותו מפני טורח צבור כיון שתפלת המוספים לפניו שיזכיר בה ענין ר"ח אבל יחיד מחזירין אותו בין כשהיה מתפלל בביתו יחידי בין כשהיה מתפלל עם הצבור מיהו אם רוצה לשמוע כל התפלה כשחוזר אותה כדי לצאת מענין זכירת ר"ח באמירת ש"צ סגי ליה בהכי והוא שיתכוין לצאת ויהיה לשם מראש התפלה ועד סוף כדכתבי' לעיל (בד"ה טעה ולא הזכיר ר"ח):

נהרדעי אמרי עד ששה עשר דסבירא להו שתתמלא פגימתו רוצה לומר כל העיגול לגמרי ובכאן לא דברו בהתחלה אלא בסוף הזמן בלבד אבל במסכת סופרים (פ' כ') אמרו מברכים על הלבנה משתתבשם ופירשו בו כמה פירושים יש אומרים עד מוצאי שבת שמברכין על הבשמים ואין זה מתקבל כלל דמה טעם הוא זה לתלות הדבר במוצאי שבת שהרי פעמים שיהיה ר"ח יום ראשון ולמה ימתין מלברך עד מוצ"ש ויש מפרשים שתתבשם מלשון חופה ודומה לו עביד בוסמא לבריה כלומר עשה חופה לבנו ורוצה לומר משעה שתיעשה כמו חופה שהיא גדולה קצת ומאירה סביבותיה ונראה למורי הרב נר"ו שפי' משתמתק מלשון לבסומי קלא שר"ל נמתק הקול ה"נ ר"ל משעה שמתוק האור שלה ואדם נהנה ממנו שזהו אחר ב' ימים או ג' אבל ירח בן יומו מתוך קטנותו אין האור שלה מתוק שאין אדם נהנה ממנו:

כאילו מקבל פני שכינה מפני שהקב"ה אע"פ שאינו נראה לעין נראה הוא על ידי גבורותיו ונפלאותיו כענין שנאמר אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע כלומר אף על פי שאתה מסתתר אתה הוא אלהי ישראל שעשית עמהם כמה נפלאות ואתה מושיע בכל עת ובכל שעה ועל ידי תשועתך רואים אותך בני אדם ואתה מתגלה להם ומכירי'

אותך וג"כ בכאן ע"י מה שמחדש החדשים הוא מתגלה לבני אדם והוא כאלו מקבילין פניו. מפי מורי הרב נר"ו:

פועל אמת שפעולתו אמת לבורא הוא חוזר שהוא פועל אמת וגם הפעולה עצמה היא אמת שהיא קיימת כענין שנא' ויעמידם לעד לעולם שאם היה חוזר לצבאיו מספיק היה בשיאמר פועלי אמת ולמה היה צריך לומר עוד שהפעולה שהם פועלים שהיא אמת אלא ודאי פועל גרסינן ולבורא חוזר כדכתיבנא:

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש לאו דוקא כובד ראש אלא דרך משל הוא כלומר מפני שראשו הוא עיקר כל האיברים וכשמכביד אותו עליו כל איבריו נכנעים ויושב בהכנעה כך המתפלל צריך שישב באימה ובהכנעה כדי שתהא תפלתו רצויה ומקובלת:

חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין וכו'. אע"פ שבהרבה מקומות כשאומר שעה אינו ר"ל שעה דוקא אלא זמן מועט הכא אינו כן אלא שעה ממש דהכי אמרי' בגמרא (דף לב:) היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת בתפלה ושעה אחת אחר תפלה ושאלו התם כיון שכך היו שוהין בכל תפלה ותפלה תורתם ומלאכתם אימתי נעשית ומהדרינן מתוך שחסידים הם תורתם מתקיימת ומלאכתן מתברכת:

כדי שיכוונו לבם למקום. י"מ כדי שיפנו טרדת המחשבות ויכוונו באמירת התפלה ואין זה נראה למורי הרב נר"ו דא"כ לא היה לו לומר למקום אלא לתפלתם דהא חזינן לקמן כשהזכיר כונה לענין אמירת התפלה לא אמר למקום אלא המתפלל צריך שיכוין את לבו סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך אלא ודאי כך הוא הפי' כדי שיכוונו שיהיה לבם שלם בעבודת המקום ויבטלו מלבם תענוגי העולם הזה והנאותיהם כי כשיטהרו לבם מהבלי העולם הזה ויהיה כוונתם ברוממות השם תהיה תפלתם רצויה ומקובלת לפני המקום ועל כוונה זו נאמר תכין לבם תקשיב אזנך ומה שאמר תכין לבם מפני שכוונת טהרת הלב מעבירות ומתענוגי העוה"ז צריכה סיוע מהמקום כענין שנאמר ותוכן לבות ה' וכתיב והכן לבבם אליך ועל זה אמר תסייע אותם ותכין לבם שיהיה טהור כדי שתקשיב תפלתם תדע שכן הוא עיקר פירוש הדבר מדאמרי' לקמן סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך ולמה אמר סימן והלא ראיה ברורה הוי אלא מפני שעיקר הפסוק לא בא על כוונת אמירת התפלה אלא על כוונת טהרת הלב כשהזכיר אותו לשם בכוונת אמירת התפלה אמר סימן לדבר:

ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק ואע"פ שאין לו להפסיק ולדבר אפילו הכי יכול ללכת כדי שישליכנו מעליו שלא מצינו הליכה שנקראת הפסקה בשום מקום מיהו היכא דאיכא סכנה בכל ענין מותר להפסיק:

גמ' וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה טעם הדבר כדי שלא ימשך מתוך השמחה לתענוגי העולם וישכח עניני הבורא על כן צריך לערבב זה עם זה כדי שיהיה על הקו הממוצע ופשטיה דקרא כך הוא שאע"פ שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו שבשעה שהאדם מפחד מזולתו הוא עומד נרתע ודואג אבל הקב"ה איננו כן אדרבה כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו ישמח ויגיל באותה יראה מפני שבאמצעיתה מתעורר לקיים המצות ושש ונעלס בקיומה שיודע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו ועל שמחה כזו תמצא שאמר בפסוק אחד עבדו את ה' ביראה וגו' ובפסוק אחר עבדו את ה' בשמחה ר"ל תעבדו את ה' ביראה ובאותו היראה תשמחו ותגילו בה כמו שאמרנו ואע"פ ששמחה אחרת אסורה כמו שהוזכר למעלה שמחה זו מותרת ומחוייבת כענין שנא' תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב וגו':

אמר ליה וגילו ברעדה כתיב בהלכות הרי"ף ז"ל לא נמצא כתוב אנא תפלין מנחנא בהאי עובדא אלא באידך דרבי ירמיה בלחוד אבל בנוסחאות מדויקות מצאנו שגורסין בהאי עובדא נמי אנא תפילין מנחנא שהיאך אפשר שאביי היה שמח ללא דבר מצוה כיון שהשמחה שאין בה מצוה אסורה אלא ודאי גם הוא השיב תפלין מנחנא כמו שהשיב ר' ירמיה ופי' תפילין מנחנא ר"ל שמחת מצוה אני שמח כי חולה הייתי במעי ולא יכולתי להניח התפילין זה כמה ימים מפני חשש הנקיות ועכשיו שנתרפאתי אני שמח בקיום המצוה הזו מתוך חפצי בה:

מפי מורי הרב נר"ו:

לא סבר לה מר בכל עצב יהיה מותר. כלומר בכל עצב שהאדם עצב יש בו יתרון כדי שלא ישמח וימשך אחר תענוגי העוה"ז ואינו רוצה לומר שישתדל האדם שיהיה עצב שהעצבון חולי הגוף וכשאדם חולה אינו יכול לעבוד הבורא יתברך כראוי אלא שלא יהיה שמח ולא עצב כי אם על האמצעי ופשטיה דקרא עצב הוא מלשון עמל כמו בעצבון תאכלנה ור"ל כל עמל שהאדם עמל במלאכתו יש בו תועלת ואפילו שאינו מרויח בה כלום תועלת יש לו בה כיון שאינו יושב בטל שהבטלה מביא לידי שעמום ודבר שפתים אך למחסור כלומר אבל כשיושב בטל ומדבר כל היום לא יבא לו מהדיבור כי אם חסרון שברוב דברים לא יחדל פשע:

אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז וכו'. י"מ שטעם הדבר מפני חורבן בהמ"ק אבל שלא בשעת חורבן מותר ואין זה נכון דא"כ לא היה לו לומר בעוה"ז אלא משחרב בהמ"ק אסור לאדם שימלא שחוק פיו וכו' ומדלא אמר הכי שמעי' שאינו תלוי בחורבן אלא אפילו בזמן בהמ"ק אמר שאסור למלאת שחוק פיו בעוה"ז בשום ענין שהשמחה מרגילה את האדם שישכח המצוה כמו שאמרנו למעלה ומאי דאמרינן אימתי ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה לא מפני המקדש בלבד אומר אלא הכי קאמר אימתי ימלא שחוק פינו ותהיה השמחה מותרת מזמן שיעשה עמנו נסים ויושיענו ואז באותו הזמן נשמח כדי לגלות נפלאותיו וגבורותיו ויאמרו הגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה ויראו בשמחתנו ויבושו ושמחה כזו שהוא שמחת הבורא היא מצוה גדולה משום פרסומי ניסא ודומה לזה מה שאמרו במדרש זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו הוי אומר בה' כלומר אע"פ שזה היום הוא יו"ט ונעשה לנו בו נסים ונפלאות ואנו שמחים בהם אפילו הכי עיקר השמחה אינה בעבור יום טוב אלא בעבור ה' לפרסם את כל הגדולות ואת כל הנוראות שהוא עושה עמנו:

דף כא:

נסתלקה המצנפת מראש כ"ג וכו'. המצנפת והמגבעת הן כעין כובע והמצנפת היתה בראש כ"ג כדכתיב ובמצנפת בד יצנוף שהיתה קטנה יותר מפני שלא היתה מכסה הציץ שהיה בראש כ"ג בגובה של ראש כדאמרי' (במנחות) מקום היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין אבל האחרת שהיתה בראש כהן הדיוט שלא היה לו ציץ והיתה מכסה כל הראש קרוייה מגבעת כך פי' רבינו יצחק בר אשר ז"ל:

למאי נפקא מינה לבטולי הא מקמי הא. כלומר לבטל כשמנגנים האנשים בפיהם או בכלי ניגון ועונות הנשים כדי שלא יבאו לעשות בענין אחר שהוא כאש בנעורת והוא יותר קשה שבשעה שהן מנגנות האנשים עונים מתוך שמאריכות בדבור ומביטין בהם האנשים באים יותר בנקל לידי עבירה:

מפני שהתורה חוגרת שק וכו'. דרך משל הוא מה שהתורה יכולה לומר ומה שיש לו להקב"ה להשיב:

הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנא' ודבר בעתו מה טוב ראש הפסוק הוא שמחה לאיש במענה פיו וזהו פירושו כשהדברים טובים בעיני האדם יש לו חשק לאמרם ומתוך שרואה אותם נאותים איננו מבקש עת ראוי שיצא מפיו כל דבר ודבר דבור על אפניו ואומר אותם לפעמים בלא עתם ואין מעלתם ניכרת והוא טעות אלא לבקש עת

לכל דבר ודבר כי הדבר האמור בעתו כמה הוא טוב מפני שבני אדם מכירים ומרגישי' במעלתו וכמו כן אף על פי שקריאת הפסוקים טובה לכל העולם בכל זמן כשקורא כל פסוק ופסוק בזמנו הוא יותר טוב מפני שמועילין בני אדם באותה קריאה כיון שהיא בשעת הצורך ונמצא שמביא טובה לעולם. מפי מורי הרב נר"ו:

אין עומדין להתפלל מתוך דין הלכה אלא מתוך דבר הלכה פסוקה כלומר הלכה שאין בה מחלוקת כדמפרש ואזיל כדי שלא יצטרך לחשוב עליה היאך היא ההלכה ולא תהיה מחשבתו טרודה בשעת תפלה ונראה שצריך ג"כ שלא תהיה חמורה שאע"פ שאין מחלוקת בפסק אם היא חמורה להבין אותה יש לחוש שמא יחשוב בה בשעת התפלה:

בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עלי' שבעת נקיים פירוש דין תורה כך הוא שהשבעה ימים הראשונים שראתה בהם האשה דם הם נקראים ימי נדותה ומסוף אלו השבעה עד תשלום שמונה עשר יום הם נקראים ימי זיבה וכל דם שתראה בכל אלו האחד עשר יום שמסוף הז' של נדות עד תשלום י"ח אינו דם נדות אלא דם זיבות ולאחר אלו הי"ח חוזרת לז' ימי נדותה וכן הוא הסדר לעולם והדין הוא כך שאם ראתה בימי נדותה ל"ש ראתה יום א' בלבד או ב' ימים ל"ש ראתה חמשה או ששה תשב ז' ימים בלבד בין הכל ויהיו ימי ראיית הדם בכלל ולאחר השלמת השבעה טובלת בלילה כדתניא כל חייבי טבילות טבילתן ביום חוץ מנדה ויולדת שטבילתן בלילה ואפילו ראתה ביום השביעי עצמו כיון שראתה בז' ימים של נדות טובלת בלילה ומותרת לבעלה ולאחר שעברו אלו הז' ימים ונכנסו בי"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שהם ימי הזיבות יש לה דין אחר שאם ראתה בכל אלו הימים יום אחד או שני ימים בלבד היא זבה קטנה ושומרת יום כנגד יום כלומר יום נקי כנגד יום טמא שראתה בו דם לא שנא ראתה ביום ראיה אחת לא שנה ראתה שנים ביום אחד סגי לה ומן הדין היתה טובלת למחר מיד שתנץ החמה ומותרת לבעלה דמקצת היום ככולו אלא שחששו כי שמא באותו יום עצמו תראה דם אחר התשמיש ונמצא שסותרת המנין הראשון והויא לה טמאה למפרע ושמשה באיסור ומפני חשש הסתירה אסרו התשמיש ומפני התשמיש אסרו הטבילה שאם תטבול שמא תבא לשמש ולפיכך אינה טובלת עד הלילה וזהו דוקא כשראתה בכל י' ימים אבל אם ראתה ביום י"א בלבד כיון שנשלמו ימי הזיבות אינה יושבת שום יום נקי כלל וכן מפרש במסכת נדה (דף עב.) ואם בכל אלו י"א יום ראתה ג' ימים רצופים נקראת זבה גדולה והיא חמורה יותר מן הנדה שצריכה לשבת ז' ימים נקיים ואין ימי הראיה בכלל כמו בנדה ואם בתוך ז' ימים נקיים חזרה וראתה כל הימים הראשונים יפלו וצריכה אח"כ לחזור עוד ולמנות ז' ימים נקיים ואפי' חזרה וראתה כמה

פעמים לעולם סותרת ואינה עולה מטומאת הזיבות עד שתשב שבעת ימים נקיים בלא שום ראיה כלל ומתוך מה שכתב רבינו משה ז"ל נראה שסובר שאם חזרה וראתה בתוך שבעת ימים נקיים אחר שנשלמו י"א יום של זיבות דין נדה יש לה ואינה סופרת אלא ז' ימים עם ימי הראיה ואין זה נכון שבפירוש נראה במסכת ערכין (דף ח.) ובמסכת נדה (דף עג.) שלעולם סותרות המנין עד שתשב שבעה ימים נקיים בלא שום ראיה כלל כדכתבי' וכל זה הוא דין תורה אבל בנות ישראל מפני שלא היו כולן בקיאות באלו החילוקים ולא היו יודעות להפריש בין נדה לזבה ובין זבה קטנה לזבה גדולה החמירו על עצמן ויושבות על הכל ז' ימים נקיים כמו בזבה גדולה כדי לצאת מספק ואפילו בלא חומרא כל כך היו יכולין לצאת מספק כדאמרינן במסכת נדה (דף ס"ו) רבי תיקן בשדה ראתה יום אחד מונה ששה והוא. שנים ששה והם. שלשה יושבת שבעה ימים נקיים פי' בכפרים מפני שלא היו כל כך בני תורה ולא היו הנשים יודעות אלו החילוקים כדי לצאת מן הספק תיקן להן רבי שבכל זמן שתראה יום אחד בלבד שתמנה ששה והוא ממה נפשך אם ראתה בימי נדה הנה מונה שבעה עם יום הראיה כמו נדה ואם אינה אלא זבה הרי מונה ה' ימים יותר דדי היה לה ביום הראיה ויום אחר וכן כשראתה שני ימים מונה ששה והם שאם היא נדה הרי מונה כמו נדה ואם היא זבה הרי מונה חמשה ימים יותר ואם ראתה שלשה ימים יושבת שבעה ימים נקיים דמה נפשך אם היא זבה הרי יושבת שבעה ימים נקיים כמו זבה גדולה ואם היא נדה הרי יושבת שלשה ימים יותר ובזה היה די לצאת מכל הספק אלא שהן אפי' זה החילוק לא רצו לעשותו ולרווחא דמילתא התקינו שתשב על הכל שבעת ימים נקיים:

דף כב.

ואיכא למידק בזאת התקנה שתקן ר' כשראתה ב' ימים שתשב ששה והם והלא די בה' והם שאפילו היא נדה סגי לה בשתשב שבעה עם ימי הראיה והתשובה בזה מפני שחשש כי פעמים תראה יום הראשון בימי זיבתה ויום השני בימי נדותה ונמצא שהיום הראשון שהיה בימי הזיבה אינו בכלל שבעה ימי נדותה שצריך שבעה מיום שראתה דם בימי הנדות ואם לא היתה מונה אלא ה' בלבד נמצא שלא ספרה לימי הנדות אלא ששה בלבד עם יום הראיה שיום ראיה ראשונה אינו בכלל המנין כמו שאמרנו ולפי' התקין ו' והם כדי לצאת מזה הספק שאמרנו:

שאפילו רואות טפת דם כחרדל וכו'. י"מ שהחומרא היתה מפני שהיתה מראה הדם כעין החרדל ואין זה נראה דמה חומרא היתה זו שזה מן הדין הוא דהא בהדיא קי"ל

במס' נדה שדם כמראה החרדל מטמא והחומרא ג"כ אינה מפני שהיה מועט כחרדל שזה אף הוא מן הדין כדתנן (ד' מ.) ומטמאה בכל שהוא אלא פשר הדבר הוא כך שאם היה אומר דם סתם היינו אומרים שאין בזה חומרא כל כך מפני ששלשה בתים הם באשה חדר עליה ופרוזדור וכשהדם מרובה אפשר שמהיום שלשה ימים נעקר ויצא ביום הראשון מעט בבית הפנימי וביום השני נעקר מעט ויצא בבית האמצעי ועכשיו ביום השלישי נתקבץ הכל בבית החיצון ואע"פ שאינו מן הדין שיחוש האדם לדם שבפנים אלא כשבודקת ורואה בבית החיצון אפילו הכי כיון שאפשר שיהיה בזה הענין היינו אומרים שראוי לחוש וא"כ אין בזה חומרא גדולה שהרי אפשר נעקר הדם מהיום ג' ימים ודין הוא שנדון אותה כמו זבה גדולה ותשב ז' ימים נקיים אבל כשהדם הוא מועט רחוק הדבר לומר ששלשה משהויין היו ובכל יום ויום נעקר משהו אחד וקא משמע לן שאע"פ שהוא דבר רחוק שדבר מועט כל כך שיהיה נעקר מהיום שלשה ימים אפ"ה החמירו על עצמן ודנו אותו כאילו נעקר לגמרי ויושבת עליו ז' נקיים ואומר רבינו יצחק ז"ל שהאשה שלא ראתה דם אלא יום א' או ב' ימים בלבד ושמשה הלילה הסמוכה ליום שראתה צריכה שתשב ג' ימים תחלה ושתמנה ז' ימים נקיים אח"כ מפני שבודאי פולטת שכבת זרע אחר התשמיש וש"ז סמוך לג' ימים של תשמיש מטמא מפני שמסריח אבל מג' ימים ואילך אינו מסריח (אם לא) שנקלט ונעשה עובר ובמס' נדה (דף כב.) מפרש דבעיא ז' ימים נקיים לגמרי בלא שכבת זרע ואם לא תשב תחילה ג' ימים סמוך לתשמיש נמצא שפולטת בתוך הז' ימים ואינם נקיים לגמרי ואית דבעי מימר שטומאת שכבת זרע אינה אלא לענין אכילת תרומה בלבד שהיא חמורה יותר ואין זה נכון שהענין הזה כתוב במסכת נדה ומה טעם נקל ונאמר שלא נאמר גבי נדה אלא גבי תרומה אלא ודאי הדין הוא כמו שכתבתי. מפי מורי הרב נר"ו:

מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר פי' מן התורה אינו חייב לא בתרומה ולא במעשר אלא היכא דהיא דגן דכתיב ראשית דגנך וכל זמן שאינה דגן כשרואה פני הבי' אינו חייב במעשר ולפיכך אמר שיכול האדם להערים בתבואתו ולהכניסה לבית קודם שתהיה דגן בין בשבלי' בין לאחר שדשו אותה כל זמן שלא נמרחה לגמרי שעדיין קצת מהתבן מעורב בתוכה וכיון שראתה פני הבית בפטור אוכלת בהמתו ממנו ואפילו אכילת קבע דאין אכילת קבע לבהמה אבל האדם אינו יכול לאכול ממנה אכילת קבע כל זמן שלא תרם אותה ולא עישרה ואפילו לאחר שנמרחה ונעשית דגן לגמרי נראה מהירושלמי שיכול להערים ולפוטרה כשיערב בה תבן דגרסינן התם תני ר' הושעיא מרבה אדם דגן בתבן ומערים אותו לפטרו

מן המעשרות הנה נראה שאף לאחר שהוא דגן גמור יכול לפוטרו מיהו צ"ע אם צריך שיערב בו כל כך תבן שירבה על הדגן ואית דאמרי שאפי' האדם אוכל ממנו אכילת קבע ומאי דנקט כדי שתהא בהמתו אוכלת לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט ואין זה נכון כלל דבהדיא אמרי' במסכת י"ט (דף יג.) הכניס שבולין לעשות מהם עיסה אוכל מהן אכילת עראי משמע דדוקא אכילת עראי התירו לו לאכול הא אכילת קבע אסור עד שיתרום ויעשר:

המקיז דם לבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו. כלומר מועלין בו מן התורה אבל לאחר שחיטה אין מועלין בו אלא מדרבנן דכיון שנתכפר בדם ודאי אין מועלין בו כדקיימא לן אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו וכי היכי דאין מועלין בו לאחר כפרה ה"נ אין מועלין בו קודם כפרה כיון שנשחטה הבהמה דכיון שראוי לכפרה כמי שכפר דמי ויש ספרים שכתוב בהם ומועלין בו מדרבנן וזה טעות דודאי לא אמרו שמעילתו מדרבנן בלחוד אלא אחר שחיטה שהוא ראוי לכפר כדכתבינן אבל קודם שחיטה ודאי מועלין בו מן התורה לדברי הכל דכגוף הבהמה דייניגן ליה והכי אמרינן בתמורה (ד' לא.) כיון דרבי בה כגופה הוי ותו דאם איתא דמועלים בו מדרבנן קאמר מה בא להשמיענו רב הושעי' שאפי' אחר שחיטה מצינו לדברי הכל שמועלים בו מדרבנן כדאמרי' בהדיא כל הדמים מוציאין אותם לנחל קדרון ונמכרים לגננים לזבל ומועלין בהם הנה שבפירוש אמרו שמועלין בהם אחר כפרה שאם לא נתן הגנן הדמים מעל מדרבנן וא"כ מהו החידוש שמשמיענו רב הושעיא שקודם שחיטה מועיל מדרבנן אלא ודאי ומועלין בו בלבד גרסי' ור"ל מועלין בו מן התורה כדכתבינן וכן מצינו הגי' בנוסחאות מדוייקות. מפי מורי הרב נר"ו:

רבנן עבדי כמתני' ורב שימי בר אשי עביד כברייתא דתניא אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים וכן תאני מארי וכו' זו היא גירסתו של הרב אלפסי ז"ל ורבי' יונתן ז"ל פירשה שלא יעמוד להתפלל אלא מתוך דבר הלכה פסוקה דאילו בהלכה שאינה פסוקה הא אמרי' לעיל דאסור ומה דאמרינן דרב שימי עביד כברייתא וכו' ר"ל שאע"פ שהיה מתפלל בכובד ראש עדיין היה מחזר להתפלל מתוך הלכה פסוקה כמו שאומר בברייתא ורבנן לא היו חוששין לחזר אחר הלכה פסוקה אלא היו מתפללין מתוך כובד ראש כמתני' ואין גירסא זו ולא הפירוש נראים למורי הרב נר"ו חדא דלא שייך למימר שלא יעמוד אדם להתפלל אלא מתוך הלכה ולא יפטר מחבירו אלא מתוך הלכה מטעם שסיימו הנביאים דבריהם

בדברי שבח ותנחומים וכי כל שאר הדברים של הנביאים אינם ג"כ דברי תורה וכיון שהכל הוא דברי תורה מה טעם הוא לומר שמפני הסיום שהוא של שבח לא יתפלל ולא יפטר מחבירו אלא מתוך הלכה ומה שפי' שר"ל מתוך דבר הלכה פסוקה ג"כ אי אפשר שהרי לא הזכיר בכאן הלכה פסוקה כמו שהזכיר למעלה אלא דבר הלכה סתם ועוד דאמרינן בסמוך וכן אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה ובודאי אינו ר"ל הלכה פסוקה דבשלמא גבי תפלה אמרו הלכה פסוקה כדי שלא יחשוב בה בשעת תפלה ויוכל לכוין בתפלתו אלא כשיפטר מחבירו מאי איריא הלכה פסוקה אפי' הלכה שאינה פסוקה על כן נראה דלא גרסי' מתוך דבר הלכה כלל אלא הנכון כגירסת הספרים שגורסין ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים ולא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה שנא' ועתה קחו לי מנגן וכו' שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין ולא גרסי' וכן תאני מארי אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו שזה דבר אחר בפני עצמו הוא וכ"ה פי' הענין שלא יתפלל מתוך עצלות ומתוך עצבות שבעוד שיהיה עצב או עצל אינו יכול לכוין כראוי דעצלה תפיל תרדמה ולפיכך כשרואה שהוא עומד בענין שלא יוכל לכוין מותר לו לשמוח כדי שיתקן איבריו שיהיו ראוים לעבודת הבורא ואע"פ שאמרנו למעלה שהשמחה היא אסורה זו היא מותרת ששמחה של מצוה היא כיון שעל ידה באה העבודה שהרי מצינו ג"כ שע"י השמחה היתה השכינה שורה דכתיב ועתה קחו לי מנגן ומאי דאמר שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו בדברי שבח ותנחומין ר"ל שכן מצינו שהנביאים סיימו דבריהם בדברי שבח כדי שעל ידי השבח יזכירו נפלאות הבורא יתברך ורבנן כיון שהיו מתפללין בכובד ראש לא היו חוששין להתפלל מתוך שמחה אבל רב [שימי] אע"פ שהיה עושה כמו המשנה היה מחזר שיתפלל לעולם מתוך שמחה כדכתבינן מיהו בירושלמי גרסינן תני לא יעמוד אדם להתפלל אלא מתוך שיחה נאה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דברי תורה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין ולפי שיטה זו נצטרך לומר דמאי דאמר התם שכן מצינו דלא קאי למאי דאמר מתוך דברי תורה אלא למאי דאמר מעיקרא אלא מתוך שיחה נאה שכן מצינו בנביאים שסיימו בשיחה נאה כגון שבח ותנחומין ופריך בירושלמי והרי ירמיה שחתם בדברי תוכחה ומהדרינן גם הוא בדברי נחמות חתם שאין סוף דבריו ארוחת תמיד נתנה לו שהיא מפלת צדקיה אלא במפלת שונאיו חתם דכתיב ככה תשקע בבל ולא תקום דבסופי' דקרא כתיב עד הנה דברי ירמיה וכן ישעיהו בדברי נחמות חתם דמאי דכתיב והיו דראון לכל בשר כיון

שהוא אמור על הרשעים מפלתם של רשעים טובה ונחמה היא לעולם וכן מאי דכתיב כי אם מאוס מאסתנו אינה תוכחה שכך ר"ל וכי מאוס מאסתנו קצפת עלינו כלומר לא היתה השנאה כ"כ שלא תשיב אלינו ותמאוס אותנו כמו הדבר המאוס שאין אדם רוצה בו כלל אלא קצפת עלינו ומי שקוצף חוזר ומתרצה. מפי מורי הרב נר"ו:

דף כב:

המתפלל צריך שיכוין את לבו וכו'. כלומר צריך שיכוין לבו לאמירת המלות שידע מהו אומר ומאי דאמר סימן לדבר ולא אמר שהוא ראיה מפני שעיקר הכוונה שהוזכרה בפסוק זה אינה על כונת אמירת המלות אלא על כונת טהרת הלב כדכתבינן במתניתין: **שנאמר** נשא לבבנו אל כפים י"א כפים ר"ל עבים כלומר נשא לבבנו למעלה והנראה יותר דה"ק נשא לבבנו עם הכפים שדרך בני אדם בשעת הצורך שנושאים כפיהם ואנחנו לא נעשה כן אלא נשא לבבנו עם הכפים:

צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה. כלומר שיחשוב בלבו כאילו עומד בשמים ויסיר מלבו כל תענוגי העולם הזה וכל הנאות הגוף כענין שאמרו הקדמונים כשתרצה לכוין פשוט גופך מעל נשמתך ולאחר שיגיע לזו המחשבה יחשוב ג"כ כאילו הוא עומד בבהמ"ק שהוא למטה מפני שעל ידי זה תהיה תפלתו רצויה יותר לפני המקום. מפי מורי הרב נר"ו:

היה מקצר ועולה לא שהיה מקצר מנוסח התפלה אלא שלא היה מאריך הרבה בתחנונים שהיה אומר וגם לא היה מאריך כל כך באמירת המלות מפני טורח הצבור:

יכול יתפלל אדם כל היום כולו לא מיבעיא ליה מחובה דודאי אין האדם חייב להתפלל כל היום אלא מתפלת רשות קאמר וכי תימא אם כן מאי קא מהדר ליה כבר מפורש על ידי דניאל וזמנין תלתא ביומא דמשמע שלא יתפלל אלא שלש פעמים והלא אמרו הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו יש לומר דמאי דאמרינן שיתפלל כל היום לא אמרו אלא בחידוש והכי מיבעיא ליה אם יכול להתפלל בנוסח התפלות של חובה בלא חידוש ומהדרינן כבר מפורש על ידי דניאל שאין לו להתפלל בנוסח החובה אלא שלש פעמים בלבד אבל ודאי אם ירצה להתפלל בחידוש אפי' כל היום כולו הרשות בידו וכבר הארכנו בזה בפרק מי שמתו:

מפני הכריעות והשתחויות סתם השתחויה הוא פישוט ידים ורגלים וכשהאדם משתחוה בזה הענין ועוקר רגליו בשעה שעומד נמצא מרחיק עצמו ממקום שהיה עומד תחלה וכריעה היא שכורע בראשו וי"מ שבאמצע התפלה היה כורע ומשתחוה וקשה

על זה מדתנן לקמן (דף לד.) אם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה ומתרצין דהתם בסוף הברכה או בהתחלת הברכה אמרו שלא ישחה אבל באמצע הברכה כיון שבאבות ובהודאה אין דרך לשחות באמצע לית לן בה ונוכל לפרש דהני הכריעות והשתחויות אחר סיום התפלה של שמונה עשרה היה עושה אותם והשתא לא קשה מידי:

יכול יהא כוללן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד שנאמר ערב ובקר וצהרים וכו'. יש שואלין למה הוצרך פסוק אחר והלא כבר אמר למעלה וזמנין תלתא ביומא וי"ל דאי מהתם הוה אמינא דדניאל לא היה עושה זה לחובה בזמנים ידועין אלא שהיה מתפלל שלש פעמים ביום בכל עת שהיה צריך וכמו כן כל אדם יכול לעשות כן להתפלל אותם בכל זמן שירצה לפיכך אמר כבר פירש ע"י דוד דכיון דדוד קבע להם זמנים ידועים שמעינן שחובה הוא להתפלל אותם:

אין אומרים דברים אחר אמת ויציב כלומ' אע"פ שכבר אמר רנה דהיינו ק"ש וברכותיה אפ"ה אינו שואל צרכיו עד שיתפלל כדי שיסמוך גאולה לתפלה:

ואין שיחה אלא תפלה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה יש שואלין דהכא ילפינן לפני ה' ישפוך שיחו שר"ל תפלה מלשון לשוח בשדה ובדוכתא אחרינא אמרינן בהפך דיצחק תיקן תפלת המנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנאמר ולפני ה' ישפוך שיחו ואומר רבינו יצחק הזקן ז"ל דהתם איצטריך ולפני ה' ישפוך שיחו דאי לאו הכי הוי אמינא דלשוח בשדה ר"ל שיצא בין השיחים לטייל ולמעט זה הפי' הוצרך להביא ולפני ה' ישפוך שיחו שהוא מלשון דיבור וכיון שידענו שר"ל שדיבור מסתמא דיבורים של תפלה היה והכא כשאמר ולפני ה' ישפוך שיחו הייתי אומר דשמא דיבור בעלמא הוא ולפיכך הוצרך להורות שאינו אלא דיבור של תפלה דכתיב לשוח בשדה ואותו הדיבור כבר ידענו שהוא דיבור של תפלה:

אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר וענין זה מתחלק לארבעה דינים חלוקים הא' שבברכת שומע תפלה יכול לשאול כל צרכיו בכל ענין שירצה שברכת שומע תפלה כוללת כל הצרכים ולכך נתקנה. והדין השני שאם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר ואפי' שלא יהיה לצרכו ממש מותר כיון שאומר אותן בלשון רבים מיהו בלשון יחיד אסור לאמרו כיון שאינו אומר אותו (אלא) בעבור כל ישראל והוי הפסקה ודוקא שיכול לאמרו בלשון רבים בסוף כל ברכה וברכה שכיון שהשלים כבר מה שתקנו חכמים לחיוב גמור אין לחוש במה שמוסיף אח"כ אבל באמצע הברכה לא דכיון ששואל

צרכי רבים באמצע הברכה נראה כמוסיף על המטבע שתקנו חכמים. והדין השלישי הוא שאם שואל הוא צרכיו ממש כגון ששואל על חולה שיש לו בביתו שיתרפא וכיוצא בו יכול לאמרו בלשון יחיד ואפי' באמצע הברכה והיינו דאמרי' אם יש לו חולה בתוך ביתו אומרה בברכת החולים ולא הזכיר בכאן בסוף הברכה אלא בברכת החולים סתם קאמר דמשמע דאפילו באמצע הברכה יכול לשאול צרכיו כיון שצריך לו לפי שעה והוא שיאמר אותו בלשון יחיד שלא ידמה כמוסיף על המטבע שתקנו חכמים. והדין הרביעי שבסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחר יהיו לרצון יכול להאריך ולומר כרצונו בין בלשון יחיד בין בלשון רבים בין צרכיו ממש בין צרכי צבור. מפי מורי הרב נר"ו:

אל ישאל אדם צרכיו בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות וכו'. ואמרו הגאונים ז"ל דדווקא צרכי יחיד אבל צרכי צבור מותר ומזה הטעם נוהגין לומר זכרנו ומי כמוך בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים:

דף כג.

כל האומר תהלה לדוד שלש פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב ובגמ' אמרי' מ"ט אילימא דאתי באלפא ביתא לימא אשרי תמימי דרך דאתי בתמניא אפי אלא משום דאית ביה פותח את ידך לימא הלל הגדול דאית ביה נותן לחם לכל בשר אלא משום דאית ביה תרוייהו וכיון שעיקר אמירתו הוא מפני זה הפסוק להודיע גבורותיו של הקב"ה שהוא זן מקרני ראמים ועד ביצי כנים אומרים הגאונים שצריך לכוין באמירתו ואם לא כוון צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת ונראה שאע"פ שלא כוון בכולו כיון שכיון בפסוק של פותח את ידך סגי ליה בהכי כיון שעיקר האמירה היא בעבור זה הפסוק. מפי מורי הרב נר"ו:

והאמר מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף וקס"ד דמהלל דהללויה הללו עבדי ה' קאמר ומהדרינן לא אמרינן מזה ההלל אלא מהלל דפסוקי דזמרה דהיינו תהלה לדוד וכו' ויש לשאול מ"ט אמרו שמחרף ומגדף מפני שאומר הלל של הללו עבדי ה' וי"א מפני שחותם בו יהללוך ונמצא שאומר ברכה לבטלה ואינו נראה כלל דמה טעם לומר שמפני שאומר ברכה לבטלה יהא מחרף ומגדף ועוד הכא הקורא הלל סתם אמרו דמשמע אפי' בלא ברכה הוא מחרף ומגדף ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו שטעם הדבר הוא מפני שעיקר קריאת ההלל הוא על כל צרה וצרה שלא תבא על הצבור ואנו אומרים אותו באותה שעה כמו שאמרו דוד על הצרות שעברו עליו וכשאומר אותו בכל יום נראה כמי שאומר שאין הקב"ה עושה נפלאות בכל יום ולפיכך קורא הנסים שעברו

כבר ונמצא שמחרף ומגדף כלפי מעלה אבל תהלה לדוד שיש בו ג"כ מהעתיד וממה שעושה בכל יום אמרו שיאמר אותו בכל יום ומובטח לו שהוא בן העוה"ב ובירושל' נותן טעם אחר משום דכתיב ביה עצביהם כסף וזהב וכשאומר אותו בכל יום נראה כמתכוין לחרף ולגדף כלפי מעלה ולומר שאינו יכול לבטלם מן העולם:

ותקינו רבנן למימר ברכה מקמייהו וברכה מבתרייהו וכתב רב עמרם גאון ז"ל שאם נכנס אדם לבית הכנסת ורואה שאם יתחיל לומר כל הפסוקים שלא יוכל להשלים ולהתפלל עם הצבור שיאמר ברוך שאמר ומזמורים של תהלה לדוד בלבד וחותם בו בברכת ישתבח שאע"פ שהגאונים תקנו לומר מתהלה לדוד עד כל הנשמה כיון שעיקר התקנה נראה שלא היתה אלא מפני המזמור של תהלה לדוד בלבד שהרי אנו רואין שעל קריאת אותו המזמור בלבד אמרו שמובטח לו שהוא בן העוה"ב די לו בזה המזמור כדי שיאמר ק"ש והתפלה עם הצבור ועוד אמר הרב נר"ו בשם רבותיו ז"ל שאם נכנס בשעה שמתחיל החזן יוצר ולא היה יכול לומר אפילו זה המזמור בלבד שיתחיל ק"ש וברכותיה ויתפלל עם הצבור ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ולאחריהם שיותר טוב הוא שיתפלל עם הצבור שהתפלה רציוה ומקובלת לפני המקום משיאמר המזמורים תחלה ולא יוכל להתפלל עם הצבור וכיון שתקנו ברכה עליהם אין לו לשוח בהם ובמדרש אומר שאפילו בין ברכת ישתבח ליוצר אור אין לו להפסיק כלל וכן כתב הרב אלפסי ז"ל:

אני האשה הנצבת עמכה בזה יש מפרשים דממה דכתיב עמכה בה"א קא יליף דמשמע שחמש אמות היתה רחוקה ממנו מפני שעלי לא היה רוצה לישב בתוך ד' אמות שלה בעודה מתפללת ונוכל לומר עוד דמדקאמר נצבת קא יליף דנצבת משמע שהיתה היא עומדת ומדקאמר עמכה משמע שהיה עומד גם הוא בתוך ד' אמות דארבע אמות הם מקומו של אדם ולפיכך אמרה עמכה ומשום הכי היה עומד מפני שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה שאע"פ שאסרו לישב לא אסרו לעמוד. ואומרים הגאונים ז"ל דכי אמרי' שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה דוקא כשאינו קורא ק"ש או פסוקים אחרים אבל אם קורא שום דבר אין בכך כלום:

שכור אל יתפלל וכו'. בירושלמי מפרש דדוקא תפלה אסרו בעוד שהוא שכור אבל ברכת המזון אפי' בעוד שהוא שכור יש לו לברך דהא כתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו' ואחר שביעה פעמים האדם עומד שכור ואפ"ה חייבה אותו התורה לפיכך מותר. מפי מורי הרב נר"ו:

לא קשיא הא דאפשר הא דלא אפשר פירוש אם רואה שיוכל למהר ולסיים תפלתו קודם שיגיעו אליו יקצר ויאמר פתיחת הברכות וחתימתן ואם לאו פוסק שאין לך דבר

שעומד בפני פקוח נפש ובירושלמי אמרו היה עומד ומתפלל בסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר מפני החמור או מפני הקרון ובלבד שלא יפסיק את תפלתו דכיון שיכול להתנצל בשהתרחק ממנו בצד אחר אין לו לפסוק ולדבר ומה שאמרו גבי מלכי אומות העולם פוסק משום דהתם כיון שיש לו להשיב לו שלום אי אפשר בלא דיבור אבל נראה דהוא הדין נמי במלכות אומות העולם שאם יכול להתרחק לצד אחר וינצל בזה יש לו לעשות כך כדי שלא יצטרך לדבר:

לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק ובירושלמי אומר שאפי' נחש אם היה בא כנגדו מתרחק לצד אחר ולא הוי הפסקה והכי גרסי' התם היה מרתיע ובא כנגדו הרי זה מסטר מלפניו ולשון מסטר לסטר משכנא ובלבד שלא יפסיק תפלתו. מפי מורי הרב נר"ו:

דף כג:

מרחיקין משור תם חמשים אמה כל זמן שלא הועד נקרא תם ואפי' לא היה בא כנגדו פוסק ומרחיק בענין שלא יפחד ממנו ואפשר שזה היה בשורים שלהם שהיו מזיקים אבל בשורים שלנו המסורסין אין צריך לפסוק:

מתני' מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים הטעם שתקנו לומר גבורת גשמים בברכה של תחיית המתים מפני שכמו שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת הגשמים חיים לעולם:

והבדלה בחונן הדעת מפני שעל ידי הדעת אנחנו מכירין מעלת המנוחה ויודעים להבדיל בין קדש לחול:

רבי אליעזר אומר בהודאה פי' קודם שיחתום ברכת מודים וטעם שלו מפני שמודה לשם שזיכה אותו להכיר ולהבדיל בין קודש לחול:

גמ' המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס מיהו כיון שהבדיל בתפלה אע"פ שאסור באכילה מותר בעשיית מלאכה ואפי' שכח ולא הבדיל בתפלה אם שמע הבדלה מש"צ יכול לעשות מלאכה אח"כ ובמסכת פסחים (דף ק.) הוא עיקר ההלכה:

טעה בזו ובזו מהו אמר ליה חוזר לראש פי' טעה ולא הזכיר הבדלה בתפלה וטעה עוד שאכל קודם הבדלה מי אמרי' שכיון שטעה בשניהם שלא יועיל לו באמירת הבדלה בלבד וצריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה או אמרינן שכמו שאם היה זוכר קודם שיאכל היה מבדיל על הכוס ולא היה צריך לחזור ולהתפלל ה"נ עכשיו א"צ לחזור ולהתפלל אלא המבדיל על הכוס ומסקנא דחוזר ומתפלל דקנסינן ליה מפני שטעה בשתים והיכא שאין לו יין במה שיבדיל או שאין לו שכר אם מנהג המקום לשתות השכר

בקביעות אית דבעי מימר שאינו אוכל למחר ולא יום שני ולא יום שלישי עד שיבדיל וסמכו להא דאמרי' (פסחים ק.) ובת טות ואין זה מתקבל כלל דודאי מותר לו לאכול ומאי דאמר ובת טות מדרך החסידות עשה אבל מן הדין מותר. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' האומר יברכוך טובים וכו'. י"מ שר"ל הטובים שהם הצדיקים יברכו אותך אבל לא הרשעים וזהו דרך מינות שנראה שהצדיקים נבראו בלבד לכבוד השם ולקילוסו ולא הרשעים וע"כ אינם חייבין לברכו ואינו כן שכל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו וכולם חייבין לברכו. וי"מ טובים אותם שהשפעת להם טובה והם שבעים מלשון ונשבע לחם ונהיה טובים וזהו דרך מינות דמשמע דמפני שאמרה תורה ואכלת ושבעת וברכת שהשבעים יש להם לברך ולא האחרים:

האומר על קן צפור יגיעו רחמיך בגמרא מפרש בו תרי טעמי מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית שחס על זה יותר משאר מעשיו ועוד טעם אחר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזרות שכמו שהמלך גוזר ויש על העבדים לעשות כך יש לנו לעשות כל מה שצוה עלינו ואפי' המצות שהם גזרות כגון כלאים ופרה וכיוצא בהם:

ועל טוב יזכר שמך דמשמע על הטוב ולא על הרע וזה אין ראוי לעשות שחייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה כדאיתא בפרק הרואה (דף נד.):

ומהיכן הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה. כלומר אף על פי שלא טעה אלא בסוף צריך לחזור מתחלה שקריאת אותה הברכה כמאן דליתא דמי. ובירושלמי מפרש דברכת יוצר אור אם טעה באופנים או מאופנים עד סוף הברכה אין צריך לחזור אלא מלאל ברוך ואילך דמשם ואילך כתחלת ברכה הוי והכי גרסינן התם בטטה אשתתק באופנים אתון ושאלין לרבי אבון אמר לון רבי אבון בשם רבי יהושע בן לוי זה שעובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק אמרי ליה והא תנינן מתחלת הברכה שטעה אמר להן כיון דעניתון קדוש קדוש כמו שהיא תחלת ברכה דמי ותו אמרינן התם היה קורא בתורה ונשתתק זה שעומד תחתיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון אם את אמרת ממקום שפסק הראשונים נתברכו לפניהם ולא נתברכו לאחריהם והאחרונים נתברכו לאחריהם ולא נתברכו לפניהם וכתיב תורת ה' תמימה כו' כלומר אם יתחיל ממקום שפסק הראשון לא יצטרך לברך ברכה ראשונה שהרי כבר בירך אותה הראשון והתחיל לקרוא ונמצא שהפסוקין שקרא הראשון בירך מתחלה עליהן ולא בירך בסוף ונתברכו לפניהם ולא נתברכו לאחריהם והפסוקים האחרים שקרא זה נתברכו לאחריהם על יד זה האחרון ולא נתברכו לפניהם כיון שאינו מברך תחלה ולפיכך מתחיל ממקום שהתחיל הראשון כדי שיברך תחלה ונמצא שנתברכו הפסוקין לפניהם ולאחריהם ואפילו למנהג שאנו

נוהגין עכשיו ברוב המקומות שהחזן קורא הפסוקים אם שתק האחד ועלה אחר תחתיו צריך שיתחיל ממקום שהתחיל החזן לקרוא עם הא' חדא שהדרך הוא שהא' קורא עם החזן ואפי' לא יקרא הוא כיון שדרך הוא שהחזן קורא במקומו כאילו קורא הוא דייניגן ליה. מפי מורי הרב נר"ו:

גמ' אמר האל הגדול הגבור והנורא וכו'. י"מ דדוקא בשמות התואר כגון אלו אין לו להאריך אבל בדברים של שבח אם משבח למקום שעשה עמנו נסים ונפלאות ומספר אותם אינו אסור ונראה שאפילו בזה הענין אין לו להאריך על מה שתקנו חז"ל יותר מדאי דהא אמרי' כל המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם ואפשר לומר שלא אמרו זה אלא כשחותם בו בברכה שכל הברכות הם תואר כגון מחיה מתים רופא חולים גואל ישראל אבל כשאינו חותם על השבח בברכה אין בכך כלום והנכון כדי לצאת מספק זה שמי שירצה להאריך בשבח המקום ב"ה שיאמר אותו בפסוקים וכיון שאומר פסוקים אם הוא משבח למקום דרך קריאת הפסוקים אין בכך כלום. מפי מורי הרב נר"ו:

וכל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי ואמרינן בגמ' הא דאמר מילתא מילתא וכופלה הא דאמר פסוק פסוק וכופלו ופי' הרי"ף ז"ל דכשאמר מילתא מילתא משתקין ליה דדמי לב' רשויות וכשאמר כל הפסוק וכופל אח"כ מגונה הוא דהוי אבל שתוקי לא משתקין ליה ורבני צרפת ז"ל מפרשים בהפך שאם אמר כל הפסוק וכופלו משתקין אותו אבל כשאומר מלה אחת בלבד וכופל אין משתקין אותו דדמי כמי שלא כוון תחלה וחוזר פעם אחרת בכונה ולפי זה הפי' קשה מה שנהגו לכפול בסליחות פסוק של שמע ישראל אלא שאומרים שכיון שמנהג אבותיהם בידיהם מכמה שנים ואומרים אותו כל הקהל מוכחא מילתא שאינם עושין לכוונת ב' רשויות ולא חיישי' להכי וכן מה שאומרים כמה פעמים ה' הוא האלהים כיון שמצינו שהפסוק כופל אותו אין לחוש:

דף כד.

טעה בג' ראשונות חוזר לראש אומרים רבני צרפת ז"ל שאם טעה בר"ה ולא הזכיר זכרנו באבות או מי כמוך בתחיית המתים שחוזר לראש התפלה וזה תימה דכיון שאינו מעיקר התפלה למה חוזר הברכה בעבור זה ואפי' לדבריהם אינו חוזר הברכה אלא בר"ה ויוה"כ בלבד שהן עיקר הדין והחתימה ויש בהם קרבן מוסף אבל בימים שבנתים נראה דדברי הכל אין מחזירין אותו. מפי מורי הרב נר"ו:

ורב אסי אמר אמצעיות אין להם סדר רבינו האי גאון ורש"י ז"ל פירשו שאין להם סדר כלל ואם טעה ושכח ברכה אחת ואחר שאמר ב' ברכות או ג' נזכר ששכח אותה א"צ לחזור לתחלת הברכה שטעה בה אלא אומרה במקום שזוכרה ולדבריהם אם שכח ג"כ בהשיבה שופטינו ולא אמר המלך המשפט אין צריך לחזור להשיבה שופטינו אלא אומר ברכת השיבה שופטינו אחר הברכה שנזכר בה והרי"ף ז"ל הקשה על זה דא"כ הוה ליה קורא הברכות למפרע ובהדיא אמרי' הקורא את המגילה למפרע לא יצא וכן בק"ש וכן בתפלה ולא מצית לדחות ולומר דה"מ לכתחלה אבל בדיעבד כגון זה ששכח ונזכר אח"כ יצא דהא אמרינן בתוספתא בהדיא הקורא את המגילה והשמיט בה פסוק א' צריך לחזור מאותו פסוק ואמרינן התם וכן בתפלה דמשמע דאפי' בדיעבד אם טעה ושכח הברכה או שטעה ולא אמר המלך המשפט בברכת השיבה שופטינו חוזר לתחלת הברכה שטעה בה ומאי דאמרינן אין להם סדר ר"ל שאין להם סדר כמו שלש ראשונות ושלש אחרונות דאילו בראשונו' ובאחרונות חוזר לראש ובאמצעיות אינו חוזר לאתה חונן אלא לתחלת ברכה שטעה בה כדמפרש ואזיל בהלכות:

אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף יש נותנים סמך לדבר מדכתיב ואקוד ואשתחוה לה' ואברך את ה' אלהי אדוני אברהם דמשמע כשאברך אליו אקוד ואשתחוה דהיינו ב' פעמים:

מלמדין אותו שלא ישחה אית דאמרי משום דמיחזי כיוהרא שמחזיק עצמו כאדם כשר יותר משאר הצבור א"נ מפני שנראה סותר תקנת חכמים ופורש ממה שהצבור עושין. ומדקאמר בסוף כל ברכה וברכה למדו מקצת המפרשים דדוקא בתחלת ברכה או בסוף ברכה אמרו שלא ישחה אבל באמצע הברכה שוחה שכיון שאין דרך לשחות באבות ובמודים אלא בתחלה וסוף בלבד והוא אינו שוחה בענין שידמה שמוסיף על מה שתקנו חכמים מותר ומזה הטעם נוהגין בר"ה וביוה"כ לשחות בזכרנו ובמי כמוך:

עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. כלומר שישחה כל כך שיבלטו חוליות השדרה לאחריו והוא מלשון פקק הגפן שר"ל קשר שבגפן שבולט לחוץ:

עד שיראה איסר כנגד לבו פירש"י ז"ל דכל כך צריך לשחות שחברו העומד כנגדו לא יכול לראות כנגד לבו אלא כשיעור איסר בלבד ורבינו האי גאון ז"ל פירש שצריך שישחה כל כך שאם היה איסר עומד בקרקע כנגד לבו שהשוחה עצמו יראה אותו ועוד פירש שישחה כ"כ עד שהטבור שעומד כנגד לבו יעשה גומא ויראה כמו איסר שכן הוא בשעה שאדם שוחה שהטבור נכנס כלפי פנים ונעשה גומא קטנה כמו איסר שהוא קטן:

הכורע בהודאה של הלל ובהודאה של ברכת המזון הרי זה מגונה פי' בהודאה של הלל בהודו לה' שאומרים בהלל ובהודאה של ברכת המזון על הכל ה' אלהינו אנו מודים לך ומכאן נראה שהמנהג שנוהגים קצת בני אדם לשחות כשאומרים בנשמת כל חי ולך לבדך אנחנו מודים שאינו נכון שהרי נראה בכאן ששאר כריעות אין לו לכרוע אלא אותם שתקנו חכמים ומה שהזכיר אלו בלבד ולא הזכיר הודאה של נשמת כל חי מפני שאין אמירת נשמת כל חי מבורר כמו הלל וברכת המזון אלא מנהג הגאונים לפיכך לא הזכיר אלא אלו אבל ה"ה לכל שאר הודאות שאין כורעין בהם אלא בהודאה של תפלה בלבד. מפי מורי הרב נר"ו:

דף כד:

אלא מיבעי ליה למיקם התם. כלומר שאין לו לחזור מיד למקום שהתפלל אלא ימתין עד קדושה ואח"כ רצה חוזר רצה עומד במקומו:

מתני' המתפלל וטעה וכו'. ששלוחו של אדם כמותו וילפינן ליה מדכתיב ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל דבודאי לא היו שוחטין כל ישראל אלא ששלוחו של אדם כמותו:

גמ' יכוין את לבו אפי' באחת מהן אמר רב ספרא משום חד דבי רבי אמי באבות כלומר לא תימא דוקא באיזו ברכה מכולן שירצה לכוין יצא אלא צריך שיכוין בברכה ראשונה דכי היכי דאמרינן בלישנא קמא שאם טעה בברכה ראשונה סימן רע לו וחוזר לתחלת הברכה ה"נ כשלא כיון בברכה ראשונה חוזר לראש ולא פליגי לישני אהדדי ומאי דאמרינן לעיל (ד' ל:) אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל אומרים רבני צרפת ז"ל דה"ק אם יכול לכוין את לבו באבות יתפלל ואם לאו אל יתפלל דודאי ברכת אבות צריכה כוונה אבל אם אינו יכול לכוין את לבו בכל התפלה אין לו להניח ולהתפלל כיון דלכתחלה א"צ כוונה אלא באבות בלבד:

בבית שיש בו חלונות וכו'. אפשר לומר שהטעם הוא מפני שע"י ראיית האור תתיישב דעתו יותר ויוכל לכוין כראוי א"נ ר"ל שיהיו פתוחי' החלונות כנגד המזרח כדאיתא בקרא נגד ירושלם מפני שע"י ההבטה הזאת יכוין בתפלתו כנגד המקום יותר ותהיה תפלתו רצויה ומקובלת. מפי מורי הרב נר"ו:

הדרן עלך אין עומדין

כיצד מברכין על הפירות וכו'. דרך התלמוד לדקדק בלשון כיצד לאיזה דבר חוזר כי הוא אינו נופל אלא על דבר שהוזכר מתחילה והכא חוזר למאי דאמרי' בפירקא קמא (ד' יא.) שלא לחתום אינו רשאי לחתום וקאמר עלה בגמרא כגון ברכת הפירות והמצות

ואחר שפי' ענין שאר הברכות של ק"ש ותפלה שואל עכשיו ברכת הפירות שאינו יכול לחתום בה בברכה איזהו נוסח שלה:

על פירות האילן אומר בורא פרי העץ ובגמרא אמרינן דכל היכא דכי שקלת ליה לפירא איתיה לאילנא מברכין עליו ב"פ העץ ור"ל שכשלוקטין הפרי נשאר העץ משנה לשנה וגדל בו לשנה אחרת מברכין ב"פ העץ:

חוץ מן היין מפני שהיין כיון שמחמת השינוי חשוב יותר קובע ברכה לעצמו כדמפרש בגמרא דחמרא סעיד ומשמח ומאי דכתיב ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד לא בא למעט שאין היין סועד אלא ה"ק חמרא סעיד ומשמח נהמא מסעד סעיד שמוחי לא משמח ומקשי' התם א"ה ניבריך עליה ג' ברכות ומתרצין לא קביעי אינשי עליה ובתמרים אע"פ שהם מזון כיון דלא קביעי עלייהו ולא נשתנו כמו שמשתנים הענבים כשנעשו יין אינם קובעים ברכה לעצמן:

ועל פירות הארץ וכו'. הקטניות נקראות פירות הארץ וכרוב ותרדין וחסא וכיוצא בהן נקראין ירקות:

גמ' **קדש הלולים לה'** **מלמד שטעון ברכה לפניו ולאחריו וכו'**. כלומר מדקאמר הלולים דמשמע ב' הלולים שמעינן דצריך ב' ברכות ואין זה אלא אסמכתא דודאי מן התורה אפי' שבעת המינין שטעונין ברכה לאחריהם מן התורה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת אינם טעונים ברכה מן התורה לפניהם אלא מדרבנן:

ובגמ' נחלקו בפירוש הברייתא הזו חד אמר נטע רבעי כלומר כיון שכתוב בפסוק של מעלה גבי ערלה ונטעתם כל עץ מאכל כמו כן מ"ש בפסוק האחר הסמוך לו דין פדיון דכתיב ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים ג"כ מדבר בכל עץ מאכל ובכל דבר שנוהג בו דין ערלה נוהג בו דין נטע רבעי וכל זמן שלא פדאו קדש הוי ואסור לאכלו וחד אמר כרם רבעי כלומר אינו נוהג בכל נטע אלא בכרם בלבד דדרשינן הלולים הלולים ויליף לה בגזירה שוה בגמרא דכתיב הכא להוסיף לכם תבואתו וכתיב ותבואת הכרם מה להלן כרם אף כאן כרם ועוד יש סמך לדבריו דכתיב אשר נטע כרם ולא חללו מה להלן חלול של כרם אף כאן של כרם ולמ"ד כרם רבעי נפרש הברייתא יין שצריך לברך לפניו ולאחריו לפניו בפה"ג ולבסוף ברכה מעין שלש ומיין ילפינן לכל שאר דברים שצריך לברך עליו לפניו ולאחריו כפי הברכה הראויה לו ולמ"ד נטע רבעי נפרש הברייתא בכל נטע ומנטע ילפינן לירקות ולכל שאר דברים שכולם צריך לברך עליהם תחלה וסוף תחלה כל אחד ואחד כפי הברכה הראויה לו ולבסוף בורא נפשות:

ולענין פסקא כתב רב אחא משבחא ז"ל דהלכה כמ"ד כרם רבעי שאין דין פדיון נוהג בכל האילנות בחוצה לארץ אלא הכרם בלבד וטעם שלו מפני שמאחר שאנו רואים שנחלקו התנאים אם נוהג בשאר אילנות אם לא בחוצה לארץ נלך אחר המיקל ונפסוק שאינו נוהג אלא בכרם דהא קי"ל דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל. אבל רבינו יצחק הזקן ז"ל היה אומר שזו אינה ראיה מפני שנוכל לדחות ולומר שלא אמרו כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אלא גבי צלף אם נוהג בו ערלה שנחלקו רבי אליעזר ור"ע דרבי עקיבא אומר שאינו נוהג בו ערלה אלא באביונות בלבד והתמרות והקפריסין אינם פרי לענין מעשר ולא לענין ערלה ור' אליעזר היה מחמיר ואומר שהכל פרי ובכל נוהג מעשר וערלה ואמרינן התם דבחוצה לארץ עבדינן כדברי המיקל וזורק את האביונות בלבד ואוכל את הקפריסין אבל בשאר מילי לא אזלינן לקולא דהיכא דאיתמר איתמר היכא דלא איתמר לא איתמר ועוד קשה למורי הרב נר"ו מדאמרינן בקידושין (דף לט.) רב נחמן ורב ענן הוי אזלי באורחא חזו ההוא גברא דהוה זרע שערי ביני גפני א"ל לישמתיה מר שמותי א"ל לאו צהריתו כלומר לא נתבררה לכם ההלכה כצהרים הא קי"ל כר' יאשיה דאמר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד כלומר אינו חייב עד שיהיו שני מינין מלבד הכרם דהיינו החרצן והשעורה וזה כיון שאינו זורע אלא מין אחד אינו חייב ואם איתא דאמרינן בכל מקום כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ מאי הוצרך לומר הא קי"ל כרבי יאשיה וכו' לימא כל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל שהרי אנו רואים שנחלקו התנאים אם הוי כלאים במין אחד אם לא שיש מי שסובר דלא הוי כלאים בכרם אלא בב' מינין ויש מי שאומר דאפי' במין אחד הוו כלאים והיה יכול לומר כיון שהוא בחוצה לארץ אין לחוש אם זורע מין אחד דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ ומדלא אהדר ליה הכי שמעינן שאין זה הכלל אמור בכל מקום אלא גבי מעשר וערלה בלבד:

ורבינו משה הזקן היה אומר שאפי' בכרם אין דין פדיון נוהג בזמן הזה שאע"פ שנקרא קדש הלולים כיון שמצינו ג"כ במעשר שני שנקרא קדש דכתיב ביה וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש ובודאי במעשר שני שלא היה נאכל חוץ לירושלים הוא אומר אבל במעשר אחר אינו קדש ואפי' זה שהוא קדש אינו נוהג בחוצה לארץ ג"כ בפדיון הכרם אע"פ שמצינו שנקרא קדש אינו נוהג בחוצה לארץ ואע"פ שהרב ז"ל כתב שלא היה אומר זה למעשה שכבר הסכימו כל הגאונים ז"ל שהכרם צריך פדיון אלא להודיע מה שהיינו יכולין לומר מסברא א"ה יש לנו בזה סיוע לפסק שפסק רב אחא

ז"ל שאין דין רבעי נוהג בחוצה לארץ אלא בכרם בלבד ועדיין פסק זה צריך תלמוד ועיון מיהו העולם נהגו כדעת רב אחא והגאונים ז"ל שאומרים שאינו נוהג אלא בכרם בלבד:

דף כה.

ודין הפדיון כך הוא שיתלוש כל הפירות ויניחם כולם במקום אחד ואח"כ יקח פרוטה אחת ויברך בא"י אמ"ה אקב"ו על חילול הכרם ויאמר יהיו אלו הפירות מחוללין על זה ואח"כ ישחוק אותה הפרוטה ויטיל אותה לים או לנהר כדי שלא יהיה הנאה לשום אדם ממנה שכבר הוא קדש שחלה עליה קדושת הפירות ובה"ג ז"ל כתב שיפדה אותה בד' זוזי וסמך על זה מפני לשון אחד שמצאו בערכין (דף כט.) שאמר זיל שקול ד' זוזי ופרוק עלייהו ושדינהו בנהרא ול"נ שלא אמרו ד' זוזי (אלא בינוקא) ואפי' בפחות הוא מחולל כדאמרי' והאמר שמואל הקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה הרי זה מחולל ומפרכינן אימור דאמר שמואל בדיעבד אבל לכתחלה מי אמר ומתרצי' כיון דבארץ בדיעבד בחוצה לארץ אפי' לכתחלה ומיניה למידין שהלכה כשמואל שאם חללו על שוה פרוטה סגי ליה בהכי בחוצה לארץ ואפי' לכתחלה מותר ויש שטועים ופודים במחובר כדי שיוכלו לאכול מהם קודם הבציר וזה אינו כלום שבפי' מוכיח במסכת ערכין שצריך שיעשו הפדיון בתלוש:

מאי תקנתיה אמר רבא ילך אצל חכם בקי מעיקרא וכו'. כלומר מי שאינו יודע הברכות באיזה ענין יוכל לאכול שאם יאכל יתחייב קרבן מעילה בכל פעם ופעם ומהדרינן שילך אצל הבקי וילמדנו הברכות של כל דבר ודבר וה"ה שאפילו שאם לא ידע אלא ברכת שהכל יצא בה מידי מעילה דתנן (ד' מ.) ועל כולם אם אמר שהכל יצא אלא שצריך ללמוד כדי שיברך הברכה הראויה לכל דבר ודבר:

כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה פי' קודם ברכה לה' הארץ ומלואה אחר ברכה והארץ נתן לבני אדם ומאי דאמרי' בשבת בפרק כל כתבי הקדש (דף קיט.) בבעל הבית של לודקיא שהיו מביאן לפניו שולחן של זהב וכשהיו מניחין אותה היו אומרים לה' הארץ ומלואה וכשהיו מסלקין אותה היו אומרים השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם הוא מפני זה הטעם שמתחלה קודם שיברכו היה של הקב"ה והיו אומרים לה' הארץ ומלואה ולאחר הברכה והאכילה היו אומרים שנתנה לבני אדם ובהיתר אכלו מה שאכלו שכבר ברכו עליו בתחלה כך פי' רבינו יצחק הזקן ז"ל:

שמן זית מברכין עליו ב"פ העץ דאע"ג דאישתני למעליותא במילתיה קאי ומברכין עליו ב"פ העץ כמו על הזיתים ובגמרא (דף לה:) שואל למה לא תקנו לומר עליו ב"פ הזית כמו על היין ומהדרינן דחמרא משום דסעיד ומשמח קובע ברכה לעצמו:

ודוקא היכא דחשש בגרונו ושתי ליה ע"י אניגרון דה"ל שמן עיקר דכיון שעושה מפני חשש הגרון עיקר השתיה אינה אלא מפני השמן שירכך הגרון ומברך עליו:

דתניא החושש בגרונו לא יערענו בשמן. כלומר לא יעכב השמן בתוך הגרון שע"י עיכוב נראה שעושה לרפואה ואסור לעשותו בשבת משום גזירה דשחיקת סמנין:

אבל נותן הוא שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע כלומ' מערב השמן עם סלקא ובולע אותו שאע"פ שעושה אותו עכשיו לרפואה כיון שדרך לשתותו ג"כ בלא רפואה מותר ולא גזרינן משום שחיקת סמנין כדאמרי' (שבת ד' קט:) כל האוכלים אדם אוכל וכל המשקין אדם שותה ואפי' לרפואה דכיון שדרך אכילה ושתיה כך מותר וכי אמרינן דע"י אניגרון מותר דוקא כשלא יעכב אותו בגרון אבל אם מעכב אותו אפי' ע"י אניגרון אסור שהעיכוב מראה שהוא דרך רפואה הלכך אינו מותר אלא בב' תנאים בשלא יעכב אותו כלל ושיהיה ע"י אניגרון:

ומאי דאמרי' החושש בגרונו לא יערענו בשמן לא בא לומר דשמן לבדו לא יעכב אבל ע"י דבר אחר יעכב אלא ה"ק לא בשמן בשום ענין אפי' ע"י עירוב דברי' אחרים אבל נותן הוא שמן הרבה בתוך אניגרון ובולע אותו במהרה בלא שום עיכוב דבכי האי גונא לא מיחזי כמאן דעביד לרפואה כלל כיון שערבו עם דברים אחרים ואינו מעכב אותו כך פירשו רבני צרפת ועוד אומרים שנוכל ליישב זה הפי' ולומר דלא איירי בעיכוב כלל ונפרש שלא יערענו מלשון ערעור ור"ל שלא ישתה בפני עצמו בשום ענין שהשמן לבדו אזוקי מזיק אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע כדרכו והלשון שכתב הרי"ף ז"ל אבל היכא דאכיל ליה ע"י הפת הויא ליה הפת עיקר וכו' תימה הוא מה צריך בכאן לכתוב זה הלשון וכי איצטריך הכא לאשמועינן שהפת הוא עיקר ופוטר כל מיני מאכל ודאי כיון דאמר מעיקרא ודוקא היכא דחשש בגרונו (משמע) לא מברך עליה אלא שהכל:

ואי שתי לי' משתיא באפי נפשיה שאינו מערב לשם שום דבר כלל אזוקי מזקי ליה ואינו מברך עליו כלל שאין זה דרך הנאה שכל דבר שמזיק אין מברכין עליו כלל. מפי מורי הרב נר"ו:

קמחא דחיטי רב יהודה אמר ב"פ האדמה וכו'. דס"ל לר"י דכי היכי דכוסס את החטה מברך ב"פ האדמה הה"נ על הקמח דאע"ג דאישתני לעילויא אישתני ולא ירד מהברכה שלו:

ורב נחמן אמר שהכל דכיון דאישתני אישתני. וכתב הרי"ף והגאונים ז"ל דהלכה כרב נחמן וטעמא דידהו משום דלא רגילי אינשי לספויי קמחא ואין זה נראה למורי הרב נר"ו מפני שבגמ' נראה בפירוש דהלכה כר' יהודה דאמרי' התם א"ל רבא לרב נחמן לא תיפליג עליה דרב יהודה דשמואל ור' יוחנן קאי כותי' דסבירא להו דשמן זית מברכין עליו ב"פ העץ ואע"ג דאישתני לא נשתנה ברכתו ה"נ אע"ג דאישתני לא נשתנה ברכתו ומברכין עליו ב"פ האדמה וכיון דרבא דהוא בתרא סובר כרב יהודה הילכתא כותיה ואע"פ שרב נחמן השיב ואמר מי דמי התם ליכא עילויא אחרינא הכא איכא עילויא אחרינא בפת אפ"ה כיון שלא היה דוחה איתו מכח משנה ולא מכח ברייתא אלא מכח סברא אין לנו להניח סברת רבא בעבור סברת רב נחמן ועוד דרב נחמן גופי' לא אמר שהכל מטעם שאין דרך בני אדם לאכלו ואם כדבריהם שפוסקין לקולא מזה הטעם היה לו לרב נחמן לומר מי דמי התם דרך הוא לאכול השמן על ידי אניגרון כדכתיב לעיל אבל קימחא אין דרך בני אדם לאוכלו וכיון שרב נחמן עצמו לא אמר מזה הטעם היאך יכולין הם לפסוק כמותו מטעם שהוא לא הזכיר אותו כלל ואפשר לתרץ ולומר דה"ק אין לדמותם זו לזו דהתם לית ליה עילויא אחרינא [הכא אית ליה עילויא אחרינא] בפת ויצא מכלל הדין הראשון שקובע ברכה חשובה יותר ואפ"ה כ"ז שלא הגיע לאותו העילוי הואיל והוא גרוע עכשיו על ידי זה השינוי שאינו ראוי לאכילה מברכין עליו שהכל ורבי' יצחק הזקן פי' דרב יהודה ורב נחמן לא נחלקו בדבר בקמח סולת אלא בשבולים שחרכן בעודם לחים ורב יהודה ס"ל דמברך עליהם ב"פ האדמה כמו הכוסס את החטה שדרך אכילה בכך ורב נחמן ס"ל דכיון דאישתני אישתני ואע"פ שדרך אכילה בכך אין מברכין עליו אלא שהכל והלכה כרב יהודה דרבא דהוא בתרא כותיה ס"ל ומברך על השיבולין של חיטין שחרכן ב"פ האדמה ועל של שעורים שהכל משום דלא אכלי ליה אינשי מפני שמזיק אבל בקמח סולת לא נחלקו ומסברא לא נדון אותו כמו קמח שבולים ואינו מברך עליו אלא שהכל כיון שאין דרך בני אדם לאכלו:

נמצא עכשיו שישאר הדין בקמח סלת כמו שכתב הרי"ף ז"ל שאינו מברך עליו אלא שהכל ולא מטעם שלו שסובר שרב יהודה ורב נחמן נחלקו בזה והלכה כרב נחמן שזה אינו דודאי הלכה כרב יהודה ולא נחלקו בזה כדכתבינן אלא מסברא אמרינן הכי ואפי' אליבא דרב יהודה ועדיין יש לנו לדעת כשאוכל השבלים שחרכן או הקמח שלהן עצמו מה יברך לבסוף י"א שכמו שמברך על העץ ועל פה"ע ג"כ מברך על האדמה ועל פרי האדמה וזה אינו נראה שלא מצינו שהוזכר נוסח זה בתלמוד בשום מקום והאיך נאמר אנחנו נוסח מעצמנו ואם נאמר שלא נברך לא יתכן שהחטה מז' המינים היא וז' המינים

צריכים ברכה לאחריהם מן התורה והיאך יפטר עצמו מחיוב התורה. ורבינו משה ז"ל כתב שמברך בסוף בורא נפשות ולפנינו נאריך ביאור מזה בס"ד:
קורא רב יהודה אומר בורא פרי האדמה וכו'. קורא הוא ראש הדקל ומתחלה הוא רך כמו לולבי גפנים ואח"כ נעשה אילן ור' יהודה ס"ל דכיון דראוי למאכל מברך עליו ב"פ האדמה ושמואל אמר שאינו מברך עליו אלא שהכל שאע"פ שראוי לאכילה עכשיו לא נטעי ליה אינשי אדעתא דהכי אלא כדי שיעשה אילן לפיכך אינו מברך עליו אלא שהכל:

דף כה:

ואומרים רבני צרפת שמזה נלמוד ללולבי גפנים ולשקדים בעודם רכים ואוכלים אותם עם הקליפה שלהם שאין מברכין עליהם בורא פרי העץ אלא שהכל דלא נטעי להו אינשי מתחלה אלא לדעת זה הפרי שבפנים ועכשיו עיקר אכילתם היא הקליפה וכתב בעל הלכות גדולות ז"ל שהשקדים המרים בעודם רכים שאוכלין הקליפה שלהם מברך עליהם בורא פרי העץ ולבסוף [כשנתבשלו] כיון שהם מרים אינו מברך עליהם כלל ואפילו שהכל דכיון שהם מרים אזוקי מזקי מיהו נראה שאם ממתיק אותם על ידי מים חמים או ד"א שמברך עליהם בפה"ע כמו אם יהיו מתוקי' מתחלת ברייתם ואע"פ שאמרנו שבשקדים המתוקים אין מברכין עליהם כשהם קטנים אלא שהכל דלא נטעי להו אינשי אדעתא דהכי אפי' הכי במרים נראה שמברך בורא פרי העץ בעודם קטנים מפני שהמרים כיון שהם יותר ראוים לאכילה בעודם קטנים מכשהם גדולים שעדיין אין המרירות ניכר בהם אישתכח דאדעתא דהכי נטעינהו מעיקרא ומברך עליהם בפה"ע כמש"כ בה"ג ז"ל. מפי מורי הרב נר"ו:
אמר רב יהודה אמר רב צלף של ערלה זורק את האביונות ונוטל את הקפריסין פי' צלף הוא אילן קטן ונקרא בערבי אלקפא"ר ומפני שהוא קטן היו מסופקים ב"ש אם נדון אותו כמו ירק והיו אומרים דמספק דייניגן ליה כירק והוי כלאים בכרם ולענין ערלה דייניגן ליה כאילן ונוהגין בו ערלה וב"ה אומרים דודאי אילן הוא שהשרשים נשארין בו בכל שנה וגדל בו הפרי לשנה אחרת ואינו נוהג בו אלא דין ערלה בלבד ובצלף יש בו שלשה מינין תמרות ואביונות וקפריסין והתמרות הם רכים כמו לולבי גפנים וראוין לאכילה והאביונות הוא הפרי עצמו והקפריסין הם שומרי הפרי ואומר' שזהו הנץ שלהם שעומד קצתו ע"ג הפרי והוא ראוי לאכילה ונחלקו ר' אליעזר ורבי עקיבא גבי מעשר דר' אליעזר סבר הכל דייניגן ליה פרי ומתעשר תמרות ואביונות וקפריסין ור"ע סבר שאינו נוהג בו מעשר אלא באביונות בלבד והשאר לא נדון אותו כפרי לא לענין מעשר ולא לענין

ערלה ורב אמר כיון שאנו רואין שנחלקו ר' אליעזר ור' עקיבא דר' אליעזר לחומרא ור"ע לקולא בחוצה לארץ נפסוק הלכה כדברי המיקל ולא נדון אותו כפרי לענין ערלה אלא האביונות בלבד וזורק את האביונות ואוכל את הקפריסין:

ותימה הוא למה סתם דבריו הרי"ף ז"ל ולא כתב בפירוש צלף של ערלה בחו"ל שבפירוש נראה בגמ' שרב לא התיר אלא בחו"ל ואית דבעו מימר שכוונתו היתה שאפי' בארץ זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין ומסייע ליה להאי סברא מדאמרינן בתר הכי רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות ואכיל קפריסין א"ל כמאן כר' עקיבא וקא סברת כל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל וניעביד מר כב"ש דמקילין טפי שהם מסופקין אם הוא מין אילן או אם הוא מין ירק ולדידהו הוה ליה ספק ערלה וספק ערלה בחוצה לארץ יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט אבל לבית הלל סבירא להו דאילן הוא והוה ליה ודאי ערלה ואם איתא דאמרי' כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ א"כ במחלוקת ב"ש ובית הלל נאמר ג"כ דהלכה כב"ש דמקילין טפי והוה ליה ספק ערלה ואפי' האביונות עצמן מותרין בחוצה לארץ ומהדרינן הכי השתא ר"ע במקום ר"א עבדינן הלכה כותיה (בכל התורה כולה) וב"ש במקום בית הלל אינה משנה ומפרשי' דה"ק בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה ולא נאמר בו הלכה כדברי המיקל דכיון שאינה משנה כלל לא נפסוק כדברי בית שמאי דמקילין טפי וכי היכי דבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה הכי נמי ר' אליעזר במקום רבי עקיבא אינה משנה שהדבר ידוע שהלכה כרבי עקיבא מחבירו והכא נמי הלכתא כמותו דלא הוי פרי אלא האביונות בלבד:

ונמצא לפום מסקנא דשמעתא דהלכתא כר' עקיבא שאמר שאינו נקרא פרי אלא האביונות בלבד ואפי' בארץ זורק את האביונות ואוכל את הקפרס כדברי ר' עקיבא ולפיכך לא כתב הרי"ף ז"ל בחוצה לארץ ואין זו ראיה כלל שכך הוא עיקר הפי' ב"ש במקום בית הלל אינה משנה וכיון שאינה משנה כלל לא נאמר בזה כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ שאם כן נמצינו עושין בחוצה לארץ כדברי ב"ש שמקילין והיינו עושין שלא כהלכה כיון שב"ש במקום ב"ה אינה משנה אבל רבי עקיבא במקום ר"א משנה היא ולא עוד אלא דהלכה כר"ע מחברו ובזה נוכל לומר כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל ונפסוק הלכה בחוצה לארץ לקולא אליבא דר"ע שדי שנפסוק הלכה כר"א בארץ לחומרא אבל לא בא לדחות שלא יהיה הלכה כר"א כלל ואפי' בארץ דאע"ג דהלכה כר"ע מחבירו ה"מ כשחולק עם יחיד ואין לו שום סיוע אבל הכא הברייתא מסייעא ליה דתניא על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר ב"פ האדמה ועל האביונות ועל הקפרס אומר ב"פ העץ דאלמא משמע דאפילו הקפרס והתמרות נקראים

פרי כדעת ר"א וכיון דברייתא מסייעא ליה לר"א די כשנפסוק הלכה כר"ע בחו"ל בלבד מטעם דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אבל בארץ יהיה הלכה כר"א לחומרא ונדון אותו כפרי בארץ ובחו"ל עבדינן כר"ע לקולא דזורק את האביונות ואוכל את הקפריסין ועל כרחן אית לן למימר שכוונת הרי"ף ז"ל לא היתה להתיר אפי' בא"י דכיון שרב לא אמר אלא בחו"ל היאך יכול להקל ולהתיר בשם רב מה שהוא לא היה מתיר ואפשר שמפני שהביא המעשה דרב אשי שהיה בח"ל לא הוצרך לפרש יותר. מפי מורי הרב נר"ו:

ומדלגבי ערלה לאו פירי הוא גבי ברכה נמי לאו פירי הוא אע"פ שכתוב זה הלשון ברוב הגמרות אינו מנוסח התלמוד אלא פי' הוא והגאונים הראשונים כתבו אותו בספרים ואין הלשון מכוון כ"כ שהרי פרי הוא ונוהג בו ערלה בארץ אלא הכי קאמר ומדלגבי ערלה לאו ודאי פירי הוא שבארץ בלבד נוהג מן הספק ובחו"ל אינו נוהג לגבי ברכה נמי לא דיינינן ליה כפרי העץ ולא מברכין עליה בפה"ע כמו אם היה פרי ודאי אלא בפה"א שבברכה זו יצא מספק שאם הוא פרי האדמה כבר בירך הברכה הראויה לו ואם הוא פרי העץ יצא בברכה זו דהא תנן (דף מ.) בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא. ובגרעינין של קפריסין או של שאר פירות מברך עליהן בפה"ע מדאמרינן בגמרא (דף לו.) והגרעינין חייבין בערלה וכמו שנדון אותו פרי לענין ערלה ה"ה נמי לענין ברכה והוא שלא יהו מרים אבל אם הם מרים אינו מברך עליהם כלל:

פלפלי רטיבתא בפה"א ויבישתא ולא כלום זהו לשון הרי"ף ז"ל וכן כתבו הגאונים ז"ל ואינו נכון שבפי' נראה בגמ' דבפלפלי רטיבתא מברך בפה"ע דמקשין התם מהא דאמרינן הפלפלים חייבין בערלה וכי היכי שהם פה"ע לענין ערלה הה"נ לענין ברכה. ואין דין הזנגביל והפלפל שוה אלא ביבשתא שאינו מברך עליהם כלל אבל ברטיבתא על הזנגבילא בפה"א ועל הפלפלין בפה"ע דהכי גרסינן התם פלפלי רב ששת אמר שהכל רבא אמר ולא כלום ואזדא רבא לטעמיה דאמר כס פלפלי ביומא דכפורים פטור כס זנגבילא ביומא דכפורי פטור וכיון דלענין יוה"כ אינו חשוב מאכל לענין ברכה נמי אינו חשוב מאכל ואין מברכין עליו ומקשין היכי אמר רבא כס זנגבילי פטור דמשמע שאינו חשוב מאכל לא לענין יוה"כ ולא לענין ברכה והא רבא גופיה אמר האי הומלתא דאתיא מבי הנדואי שריא ומברכינן עליה בפה"א ומתרצינן לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא כלומר ברטיבתא מברך בפה"א ביבשתא ולא כלום וכי אמרי' דכס זנגבילא ביומא דכפורים פטור ביבשתא קאמרי' שאין ראוי לאכילה כלל ולא קשיא דרבא אדרבא הנה שלא אמרו רטיבתא בפה"א אלא בזנגבילא בלבד אבל בפלפלי רטיבתא לא דברו כלל

דמחלוקת רב ששת ורבא לא היה אלא ביבשתא בלבד וכיון שלא דברו בכאן ברטיבא מברך בפה"ע כיון שחייב בערלה ויש אומרים דעל התמרות הנעשות בתוכו אמרו הגאונים שמברך בפה"א ואין זה נכון דתמרות מאן דכר שמייהו אלא ודאי ברטיבתא בפה"ע ביבשתא ולא כלום כדכתבינן. ופירש הומלתא מרקחת שעושין מזנגבילא וקורין אותו בלעז זנגבירי:

ומרקחת שמביאין ממקומות אחרות ואין אדם יודע אם יש בו פרי האדמה או פרי העץ מברכין עליו מספק בפה"א שאפי' שיהיה פרי העץ יצא דתנן (דף מ.) בירך על פירות האילן בפה"א יצא ויש שהם חוששין ואוסרין מפני שמבשלין אותם בכלים של איסור ואע"פ שסתם כלי נכרים אינם בני יומן והטעם שנותנין הכלים בדבר הוי טעם לפגם ונותן טעם לפגם מותר בכאן אין הטעם פוגם אלא משביח שטעם האיסור ממתיק אותו ואין זה נראה דודאי נותן טעם לפגם הוי שאותו המתיקות מבטל החריפות שבו ושבח המרקחת הוא החריפות וכיון דמבטל החריפות ה"ל הכלי של איסור נותן טעם לפגם במרקחת וקי"ל דנותן טעם לפגם כיון שאין שם ממשות האיסור מותר ועוד יש לסתור דבריהם מהא דאמרי' הכא (דף לו:) האי הומלתא דאתיא מבי הנדואי שריא דמשמע שלא נחוש לה אע"פ שנעשה בכליהם:

וכתבו רבני צרפת ז"ל דכי היכי דאמרי' בפלפלין ובזנגבילא דיבשתא ולא כלום הה"נ כל כיוצא בהם שאין רגילין לאוכלם חיים אלא לערבן עם שאר דברים אבל על האגוז שקורין מושקטא מברך בפה"ע ועל הקנה שקורין קנילי"א נראה לברך בפה"א וכל אותן שידועין שהם פרי עץ מברך עליהם בפה"ע ושאינו פרי עץ מברך עליהם בפה"א ואותו שאינו ידוע ומברך עליו שהכל וכן פר"ח ז"ל ועל הסוק"ר מברך בפה"א כמו שהוא בהלכות גדולות ע"כ לשונם ז"ל ולזה נוטה דעת הרב מורי נר"ו אמנם הרמב"ם ז"ל כתב שעל הסוק"ר אינו מברך אלא שהכל :

חביץ קדירה וכן דייסא דכעין חביץ קדירה וכו'. חביץ קדירה הוא מאכל שעושין מקמח ומטילין בו דבש הרבה ונעשה עבה ע"י הדבש ושאר מיני מתיקות שמטילין בו ומדאמרי' וכן דייסא דכעין חביץ קדרא שמעי' שלא יברך על הדייסא אלא כשנכתשו החטים ונדבקו ונעשו דומיא דחביץ קדרא אבל אם בישל החטים שלמים והגרעינים עומדים שלמים אינו מברך עליהם אלא בפה"א כמו אם היה כוסס את החטה. מפי מורי הרב נר"ו:

דף כו.

בזמן שהפרוסות קיימות בתחלה מברך המוציא וכו'. ובירושלמי מפרש דפרוסות קיימות קרי לכזית ואין הפרוסות קיימות ר"ל שאינו כזית וה"ג התם עד כמה הם פרוסות עד כזית ולקמן יתבאר הענין הזה יותר בס"ד:

ופת דוחן בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות זה אינו לשון התלמוד אלא הרב אלפסי ז"ל כתב כן מפני שסובר שאין דין האורז והדוחן שוה וסמך על מאי דאמרי' בגמ' (דף לז.) רבי יוחנן בן נורי אומר אורז מין דגן ואע"פ שאין הלכה כמותו אפ"ה כיון שאנו רואין (שיש) מי שסובר דאורז מין דגן הוא ואינו סובר כן בדוחן וכיוצא בו למדנו שאין דינם שוה ועל האורז מברך תחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות ועל הדוחן אינו מברך אלא שהכל:

וגאון אחד אמר שאפילו על הדוחן מברך בורא מיני מזונות דכיון שאין הלכה כר' יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא ואפ"ה אמרי' דמברך עליה בורא מיני מזונות מפני שהוא מזון כדוחן או כשאר דברים שאנו רואין שהם מזון כגון המין שקורין פניצ"ו בלע"ז מברך עליהם ג"כ בורא מיני מזונות ולזו הסברא נוטה דעת הרב מורי נר"ו ומביא ראיה מדאמרינן רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שהוא מה' המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות ומקשינן עלייהו בגמרא היאך אמרו דכל שהוא מחמשת המינין בלבד מברכין עליו ואורז לא מברכין עליו בורא מיני מזונות והתניא הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה וסוף כמעשה קדרה דמשמע דכמו שמברכין על מעשה קדרה בורא מיני מזונות הכי נמי מברכין על האורז ועל הדוחן והיכי סבירא להו שאין מברכין אלא על חמשת המינין בלבד ודחינן להעמיד דברי רב ושמואל כמעשה קדרה ולא מעשה קדרה כמעשה קדרה דבעינן ברוכי תחלה וסוף ולא מעשה קדרה דאילו מעשה קדרה בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ואורז בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות ומאחר שזה הדחוי לא בא אלא להעמיד דברי רב ושמואל ואנו רואים שדבריהם אינם הלכה לא ניחוש לדחוי ותשאר הברייתא כפשטה דפת אורז ופת דוחן מברך עליה תחלה וסוף כמעשה קדרה שר"ל שיברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש שיותר מורה לשון כמעשה קדרה שבא לומר שיברך עליו בורא מיני מזונות משיברך עליו תחלה וסוף שאם כן היה יכול לומר פת אורז ופת דוחן תחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות ומעשה קדרה תחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומדלא אמר הכי שמעינן דבמעשה קדרה שהזכירה הברייתא לא רצה לומר אלא שיברך עליו בורא מיני מזונות כפי פשט הלשון כמו שכתבנו ואפילו הכי עדיין

נצטרך לפרש שאינו ר"ל כמעשה קדרה לגמרי אלא כמעשה קדרה לענין ברכה ראשונה שמברך עליהם בורא מיני מזונות אבל לא יברך עליו לבסוף ברכה מעין שלש כמו שמברך על מעשה קדרה אלא בורא נפשות בלבד כדאמר לעיל תני גבי אורז ולבסוף ולא כלום:

הנה למדנו מברייתא זו שהאורז והדוחן דינן שוה ועל שניהם מברך מתחלה בורא מיני מזונות כמו על מעשה קדרה שהרי הברייתא הזכירה את שניהם והוא הדין נמי לכל דבר שהוא מזון ודרך לאכלו למזון כמו הפניצ"ו שמברך עליו תחלה בורא מיני מזונות: **והפת** שעושין מקטניות כגון פת של פולין וכיוצא בו נראה שאין מברכין עליו אלא שהכל שאין דרך לעשות פת כל כך מהקטניות כמו מהאורז והדוחן ולא דייניגן להו מזונות וא"ת ולמה לא יברך על הפת של קטניות ב"פ האדמה כמו שמברך על הקטניות ואם תאמר מפני שנשתנה למעליותא אישתנה דמעיקרא קטניות והכא פת ואומר מורי הרב נר"ו דהכא מפני מעלתו ירד דכיון שנשתנה ויצא מתורת פרי אין אנו יכולין לומר עליו בפה"א וברכת הפת אין אנו יכולין לומר ג"כ אלא בחמשת המינין על כן אנו מברכין עליו הברכה שכוללת הכל ואפי' הפת כדתנן (דף מ.) ועל כולם אם אמר שהכל יצא נמצא שמפני שהגיע לשם פת חל עליו ברכת שהכל שכוללת הפת אע"פ שהיא גרועה ואפשר לומר שמפני שדרך אכילתו והנאתו כל השנה היא כשהיא פרי ועכשיו יצא מתורת פרי ואין דרך הנאתו בכך לפיכך גרע מהברכה שלו הלכך בפת של קטניות או בקמח שלהם שמבשלין אותו ועושין ממנו מאכל מברך תחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות ובפת אורז ודוחן וכיוצא בהן מברך בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות מיהו נראה למורי הרב נר"ו שיש הפרש בין האורז והדוחן שעל האורז מברך עליו בורא מיני מזונות ואפי' כשהוא שלם אבל על הדוחן אינו מברך עליו כשהוא שלם חדא שאין דרכו אלא על ידי כתישה או טחינה אבל האורז דרכו לאכלו אפילו שלם ועוד דהכי משמע בהדיא בגמרא דגרסינן התם (דף לז.) ואורז לאו מעשה קדרה הוא והא תניא ואלו הן מעשה קדרה חילקא טרגיס ואורז זריד וערסין ופי' חילקא שנחלק הגרעין לשנים וטרגיס שנחלק לשלשה הנה שבחמשת המינין אמר חילקא וטרגיס ואורז הזכיר אותה בסתם דמשמע דאפי' כשהוא שלם הוא בכלל מעשה קדרה ואם איתא דאורז לא דייניגן ליה כמעשה קדרה כשהוא שלם ה"ל למימר ואלו הן מעשה קדרה חילקא טרגיס של חמשת המינין ושל אורז ומדלא אמר הכי שמעינן שאפילו כשהוא שלם מברכין עליו בורא מיני מזונות מה שאין כן בדוחן ונראה שמפני זו המעלה שיש באורז מהדוחן הזכירו בגמ' האורז יותר והקשו ואורז לא מברכין עליה:

וריהטא בין דמפשי בה קימחא וכו'. פירוש ריהטא כמו חביץ קדרה שאמרנו למעלה שעשוי מקמח ומדבש אלא שזה אינו עבה כל כך:

האי חביצא אי אית ביה פירורין כזית מברך עליו המוציא ושלש ברכות פירש"י ז"ל דחביצא הוא פירורין מפת שמטגנין עם הדבש או עם השמן ע"י אילפס ורב יוסף סבירא ליה אי אית ביה פירורין כזית מברך עליו המוציא ולבסוף שלש ברכות ואי לית ליה פירורין כזית מברך בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ורב ששת אמר אפי' אין בפירורין כזית מברך עליו המוציא ונחלקו בפירוש הברייתא דהכוסס את החטה דרב יוסף מפרש מאי דאמר בזמן שהפרוסות קיימות מברך עליו המוציא רוצה לומר שיש בהם כזית ולפיכך אמר שמברך עליו המוציא ושלש ברכות אין הפרוסות קיימות רוצה לומר שאין בהם כזית ולפיכך אמר שמברך עליו בורא מיני מזונות וכן פירשו בירושלמי דגרסי' התם עד כמה הן פרוסות עד כזית ורב ששת היה מפרש הברייתא כן בזמן שהפרוסות קיימות אפי' אין בהם כזית כיון שהם קיימות מברך עליהם המוציא ושלש ברכות אבל אין הפרוסות קיימות מברך עליהם בורא מיני מזונות כיון שאין בהם כזית ואינם קיימות וכיון דהלכה כרב ששת נמצא לפי זה שהברייתא בזמן שהפרוסות קיימות נצטרך להעמיד אותה אליבא דרב ששת בשאין בפרוסות כזית ולא כדברי הירושל' זו היא שיטת רש"י ז"ל ורבני צרפת ז"ל הקשו עליו מדאמרי' בגמ' אמר רב יוסף מנא אמינא לה דתניא היה עומד ומקריב מנחות בירושלים אומר שהחיינו נטלן לאכלן אומר המוציא לחם מן הארץ ותני עלה וכולן פותתן פתיתין כזיתים א"ל אביי אלא מעתה לתנא דבי רבי ישמעאל דאמר פורכן עד שמחזירן לסולתן ה"נ דלא מברכין המוציא וכי תימא הכי נמי כלומר שאין מברכין המוציא על פירורין קטנים והא תניא ליקט מכולם כזית ואכלן אם חמץ הוא ענוש כרת אם מצה היא אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח ופירש"י ז"ל דליקט מכולן כזית אמנחות קאי ור"ל שאם ליקט מכל המנחות כזית חמץ ואכל אף על פי שהוא ממנחות הרבה ענוש כרת ואם מצה היא אע"פ שהוא ממנחות הרבה מצטרף לשיעור כזית לפטרו מחיוב מצה ואין זה נכון כלל שהיאך יכול לומר ליקט מכל המנחות כזית חמץ והלא המנחות כולן לא היו באין אלא מצה חוץ משתי הלחם בלבד ועוד שהיאך יכול לומר אם מצה הוא אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח והא אמרינן (פסחים לו.) בכל מושבותיכם תאכלו מצות מצה הנאכלת בכל מקום אדם יוצא בה ידי חובתו אבל מצה שאינה נאכלת בכל מושבותיכם אין אדם יוצא בה י"ח בפסח אלא ודאי לא קאי אמנחות אלא אחמשת המינין ור"ל אם ליקט מכל חמשת המינין כזית חמץ בפסח ואכל ענוש כרת דלא תימא בכזית ממין א' הוא דמחייב אלא

אפי' כזית מחמשת המינין מצטרפין וכמו כן אם אכל מכולן כזית מצה בפסח מצטרפין ויוצא ידי חובתו ואם כדברי רש"י ז"ל שמפרש חביצא ע"י טיגון באילפס מאי קא פריך ליה אביי לרב יוסף דהכא מיירי בשליקט מכולם פירורים קטנים והן בעין ולפיכך אמרו שיוצא בהן מאכילת מצה ומברך עליהם המוציא שמאחר שיוצא בו ידי חיוב מצה ודאי יש לו לברך עליו המוציא אבל לרב יוסף לא איירי אלא בדבר שהוא מבושל ולפיכך סבירא ליה שאם אין בפירורים כזית אינו מברך עליו המוציא:

דף כו:

ולפיכך נראה שהפי' הנכון הוא כמו שפירשו רבינו האי גאון ורב נתן בעל הערוך ז"ל דחביצא הוא שלוקחים הפירורי' ומחברין אותן יחד עם הדבש או עם המרק בלי שום בישול כלל ורב יוסף ס"ל שאם אין בפירורין כזית אע"פ שלא נתבשלו אינו מברך עליהם המוציא והקשה לו אביי והא תניא ליקט מכולן כזית אם חמץ הוא ענוש כרת אם מצה הוא אדם יוצא יד"ח בפסח הנה שאין כאן כזית אלא בחמשה פירורין ואפי' הכי נראה שמברך עליו ברכת המוציא ואכילת מצה והשתא פריך שפיר שכמו שזה בלא בישול ואנו מברכין עליו הוא הדין נמי בחביצא כיון שאין שם בישול אלא חיבור בעלמא שמחברין אותו בקערה עם הדבש או עם המרק אית לן למימר שאע"פ שאין בפירורין כזית שמברך עליהם המוציא ומורי הרב נר"ו מביא ראיה עוד לזה הפירוש שפירש הגאון ובעל הערוך ז"ל שאם כדברי רש"י שמפרש בבישול על כרחין נצטרך לומר דרב ששת מפרש הברייתא דהכוסס את החטה דקתני ואם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו במ"מ דמיירי בשאין פרוסות קיימות בכזית ושאין בהם תואר לחם דאי כשיש בהם תואר לחם הא שמעינן ליה לרב ששת דאמר שאע"פ שאין בהם כזית מברך עליהם המוציא והיאך יאמר בכאן שיברך במ"מ אלא ודאי נצטרך לומר לדעתו דבשאין בפרוסות כזית ואין בהם תואר לחם מיירי וא"כ לדעת רב ששת מה חידש לנו רבא בכאן שאמר והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא שהרי כבר נאמר בברייתא שאם אין הפרוסות כזית ואין בהם תואר לחם מברך עליהם במ"מ אבל אי איכא עליה תוריתא דנהמא אע"פ שאין בהם כזית מברך עליהם המוציא ולמה הוצרך רבא לחזור הדבר ללא צורך שאין דרך האמוראים לחזור הדברים האמורים במשניות ובברייתות אם לא יהיה כדי ללמד שום חידוש אלא ודאי משום דברייתא איירי בבישול והכא בלא בישול הוצרך רבא לומר דכי אמרי' דאפי' פירורין שאין בהם כזית שמברך עליהם המוציא זהו כשיש בהם תואר לחם דאי מברייתא הייתי אומר דדוקא בדבר שהוא מבושל צריך שיהא בו

תואר לחם אבל בחביצא שאינו מבושל אע"פ שלא יהיה בו תואר לחם ואין בפירורין כזית יברך עליו קמ"ל רבא חידוש שאע"פ שאינם מבושלים אינו מברך עליהם אלא בשיש בהם תואר לחם ועכשיו נעמיד הברייתא כדעת הירושלמי בשיש בפרוסות כזית ואפי' אליבא דרב ששת ור"ל בזמן שהפרוסות קיימות שיש בהם כזית בתחילה מברך עליו המוציא ולבסוף שלש ברכות אין הפרוסות קיימות שאין בהם כזית בתחילה מברך בורא מיני מזונות מפני שכיון שהוא מבושל ואין בהם כזית אפי' רב ששת מודה שכבר יצא מתורת לחם ואע"ג דאיכא עליה תוריתא דנהמא:

על כן נראה למורי הרב נר"ו שג' דינין חלוקים הם היכא שהוא מבושל אם יש בו בפרוסות כזית [מברך עליהם המוציא וג' ברכות ואם אין בפרוסות כזית] אע"ג דמיחזי דאיכא עליה תוריתא דנהמא אינו מברך עליו אלא בורא מיני מזונות דכיון שהוא מבושל לא תואר לחם לו והיכא שאינו מבושל אלא שהוא מחובר ע"י דבש או מרק בלא שום בישול אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא אין בפרוסות כזית ואין בהם תואר לחם מברך עליהם במ"מ אבל אם יש בהם תואר לחם אע"פ שאין בהם כזית מברך עליהם המוציא והיכא שאינו לא מבושל ולא מחובר אלא שהוא פירורים לבדם אע"פ שאין בהם כזית ואין בהם תואר לחם שהן דקין ביותר מברך עליו המוציא וג' ברכות שכיון שהוא פת בפ"ע אינו יוצא לעולם מתורת פת וזה שלא כדברי רבינו חננאל ז"ל שאמר דמאי דאמרי' (דף לט.) דפת הצנומה בקערה מברך עליו המוציא דבדאיכא עליה תוריתא דנהמא מיירי ולפי מה שכתבנו אין אנו צריכין לזה אלא כיון שהוא פת בפני עצמו ואינו מחובר בדבר אחר אינו יוצא מתורת לחם לעולם ומברכין עליו המוציא ושלש ברכות:

טריתא פטורה מן החלה זו היא גי' הגאונים ז"ל מאי טריתא מרתח גביל פרש"י ז"ל שבכירה עצמה עושין גומא ונותנין שם קמח ומים ומגבלין אותו ונאפה שם ונראה שגורס חייבת דכיון שהוא עשוי דרך גבול למה תהיה פטורה ואפשר להעמיד פירוש זה אפי' לגירסת פטורה דכיון שאין זה דרך גלגול ואין דרך לעשותו לאכילת קבע פטור מן החלה ורבינו האי גאון ז"ל פירש דמרתח גביל הוא שלוקחין הקמח ומטילין אותו במים רותחין ולפיכך פטורה מן החלה דאין בזה שום גלגול כלל וקשה קצת לפי זה הפירוש דכיון שאין שם גלגול פשיטא דפטור דודאי הגלגול מחייב והכא ליכא גלגול ואפשר לומר שמפני שנחלקו (האמוראים) בזה בפרק כל שעה (דף לז:) דחד אמר זה וזה לפטור וחד אמר זה וזה לחיוב בא להשמיענו דהלכה כמאן דאמר זה וזה לפטור:

ואיכא דאמרי לחמא דהנדקא יש מפרשים שלשין את העיסה ומקטפין אותה היטב ואח"כ מכניסין אותה בשפוד וצולין אותה ומטגנין אותה בשמן ודבש בשעת הצלייה

ולגרסת חייבת נפרש מפני שבלילתה עבה ונילושה כשאר עיסות ויותר לפיכך חייבת ולגרסת פטורה נאמר כיון שאין זה דרך אכילת קבע היא פטורה ויש מי שאומר שלחמא דהנדקא הוא פת ידוע שעושין ממנו תיקוני הנשים ולגירסת חייבת נפרש מפני שלשין אותה כשאר עיסות חייבת בחלה ולגירסת פטורה נצטרך לומר דמתוך כך פטורה שמתחלה לא נילושה לאכילה וכיוצא בזה אמרו עיסת הכלבים בשעה שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה אין הרועים אוכלין ממנה פטורה דאלמא אע"פ שנילושה כדרכה כיון שלא נילושה למאכל אדם אלא לכלבים פטורה כ"ז שלא יאכלו הרועים ממנה:

לחם העשוי לכותח פטור פי' אחר שלשין את העיסה מניחים אותה לשמש עד שנאפית שם ואח"כ עושין ממנה מורייס עם שאר דברים ע"י שמחרכין אותו או מערבין אותו כמות שהוא ולפיכך פטור מן החלה מפני שנאפית לשמש אבל כשעשאה כעבין כלומר ככרות גדולות חייבת וא"ת כיון שנאפית לחמה אמאי חייבת והא אמרי' בפסחים (דף לז.) הדובשנין והאסקריטון והסופגנין פטורין מן החלה ואמרי' עלה רשב"ל סבר כמעשה חמה הוו ופטורין וי"ל דכי אמרי' דמעשה חמה פטור זהו כשנאפה בחמה ועשאו כמו שדרך לעשות מה שאופין לחמה אבל כשעשאו כעבין כשאר פת דעלמא הנאפה בתנור לא דיינין ליה כמעשה חמה וחייב ורבינו יעקב ז"ל אומר שיש לחלק בין דבר שבלילתו עבה לדבר שבלילתו רכה שדבר שבלילתו רכה פטור מן החלה והוא שלא נאפה בתנור אח"כ אבל דבר שבלילתו עבה חייב בחלה ואף ע"פ שלא נאפית בתנור כשאר פת אפ"ה חייב כיון שנעשית הבלילה עבה מתחלה. ומביא ראיה מדאמרינן במס' חלה (פ"א מ"ה) תחלתה עיסה וסופה סופגנין תחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבת עד שתהא תחלתה וסופה סופגנין [תחלתה עיסה] כלומר אם גלגל אותה מתחלה עבה כמו שאר עיסות ולבסוף אפה אותה באילפס בשמן או בשאר משקין כעין אפיות הסופגנין [ותחלתה סופגנין] שבלילתן רכה וחלולין כעין הספוג וסופה עיסה שנאפית בתנור כשאר עיסות חייבת שבאחת מהן מתחייבת בחלה וה"ה אם אפאה באילפס שחייבת והוא שאפאה בלא שום משקה אבל אם אפאה במשקה פטור דהוה ליה תחלתה סופגנין וסופה סופגנין ופטור והכי משמע בירושל' (בפ"ק דחלה סוף הל' ג) דגרסי' התם אמר רשב"ל כל שהאור עובר תחתיה אינו חייב בחלה ואין מברכין עליה המוציא א"ר יוחנן ובלבד ע"י משקה אבל כשתחלתה סופגנין שבלילתה רכה וסופה סופגנין שנאפית באילפס ע"י משקין כמו הסופגנין פטורה וכי אמרי' דמעשה חמה פטור זהו כשבלילתו רכה ונאפה בחמה דה"ל תחלתה וסופה סופגנין ולפיכך פטור אבל כשבלילתה עבה מתחלה חייבת ואע"פ שנאפית בחמה והכא מש"ה אמרי' שאם עשאה כעבין חייבת מפני שהיתה בלילתה

עבה. וא"ת אפילו כשלא עשאה כעבין אמאי פטור שהרי היתה בלילתה עבה מתחלה י"ל שאע"פ שבלילתה עבה כיון שלא נעשית לדעת אכילה אלא לחרך אותה באור ולעשות ממנו כותח לפיכך פטורה דהכי אמרי' בעיסת הכלבים שאם אין הרועים אוכלין אותה פטורה מן החלה אע"פ שבלילתה עבה כיון שלא נעשית לאכילת בני אדם פטור ה"נ כיון שלא נעשית לאכילת דרך פת פטורה:

דף כז.

ומזה הטעם יש להתיר חוטי הבצק שנקראין בלשון (המשנה) אטרי"ה ובלעז וירמזיליוי"ש ובערבי אטרי' שאף ע"פ שבלילתן עבה מתחלה פטורין מן החלה ואין מברכין עליהם המוציא כיון שלא לשו אותה מתחלה אלא לבשל אותן ולא לעשות מהם דרך פת כלל וכן כל כיוצא בזה אבל כשעשאה כעבין אע"פ שלא נעשית לאכילה חייבת מפני שכיון שעשאה כשאר פת דעלמא יש לחוש מפני מראית העין שהרואה יחשוב שלאכילה נעשית ויבא להתיר ג"כ שאר פת הנעשה לאכילה בלא חלה והכי אמרי' בגמ' (דף לז:) מעשיה מוכיחין עליה עשאה כעבין חייבת כלמודים פטורין ופירוש כלמודים פתין ארוכין ומש"ה פטורה דכיון ששינה בה ליכא למיחש מפני מראית העין. ור' יצחק הזקן ז"ל אמר שכל דבר שפטור מן החלה פטור מהמוציא ושלש ברכות. ונראה למורי הרב נר"ו שיש להעמיד חילוק הדבר בענין זה שאם היתה בלילתו עבה מתחלה ואח"כ רככו אותו ע"י משקין חייב בחלה שכיון שכבר היתה הבלילה עבה באותה שעה נתחייב בחלה שחיוב החלה תלוי בגלגול אבל אין מברכין עליו המוציא שברכת המוציא תלויה בלחם וזה כיון שנתבטל מתורת לחם אין מברכין עליו המוציא ולא ג' ברכות וכבר הארכתי בזה בפסחים ת"ל:

האי טריתא דארעא מברך עלה במ"מ וכו'. לדעת רש"י ז"ל צריכין אנו לומר שההפרש שיש בין טריתא זו לטריתא שאמרו למעלה שזו עשויה בקרקע כמו שדרך לעשות השוכנים באהלים ולמעלה מדבר בשנעשתה בכלי ר"ל בכירה עצמה ולפיכך אינו מברך עליהם המוציא ואינה חייבת בחלה מפני שעל ידי שאופין אותה בקרקע אין עושין אותה עבה ואי אפשר שתהיה בלילתה כמו שאר עיסות:

ואי קבע סעודתיה עילוה מברך עליה המוציא ושלש ברכות ואומר רבינו יצחק הזקן ז"ל דדוקא בהני ובכיוצא בזה מועיל קביעות אבל באלו הרקיקין הדקין ביותר שעושין בשני ברזלים ונקראין אובליא"ש אין הקביעות שלהם קביעות ואינו מברך אלא בורא מיני מזונות שאין קביעות בזה אכילה לעולם:

האי דובשא דתמרי מברכין עליו שהכל מאי טעמא זיעה בעלמא הוא אית דמפרש דדוקא כשאינו בעין אמרינן דזיעה הוא אבל אם היה בעין לא דיינינן ליה זיעה ומברך בורא פרי העץ ואין זה נכון דהא בהדיא אמרינן במסכת חולין בפרק העור והרוטב (דף קכ:) גבי ערלה שאינו חשוב משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד ומדלגבי ערלה לא חשיבי שאר משקין אלא זיעה בעלמא גבי ברכה נמי לא דיינינן להו אלא זיעה בעלמא ולא מברכין עלייהו אלא שהכל:

שתיתא רב אמר שהכל אית דמפרשי שעושין אותה מקמח שבלים שחרכן בתנור אי נמי מקמח אחר שמבשלין אותו במים ומ"ה אמרינן שאם עשו אותה עבה כמו שדרך לעשות אותה לאכילה מברך עליה במ"מ ואם היתה רכה שלא הטילו בה אלא מעט קמח בלבד כמו שדרך לעשות אותה לרפואה מברך עליה שהכל ומאי דאמרי' רכה דלרפואה עבדי לה מברך שהכל לא קאמר מפני שאינו אוכל אותה להנאה אלא לרפואה שיברך שהכל דודאי מפני שאוכל הדבר לרפואה אינו גורע ברכתו דהא אמרי' (שבת קט:) כל האוכלין אוכל אדם (בשבת) לרפואה וכל המשקין הוא שותה אלא ה"ק אם היתה רכה כמו שדרך לעשותה לרפואה אע"פ ששותה אותה להנאה אינו מברך עליה אלא שהכל:

משום דבעינן טעם מצה וליכא ותימה הוא זה הלשון שלא מצינו דבעינן טעם מצה אלא לחם עוני ומפרשים רבני צרפת ז"ל דבעינן טעם מצה עניה וליכא וזו כיון שהיא מבושלת הויא לה מצה עשירה:

אפילו ר' יוסי מודה דשלקות במילתייהו קיימי ומברך עלייהו בפה"א וכ' הרי"ף ז"ל ואפי' תומי וכרתי וכן דעת הגאונים ז"ל דתומי וכרתי כמו שמברך עליהם בפה"א כשהם חיים הה"נ כשהם מבושלים ונראה שהטעם שלהם הוא משום דאמרי' בגמ' (דף לח:) דרש רב חסדא בשם רבינו ומנו רב שלקות מברכין עליהם בפה"א ועולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכין עליהם שהכל ואני אומר כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל וכל שתחילתו שהכל שלקו בפה"א [בשלמא כל שתחלתו שהכל שלקו בפה"א] משכחת לה בקרא חייא סלקא וכרוב פירוש שמתחילה אינן נאכלין כמו שהן חיין וע"י הבישול הוא נאכל ונמצא דאישתנו לעילויא ולפיכך מברך עליהם בפה"א שהיא ברכה חשובה יותר אלא תחלתו בפה"א וסופו שהכל היכי משכחת לה ומהדרינן בתומי וכרתי שמתחלה נאכלים חיין ומברכין עליהם בפה"א אבל לאחר ששלקם אינם חשובים כל כך ולפיכך נגרע מברכתם ואינו מברך עליהם אלא שהכל ואע"פ שאנו רואים דתומי וכרתי חשובים יותר על ידי הבישול זהו כשמבשלים אותם עם בשר או עם דברים אחרים אבל כשמבשלים אותן בפני עצמן אין בהן טעם כ"כ כמו מתחלה והגאונים ז"ל הכי

פסקו הילכך בתומי וכרתי מברכין עליהן בפה"א משום דסבירא להו דרב חסדא דאמר ואני אומר כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל חולק הוא עם רב ורב הונא ושמואל וכל האמוראים שאמרו שלקות מברכין עליהם בפה"א ולא נתנו חילוק בין מתחלתו שהכל ולבסוף שהכל וכיון דרב חסדא בלחוד הוא דס"ל הכי הוה ליה יחיד אצל רבים ויחיד ורבים הלכה כרבים ואפי' תומי וכרתי שתחלתו בפה"א כששלקן מברך עליהם בפה"א. ורבני צרפת ז"ל אומרים דתומי וכרתי שלוקין מברכין עליהם שהכל מפני שהם סוברים דרב חסדא לא בא לחלוק עם הראשונים אלא להכריע בין תלמידי א"י ור' יוחנן דאמרי שלקות מברך עליהן שהכל ובין שאר האמוראי' שאומרי' שלקות מברכין עליהם בפה"א וסופן שהכל משכחת לה בתומי וכרתי אלמא דלדברי הכל קא אתי:

ושלשה דינים חלוקים הם דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי ומשביח על ידי הבישול שנעשה ראוי לאכילה מברכין עליו מתחילה שהכל ולאחר הבישול בורא פרי האדמה ודבר שנאכל כמות שהוא חי וגרוע מחמת הבישול כמו תומי וכרתי שהם גרועים כשמבשלים אותם בפני עצמם מברך עליהם מתחלה בורא פרי האדמה ולאחר הבישול שהכל ואפילו כשבישל אותם עם בשר או עם דברים אחרים שמשבחים אותם אינו מברך עליהם אלא שהכל כיון שאין השבח בא להם אלא מחמת דבר אחר ואם הוא דבר שנאכל כמות שהוא חי והוא משובח גם כן אחר הבישול כגון החבושין והערמונים מברך תחלה ב"פ העץ ולאחר הבישול ג"כ בורא פרי העץ וכן על האגוזים כשמבשלים אותם עם הדבש מברך עליהם ב"פ העץ כמו שמברך קודם בישולם ואע"ג שמבשל אותם עם הדבש האגוזים הם עיקר ואינו מברך אלא על האגוזים שהדבש לתת טעם באגוזים נותנין אותו לשם. זהו דעת רבני צרפת ז"ל:

אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח ובירך עליה תחלה וסוף. ובגמרא פריך למה בירך עליו לבסוף והלא כשהוציא הגרעין (דף לט.) לא ישאר שם שיעור כזית ובפחות מכזית לא היה לו לברך אלא לפניו ברכת שהכל כדי שלא יהנה מן העולם הזה בלא ברכה אבל לבסוף לא היה לו לברך ומתרצינן דהכא בזית גדול עסקינן שאפי' בלא הגרעין יש בו שיעור דבזית בינוני יש לנו לשער דתנן זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני וזהו אגורי ולמה נקרא שמו אגורי ששמנו אגור בתוכו ונראה שבין לחומרא ובין לקולא בשיעור כזית כזה משערי' ואינו חייב כשאוכל זית מדבר האסור עד שיהיה בו שיעור זית אגורי ונראה שהתלמוד שלנו חולק עם הירושלמי דהכא משמע שאע"ג שאכל בריה בפני עצמה אם הוא פחות מכזית אינו מברך לאחריו שהרי אנו אומרים שמפני שהיה זה הזית שאכל גדול והיה בו שיעור בירך לאחריו הא אם היה זית קטן לא היה מברך

לאחריו ואע"פ שהוא בריה ובירושלמי משמע שאם הוא בריה אע"פ שאין בו כזית מברך לאחריו דאמרי' התם ומה עביד ליה רבי יוחנן משום בריה מילתיה דר' יוחנן אמרה שכן אפי' פרידה אחת של ענב או פרידה של רמון שהיא טעונה ברכה לפניה ולאחריה הנה שהירושלמי סובר דרבי יוחנן לא איירי בזית גדול אלא בזית אחר והטעם שבירך לאחריו משום דהוה ליה בריה אבל לענין הדין אפשר להעמיד התלמוד שלנו עם התלמוד ירושל' ונאמר שאם הוא דבר שאין דרך לאכלו עם הגרעין כגון זית וכיוצא בו שצריך שיהי' בו שיעור מלבד הגרעין שכיון שאין דרך לאכלו עם הגרעין נמצא שלעולם לא הוי בריה שכשתוציא הגרעין כמו שדרך להוציאו לא ישאר שלם ומפני זה הוצרך לומר בתלמוד שלנו דבזית גדול עסקינן אבל אם הוא דבר שדרך לאכלו עם הגרעין שלו כגון גרעין של רמון או גרעין של ענבה או גודגדניות וכיוצא בהם אם אכל אחד מהן אע"פ שאין בה בין הכל כזית דיינינן ליה בריה ומברך לאחריו כל או"א הברכה הראויה לו ואם הוא מז' המינין מברך ברכה אחת מעין ג' ואם הוא דבר אחר מברך בנ"ר אבל אם אינו בריה ואין בו שיעור אין לו לברך לאחריו בשום דבר שום ברכה כלל. מפי מורי הרב נר"ו:

דף כז:

ומיא דשיבתא בפה"א פי' עשב שנותנים בתבשיל כדי להטעימו ועל המים שלו מברך בפה"א כמו על העשב עצמו דקי"ל מיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי וא"ת בדובשא דתמרא (לעיל דף לח). אמאי מברכינן עלייהו שהכל כשהוא בעין דכי היכי דאמרי' הכא מיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי ה"נ הוה לן למימר דמשקה התמרי דיינינן כמו התמרי וי"ל דהתם אשתנו לגריעותא ולפיכך מברכין עלייהו ברכה גרועה יותר אבל הכא לעילויא אישתנו ומברכין עלייהו ב"פ האדמה ועוד א"ת בשכר של שעורים אמאי לא מברכינן עליה בפה"א כמו על השעורים עצמן מפני שאם נשתנו לעילויא אישתנו וי"ל דלא דמי למי השלקות דמי השלקות דרך לאכול בהן הפת כמו בשלקות עצמן ולפיכך חשיבו להו כמו השלקות שעדיין לא יצאו מתורת אוכל לגמרי אבל השכר יצא מתורת אוכל לגמרי ולפיכך יצא מדינו הראשון ואין מברך עליו אלא שהכל ועוד נוכל לומר שהשעורי' כיון שיכול להיות להם מעלה אחרת גדולה שהיינו יכולין לעשות מהן פת ויברכו עליהם המוציא ועכשיו על ידי שעשו מהן שכר יש להם גריעות יותר משאר שעורים שאינם יכולין להגיע למעלת הפת לעולם שכבר יצאו מתורת שעורים לפיכך אין מברכין עליהם אלא שהכל. מפי מורי הרב נר"ו:

פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא ופליגי דר' חייא וכו'. פי' ר"ח ז"ל דבדאיכא עליה תוריתא דנהמא מיירי ואומר מורי הרב נר"ו דאפילו ליכא עליה תוריתא דנהמא מברכין עליה המוציא דכיון שאינו מבושל ולא מחובר עם שאר דברים מראהו עמד בה ולא נתבטל מתורת לחם:

ואיכא למידק במאי עסקינן אי בשיש לו פת אחרת שלימה היאך היה אומר רב שמברכין על הצנומה ויניח השלימה ואי בשאין לו פת אחרת שלימה פשיטא שיש לו לברך שמפני שאין לו פת שלימה אין לו להניח הברכה והיאך היה אומר רבי חייא שצריך שתכלה ברכה עם הפת ולא יברך על זאת הפרוסה. ותירץ רבינו יצחק הזקן ז"ל דמיירי בשעשה אותו פיתים כדי לברך עליהם המוציא ולפיכך היה אומר רב שאע"פ שהיה לו פת אחרת שלימה שאינו מברך אלא על זאת שעשה פירורים לדעת המוציא ואע"פ שבצע אותה תחלה אין בכך כלום דבוצע ואח"כ מברך ור' חייא סבירא ליה שמברך על השלימה שצריך שתכלה ברכה עם הפת:

מתקיף לה רבא מאי שנא צנומה דלא דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא כלומר שבשעת תשלום הברכה אין הפת שלימה אי הכי לדבריך שאמרת צריך שתכלה ברכה עם הפת כשמברך על הפת נמי ובוצע ומברך ביחד כי כליא ברכה אפרוסה קא כליא ונמצא שלא נעשית הברכה כולה בעוד שהפת שלימה אלא אמר רבא מברך ואחר תשלום כל הברכה בוצע ויש שחוששים מפני זה ואינם רוצים לחתוך הפת בסכין קודם הברכה ואומרים שאם חותכים אותו בסכין אע"פ שדבק הוא בפת לא הויא שלימה ואין זה נראה שיותר נכון הוא שיחתוך אותו בסכין תחלה ויהי' דבוק בפת ולאחר תשלום הברכה יבצע אותו הפת משיברך ויחתוך בסכין קודם אכילה שזה יראה הפסקה:

ובירושלמי נראה שסובר דטעמיה דרבי חייא דאמר צריך שתכלה ברכה עם הפת לא הוי מפני שמצוה היא שתהיה אמירת כל הברכה בשלימה אלא מפני חשש שאם יבצע קודם ברכה שמא תפול מידו בעוד שאומר אותה ויצטרך לחזור ולברך פעם אחרת וה"ג התם ר' זריקה א"ר זעירא בעי הדין דנסיב תורמוסא ומברך עליו ונפל מיניה [מהו] דמברכין עליו זמן תניינות מה בינו לבין אמת המים אמרי תמן לכך כוון דעתו מתחלה אבל הכא לא לכך כוון דעתו מתחלה כלומר כשמברך על המים שבנהר ושוחה לשתות אין צריך לומר שצריך לחזור ולברך ואע"פ שאותם המים שהיו שם בשעת הברכה כבר הלכו להם דלא חיישינן להני שהלכו כיון דדעתו מתחלה [לכך] שיודע היה שילכו וכוונתו על אותם שיבואו אבל הכא לא כוון שיפול ולא ימצאנו ולפיכך צריך לחזור ולברך על האחרים

ותימה הוא למה לא הזכיר בכאן והוא לא אתי בידו כמו שהזכיר בפוגלא לקמיה דודאי אם (לא) מצא אותו אין צריך לחזור ולברך פעם אחרת ונראה שטעות סופר הוא:

דף כח.

תאני רבי חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס אמר ר' חייא בר אבא הדא אמרת מאן דנסיב פוגלא ומברך עליו והוא לא אתי בידיה צריך לברכה עליה זמן תניינות א"ר תנחום ברבי יודן צ"ל ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה ומדקא יליף ממילתיה דרבי חייא שאם נפל חתיכת צנון צריך לחזור ולברך פעם אחרת למדנו שסובר הירושלמי שטעם ר' חייא אינו אלא מפני חשש שמא תפול מידו ויצטרך לחזור ולברך פעם אחרת ולפיכך היה אומר כן ואע"ג שבזה חולק עם התלמוד שלנו אפ"ה למדנו מהירושלמי שמי שבירך על הדבר ונפל מידו ואינו מוצאו צריך לחזור ולברך כשחוזר ואוכל מאותו המין:

וכן למדנו שמי שבירך ברכה שאינה צריכה יש לו לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וכן כתב הרמב"ם ז"ל:

ויש שאומרים שזהו לאחר שאמר אלהינו מלך העולם אבל אם לא הזכיר עדיין מלכות אלא ברוך אתה ה' בלבד יש לו לסיים ולומר למדני חקיך כדי שיהיה כקורא פסוק ולא יהיה מזכיר שם שמים לבטלה. מפי מורי הרב נר"ו בשם גאון ז"ל:

הביאו לפניהם פתיתים ושלמים אמר רב הונא מברך על הפתיתים וכו'. לכאורה משמע דרב הונא רוצה לומר שמברך אף על הפתיתים ולא שנא פתיתים גדולים ולא שנא פתיתים קטנים וכל שכן שאם בירך על השלמים שפוטר את הפתיתים ורבי יוחנן סובר מצוה מן המובחר לברך על השלמים אבל קשה למה שינה הלשון לאלתר ופתח בפתיתים וסיים בפרוסה ואמר אבל פרוסה של חיטים ומשום הכי נראה כמו שפירש רבינו יעקב ז"ל דהביאו לפניהם פתיתים ושלמים רוצה לומר פתיתים גדולים ושלמים קטנים ורב הונא אמר מברך על הפתיתים שהם גדולים מן השלמים ולא בא למעט שלא יברך על השלמים אלא הכי קאמר מברך על איזה מהם שירצה ואפילו על הפתיתים ורבי יוחנן אמר אף על פי שיש לפניו פתיתים גדולים יש לו לחזור אחר השלמים דשלמים מצוה מן המובחר ואף על פי שאין בו כל כך פת כמו בפתיתים גדולים ואח"כ הזכיר ענין אחר בדין חטין ושעורים והשלמים גדולים יותר ולפיכך שינה הלשון ואמר אבל פרוסה של חטים ושלימה של שעורים ואתא לאשמועינן אע"ג דאיכא תרתי שהיא שלימה והיא גדולה מהפרוסה אפ"ה מברך על הפרוסה של חטים ופוטר את השלימה של שעורים

ומשום הכי אמר בכאן דדברי הכל מברך על הפרוסה ולא אמר מצוה מן המובחר כמו שאמר למעלה מפני שלמעלה היה מדבר במין אחד ולפיכך אין בו אלא מצוה מן המובחר אבל בכאן שהן שני מינים האחד גרוע מחבירו אמר שצריך לברך על הפרוסה לדברי הכל דחשוב עדיף:

וירא שמים מקיים שתיהן מניח שלימה על הפרוסה או בתוכה ובוצע יש אומרים בוצע משתיהן ואין צורך לזה שבהנחה בלבד מקיים את שתיהן ודי לו בשיבצע את האחת אלא ודאי בוצע הפרוסה שהיא משל חטים ומקיים ההידור בשיניח עמה השלימה:

שלום אתה ושלום למשנתך ששמת שלום בין התלמידים וא"ת והלא דברי הכל שמברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השלימה של שעורים אלא שאמרו כדי לקיים את שתיהן שמניח פרוסה בתוך שלימה והיאך אמר ששמת שלום בין התלמידים שנראה שנחלקו ואומר רבינו יעקב ז"ל שמה שאמר התלמוד דדברי הכל מברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השלימה של שעורים אינו בזה הענין עצמו אלא תלוי הוא במחלוקת אחר כיוצא בזה שנחלקו לענין תרומה דתנן תורמין בצל שלם קטן אבל לא חצי בצל גדול ר' יהודה אומר לא כי אלא (אני אומר לעולם) חצי בצל גדול מאי לאו בהאי קא מיפלגי דמר סבר חשוב עדיף ומר סבר שלם עדיף כלומר תנא קמא שאמר תורמין בצל קטן שלם ס"ל שאע"פ שאינו מוטעם כל כך כמו חצי מהגדול שתורם מזה שהוא שלם ס"ל נמי בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים שאע"פ שהפרוסה יותר מוטעמת אפ"ה פורס ומברך על השלימה דבתר שלם אזלינן ור' יהודה דאמר לעולם חצי בצל גדול וס"ל דחשוב עדיף וכיון שהחצי הוא מוטעם יותר תורם ממנו ס"ל נמי הכא בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים שמברך על הפרוסה של חטים שהיא מוטעמת יותר ופוטר את השלימה של שעורים ומפני שתולה אותו רב במחלוקת תנא קמא ור' יהודה ובא אח"כ תנא דתני קמיה דרב נחמן והכריע ואמר מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע כדי לקיים את שתיהן אמר לו שלום אתה ושלום למשנתך ששמת שלום בין התלמידים והכרעת בענין שיעשו כדברי כולם ולענין מחלוקת רבי יהודה ורבנן נראה דהלכתא כר' יהודה דאמר חצי בצל גדול וסבר דבתר חשוב אזלינן דהא חזינן דתלמודא כוותיה ס"ל דאמר חשוב עדיף ומברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השעורים. ועוד דבגמרא אמרי' בהדיא כל מקום שיש כהן כ"ע לא פליגי דחשוב עדיף כי פליגי בשאין כהן וכו' דמשמע דדברי הכל הוא לכל שאר דברים דחשוב עדיף:

ולפי דרכנו למדנו מכאן דין אחד דכיון דהלכתא כר' יהודה דאמר חצי בצל גדול שהוא סובר שחשוב עדיף היכא דיש לו פת שלימה ופרוסה ושניהם של חיטים אלא שהפרוסה

היא מסולת נקיה יותר אין לו לברך על השלימה כיון שאינה חשובה כל כך אלא דינם כפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים כדכתבינן. מפי מורי הרב נר"ו:

הכל מודים בפסח שמניח פרוסה לתוך שלימה ובוצע. כלומר מניח שלימה להידור מפני המועד ובוצע מהפרוסה משום לחם עוני והכי אמרי' בפסחים (דף קטו ב) מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה וי"ל כמו שדרך העני שכל השנה אין לו פת שלימה והוא צריך לבצוע בפרוסות אף כאן בפסח אין לו לבצוע אלא בפרוסה:

טול כרוך טול כרוך אינו צריך לברך. כלומר כיון שזה מענין עשיית המצוה הוא שאומר להם שיקחו המוציא לא דיינינן ליה הפסקה ואין צריך לחזור ולברך ומזה למדנו לענין שחיטה שאם שח בענין השחיטה כגון שאחר ששחט העוף האחד אמר שיתנו לו האחר או כל כיוצא בזה לא דיינינן ליה הפסקה ואין צריך לחזור ולברך על השחיטה האחרת:

דף כח:

לית דין צריך בשש י"מ מלשון כי בושש משה ור"ל זה הפת הוא פת נקיה ומוטעם מאליו וא"צ להתעכב עד שיביאו הליפתן להטעימו וי"מ אין זה צריך לפתן כי הוא מוטעם מאליו והוא מלשון היאכל תפל מבלי מלח דמתרגמי' כמה דלא מתאכל בשש מדלית מילחא:

מתני' בירך על פירות האילן בפה"א יצא שגם האילן יונק מן האדמה ונמצא שבכלל פה"א הוי ולפיכך יצא אבל כשבירך על פירות הארץ בפה"ע לא יצא שאין שם עץ כלל: **על** החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו פירוש נובלות הפירות שנפלו קודם בישולן וגובאי הוא חגב שיש לו ד' סימני טהרה כדאית' במסכת חולין (דף נט.) וא"ת והיאך מברך על החומץ כלל והא לאו בר אכילה הוא כדאמרינן ביומא (דף פא:) שאם שתה חומץ ביוה"כ שהוא פטור וכל דבר שאינו ראוי לאכילה קי"ל שאין מברך עליו כלל כגון זנגבילא יבישתא (במכילתין דף לו:) שאין מברך עליה כלל כיון שאינו חשוב מאכל ביוה"כ שהוא פטור וכל דבר שאינו ראוי לאכילה כדאמרי' לעיל (שם) כס פלפלי ביומא דכפורי פטור ויש לתרץ דגבי חומץ אף על פי שהוא פטור כשיעור רביעית כיון דקי"ל שאם שתה ממנו הרבה חייב מפני שנהנה ממנו בשתיה מרובה לענין ברכה נמי לא יצא מתורת אוכל ולפיכך מברך עליו מיהו נראה דברביעית או פחות מרביעית מברך עליו בתחלה מפני שלא יהנה מן העולם בלא ברכה ואינו מברך לבסוף כיון שאינו חשוב שתיה ביוה"כ אבל ביותר מזה שחשוב שתיה ביוה"כ מברך עליו תחלה וסוף. מפי מורי הרב נר"ו:

רבי יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו יש מפרשים לומר דלא קאי אלא אחומץ ונובלות בלבד שהיו טובים מתחלה ונפסדו אבל בגובאי כיון שעומד טעמו בו לא הוי מין קללה ומודה דמברכין עליו ויש מפרשים דאכולהו קאי דאפי' גובאי שלא נפסד טעמו כיון שמזיק לעולם ואוכל התבואה אין מברכין עליו:

גמ' על הזומית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל נהיה בדברו פי' בערוך שהמרק נקרא זומית שכן בלשון יון קורין למרק זומי וכמהין נקראין אותן שמצויין תחת הקרקע ונבראין משומן הארץ ונקראין בלעז טורמח"ש ופטריות הן מין אחר שגדלין לפעמים בעצים ונקראין בלע"ז פונגו"ש:

מתני' היו לפניו מינים הרבה וכו'.:

גמ' מחלוקת כשברכותיהן שוות כגון אתרוג וזית דרבי יהודה סבר מין ז' עדיף שכיון שארץ ישראל נשתבחה בהם יש לו לברך על זה ופוטר את האחר כיון שברכה אחת להם ורבנן סברי דחביב עדיף. ונראה למורי הרב נר"ו דהכי קאמר אותו שהוא חביב יותר יש לו להקדים בתחלה ואע"פ שאינו משבעת המינין ואע"פ שאינו רוצה לאכלו אלא אחר שיאכל האחר אפ"ה יש לו להקדימו ויאכל ממנו תחלה מעט כדי שיברך עליו תחלה הואיל והוא חביב עליו יותר וכיון שבירך על האתרוג פטר את הזית כיון שהברכה כולה אחת הוא:

ולענין פסקא פסקו הגאונים ז"ל הלכה כר' יהודה דאמר מין ז' עדיף ואע"ג דפליגו רבנן עליה וסמכינן על מאי דאמרי' בסמוך כל המוקדם בפסוק הוא קודם בברכה וכיון דבז' המינים עצמם יש לו להקדים המין שהזכיר הפסוק תחלה ממילא שמעינן שיש לו להקדים שבעת המינין למין אחר ואין לדחות ולומר דהתם מיירי כששניהם שוין וחביבין לו דכיון שאין הא' חביב מחבירו יש לו להקדים אותו שסידר בפסוק ראשון אבל כשהאחד חביב מחבירו יש לו להקדים החביב כרבנן ואפי' היה האחרון שבפסוק זה א"א לאמרו מדאמרי' עליו בסמוך (דף מא:) רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי אייתון לקמיהו תמרי ורמוני שקל רב המנונא ובריך אתמרי ברישא א"ל לא סבר לה מר להא דאמר רב יוסף כל המוקדם בפסוק זה הוא קודם בברכה וכו' ואם איתא דמיירי רב יוסף בשאין האחד חביב יותר מחבירו כשבירך רב המנונא אתמרי ברישא אמאי קאמר ליה לא סבר לה מר להא דרב יוסף וכו' דלמא דרב המנונא משום הכי בריך אתמרי מפני שהיו לו חביבין יותר אלא ודאי מאי דאמרי' כל המוקדם בפסוק הוא קודם לברכה בכל ענין נאמר בין שהיו חביבין לו שניהם בשוה בין שיהיה האחד חביב מחבירו יש לו להקדים אותו שנזכר בפסוק ראשון וכיון דבז' המינין עצמם יש לו להקדים אותו שנזכר

בפסוק ראשון ממילא שמעינן דכ"ש דיש לו להקדים מין מז' המינים למין אחר כדברי ר' יהודה. מפי מורי הרב נר"ו:

אבל כשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה זהו לשון הגמ' והרי"ף ז"ל הוסיף ואמר איזה שירצה יקדים ועולא בא להשמיענו ב' דברים האחד שיקדים אותו שהוא רוצה יותר דכיון שהוא חביב לו יותר יש להקדימו על כל פנים ואפי' לא יהיה מז' המינין שלא נחוש אם מקדים אחר לז' המינין כיון שחביב לו יותר ושאין ברכותיהן שוות ואע"פ שאינו רוצה בו אלא לאחרונה אפי' הכי כיון שהוא חביב לו יותר יש לו להקדימו כדי שיברך עליו תחלה ויאכל ממנו מעט ואח"כ יאכל מן המין האחר ויברך עליו ואח"כ יחזור ויאכל מהפרי הראשון שהתחיל וא"צ לחזור ולברך עליו פעם שנית שזה שאכל בנתים מהפרי האחר ובירך עליו לא הוי הפסקה כיון שדעתו היה לאכול מזה ועוד בא להשמיענו שאם בירך תחלה על המין האחד בפה"א והביאו לפניו מין אחר שברכתו בפה"ע צריך לברך עליו בפה"ע ואינו נפטר בברכת בפה"א שבירך מתחלה על הראשון ואע"ג ששנינו בירך על פירות האילן בפה"א יצא זהו כשמתכוין לברך על אותו הפרי עצמו אבל הכא שבשעה שאמר בפה"א לא נתכוין לברך על פרי העץ צריך לחזור ולברך בפה"ע שאינו נפטר בברכת בפה"א:

והרי"ף ז"ל סתם דבריו בכאן ולא הפריש בין שהברכה אחת מעולה מחברתה בין שאינה מעולה בכל ענין אמר שיקדים איזה מהם שירצה:

ובפירוש נראה בגמרא שאם יש לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו בורא פרי האדמה שיש לו להקדים תחלה בפה"א שהיא מעולה יותר מפני שהיא ברכה פרטית וברכת שהכל היא כללית והכי אמרי' בגמ' (ד' לט.) הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמי דבר קפרא הביאו לפניהם כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד לברך קפץ ובירך על פרגיות תחלה לגלג עליו חבירו וכו' הנה מפני שבירך על הפרגיות שברכתן שהכל קודם ברכת הכרוב ודורמסקין שברכתן בפה"א לגלג עליו חבירו וגם בר קפרא כעס על המברך אלמא משמע שהברכה המעולה יש לו להקדים:

עוד כתב בה"ג ז"ל שאם היו לפניו ג"כ פירות העץ ופירות האדמה דיש לו להקדים ברכת בפה"ע שהיא חשובה יותר מפני שהיא יותר פרטית מברכת פה"א שאם אמר על פירות העץ בפה"א יצא ואם אמר על פירות האדמה בפה"ע לא יצא ואין זה נראה למורי הרב נר"ו דלישנא דאמר אין ברכותיהן שוות מברך על זה וחוזר ומברך ע"ז נצטרך לומר שלא בא להשמיענו דין הקדימה כלל אלא שאין האחד פוטר את חבירו ואין הלשון מורה שבא על זה בלבד דא"כ הי' לו לומר [אין] האחד פוטר את חבירו אלא ודאי על

הקדימה בא להשמיענו שאפי' יהיה לו פירות האדמה ופירות העץ יקדים איזה שירצה הלכך הוה ליה פסקא דשמעתא דכשברכותיהן שוות ויש לו מז' המינים כגון אתרוג וזית מברך על מין ז' ופוטר את המין האחר אבל כשאין ברכותיהן שוות אם הברכה האחת שהכל והאחרת בפה"א יש לו להקדים ברכת בפה"א דחשיב טפי ואם הברכה האחת בפה"ע והאחרת בפה"א יקדים החביב תחלה בין שיהיה חביב לו יותר בפה"א בין שיהיה חביב לו יותר ב"פ העץ ובכאן יש לשאול היאך מצינו למימר שאם ירצה יקדים פה"ע לפרי האדמה והא אמרינן כל המוקדם בפסוק הוא קודם לברכה וחטה ושעורה שברכתן בפה"א הם המוקדמים לפירות העץ האמורים בפסוק והנה שעל כרחו יש לו להקדים ב"פ האדמה לב"פ העץ ואע"פ שיהיו לו חביבים יותר פירות העץ ויש מתרצים דמאי דאמרינן כל המוקדם בפסוק זה הוא מוקדם לברכה לאו אכולהו קאי אלא ה"ק כל המוקדם בפסוק לחבירו הוא מוקדם לברכה ור"ל שאם היו לפניו חטה ושעורה כיון שברכותיהן שוות יש לו להקדים החטה שמוקדם בפסוק וכן אם היו לפניו גפן ותאנה כיון שברכותיהן שוות יש לו להקדים ולומר הברכה על הגפן אבל אם היו לפניו חטה וגפן כיון שאין הברכות שוות אינו מחויב להקדים על החטה אלא מקדים החביב לו יותר. עוד נוכל לתרץ ולומר דמאי דאמרינן כל המוקדם בפסוק זה הוא מוקדם לברכה אפילו כשאין ברכותיהן שוות אמרו ומיירי כגון שאינו כוסס את החטה אלא שהוא אוכל דייסא וכיוצא בו שברכתו בורא מיני מזונות וזה ודאי יש לו להקדים קודם ברכת ענבים ותאנים כיון שהוא ברכה מענין מזון וכי אמרו באיזה מהם שירצה יקדים לא אמרו אלא בברכת בורא פרי האדמה ובברכת ב"פ העץ אבל בברכת בורא מיני מזונות ובברכת ב"פ העץ ברכת במ"מ יש לו להקדים. מפי מורי הרב נר"ו:

דף כט.

שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין פרש"י ז"ל דכסנין הוא מיני קליות כדאמרי' (עירובין דף כט:) כיסני מעלו ללבא וכדאמרי' בכתובות (דף יז:) ארמלתא לית לה כסני ומנהגם היה לאכול תחלה הקליות ואחר הקליות היו אוכלין פת ידוע שהיו בו מיני תבלים הרבה ומפני התבלים אין דרך לאכול ממנו כל כך ומש"ה אמרו שזה הפת שאוכלין אחר הקליות שטעון ברכה לפניו במ"מ ואין טעון ברכה לאחריו ופי' הרב ז"ל דה"ק אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ולא יהיה טעון ברכה לאחריו מעין הברכה שלפניו אלא זה הפת הבאה בכסנין שלפניו במ"מ ולאחריו אינו אומר מעין ג' אלא בורא נפשות והוצרך לכתוב כן מפני שלפי דבריו שאינו

מפרש הדבר בתוך הסעודה אלא כל שעה ושעה שירצה היאך אפשר לומר שלא יברך אחריו כלל כיון שאין לו לברך ברכת המזון וזה הפי' אינו נכון דכיון דהוצרך לברך אחריו בורא נפשות היאך אמר ואין טעון ברכה לאחריו שהרי טעון הוא הברכה הראויה לו שמפני שאין זה דרך אכילה כ"כ מרוב התבלין שבו אמרינן שאינו מברך עליו אלא בורא נפשות וכיון שמברך עליו לאחריו הברכה הראויה לו הרי טעון ברכה לאחריו כשאר כל הדברים ועוד הקשו עליו רבני צרפת ז"ל שאם כדבריו שאומר שטעון ברכת בורא נפשות לאחריו היאך אומר אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו והא איכא אורז ודוחן שטעונין לפניהם במ"מ ואין טעונין לאחריהם אלא בורא נפשות וע"כ נראה כמו שפי' ר"ח ז"ל דפת הבאה בכסנין ר"ל הבאה בכיסין שעושין מן העיסה כמו כיס ומכניסין בפנים שקדים ודבש ומיני מתיקה:

ואומרים רבני צרפת ז"ל דמיירי כשמביאין אותו אחר סיום המאכל ומתוך כך אמרינן שטעון ברכה לפניו מפני שסיים מלאכול ואינו מצטרף עם מה שאכל כיון שמברכין עליו מתחלה אבל לאחריו אין צריך שום ברכה כלל שמאחר שעדיין יש לו לברך ברכת המזון על אכילתו מצטרף גם זה עם כל שאר האכילה וברכת המזון פוטרת אותו. עוד נראה למורי הרב נר"ו להעמיד הדבר באמצע הסעודה ממש לפי משמעות הלשון שהזכירו בתלמוד ואמרו בתוך הסעודה וה"ק אין לך דבר שבא בתוך הסעודה וטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין שזה הפת כיון שאינו מזון אלא מיני מתיקות שיש בו אינו מצטרף לענין ברכה ראשונה עם הפת שאכל מתחלה שהוא מזון ואע"פ שעדיין יש לו לאכול פת אחרת שזהו בתוך הסעודה ממש אפ"ה אינו מצטרף עמו לענין ברכה שלפניו ולפיכך צריך לברך עליו מתחלה אבל לאחריו אינו מברך כלל שכבר נטפל עם שאר הדברים וברכת שלשה פוטרת אותו ואע"פ שפי' המימרא בתוך הסעודה ממש אפ"ה מה שאומרים רבני צרפת ז"ל שאחר הסעודה כיון שסיימו מלאכול צריך לברך לפניו אמת הוא כמו שיתבאר במתני' דבירך על היין שלפני המזון וכו':

ופליגא דרבי חייא דאמר פת פוטרת כל מיני מאכל ויין פוטר כל מיני משקין אע"פ שהאמוראים אינם חולקין עם התנאים בא להשמיענו כאן שאינם סוברים דברי רבי חייא בזה והפת אינה פוטרת כל מיני מאכל כדחזינן הכא שצריך לברך לפניו בפת הבא בכסנין אבל במה שאמר יין פוטר כל מיני משקין לא נדחו דברי ר' חייא וכיון שבירך על היין אפילו שותה כמה משקין אחרים א"צ לחזור ולברך עליהם דברכת היין פוטרת לפניהם ולאחריהם:

אמר רב פפא הלכתא דברים הבאין מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם פרש"י ז"ל כגון שהביאו תאנים וענבים וכיוצא בהם ללפת את הפת ועל כן אמר שאינם טעונין ברכה כלל שהפת פוטרתן ואין זה נכון כלל חדא דא"כ מה השמיענו רב פפא בזה והלא משנה שלימה שנינו (דף מב.) בירך על הפת פוטר את הפרפרת וכן שנינו בהדיא (דף מד.) כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה ותו קשיא ליה מדהוינן בה בסמוך אי הכי יין נמי תפטר ליה פת ומאי קושיא דודאי נראים הדברים שאם היה מטבל הפת ביין ואוכלו היה פוטר אותו ולא היה צריך לברך על זה כלל ולמה הוצרך התלמוד לתרץ לו תירוץ אחר ועוד שלשון בתוך אינו מורה על זה שאם כן הוה ליה לומר דברים הבאין ללפת בו את הפת ונראה למורי הרב נר"ו ליישב זה הפירוש ולומר דמיירי כגון שהיו עומדים באמצע הסעודה והתחלת קביעות סעודתן היתה בבשר או בדברים אחרים כיוצא בו ובאמצע הסעודה לאחר שהתחילו לאכול מזה הביאו לפניהם תאנים וענבים כדי ללפת בהם את הפת ואכלו מהם עם הפת ועכשיו אוכלין אותו בלא פת וכוונתם עדיין ג"כ לאכול ממנו עם הפת אח"כ ועכשיו בא להשמיענו רב פפא שאע"פ שאוכל אותו בלא פת כלל אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו מפני שמאחר שמתחלה הביאו אותו כדי ללפת בו את הפת ואכלו אותו תחלה וסוף עם הפת אע"פ שבנתים אוכל ממנו בלא פת אין בכך כלום שמצטרף עם שאר הסעודה כיון שהביאו אותו מתחלה לצורך הסעודה מלפת בו את הפת תחלה וסוף והשתא אתי שפיר לשון בתוך הסעודה דנקט ואתי שפיר נמי מאי דפריך יין נמי תפטר ליה פת ור"ל לדבריך שאתה אומר שאע"פ שאינו מלפת בו את הפת אין מברכין עליו כיון שמתחלת עיקרו לא בא אלא בעבור הפת א"כ היין נמי מחמת הסעודה עיקרו והיה לנו לומר שאע"פ ששותה אותו בפני עצמו שמצטרף עם הסעודה ואינו מברך עליו ותירץ יין גורם ברכה לעצמו ולפיכך אינו נפטר לעולם בברכת הסעודה מיהו אם מתחלה לא היו לו דברים אחרים ללפת בהן את הפת אלא אלו הפירות בלבד ומתחיל ללפת בהם את הפת ואח"כ אוכל מהם בלא פת אע"פ שבסוף אינו אוכל מהם עם הפת כלל אינו מברך עליהם דכיון שמזה עשה עיקר לפתן שלו מתחלה והתחיל לאכול ממנו עם הפת פטור הוא אח"כ כשאוכל ממנו בלא פת בכל ענין בין שיחזור לבסוף ויאכל ממנו עם הפת בין שלא אכל ממנו אח"כ עם הפת כלל:

דף כט:

שלא מחמת הסעודה. כלומר שלא הביאו אותם מתחלה ללפת עמהם כלל ואוכל אותם בפני עצמם מברך לפניהם שאינם מצטרפים עם הפת ואינו מברך לאחריהם שמצטרפים עם מה שאכל וברכת המזון פוטרת את הכל כך נראה למורי הרב נר"ו לפרש מימרא דרב פפא ויש סיוע לדינים הללו מן הירושלמי (דפירקין הלכה ה') דגרסינן התם רב הונא אכל תמרי על פיסתיה אמר ליה רבי חייא בר בא פליג את על רבך שבקיה בתרא ותברך עליהון תחלה וסוף אמר ליה אינון עיקר ניגוסתין פירש רב הונא היה אוכל תמרים אחר שאכל הפת ולא היה מברך עליהם לא מלפניהם ולא מאחריהם אמר ליה רבי חייא אתה חולק על רבך רב וכל האמוראים האחרים שאמרו הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם וחולקין על רבי חייא דאמר פת פוטר כל מיני מאכל טוב הוא שתניח לאכול אותם עד לאחר המאכל קודם בהמ"ז כדי שתברך עליהם תחלה וסוף ותעשה כדברי הכל ורב הונא השיב לו אינון עיקר ניגוסתין כלומר עיקר אכילתי הן שמתחלה עליהן קבעתי סעודתי וכיון שמתחלה קבעתי עליהם אע"פ שעכשיו אני אוכל אותם בלא פת איני צריך לברך דכי אמרינן טעונין ברכה לפניהם זהו כשלא הביאו אותם ללפת בהם את הפת כלל:

ורבינו יצחק הזקן ז"ל פי' עוד בענין אחר ואמר דדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה נקראים כגון בשר וביצים וגבינה ודגים שאין דרך לאכול אותם שלא בשעת הסעודה כמו שדרך לאכול הפירות אלא דרכן של אלו לאכלן בשעת סעודה להשביע וכן דייסא וחביץ קדרא וכיוצא בהם שבני אדם אוכלים אותם להשביע ולפיכך אמר שהדברים האלו שדרך בני אדם לאכלן בתוך סעודותיהם מעיקר סעודה הם וכיון שמשביעין וכונתו מתחלה עליהם להשביע אע"פ שאוכל אותם בלא פת אינו מברך עליהם כלל שנכללים עם הפת עצמו וברכת המוציא שבירך מתחלה וברכת המזון שיברך לבסוף פוטר אותם אבל דברים שאינם באים מחמת הסעודה כלומר שאפילו שלא בשעת סעודה אוכלין אותם כל היום כגון פירות וכיוצא בהם אם הביאו אותם בתוך הסעודה ואוכל אותם בלא פת אינם מעיקר הסעודה וטעונין ברכה לפניהם שאינם נגררין אחר ברכת המוציא שאמר מתחלה אבל אין טעונין ברכה לאחריהם שכיון שעתיד לברך על כל מה שאכל גם זה נכלל עמו וברכת המזון פוטר אותם:

ובזה אנו מתרצין מה ששואלין העולם בלילי פסח למה אין אנו מברכין בטיבול שני ב"פ האדמה כמו בטיבול ראשון והטעם מפני שכיון שמתחלה היתה כונתו לאכלם שהיה יודע שמחויב היה באכילתן דברים הבאים מחמת הסעודה הוו והוו להו טפילה לפת

ולפיכך אינו מברך עליהם בורא פרי האדמה אלא ברכת המצוה בלבד דהיינו לאכול מרור והכי תנן בפסחים (דף קיד.) בהדיא עד שמגיע לפרפרת הפת דמשמע דטפילה הוו לפת ומזה הטעם נמי היו מברכין על הפסח לאכול את הפסח ולא היו מברכין שהכל וכו' מפני שטפל הוא אצל הפת שאכל מתחלה (כיון שחייב באכילתו) וחייב לאכלו אחר המצה והמרור דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו:

לאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם פי' אחר שסיימו מלאכול אינו מטפל עם הפת המאכל כלל וצריך לברך עליו ברכה הראויה לו תחלה וסוף ואמרו רבני צרפת ז"ל דמהכא שמעינן דברכת שלשה אינה פוטרת מעין ג' ואם אכל דייסא או כיוצא בו אחר המזון אע"פ שהברכה שלו היא מעין ברכת המזון אין ברכת המזון פוטרת אותו דאם איתא דברכת ג' פוטרת מעין ג' לא היה לו לומר שיברך לאחריו:

מיהו נראה דדוקא בשאר דברים אבל ביין פוטרת מעין ג' ואם שתה אחר שאמר הב לן ונבריך דאמרינן (פסחים דף קג:) אסור לו למשתי בלא ברכה מברך לפניו ואינו מברך לאחריו דגבי יין ברכת המזון פוטרת מעין שלש ואפילו לא יברך ברכת המזון בכוס ויש סיוע לזה מדאמרינן בגמ' (במכילתין דף לה:) חמרא סעיד ומשמח והוינן בה אי הכי נבריך עליה שלש ברכות ומהדרינן לא קבעי אינשי עליה וכיון דאי לאו דלא קבעי אינשי עליה היינו מברכין עלי' ברכת ג' כמו על הפת דין הוא שיהיה לו זאת המעלה יותר משאר המינים דברכת ג' תפטור אותו מברכת מעין שלש. ור' יצחק הזקן ז"ל אמר דהא דאמרינן לאחר סעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם זהו בימיהם שהיו נוהגים לעקור השלחנות קודם ברכת המזון וע"כ אמרו שאינו מצורף עם מה שאכל שנראה כסעודה בפני עצמה וצריך לברך עליו תחלה וסוף אבל אנו שאין מנהגנו לסלק את השולחן עד שסיימו לברך ברכת המזון אע"פ שסיימו לאכול כל זמן שלא ברכו כמו בתוך הסעודה דייניגן ליה וטעון ברכה לפניו ואין טעון לאחריו וכן צריך לפרשה בכל מקום שהזכירו בשמועה לאחר המזון דאין הדין נוהג אלא בימיהם אבל עכשיו כמו בתוך הסעודה דייניגן ליה:

יין גורם ברכה לעצמו פירש"י ז"ל מתוך חשיבות שמקדשים עליו מה שאין כן בשאר דברים שעל ידם תבוא ברכה אחרת וכ"ת גם על הפת מקדשים י"ל דהכי קאמר יין נמי גורם ברכה לעצמו שמקדשים עליו כמו שמקדשים על הפת ועוד שעל היין מבדילין ואין מבדילין על הפת. ור"ח פירש יין גורם ברכה לעצמו שפוטר שאר משקין שאם בירך על היין ושתה אח"כ משקין אחרים אין צריך לברך (אחריהם) כלל לא לפניהם ולא לאחריהם שברכת היין שבירך ויברך לבסוף פוטר המשקין ששתה בנתים. שאע"פ שאין

הלכה כר' חייא שאמר פת פוטרת כל מיני מאכל גבי יין הלכה כמותו ויין פוטר כל מיני משקין וזה פי' נאה אלא שאין הלשון מורה עליו. ורבינו שמואל מרומרוג ז"ל פירש דיין גורם ברכה לעצמו שעל כל שאר הדברים אין מזכירין בברכה שם האילן עצמו אלא בורא פרי העץ סתם והיין יש לו זה החשיבות שאנו אומרים בו ברכה פרטית ומזכירין הגפן בפירוש:

ומכאן היה למד ר' יעקב שעל המים ששותה בתוך הסעודה אין מברכין עליהם דמעיקר המזון הם דהא הכא היין עצמו היה פוטר הפת אם לא מטעם חשיבות היין שיש לו מעלה אחרת שגורם ברכה לעצמו אבל המים כיון שאינם גורמים ברכה לעצמם שברכתם שהכל היא ברכה כללית נגררין אחר הפת וא"צ לברך עליהם כלל ויש שאומרים שמברכין עליהם וטעמא משום דיין שהוא מעין מזון היו אומרים שאם לא מטעם יין גורם ברכה לעצמו היה הפת פוטר אותו אבל המים שאינם מעין מזון אין הפת פוטרת אותם ואין זה נראה שגם המים כיון שבסיבת הפת צריך לשתותם מעין המזון הוי והפת פוטרת אותם ואפי' היה צמא מתחלה לא נאמר כיון שמתחלה היה צמא ולא באו בסבת הפת מברך עליו עכשיו אלא כיון שלא רצה לשתות מתחלה כדי שלא יזיקו לו המים נמצא כי שתיית המים בסבת הפת היא וא"צ לברך עליהם דפת פוטרתן. מפי מורי הרב נר"ו: **תריסר ריפתי בני תלתא תלתא לקבא ולא בריך**. כלומר שבג' מהם היה קב אחד ונמצא שאכל שיעור ד' קבין ואפ"ה לא בירך לבסוף וי"מ שלא בירך לבסוף כלל מפני שלא היה אכילה קבועה וכן נראה מתוך מה שכתב הרי"ף ז"ל. וי"מ שלא בירך אלא בורא נפשות בלבד:

דף ל.

א"ל רב נחמן עדיין מר כפין הוא שאין זה חשוב קביעות שיברך עליו לבסוף ברכה הראויה לו אלא אמר רב נחמן כל שאחרים קובעין עליו סעודה בזה השיעור אע"פ שאינו קובע הוא צריך לברך עליו ואם אחרים אינם קובעין אע"פ שהוא קובע אינו מברך דאחר הרוב אזלינן ואם הוא קובע במה שאין אחרים קובעין בטלה דעתו אצל כל אדם:

ואמר רב יהודה משמיה דשמואל לחמניות מערבין בהם וכו'. רוב המפרשים אומרים שלחמניות כעין כעבין וקשה על זה אמאי אצטריך למימר דמברך עליהם המוציא היכא דקבע עלייהו שהרי פשוט הוא כיון שהוא פת שלשו אותו מתחלה ככל שאר עיסות. ולפיכך נראה שיותר נכון לפרש דלחמניות רקיקין דקין ונקראין בלעז ניבלא"ש ומפני שבלילתן מתחלה רכה הוצרך להשמיענו דהיכא דקבעו עילויהו מברכין עליהן המוציא

וכי היכי דבהני אזלינן בתר קביעות הה"נ בפת הבאה בכסנין אף ע"פ שברכתו בורא מ"מ היכא דקבע עליה מברך עליה המוציא וג' ברכות:

לא סבר לה מר דגמר אסור מלאכול אמר להו סילק איתמר לפי' רבינו יצחק ז"ל דמפרש דלאחר מזון ר"ל אחר סילוק השולחן אבל קודם סילוק השולחן כמו בתוך הסעודה הוי קשה אמאי הוצרך רב פפא למימר [דלאחר] סילוק השולחן מברך לפניהם ולאחריהם והא איהו גופיה אמר הכא שאחר סילוק השולחן הוא אסור אבל קודם הסילוק הוו כמו בתוך הסעודה (לאכול פת) וכיון שפת אסור לאכול כ"ש שאר הדברים ולמה הוצרך לומר הדין בשאר דברים י"ל שלמעלה השמיענו שצריך לברך (עליו) לאחריו דמהיכא שהוא פת לא היינו למדין לענין ברכה אחרונה דהכא אינו מברך אלא הברכה עצמה שהי' לו לברך מתחלה ובה פוטר את הכל כיון שהכל היה פת והשמיענו למעלה שאם אכל דברים אחרים שצריך לברך אחריהם ועוד קשה לדבריו מדתנן בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפר' שלאחר המזון ומדאיצטריך לאשמועינן שהפרפרת שלפני המזון פוטרת את הפרפרת שלאחר המזון דמשמע דאתא לאשמועינן שהפת של סעודה אינו פוטר אותו ואם כדבריו שמפרש לאחר המזון אחר סילוק השולחן אמאי אצטריך לאשמועינן שאין הפת שבתוך הסעודה פוטר את הפרפרת שאחר סילוק השולחן שזה פשוט הוא שכסעודה בפ"ע דמיא שאפי' אם היה אוכל פת היה צריך לברך כ"ש שאר דברים וי"ל שמנהגם היה לאכול את הפרפרת אחר סילוק השולחן ומתוך כך הוצרך להשמיענו במשנה שאין הפת פוטרת אותו שאל"כ הייתי אומר כיון שמנהגנו לאכול אותו אחר עקירת השולחן ברכת המוציא פוטרתו שאין סילוק לפרפראות כמו שיש לפת מפני שהפת אין דרך לאכול אחר סילוק השולחן אבל הפרפראות דרך לאוכלם אח"כ וכמאן דאכיל להו בתוך הסעודה דמי וברכת הפת תפטור אותם קמ"ל מתני' דלא אלא הפרפרת שאכל קודם המזון פוטרת אותם אבל אם לא אכל פרפרת לפני המזון אין הפת פוטרת אותם. מפי מורי הרב נר"ו:

אלא כ"ז שלא נטל ידיו לברכה מצי אכיל ואע"פ שלענין יין כיון שסילק דעתו מלאכול ואמר (פסחים קג:) הב לן ונבריך אסור לו לשתות עד שיברך לענין הפת אינו כן אלא אע"פ שסילק דעתו מלאכול ואפי' סילקו השלחן אם רצה לחזור לאכילתו א"צ לברך פעם אחרת שכל שלא נטל ידיו לברך לא נסתלק לגמרי מאכילת הפת ואחר שנטל ידיו אין לו לשתות ואפי' בברכה שכיון שנטל ידיו יש לו לברך דתכף לנט"י ברכה. מפי מורי הרב נר"ו:

שלשה תכיפות הן וכו'. יש ששואלין למה לא אמר ד' דהא איכא אחרינא דהיינו תכף לנטילה סעודה וי"ל דלא מני אלא הני דילפינן להו מקראי. בירושלמי תכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך וסמוך ליה ושחט תכף לגאולה תפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמוך ליה יענך ה' ביום צרה שהוא תפלה תכף לנטילת ידים ברכה דכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה':

מתני' בירך על היין שלפני המזון וכו'. בירך על הפרפרת שלפני המזון י"מ דפרפרת ר"ל פת הצנומה בקערה ואין זה מתקבל דמה ענין הוא לומר שפת צנומה היו אוכלין אחר סעודתם ואפשר שהיו אוכלין אותו ע"י דבש או שאר דברים מתוקין עוד נוכל לפרש דפרפרת הם הרקיקין הדקין ביותר הנקראים נבליא"ש בלעז וה"ה לפירות ולשאר הדברים כיוצא בהם:

בית שמאי אומרים אף לא מעשה קדרה מעשה קדרה נקרא כמו דייסא וחביץ קדרה שהם מיני מתיקות ובגמ' (דף מב:) בעי ב"ש ארישא פליגי או אסיפא פליגי ארישא פליגי דת"ק אמר בירך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדרה ואתו ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטר להו פת אלא אפי' מעשה קדרה נמי לא פטר או דילמא אסיפא פליגי דקתני בירך על הפרפרת לא פטר את הפת פת הוא דלא פטר הא מעשה קדרה פטר ואתו בית שמאי למימר אף מעשה קדרה לא פטר תיקו הלכך אם בירך על הפת פטר את הכל ואם בירך על הפרפרת (לא) פטר מעשה קדרה ואם בירך על מעשה קדרה פטר את הפרפרת:

גמ' לא שנו אלא בשבתות וימים טובים שאדם קובע סעודתו על היין במסכת נדרים משמע דיום הקזה ויום שנכנס למרחץ מיד שיצא עיקר הסעודה הוא היין וקובע סעודתו על היין ועל זה סמכו הגאונים וכתבו שבאלו הימים דינם כשבתות וימים טובים ואם בירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון:

דף ל:

בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא פי' על כוס של בהמ"ז כמו שאנו נוהגין עכשיו:

ורב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך כלל אלא שהיה אומר ברכת המזון בלבד ושותה מיד בלא ברכת בפה"ג שהיה סובר שהברכה שבירך בכוס ראשון פוטר הכל אע"פ שמפסיק בנתים ואומר ברכת המזון לא דיינינן ליה הפסקה כדאמרי' בפסחים (ד' קא:) חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם להתפלל או לקראת חתן וכלה אם הניחו שם זקן או חולה כשחוזרים אין טעונין ברכה למפרע וכו' דלא דיינינן ליה הפסקה כ"ש שהברכה

עצמה אינה הפסקה והלכתא כמר זוטרא דבריך אכסא קמא ואכסא דברכתא אבל אם סילק דעתו מלשתות ואמר הב לן ונבריך צריך לחזור ולברך קודם ברכת המזון משום דזה לשרות וזה לשתות כלומר היין שמתוך המזון הוא לשרות המאכל והיין ששותין אחר המזון הוא לשתות ולפיכך אין היין שבתוך המזון פוטרת אותו אלא צריך לחזור ולברך עליו אבל אם שתה קודם (ברכת) המזון אותו היין שהוא לשתות פוטר מה ששותה בסוף שהוא גם כן לשתות וזה היה בימיהם שהיו מסלקין את השולחן קודם ברכת המזון אבל עכשיו שאין אנו נוהגים כן אפילו לא בירך (על היין) קודם המזון הברכה שמברך קודם הסעודה פוטרת כל מה ששותה אחר המזון ואין צריך לחזור ולברך אלא א"כ סילק דעתו (מלשתות) לגמרי:

ואומר ר' יצחק הזקן ז"ל דדוקא היין שבתוך המזון אינו פוטר לאחר המזון דאין לשרות פוטר לשתות אבל היין שלפני המזון פוטר את היין שבתוך המזון שהיין שלפני המזון הוא לשתות ולשתות פוטר לשרות ומזה הטעם בשבתות וימים טובים כיון שמברך תחלה כשמקדש אין צריך לחזור ולברך בתוך הסעודה ולא תימא דוקא כשמברך בשעת קידוש מפני שאין קידוש אלא במקום סעודה ודעתו לאכול ולשתות ולפטור בזאת הברכה [וכן בהבדלה] כיון שמבדיל ובירך ואוכל מיד אבל בשאר ימים כיון שאם ירצה לא יאכל [ודכוותה בהבדלה] דיש הבדלה שלא במקום סעודה אינו פוטר אלא אפי' בירך מתחלה בין להבדלה בין לשתיה בעלמא שרצה לשתות אותו היין פוטר ליין שבתוך המזון ואין צריך לברך פעם אחרת בתוך הסעודה דלשתות פוטר לשרות כדאמרינן ויש ראיה לזה מדאמרי' (פסחים דף ק:) שבני אדם שקדשו בבית הכנסת אמר רב ידי קידוש יצאו ידי יין לא יצאו ורבי יוחנן אומר ידי יין נמי יצאו ואין צריך לחזור ולברך בבית דס"ל דשינוי מקום אין צריך לברך אבל אם לא היה משנה מקומו כגון שמבדיל ואוכל מיד נראה שלא היה צריך לחזור ולברך על מה ששתה בתוך הסעודה (ואפי' לרב) כיון שאין שם שינוי מקום דברכת היין שבירך מתחלה לשתות פוטרת מה ששתה באמצע הסעודה שהוא לשרות. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' היו יושבין (שנים) כל אחד ואחד מברך לעצמו כלומר אם אכלו בלא שום הזמנה אלא שהיו יושבין וכל אחד ואחד התחיל לאכול ולא הסכימו לאכול ביחד אינם מצטרפין וכל אחד ואחד מברך לעצמו ואם הסבו אחד מברך לכולם י"מ הסבו מלשון הסבה ור"ל כשהסבו ביחד כמו שדרך לעשות באכילת קבע מצטרפין ואחד מברך לכולם ורבינו האי גאון ז"ל פירש הסבו מלשון סיבוב ור"ל כשישבו כולם סביב שזה מורה על הישיבה של קביעות דמתרגמי' וישבו לאכל לחם ואיסתחרו למיכל לחמא:

ואומר רבינו יצחק ז"ל דבין בברכת המוציא ובין בברכת המזון מיירי ומביא ראיה מדאמרי' בגמ' (דף מג:) אמר רב לא שנו אלא פת דבעיא הסבה אבל יין דלא בעיא הסבה לא ובודאי לא היה אומר רב ביין בענין ברכה שלאחריו שזה פשוט הוא שבשום ענין אין זימון לפירות וצריך לברך כל אחד ואחד לעצמו ור' יוחנן ג"כ לא היה אומר שבהסבה מזמן עליו אלא ודאי בברכה שלפניו איירו וכי היכי דביין איירו בברכה שלפניו הה"נ כשאמרו גבי פת לא שנו אלא פת דבעי הסבה בברכה שלפניו אמרו. ועוד מביא ראיה דמתני' בברכת המזון נמי איירי מדאמרי' בגמ' (דף מב:) כי נח נפשיה דרב הוו הדרי רבנן אבתריה וקא מבעיא להו הסבו דוקא אבל ישבו לא קם רב אדא וקרע אמר נח נפשיה דרב ואפילו בהמ"ז לא גמרינן דאלמא משמע בהדיא דמתני' דקתני הסבו אחד מברך לכולם בבהמ"ז נמי מיירי. ויש שהיו מעמידין המשנה בברכת המוציא בלבד והיו אומרים דברכת מזונות ר"ל ברכת מוציא וא"צ לדוחק זה שיותר נכון לפרש הלשון כפי משמעותו ולהעמיד המשנה בין בזה ובין בזה:

ועוד אומר רבינו יצחק ז"ל כי בימיהם שהיו השלחן ומפות לפני כל אחד ואחד היה צריך שיסבו כדי שיצטרפו כולם אבל עכשיו שמנהגנו לאכול כולנו בשלחן אחד ומפה אחת א"צ הסבה אחרת אלא בזה בלבד מצטרפין ואע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אחד מברך לכולם בין בהמוציא בין בברכת המזון. ובירושלמי (בפירקין ריש ה"ו) אמרי' אמר ריב"ל בשבועה כן היא מתניתא באורחים אבל בעה"ב בתוך ביתו לא תני רבי חייא אפי' בעה"ב בתוך ביתו פי' ריב"ל ס"ל דבאורחים שדרך לתת לכל אחד ואחד בפ"ע ואינם יודעים קביעותם אינם מצטרפין אלא כשהסבו יחד מתחלה אבל בעה"ב עם בני ביתו אפי' לא הסבו יחד מתחלה מצטרפין אחר האכילה שכל בני הבית נגררין אחר בעה"ב ור' חייא ס"ל שאפי' בני הבית אינם מצטרפין עם בעה"ב אלא כשהסבו ונראה למורי הרב נר"ו שהלכה כריב"ל דאמר שבני הבית אפי' לא הסבו מצטרפין עם בעה"ב משום דהוא בתראה טפי:

בא להם יין בתוך המזון כאו"א מברך לעצמו אע"פ שאם הסבו אחד מברך המוציא וברכת המזון ופוטר את האחרים אפ"ה אם הביאו להם יין בתוך הסעודה צריך כל אחד ואחד שיברך על היין לעצמו ומפרש בגמ' (דף מג.) טעמא מפני שאין בית הבליעה פנוי ופי' רש"י ז"ל שמתוך שאוכלין אינם משימין לבם לברכה שאומר לפיכך אינם יוצאין באותה ברכה וצריך כל אחד ואחד לברך ואין זה נראה שאע"פ שאוכלין יכולין לשמוע הברכה. ויש מפרשים שמתוך שאין בית הבליעה פנוי אין יכולין לצאת בעניית אמן משום (ברכות דף נא.) שנא' ימלא פי תהלתך ואם אומר אותו בעוד שאוכל נמצא

שאין אומר אותו כראוי וזה הפירוש הוא נכון אבל לא מהטעם שלהם שמלה אחת יכול לאומרה כראוי אם ירצה ואע"פ שהמאכל בפיו אלא ודאי הנכון הוא מפני שאינם יכולים לענות אמן מפני הסכנה וכן נראה בירושלמי (הל"ו) בפירוש דגרסי' התם כאו"א מברך לעצמו מפני שאין בית הבליעה פנוי אמר ר' מונא הדא אמרה הדין דעטיש בגו מיכלא אסור מימר ליה אסותא בגין סכנתא הנה נראה בפירוש דמשום סכנתא נגעו בה. מפי מורי הרב נר"ו:

לאחר המזון אחד מברך לכולם. כלומר אחר שסיימו מלאכול כיון דליכא סכנה ויכולין לענות אמן אחר המברך וכל האחרים יוצאין וזה היה בימיהם שהיה מנהגם לסלק את השלחן ולאחר סילוק השלחן היו צריכין לחזור ולברך פעם אחרת שדומה כסעודה אחרת בפני עצמה אבל אנו שאין מנהגנו לסלק את השלחן כיון שבירך על היין שבתוך המזון אין צריך לחזור ולברך אח"כ כלל אלא אם סילק דעתו שלא לשתות כלל דכל זמן שלא סילקו השלחן בתוך הסעודה מיקרי:

והוא אומר על המוגמר פירוש מנהגם היה להביא מוגמר אחר מאכלם כדי להריח ריח טוב ופרש"י ז"ל דאסיפא קאי והכי קאמר אותו שבירך לאחר המזון ופטר את האחרים הואיל ונתנו לו מעלה אחת נתן לו ג"כ מעלה אחרת ומברך על המוגמר ופוטר את האחרים ואע"פ שאין דרך להביא המוגמר אלא לאחר סעודה כלומר לאחר ברכת המזון ובאותה שעה כבר עברה הסעודה לגמרי ואין אנו חייבין לתת לזה לברך אפ"ה עכשיו שהביאו אותו מיד אחר סיום האכילה קודם ברכת המזון אותו שבירך על היין שלאחר המזון מברך על זה והגאונים ז"ל פירשו דכשהביאו אותו באמצע הסעודה מיירי ואירשא קאי דקתני הסבו אחד מברך לכולם ור"ל אותו שבירך המוציא הוא מברך על המוגמר ואע"פ שאין מביאין אלא לאחר סעודה כלומר אע"פ שאין דרך להביאו אלא לאחר שסיימו לאכול קודם שיברכו ברכת המזון ואם היו מביאים אותו באותה שעה היה אחר יכול לברך שסעודה אחרת נראית אפי' הכי עכשיו שהביאו אותו באמצע הסעודה זה שהתחילו לתת לו כבוד בתחלת הסעודה ובירך המוציא נתן לו ג"כ כבוד לכל שאר הדברים עד תשלום הסעודה והוא מברך על המוגמר ופוטר את האחרים והכי משמע בירושלמי (בפירקין סוף ה"ו) בהדיא דגרסינן התם מה בין מוגמר ליין מוגמר כולהון מריחין יין אחד הוא שטועם דאלמא משמע דבתוך הסעודה איירי ומשום הכי בעי מה בין מוגמר ליין שביין שמביאין בתוך הסעודה כל אחד ואחד מברך לעצמו ובמוגמר אחד פוטר לכולם ומהדרי' מוגמר כולהו מריחין וכיון שנהנים ממנו כולם כאחד האחד מברך ופוטר את האחרים אבל ביין כששותה האחד אין האחרים נהנין ולפיכך צריך שיברך

כל אחד ואחד לעצמו. ואכתי איכא למידק לפי דעת הגאונים ז"ל דמפרשי שבאמצע הסעודה מיירי היאך יברך האחד באמצע ושיפטור את האחרים והא איכא למיחש משום סכנתא כדחיישינן ביין שיברך כל אחד ואחד שאם יברך אחד ויענו האחרים יבואו לידי סכנה.ונראה למורי הרב נר"ו שלא היו עונין אמן כלל אלא בשמיעה בלבד היו נפטרין וכך פירש הירושלמי מה בין מוגמר ליין שביין צריך שיברך כל אחד ואחד מפני שהם אינם יכולים לענות אמן מפני הסכנה ובמוגמר אין אנו חוששין לסכנה בעת שיענה אמן ומהדרינן מוגמר כולהו מריחין יין אחד הוא שטועם כלומר המוגמר מיד שמביאין אותו מריחין אותו ונהנין ממנו לפיכך אחד מברך ופוטר לכולם שאם היינו אומרים שיברך כל אחד ואחד היו שוהין הרבה אחר שהריחו אותו ונמצא שהיו נהנים מן העולם בלא ברכה ולפיכך יותר טוב שיברך האחד ויפטר לאחרים בשמיעה בלבד ואע"פ שלא יענה אמן משיהנה מן העוה"ז בלא ברכה שעה גדולה כל כך אבל ביין אין לומר זה הטעם שהאחד בלבד טועם והאחרים אין להם הנאה בשתייתו ולפיכך (יש) [אין] לחוש אם שוהין הרבה וכיון שאינם יכולין לענות אמן כל אחד ואחד מברך לעצמו:

דף לא.

ולפי סברת הגאונים ז"ל נמצא שאחר המזון ושאחר הסעודה פירוש אחד להם שהכל ר"ל אחר סיום המאכל קודם ברכת המזון ואף על פי ששינה הלשון אין בכך כלום דמשום דמעיקרא איירי ביין שהוא מזון נקט לישנא שלאחר המזון אבל בסוף שהמוגמר אינו מזון שינה הלשון ואמר לאחר הסעודה ונראין הדברים במוגמר שמביאין בתוך הסעודה מיירי דאי במוגמר שמביאין לאחר הסעודה אמאי קאמר והוא אומר על המוגמר ולא אמרו והוא אומר על היין אלא ודאי מפני שיש הפסק גדול בין ברכת המוציא ליין שלאחר הסעודה והיא כסעודה אחרת לפיכך אין מברך על היין וכי היכי שאינו מברך על היין הה"נ שאינו מברך על המוגמר כיון שכבר נגמרה הסעודה הלכך ע"כ כשאמר והוא אומר על המוגמר על המוגמר שמביאים בתוך הסעודה קאמר. מפי מורי הרב נר"ו:

גמ' דוקא הסבו א' מברך לכולם אבל לא הסבו לא ואי אמרי ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלניא אע"פ שלא הסבו יש לשאול אמאי הוצרך ללמוד מדיוק שאמר הסבו דכי לא הסבו לא והלא ממשמעות המשנה היה יכול ללמוד זה שבפי' אמרו במשנה היו יושבין כאו"א מברך לעצמו והיה יכול לומר דוקא יושבין אבל אמרי ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלניא כמאן דקביעי דמו וי"ל שאם לא היה מפני ששנה הסבו הייתי אומר דמאי דקתני

היו יושבין ר"ל ישיבה בעלמא שהיו יושבין לשוח אבל כיון דאמר הסבו למדנו שהסבה לאכול קאמרינן ומש"ה דייק הכא מהסבו שמורה על ענין אכילה:

ואומר רבינו יצחק הזקן ז"ל שאפי' לא אמרו ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלן כיון שהסכימו ביחד ואמרו נאכל כמו קביעות מקום הוי ואחד מברך לכולם ואע"פ שכל אחד אוכל מככרו וכן אם היו רוכבין ואמרו נאכל אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו שלא ירדו מהבהמות מצטרפין כיון שעמדו במקום אחד אבל אם היו אוכלים והולכים לא וכן אם היו אוכלים בשדה מפוזרים ומפורדים אע"פ שאוכלין כולן בשעה אחת ומככר אחד כיון שלא קבעו מקום ואוכלין מפוזרין אינם מצטרפין:

ויין נמי בעי הסבה כר' יוחנן ואם הסבו אחד מברך לכולם בפה"ג אתא לאשמועינן דבברכה שלפניו דוקא מועיל הסבה לפירות והאחד פוטר את האחרים אבל בברכה אחרונה אין הסיבה מועילה כלל וכל אחד ואחד מברך לעצמו תדע שבברכה ראשונה האחד פוטר את חברו מדאמרי' בגמ' (דף לט.) הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמי דבר קפרא והביאו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות [לא' מהן] לברך וכו' ומדחזינן שנתן רשות שיברך בעבור כולם שמעינן דבברכה ראשונה האחד פוטר את כולם אבל בברכה אחרונה לא שאין זימון לפירות:

וחכמי לוני"ל ז"ל שאלו לרבי יצחק בן אברהם ז"ל מטנפור"א כיון דקי"ל דאין זימון לפירות כשהביאו לפני ר"ג וזקנים (דף לז.) שהיו מסובין שם ביריחו כותבת ואכלו למה נתן ר"ג רשות לרבי עקיבא לברך אחר האכילה וקפץ ובירך ברכה אחת מעין שלש והלא אינם יכולים לצאת בברכה שלו דאין זימון לפירות וכל אחד ואחד צריך לברך על עצמו ותירץ דרבן גמליאל אזיל לטעמי' דס"ל דעל כל שבעת המינים מברך ברכת שלשה והיה סובר שיהיה זימון לפירות שבעת המינים ואחד פוטר את האחרים ולפיכך היה נותן רשות לרבי עקיבא לברך מפני שהיה סובר שיעשה רבי עקיבא כדבריו ויברך שלש ברכות ואפ"ה לא נשא לו פנים בדבר ר' עקיבא ובירך ברכה אחת מעין שלש לא לפטור את האחרים אלא לפטור את עצמו בלבד להודיע שלא היה סובר כמותו קפץ ובירך בתחלה ברכה אחת מעין שלש :

הוא מכלל דאיכא עדיף מיניה וכו'. פי' מדקאמר הוא משמע דבדאיכא עדיף מיניה עסקינן ולפיכך הוצרך למיתני הוא לאשמועינן שאע"פ שהיה מן הדין שהגדול מברך תחלה בכאן אינו כן אלא אותו שנתנו לו המעלה שיברך על הפת מתחלה הוא יברך על המוגמר שאם לא היה שם כמותו או שלא היו גדולים ממנו פשיטא דזה שבירך מתחלה

יברך ג"כ על הברכה האחרת א"ו אתא לאשמועינן שאע"פ שיש שם גדול ממנו אינו מברך הגדול אלא זה שבירך הברכה האחרת. מפי מורי הרב נר"ו:

כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה שמאחר שנתנו לו מעלה אחת ליטול תחלה נתן לו ג"כ מעלת הברכה ומפרש בפ' שלשה שאכלו (דף מו:) שזה כשהם מועטים שמשעת הנטילה עד ברכת המזון אין שם אלא שעה מועטת ולא חיישינן משום דידים עסקניות אבל אם היו שם הרבה בני אדם נוטלין כל האחרים תחלה ולכשיגיעו לה' הגדולים יותר נותנין רשות הארבעה [לאחד] ליטול ידיו תחלה ואותו שנטל ידיו מה' תחלה הוא מזומן לברך ברכת המזון שלדעת כן נתנו לו כבוד לענין נטילה שיברך ג"כ על הכוס ויזכה בשתי מעלות:

דף לא:

חוץ ממושק"א שמין חיה הוא אינו מה שנקרא מור בתורה שאותו מעשבי בשמים הוא כמו שכתוב אריתי מורי עם בשמי אלא זה מין חיה הוא וי"א שהוא זיעת חיה והנכון יותר שחיה ידועה היא ויש לה חטוטרת בצואר ולשם מתקבצין בתחלה כעין דם ואח"כ חוזר ונעשה מוש"ק:

ורבינו מאיר הלוי ז"ל היה אוסר אותו באכילה מפני חשש דם ואפשר לתת טעם בו להתיר ולומר דפרש בעלמא הוא ואע"פ שמתחלה הוא דם לא חיישינן להכי דבתר השתא אזלינן תדע שהרי הדבש אם נפל בו חתיכה של איסור אין הדבש אסור אע"פ שהאיסור נימוח בתוך הדבש כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר שנופל לתוכו דבש כמו דבש דיינינן ליה ומותר ה"נ אע"פ שמתחלה היה דם כיון שעכשיו יצא מתורת דם בתר השתא אזלינן ואע"פ שנותן בתבשיל טעם לשבח מותר:

ומשחא דאפרסמא מפני שנמצא בארץ ישראל והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמו ומברכים עליו בורא שמן ערב וזהו עצי שמן האמור במלכים:

וכשרתא ומשחא כבישא ומשחא טחינא כולהו וכו'. וכתב רב נתן בעל הערוך דכשרתא עיקרו שמן ומערבים בו כמה מינים בעצי בשמים שמכשירין אותו מעשה רוקח מפוטם כגון זה מברכין עליו בורא עצי בשמים וכתב הראב"ד ז"ל שזהו כשהעצים לשם אבל אם הוציאו העצים אין מברכים עליו אלא מיני בשמים וכן אם היו מעורבין בתוכו עצי בשמים ועשבי בשמים מברך מיני בשמים שברכת בורא מיני בשמים כוללת הכל:

ומשחא כבישא כתב ר"ח ז"ל שכובשין שומשמין וורד ועצי בשמים ומינים הרבה וקולט השומשמין הריח של בשמים וטוחנים אותו ויש בו ריח של בשמים ומשחא טחינא

קרוב לטחינתן נותן עליהם עצי בושם מהו דתימא כיון דקרוב הוא לטחינתן נתן בהם לא קלטו קמ"ל דעל כולם מברך עצי בשמים ע"כ:

וסמלק וחילפי דימא העץ שלו הוא רך ביותר ונקרא בלעז רוזמרי"ן ואפ"ה מברכין עליו בורא עצי בשמים וי"מ דחילפי דימא הוא הנקרא אישפליג"ו בלעז ונרקום דגנוניתא פירש בערוך דתרגום חבצלת השרון נרקום ויש אומרים אותו שקורין לילו"י בלעז ויש בכל אחד ואחד ששה עלים לבנים:

וכתב רמז"ל הוורד ומי הוורד והלבונה ומצטכי וכיוצא בהם בורא עצי בשמים והראב"ד ז"ל כתב שעל מי הוורד והלבונה והמצטכא אינו מברך עצי בשמים אלא מיני בשמים ונראה למורי הרב נר"ו שמתוך כך כתב כן מפני שאין מי הוורד באין מעץ הוורד עצמו אלא מהפרי הנברא בתוכו ואפשר לומר שאע"פ שאינו בא מהעץ על הוורד עצמו כיון שנברא מדבר הנברא בתוכו דמברכין עליה עצי בשמים אלא בכל דבר שהאדם מסופק יותר טוב לומר מיני בשמים כדי לצאת מן הספק שעל כולם אם אמר בורא מיני בשמים יצא דכי היכי דאמרי' גבי אכילה על כולם אם אמר שהכל יצא הה"נ אמרי' גבי הא דאם אמר מיני בשמים יצא וכתב ר"מ ז"ל שאם היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים שמברך על זה וחוזר ומברך על זה דכיון שאין ברכותיהן שוות אין האחד פוטר את חבירו ועוד כתב שבריח טוב של איסור או בריח שאינו של איסור אלא שעיקרו אינו להריח אלא להעביר את הזוהמא או בריח בגדים מוגמרים שאין בהם עיקר הבשם בכל אלו אין מברכין עליהם כלל:

מאי תקנתיה ליהדריה בקדושא דבי שימשי. כלומר כיון דפסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ופעם אחרת חלק אחד מחמש מאות הנשארים במהרה יבא לידי עורון ומהדרי' יחזור אותו בזכות שיהיה רגיל בקידוש השבת אבל לא שיתן את היין בתוך עיניו דהא אמרי' במס' שבת (דף קח:) שאפי' ע"ג העין אסור מפני שהוא דרך רפואה :

מתני' הביאו לפניו מליח תחלה וכו'. עיקר משנה זו לא בא להשמיענו שהעיקר פוטר את הטפל שזה פשוט הוא דהא שמעינן ליה ממתני' דקתני (דף מב.) בירך על הפת פטר את הפרפרת אלא בא להשמיענו שפעמים שאפי' הפת נמי טפילה שלא תאמר שלעולם אין הפת טפילה מפני חשיבותו קמ"ל שפעמים היא טפילה שאין עיקר אכילתו בעבור הפת ואין מברך עליו:

דף לב.

גמ' באוכלי פירות גינוסר שנינו. פי' פירות גינוסר הם מתוקים ביותר ואינם נאכלים אלא עם מלח הרבה כדי שהמתיקה לא יזיק להם ואוכלים אותם עם הפת ונמצא שהפת טפיל' אל הפירות ולפיכך מברך על הפירות ופוטר את הפת:

מתני' אכל תאנים ענבים ורמונים מברך עליהם ג' ברכות דברי ר"ג וכו'. מפרש בגמ' דסבירא ליה לר"ג דכיון דכתב רחמנא בשבח א"י שבעת המינים וכתב מיד באותה הפרשה ואכלת ושבעת וברכת וגו' למדנו שכולם צריכות שלש ברכות כמו חטה ושעורה ורבנן ס"ל ארץ אשר לא במסכנות פסק הענין כלומר כיון שמצינו שהפסיק בין קרא דארץ חטה ושעורה ובין קרא דואכלת ושבעת אינו חוזר לכל מה שאמר בפסוק של ארץ חטה אלא חטה ושעורה ומתוך כך הזכיר ואכלת ושבעת וברכת גבי תאכל בה לחם ללמדנו שעל הלחם בלבד חייב לברך ברכת שלש:

ונראה למורי הרב נר"ו דברכת מעין שלש אינה אלא מדרבנן ומביא ראיה מדאמרי' (ד' יב.) שאם בירך על התמרים ברכת הזן יצא דתמרי נמי מיזן זייני ואם איתא דברכה אחת מעין שלש היא מן התורה האיך היה אומר שאם אמר במקומה ברכת הזן יצא אלא ודאי אינה אלא מדרבנן לפיכך אם אמר במקומה ברכת הזן כיון שהזכיר ברכת מזון יצא ויש שהיו דוחין ואומרים כי מה שאמר שיצא ר"ל שאין צריך לומר על העץ ועל פרי העץ שהיא כנגד הברכה הראשונה וכיון שאמר ברכת הזן יצא מזה אבל צריך לומר ועל ארץ טובה ורחבה ואילך מפני שצריך לומר מעין שתי ברכות ואין זה מתקבל דלשון יצא לגמרי משמע ובגמרא מפרש דרבן גמליאל שלא היה חושש למה שהפסיק ארץ אשר לא במסכנות בינתיים והיה אומר שעל כל ברכות המינים צריך ברכת שלש משום דסבירא ליה דארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא בא למעוטי אלא כוסס את החטה ולפיכך אמר לחם לאשמועינן דדוקא בלחם או בדבר שהוא מזון מברך ברכת שלש אבל כוסס את החטה אע"פ שהוא מין חטה אינו מברך עליו ברכת ג' ומכאן יש ללמוד שהכוסס את החטה מברך עליו לבסוף בורא נפשות דודאי רבן גמליאל שסובר שעל כל שבעת המינים מברך ברכת שלש שהפסוק שהפסיק בינתיים בא למעט כוסס את החטה שנתמעט מדין השאר שאין מברכין עליו ברכת ג' כמו בלחם עצמו אבל בברכה מעין שלשה מברכין עליו ומרבן גמליאל נשמע לרבנן דכי היכי דר"ג היה ממעט הכוסס את החטה מברכת שלש והיה סובר שמברכין עליו מעין שלש הה"נ רבנן דאמרי שעל הפירות של שבעת המינים מברך מעין שלש ממעטין נמי כוסס את החטה מברכת מעין שלש שלא יהא חשוב כוסס את החטה שאין דרך אכילתו כל כך כמו אוכל הפירות

עצמם אבל ברכת בורא נפשות רבות ס"ל דמברך לסוף וכן אם אוכל קמח ממש מברך לסוף בורא נפשות רבות ויש שהיו חוששין לאכילת שבלים שחרכן והקמח מפני שהיו מסתפקין בברכה שבסוף והיו סבורין כיון שהחטה משבעת מינים חייב הוא לברך עליו לבסוף ברכה מעין שלש והיה מסופק להם הברכה מאיזה נוסח יאמרו אותה שלא מצינו מעין שלש בפרי האדמה וסמכו על הירושלמי דגרסינן התם רבי ירמיה בעי הלין דאוכלין סולת מהו דתימא מברכא סופא אמר רבי אסי דהכין לא אכיל רבי ירמיה סלת מן יומי ואין צורך לזה דרבי ירמיה מפני שהיה חושב שמברכין עליו ברכה מעין שלש והיה מסופק בנוסח הברכה שלא מצינו נוסח הברכה מעין שלש בפרי האדמה כמו במיני מזונות וביין ובפירות העץ ולפיכך לא היה אוכל אותו כלל אבל עכשיו שאנו אומרים מכלל דסבירא להו לרבנן שמברך עליו לבסוף בורא נפשות רבות כדכתבינן לעיל מותר לאכלו בלא שום מיחוש ויברך עליו לבסוף בורא נפשות רבות וכן כתב רבי' משה ז"ל. מיהו מתוך הירושלמי נמצינו למדין שכל דבר שיהיה מסופק בברכה אחרונה שלו שאין לו מן הספק לאכול אותו בפני עצמו אלא יאכל אותו על ידי הפת כדי שלא יצטרך לברך כלל דפת פוטרת כל מיני מאכל:

מתני' רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונם. דס"ל לר' טרפון שאינו מברך עליהם לבסוף כלום ולפיכך היה אומר שמברך עליהם מתחלה בורא נפשות רבות והלכה כת"ק שבירך עליהן מתחלה שהכל וכן עמא דבר לברך עליהם מתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות:

ובירושלמי (שם) חותם לה בשם ומסיים הכי בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת בא"י חי העולמים ונראה למורי הרב נר"ו שזה מטבע קצור הוא וכיון שלא הוזכר בתלמוד שלנו לא נחתום בשם מספק ונכון לומר חתימת הברכה בלא שם ונימא בא"י ב"נ רבות וחסרונם על כל מה שבראת ברוך חי העולמים ופירושו בא"י אמ"ה ב"נ רבות וכל מה שצריך וחסרונן מלשון רק כל מחסורך ועל כל מה שבראת ברוך חי העולמים ועל כל מה שבראת דבוק עם סוף הברכה:

גמ' כל שהוא משבעת המינים בתחלה יברך עליה ב"פ העץ ולבסוף ברכה אחת מעין ג'. ואיכא למידק מאי קמ"ל ריב"ל מתני' היא דקתני בהדיא (אבל) אכל ענבים ותאנים ורמונים חכמים אומרים מברך ברכה אחת מעין שלש וי"ל דאי ממתני' הוה אמינא דבכל מילי קא אמרי רבנן דמברך ברכה אחת מעין שלש ואפי' אינה מז' המינים והיינו יכולין לומר דמדר"ג נשמע לרבנן דכי היכי דחזינן דרבן גמליאל אמר שאם אכל ענבים ותאנים ורמונים שמברך שלש ודאי לרבן גמליאל לאו דוקא ענבים ותאנים ורמונים דהא שמעינן

ליה בהדיא דס"ל דעל כל ז' המינים שהוזכרו בפסוק מברך שלש ברכות הה"נ רבנן דאמרי ברכה אחת מעין שלש לאו דוקא בשבעת המינים בלבד אלא בכל מילי סבירא ליה דמברך ברכה אחת מעין שלש לפיכך הוצרך ריב"ל לאשמועינן דבשבעת המינים בלבד אמרו אבל בכל שאר הדברים אינו מברך לבסוף אלא בורא נפשות רבות. מפי מורי הרב נר"ו:

דחמשת המינין על המחיה וכו'. על המחיה היא מעין ברכת הזן ועל ארץ חמדה מעין ברכת הארץ רחם ה' אלהינו עלינו מעין בונה ירושלים:

כי אל טוב ומטיב. אינה מעין הברכה אחרונה ואע"פ שיש בה מעין ברכה רביעית לא אמרי' מעין ד' מפני שלא הזכיר אלא שלש של תורה. וכתב הרמב"ם ז"ל שבשבת מוסיף בה מעין שבת כמו שמזכיר בברכת שלש ולאחר שיאמר מעין ברכת ירושלם קודם שאמר כי אל טוב ומטיב אתה יאמר ונחמנו בשבת קדשך והכי משמע בירושלמי דגרסינן התם וצריך להזכיר בה מעין המאורע א"ר זירא הואיל וחש לה רבי ירמיה צריך מיחוש:

דפירי על העץ ועל פרי העץ. וי"א על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ואין זה נכון כי לשון על תנובת השדה לא הותקן אלא על חמשת המינין בלבד וכשאומר על המחיה ועל הכלכלה יאמר על תנובת השדה שזה מעין ברכת הזן אבל ביין אינו מעין ברכת הזן אלא על הגפן ועל פרי הגפן וכן בפירות על העץ ועל פרי העץ הוא מעין ברכת הזן ומיד שאמר על העץ ועל פרי העץ יש לו לומר על ארץ חמדה וכו' אבל לשון על תנובת השדה אינו נופל אלא בה' המינים כענין שנאמר ויאכל תנובת שדי:

ולא פליגי הא לן והא להו. כלומר לדידן שאין אנו בארץ ישראל יאמר על הארץ ועל הפירות אבל בני ארץ ישראל כיון שיושבין בארץ מפני שבח הארץ יש להם להזכיר פירות הארץ בפירוש ולומר על הארץ ועל פירותיה וכשמביאים פירות חוצה לארץ לא"י על הספק אין צריך לשנות המטבע של חוצה לארץ אבל מספק יש לעשרם וכן עשה רבינו הרב נ"ר הלכה למעשה:

וכן על היין חותם על הארץ ועל פרי הגפן. ויש נוהגים לחתום בה על הגפן ועל פרי הגפן ואין זה נכון אלא כמו שבחתימת חמשת המינים ופירות העץ של שבעת המינים מזכיר על הארץ ה"ה נמי שביין צ"ל על הארץ שאין ביניהם שינוי אלא שביין כשמזכיר שם פרי צ"ל שם פרטי שצ"ל העץ שנברא בו ולומר פה"ג ובכל שאר המינים די שיאמר פרי העץ שהוא שם כולל אבל הארץ לעולם עומדת ובכולם יש לו להזכיר בחתימה על הארץ. והורו ר"ח ורבינו יעקב שאם אכל מיני מזונות ואכל פירות משבעת המינים [ושתה יין] שכולל הכל ביחד ויוצא בברכה אחת לכולם ויאמר בל' הזה בא"י על המחיה

ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל הגפן ועל פה"ג [ועל העץ ועל פרי העץ] ועל ארץ חמדה וכו' ובחתימה בא"י על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל פרי העץ:

דף לב:

לאפוקי היכא דחנקתיה אומצא. כתב רב עמרם גאון ז"ל בשם רב פלטוי ראש ישיבה ז"ל שמתחלה אינו מברך עליו כיון שלא היה שותה להנאה אלא לבסוף כיון שכבר נהנה ממנו מברך עליו בורא נפשות רבות ואין זה נראה לרבני צרפת ז"ל דהא דאמרי' (לעיל דף לו.) גבי חושש בגרונו לא יערענו בשמן מ"ד כיון דלרפואה קא מכוין לא ליברך קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי דאלמא משמע שבשאר דברים שדרך לשתות או לאכול להנאה אמרי' שיברך ואע"פ ששותה אותה לרפואה כיון שנהנה מברך עליהם אבל במים שאין בהם הנאה כלל אלא בשעה שהוא צמא כיון שאינו שותה אותם עכשיו אלא להנצל מן הצער אינו מברך עליהם כלל לא בתחלה ולא בסוף:

שמרים שיש בהן טעם יין מברך עליהם בפה"ג כו'. ורבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין הלכה כאחרים ובבבא בתרא בפרק המוכר (דף צו:) קי"ל דאי רמא תלתא ואפיק ד' חמרא מעליא הוא וכיון דחמרא מעליא הוא מברכין עלייהו בפה"ג אבל בפחות מזה אע"פ שיהיה בו טעם יין אין מברכין עליו ונראה דמה דאמרי' דאי רמא תלתא ואפיק ד' חמרא הוא זה הוא ביינות שלהם שהיו חזקים אבל במקומות שאין היינות חזקים כל כך אפילו רמי תלתא ואפיק ד' לא דיינין ליה חמרא ולא מברכין עליו בפה"ג ואפשר שמפני זה לא פירש רבינו הגדול הרב אלפסי ז"ל הדבר וכתב סתם אין הלכה כאחרים. מפי מורי הרב נר"ו:

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. י"מ דמיירי כשקבעו עצמן ביחד מתחלה להמוציא ובא להשמיענו שכיון שהם שלשה והסבו מתחלה לאכול בקביעותא חייבין לזמן וי"מ שאע"פ שלא ברכו המוציא ביחד ולא קבעו מתחלה חייבין לזמן שמאחר שסיימו ביחד האכילה קבע אותם ומורי נ"ר אומר שהנכון כמו הפי' הראשון שאינן חייבין אלא כשקבעו לאכול ביחד מתחלה והביא ראיה דתנן לעיל הסבו א' מברך לכולם ודייקינן עלה בגמ' (דף מב:) הסבו אין אבל ישבו לא ורמינהו עשרה בני אדם שהיו מהלכין בדרך אע"פ שאוכלין מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולם קתני ישבו אע"פ שלא הסבו ומתרצינן אמר רב נחמן כגון דאמרי ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלן דכיון שהסכימו לאכול במקום קבוע או ידוע

כמאן דהסבו דמי ודאי ברייתא בברכת המזון מיירי דהכי אמרינן בהדיא בירושלמי ישבו ואכלו וכו' דמשמע שאכלו כבר ואם כדברי האומרים [שאין] צריך קביעות לזימון אמאי איצטריך רב נחמן לאוקמה כגון דאמרי ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלן הא הוה מצי לתרוצי דהתם מש"ה אמרי' דישבו אחד מברך לכולם ואע"פ שלא הסבו מתחלה מפני שהאכילה קובע אותם ומדלא שנינן הכי שמעינן דפשיטא להו דכי אמרי' אחד מברך לכולם בשקבעו עצמן מתחלה לאכול ביחד קאמר הא לאו הכי כל אחד ואחד מברך לעצמו ואין האכילה קובעת אותם [דיקא נמי] דקתני והשמש שאכל כזית מצטרף ואמאי איצטריך למיתני שהשמש מצטרף אלא ודאי בא להשמיענו שאע"פ ששאר בני אדם אינם מצטרפין אלא בישיבת קבע השמש מצטרף דכמו שקבע עמהם לאכול דייניין ליה:

אכל דמאי. דמאי הוא דבר שהוא ספק מעושר כגון תבואה שנלקחה מעם הארץ וכיון דקי"ל (דף מז.) מאכילין את העניים דמאי ואת אכסנאין דמאי משום דרוב עמי הארץ מעשרין הם אם אכל ממנו מצטרף לזימון וי"מ אכסנאין אורחים וי"מ אכסנאין חיל של מלך שעוברת ממקום למקום וכיון שמותר לאכסנאין ולאורחין ואי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני וחזי ליה השתא נמי חזי ליה ומצטרף לזימון עם האחרים:

ומעשר ראשון שניטלה תרומתו. פי' מעשר ראשון היה נותן ללוי והלוי היה נותן מאותו מעשר שלו מעשר לכהן והוא הנקרא תרומת מעשר דכתיב והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר וכיון שניטלה תרומתו תרומת מעשר לא הוי דבר האסור ומצטרף לזימון ובגמרא (שם) פריך פשיטא ומתרץ כגון שהקדימו בשבולים פי' מן הדין הוא שקודם שיוציאו מעשר ראשון של לוי להפריש תחלה תרומה גדולה לכהן שהוא אחד מחמשים שתרומה גדולה קודמת לכל דרחמנא קרייה ראשית וחיובה אינה אלא לאחר שימרח שהוא דגן גמור דכתיב ראשית דגנך והלוי כדי שלא יחסרנו הכהן המעשר מהתרומה גדולה הקדים לכהן והלך לישראל כשהיה בשיבולין ואמר לו שיתן לו המעשר שלו קודם שיהיה דגן והנה שזה הלוי חייב להוציא ממנו תרומת מעשר אבל אינו חייב להוציא ממנו תרומה גדולה שאין על הלוי חיוב אלא מתרומת מעשר בלבד כדפרשי' דכתיב והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר תרומת מעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר וקמ"ל מתני' שאע"פ שכבר פקע מיניה מצות תרומה גדולה כיון שלא היה דגן בשעה שנתן לוי אפ"ה כיון שניטלה תרומת מעשר שהגיע חיובה לא דיינין ליה איסור ומצטרף עמו לזימון:

ומעשר שני והקדש שנפדו. פי' המעשר שני היו אוכלין אותו הבעלים בירושלים והיה אסור לבעלים באכילה עד שיפדו אותו דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו'

וכתיב וכי ירחק ממך המקום וצרת הכסף בידך וכן הקדש אינו יכול ליהנות ממנו עד שיפדנו ובגמ' (דף מז:) פריך פשיטא דכיון שפדאם מותרים לו באכילה ומצטרף לזימון ומתרץ כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש שהפודה ממעשרותיו יש לו להוסיף חומש כדי שלא יערים ויפדה אותו בפחות משוויו דכתיב ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו וכתיב בהקדש ונתן חמישית כסף ערכך עליו וקם לו וקמ"ל שאע"פ שלא נתן את החומש כיון שנתן את הקרן לא דיינין ליה איסור ומצטרף לזימון:

והשמש שאכל כזית. מקשה בגמ' (שם) פשיטא ומתרץ מהו דתימא שמש אין לו קביעות קמ"ל דקבע:

והכותי. מוקים לה בגמרא כמ"ד גרי אמת הם אבל השתא אינו מצטרף דכבר גזרו עליהם ועשאום עכו"ם גמורים:

אכל טבל. אינו מצטרף מפני שהוא אסור לכל אדם ומקשה בגמ' פשיטא ומתרץ בטבל טבול דרבנן כגון שזרע בעציץ שאינו נקוב דמן התורה אינו חייב אלא דומיא דהיוצא השדה וקמ"ל דאע"ג שאינו טבל מן התורה אינו מצטרף לזימון:

ומעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו. ומקשין בגמ' פשיטא דמדאמר שאם ניטלה תרומתו מצטרף שמעינן דהיכא שלא ניטלה תרומתו אינו מצטרף ומתרץ כגון שהקדימו בכרי כלומר שאחר שהיה דגן גמור והגיע לחיוב תרומה גדולה הלך הלוי לישראל שיקדים לו המעשר שלו ומאותו המעשר הרים ממנו תרומת מעשר וקמ"ל דאע"ג שהרים ממנו תרומת מעשר אסור לו באכילה כיון שהגיע לו חיוב תרומה גדולה כשהגיע ליד הלוי ולא הרימו אותה. ואיכא למידק דמעיקרא קרי ליה ניטלה תרומתו כשניטל ממנו תרומת מעשר ואע"פ שלא ניטלה ממנו תרומה גדולה ובסיפא קרי ליה לא ניטלה תרומתו מפני שלא ניטלה ממנו תרומה גדולה אע"פ שניטלה ממנו תרומת מעשר ויש לומר כשהקדימו בשבולים כיון שלא הגיע לו שעת חיוב תרומה גדולה קרי ליה ניטלה תרומתו שהרי ניטלה ממנו התרומה שהגיע זמן חיובה דהיינו תרומת מעשר שני אבל כשהקדימו לכרי שהגיע שעת החיוב ולא הפרישה קרי ליה לא ניטלה תרומתו אע"פ שניטלה ממנו תרומת מעשר שהרי לא ניטלה ממנו התרומה שהגיע שעת חיובה ליטול דהיינו תרומה גדולה:

ומעשר שני והקדש שלא נפדו. בגמ' מקשינן פשיטא דכיון שלא נפדו אינו מצטרף בו לזימון שאכילה של איסור היא ומתרץ כגון שנפדו ולא נפדו כהלכתן כגון שנפדו על גבי אסימון והתורה אמרה וצרת הכסף בידך דמשמע דבר שהי' בו צורת מטבע היוצא וכן ההקדש לא נפדה כהלכתו כגון שנפדה על גבי קרקע והתורה אמרה ונתן חמישית

כסף ערכך עליו דמשמע שצריך לחללו בדבר הניתן מיד ליד ונמצינו למדין מדברים הללו שמי שאכל דבר האסור [אינו מצטרף] עם האחרים לזימון וכן אם אכלו כולם דבר האסור אין מזמנין אבל ודאי חייב כל אחד ואחד לברך עליו תחלה וסוף כיון שנהנין ממנו. ור"מ ז"ל כתב בהלכות ברכות בפ' ראשון שאינו מברך עליו כלל לא בתחלה ולא בסוף והראב"ד ז"ל השיג עליו וזה לשונו טעה בזה טעות גדול שלא אמרו אין מברכים אלא שאין מזמנין עליו לומר שאין להם קבע לזימון הואיל ואוכלין דבר האסור והוא כעין אכילת הפירות שאין לו קבע לזימון אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנו עד כאן ורבינו שמואל ז"ל מרומרוג היה אומר שאם היו אוכלין שלשה בני אדם ביחד והאחד היה אוכל פת של עכו"ם והאחרים נזהרין מלאכלו שהשנים אינם יכולין לאכול מהפת שאוכל השלישי שמאחר שנזהרים ממנו נעשה להם כחתיכה של איסור אפי' הכי מצטרפין לזימון כיון שאם ירצה השלישי יכול לאכול מפת שאוכלין האחרים ומביא ראיה לזה מדתנן בערכין (דף ד.) הכל (חייבין בזימון) כהנים לוים וישראלי' ומקשין עלה פשיטא ומתרצין לא צריכא דכהני' אוכלין תרומה וקדשים וזרים אוכלין חולין מהו דתימא כיון דזר לא אכיל תרומה וקדשים לא מצטרף קמ"ל דכיון דכהן מצי אכיל חולין שפיר דמי הכא נמי כיון שאותו שאוכל פת של עכו"ם יכול לאכול משל אחרים שאוכלין פת של ישראל מצטרף עמהם לזימון אבל אם היו אוכלין ג' בני אדם ביחד והדירו שלשתם הנאה זה מזה כיון שכאו"א אוסר פת של חבירו אינן מצטרפין לזימון ואע"פ שכל או"א יכול לישאל על נדרו ויהיה מותר להם אפ"ה השתא מיהת לא איתשל וכל זמן שלא איתשיל אסור להם איסור תורה ולפיכך אינם מצטרפין דיקא נמי מדאמרי' בההיא דערכין כיון דכהן מצי אכיל חולין שפיר דמי [דמשמע דוקא משום דמצי אכיל חולין עם האחרים הוא דמותר לזמן אבל יש בהם אחד שאינו יוכל לאכול עם האחרים ולא האחרים עמו אסור] וכן הורה ר"י הזקן ז"ל:

דף לג.

והשמש שאכל פחות מכזית (שם דף מז:) לא הוה צריך למיתני אלא אסרכא דהני אחריני נקטיה:

והנכרי. בגמ' מקשי פשיטא ומשני בגר שמל ולא טבל מהו דתימא גר חשוב הוא ומחייב במצות קמ"ל דלא הוי חייב עד שיטבול אחר המילה:

נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם. פי' רש"י ז"ל דנשים אינן מצטרפות מתוך כך לזימון ואפי' עם בעליהם מפני שאין חברתם נאה. וקטנים בקטנים שאינם בני דעה מיירי

ולפיכך אינן מצטרפין אבל קטן היודע למי מברכין מצטרף כדבעי' למימר קמן (דף מח.). ועבדים מפרש בגמ' (דף מה:) טעמא משום פריצותא דעבדים דשטופים בזמה הם וכיון שעם האנשים חשודים משום חשש פריצותא כל שכן עם הנשים דאיכא למיחש טפי לפריצות ולכאורה משמע דדוקא הנשים עם האנשים אינן מצטרפות לזימון כדאמרינן אבל הנשים בעצמן אם הן שלש חייבות לזמן והכי משמע בגמ' (שם) דאמרינן התם נשים מזמנות לעצמן ויש שדוחין ואומרין דכי אמרי' מזמנות לעצמן אינו ר"ל שחייבות לזמן אלא שהרשות בידן רצו מזמנות רצו אין מזמנות וסיוע להאי מלתא מדאמר בגמ' ג' חייבין לזמן שנים רצו מזמנין רצו אין מזמנין ואמרינן עלה ת"ש נשים מזמנות לעצמן וכו' ומדפריך מינה גבי שנים רצו מזמנין ש"מ דכמו שזימון הב' רשות ה"נ זימון הנשים רשות: **ונראה** למורי הרב נר"ו שחייבות הן לזמן משום דבמסקנא מתרצים בגמ' (שם) שאני התם דאיכא דעות ונראה לומר אע"פ שהן נשים כיון שהן שלש דין הוא שיזמנו דהא איכא ג' דעות אבל בשני בני אדם דליכא ג' דעות לא וכיון דבמסקנא תלינן הדבר בדעות מסתמא משמע שהן חייבות לזמן כשהם שלש עוד נראה למורי הרב שהנשים שאינן מבינות לשון הקדש צריכות לברך ברכת המזון לעצמן ואינן נפטרות בברכה ששומעות מהאנשים דמ"ד סופר מברך ובור יוצא זהו כשהבור אינו יודע נוסח הברכה אבל מבין לשון הקדש אבל כשאינו מבין הלשון אינו יוצא וה"נ כיון שהאשה חייבת בברכת המזון ואינה מבינה לשון הקדש אינה נפטרת בברכה ששומעת מהאנשים אלא צריכה לברך ברכת המזון בלשון שהיא מבינה ויש שהיו אומרים שנפטרת בברכה ששומעת מבעלה או מאדם אחר בלשון הקדש אע"פ שאינה מבינה אותו ומביאין ראיה מענין מגילה דאמרי' (מגילה ד' יז.) הלועז ששמע אשורית יצא ואילו בשאר לשונות אמרי' שאם שמע אותה בלשון שמבין יצא (שם יח.) כגון גפטית לגפטיים יונית ליונים אבל יונית לגפטיים או גפטית ליונים לא יצא וה"נ אם שומעת בשאר לשונות שאינה מבינה לא יצאה אבל אם שומעת בלשון הקדש אע"פ שאינה מבינה יצאה ואין זה נראה משום דלא דמי הא למגלה דבמגלה הוי טעמא משום פרסומי ניסא וכששומע אותה אשורית הא איכא פרסומי ניסא ולא חיישינן אם היא אינה מבינה אבל ברכת המזון שאינה תלויה בפרסום ודאי צריכה שתבין הדברים:

עד כמה מזמנין. כלומר עד כמה דיינינן ליה אכילה שיצטרף עמהם לזימון עד כזית רבי יהודה אומר עד כביצה והלכה כת"ק וראיה לדבר מדאמרינן בפרק כיצד מברכין (ד' לח:) רבי יוחנן אכל זית מליח ובריך עליו תחלה וסוף והוינן בה והא זית כי שקלית ליה לגרעיניתה בציר ליה שעוריה ומתרצי' הכא בזית גדול עסקינן דאפי' בלא הגרעין ישאר

שיעור זית אגורי שהוא בינוני דעלמא דכשיעור כזית דייניין ליה אכילה וצריך לברך עליו תחלה וסוף הכא נמי בזה השיעור דייניין ליה אכילה שיצטרף עמהם לזימון. מפי מורי הרב נר"ו:

גמ' שנאמר גדלו לה' אתי. פירשו בתוספות דמדלא אמר נגדלה קא דייק וגדלו הם שנים ואתי א' הרי ג':

שנים שאכלו מצוה ליחלק וכו'. פירש"י ז"ל דבין לענין המוציא ובין לענין בהמ"ז קאמר והעולם אינם נוהגין כן שאינם סוברים דמצוה ליחלק אלא בברכת המזון אבל בברכת המוציא אחד מברך לחבירו. ואומר רבינו שמואל ז"ל שטעם הדבר משום דברכת המוציא היא מדרבנן ולפיכך הקילו בה יותר והאחד פוטר את חברו אבל ברכת המזון שהיא מן התורה החמירו בה יותר ואמרו שיברך כל אחד ואחד לעצמו. ורבינו יצחק הזקן ז"ל היה אומר טעם אחר כי בברכת המזון מתוך כך אמרו שמצוה ליחלק מפני שסיימו האכילה והם שנים בלבד דכבר סר הקביעות וכמאן דאכיל כל חד וחד לחודיה דייניין להו אבל בברכת המוציא שבאותה מתחילין לאכול וקובעין עצמן האחד פוטר את חבירו:

אמר אביי והוא דקרו ליה ועני. דס"ל לאביי שצריך להודיעו שיתכוין שיצטרף עמהם ושיענה לזימון:

אבל בעשרה עד דניתי. מפני שמזכירין את השם ואינו די בשיודיעוהו להצטרף עמהם ושיענה ממקום אחר אלא צריך שיהיה אצלם:

ואין ב' מפסיקין לאחד. כלומר אם אכלו שלשה בני אדם ביחד והא' יש לו דבר נחוץ לצאת והשנים לא גמרו עדיין אכילתם אין השנים חייבין להפסיק ושיזמנו עם האחד ואח"כ יחזרו לאכילתם אלא הרשות בידם אם רצו להטריח על עצמם ולהפסיק מפסיקין ואי לא לא אבל הא' חייב להפסיק בעבור הב' ולאחר שיענה לזימון יחזור לאכילתו ולקמן בסוף הדין פירקין (דף נ.) מפרש שאם האחד קדם ובירך שאחר שיגמרו מלאכול שיזמנו השנים עמו ויצאו אותם השנים ידי זימון דכיון שהוא יחיד בטיל הוא לגבי השנים:

דף לג:

אשכחינהו דקאמרי נברך אומר ברוך הוא ומבורך. וכתב בעה"ג ז"ל שיאמר ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ועוד אמרי' שאם היו מברכין בעשרה והיו אומרים נברך לאלהינו שצריך שיזכיר כמו כן את השם ומבורך ויאמר ברוך אלהינו ומבורך שמו תל"ו:

אשכחינהו דקאמרי ברוך. כלומר שהיו עונין ברוך שאכלנו משלו עונה אמן ואין צריך לומר אם מצא שהיו חותמין בברכות והיו מזכירין את השם שזה ודאי חייב לענות אמן: **הא דעני אמן אחר כל ברכה וברכה והא דעני אמן בבונה ירושלים**. כלומר כי קתני הרי זה מגונה זה העונה בסוף כל ברכה וברכה וכי קתני הרי זה משובח בבונה ירושלים ואית דבעי מימר דמשום הכי אמרי' שהעונה אמן בבונה ירושלים שהוא משובח כדי לחלק בין שלש ברכות שהן מן התורה לברכה רביעית שהיא מדרבנן ואין זה נכון שבפירוש נראה בירושלמי שלא אמרו בבונה ירושלים בלבד אלא ה"ה בסוף שאר ברכות דגרסי' התם מ"ד הרי זה חכם בעונה בסוף ומדקאמר בסוף סתם משמע שאין הדבר תלוי בבונה ירושלים מפני שהוא חילוק שבין ברכות של תורה לברכה של דרבנן אלא שבסוף כל ברכות שבעולם יש לו לעשות כן והטעם מפני דכשאומר אמן בסוף כל הברכות מורה שכבר גמר כל הברכות ואין לו לומר יותר אבל כשעונה אמן בסוף כל ברכה וברכה הרי זה בור שמראה בכל פעם ופעם שמסיים וחוזר ואומר אח"כ ברכה אחרת וגם בתלמוד שלנו נראה כמו שאומר בירושלמי דאמרי' בגמרא (ד' מה:) אבייי עני לה לבונה ירושלים בקלא כי היכי דלידעו פועלים דהטוב והמטיב לאו דאורייתא כלומר כשהיה מסיים בונה ירושלים היה אומר אמן בקול רם כדי שיכירו הפועלים ששם היה מסיים ברכות של תורה ושהברכה האחרת לא היתה אלא מדרבנן ורב אשי עני ליה בלחישא כי היכי דלא ליזלזלו בהטוב והמטיב שהיא מדרבנן כלומר היה עונה אמן אחר בונה ירושלים בלחש מפני שאם ישמעו הפועלים יהיו אומרים שבכאן הוא סיום הברכות ומתוך כך מברך אמן והטוב והמטיב אינה עיקר שהיא אינה אלא מדרבנן ויזלזלו בה ואם כדברי האומר [שמפני] שהיא מדרבנן (הרי) אמרו שהעונה אמן אחר בונה ירושלים הרי זה משובח כדי לחלוק בין ברכות של תורה לברכת הטוב והמטיב שהיא מדרבנן ורב אשי שלא היה רוצה לחלק ביניהם [כי] היה חושש שיכירו הפועלים ויזלזלו בה למה היה צריך לענות אמן בלחש לא יענה כלל אלא ודאי מפני כך היה עונה בלחש מפני שהוא סוף הברכות וצריך לענות אמן כדכתבינן:

ונמצינו למדין שצריך שיאמר האדם אמן אחר סיום התפלה כשיגיע להמברך את עמו ישראל בשלום אמן וכן צריך לומר אמן אחר גאל ישראל שהוא סיום ואין בזה הפסקה כיון שצריך לאומרו וכ"כ רש"י ז"ל (ד' מה: ד"ה הא) ועוד כתבו הגאונים ז"ל מר יהודאי ורבינו האי ז"ל שאחר אכילת פירות שצריך לברך גם כן אחר אכילתן צריך לענות אמן ומה שאמרי' בתוספתא אחר המצות ואחר הפירות דעונה בסוף אמן הרי זה דרך בורות לא אמרו אלא בברכה שלפניו שאם משבירך על עשיית המצוה יענה אמן קודם העשייה

נראה כמפסיק וכן בברכת הנהנין (וכן) אם אחר שיברך ברכה ראשונה יאמר אמן הוא דרך בורות שאין זה נקרא סוף ברכה אבל בברכה אחרונה ודאי סוף ברכה נקראת וצריך לענות אמן ור"ם ז"ל חולק על זה ואומר דכי אמרי' שאם עונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח זהו כשאמר שתי ברכות או יותר אבל בברכה אחת בלבד אין לו לענות אמן אחריה לא שנא בתחלה ול"ש בסוף ומתוך כך אמר שאחר שאמר שומר את עמו ישראל לעד שאומר ערבית יענה אמן אבל לא אחר גאל ישראל של שחרית מפני שבערבית הם ב' ברכות אבל בשחרית שאינו אומר אחר ק"ש אלא אמת ויציב בלבד אינו עונה אחריה אמן. ודעת מורי הרב נר"ו נוטה יותר כדברי הגאונים שאחר הברכה האחרונה צריך לענות אמן דסוף ברכה נקראת ואפי' בשחרית עונה אמן אחר גאל ישראל וכן בברכה אחרונה שאומר אחר האכילה אע"פ שאינה אלא ברכה אחת:

ולענין עניית אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה כתב ר"ם ז"ל שאין לו להפסיק כלל דכיון שאומר הברכות על ק"ש אין לו להפסיק בין הברכה והדבר שמברכין עליו וכן הסכים דעת רבינו מאיר הלוי ז"ל ומורי הרב רמב"ן ז"ל:

בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה. נראה מכאן שמנהגם היה שהבוצע היה נותן לכולם ממה שהיה בוצע ולפנינו נאריך בזה:

ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית. אומרים רבני צרפת ז"ל שזהו כשהאורח הוא בן תורה וירא שמים אבל אם בעה"ב הוא גדול ממנו בתורה הרשות ביד בעה"ב אם ירצה לתת לאורח לברך יברך ואם לאו יכול הוא לברך:

עד היכן ברכת הזימון רב נחמן אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הזן את הכל. פירש רש"י ז"ל דהכי קא מיבעיא לן עד היכן ברכת הזימון ששלשה או יותר צריך לאומרה וקאמר רב נחמן עד נברך כלומר כשהם שלשה צריך שיאמרו נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו וכשאינם שלשה אינו מתחיל אלא מברכת הזן ואילך ורב ששת אמר עד הזן את הכל דסבירא ליה דכל זה זימון מיקרי וכשהם ג' צריך לאמרו וכשאינם ג' מתחילים מברכת הארץ ואילך:

לימא כתנאי תני חדא ב' וג' מברכין ותניא אידך ג' וד' וכו'. ובהא קא מיפלגי דמ"ד ב' וג' סבר עד הזן ומ"ד ג' וד' סבר עד נברך. פי' ברייתא דתני ב' וג' ר"ל פעמים יאמר ב' ברכות דהיינו כשהוא יחיד שאין לו לומר אלא נודה ורחם וזאת הברייתא כמו רב ששת שאומר שברכת הזמון עד הזן וכשהם שלשה אומרים אותו וכשאינם שלשה לא ובריתא דתני ג' וארבע ר"ל פעמים יאמר ג' ברכות דהיינו כשאינן שלשה שאין לו לומר אלא הזן ונודה ורחם ופעמים ד' ברכות דהיינו כשהם ג' בני אדם שיש להם ארבע ברכות ברכת

הזימון שהוא נברך אחת וברכת הזן ונודה ורחם הרי ארבע ברכות ודעת הברייתא הזו כרב נחמן דאמר אין ברכת הזימון אלא נברך בלבד והיחיד אומר שלש ברכות ברכת הזן ונודה ורחם ואשתכח דפלוגתא דרב נחמן ורב ששת הויא בפלוגתא דהני תנאי ודחי' לא וכו' זו היא שיטת רש"י ואינו נכון חדא שדוחק הוא לומר שרב ששת היה סובר שהיחיד לא יאמר ברכת הזן שהאיך נוכל לומר שיעלה על דעת שום אדם שברכת הזן שהיא מן התורה לא יאמר אותה היחיד ועוד קשה שהאיך נוכל לומר שלשון ב' וג' חוזר לברכות דאם כן ה"ל למיתני לשון נקבה שתים ושלש או שלש וארבע על כן נראה שהנכון בזה מה שפי' רי"ף ז"ל דאמאי דאמרינן לעיל (דף מה:) ג' שאכלו אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד קאי ור"ל עד היכן ברכת הזימון שצריך להפסיק עד שיגיע המברך לשם ואח"כ יחזור לאכילתו ומהדרי' רב נחמן אומר עד נברך כלומר אחר שיאמר המברך נברך שאכלנו משלו ויענו כלם ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו די לו בזה שעד כאן הוא עיקר הזימון ויחזור לאכילתו ורב ששת אמר עד הזן שהיה סובר שאע"פ שהיחיד ג"כ צריך לומר ברכת הזן אפ"ה מענין הזימון הוא וכשהאחד מפסיק בעבור השנים צריך שיפסיק מאכילתו עד ברכת הזן ואח"כ חוזר לאכילתו ואמרינן נימא כתנאי דתני חדא ב' וג' שאכלו מברכין בהמ"ז ותניא אידך ג' וד' כלומר ב' בני אדם שאכלו ואין האחד יודע ברכת המזון כולה אלא האחד יודע ב' ברכות והב' יודע הברכה האחרת או שהם ג' וכל אחד ואחד יודע ברכה אחת בלבד יאמר כל אחד ואחד הברכה שיודע ונפטרו האחרים וזו הברייתא שלא אמרה יותר מג' אנשים דעתה כרב ששת דאמר דברכת הזימון עד סוף הזן ונמצא שאין שם אלא שלש ברכות לפיכך לא אמר התנא יותר מג' בני אדם שאינו עולה בהמ"ז ביותר מזה שיעלה לכל אחד ואחד ברכה אחת ובריייתא שאומרת (נתנו) ג' וד' סוברת כרב נחמן דאמר שברכת הזימון היא עד נברך ואישתכח דהוו להו ד' ברכות ולפי' שנה זו התנא ד' מפני שפעמים עולה בהמ"ז מד' בני אדם שאם הם ד' והאחד אינו יודע אלא נברך שאכלנו משלו וברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והב' יודע ברכת הזן והג' נודה והד' בונה ירושלים יאמר כל אחד ואחד הברכה שיודע וברכת המזון עולה לארבעתם שלא תוכל לומר שלא שנה ד' אלא מפני הטוב והמטיב שיכול לאומרה הרביעי שזה אי אפשר לאומרו דהטוב והמטיב שנויה היא כלומר מדרבנן היא ולא מנה התנא אלא אותם שהם מן התורה הלכך כשאמר שארבעה בני אדם יכולים לברך כל אחד ואחד ברכה אחת מברכות של בהמ"ז לא אמר אלא מנברך שהיא ברכה בפני עצמה ויכול לאומרה אדם אחד בפ"ע ונמצאת עולה בהמ"ז מארבעה בני אדם ובירושלמי מוכח כפירוש הזה שאינו חוזר לשון ג' וד' לברכות אלא לאנשים כדמפרש

בהלכות וכדכתבינן ודחינן לה רב ששת מתרץ לטעמיה ורב נחמן מתרץ לטעמיה כלומר אין מחלוקת (ביניהם) רב נחמן ורב ששת תלויה במחלוקת אלו הברייתות וכל אחד ואחד אומר דבריו לדעת ב' הברייתות וכל אחד ואחד מתרץ אותו בענין שלא יקשה עליו ומפרש בגמרא דרב נחמן דסבירא ליה שנברך היא ברכה בפני עצמה היה אומר דכ"ע עד נברך מ"ד ד' שפיר כלומר דמפני כך אמר דבהמ"ז עולה מארבעה בני אדם מפני שנברך היא ברכה בפני עצמה ויכול לאומרה א' מהם כדכתבינן ומ"ד ג' מוקים לה בברכת פועלים כלומר אפי' למ"ד ג' ס"ל דנברך בלבד היא ברכת הזימון והיא ברכה בפ"ע וס"ל דבהמ"ז עולה מד' בני אדם ומה שלא אמר בברייתא אלא ג' בלבד מיירי בברכת פועלים שאינם אומרים אלא ג' ברכות בלבד כדקי"ל דפותח בברכת הארץ וחותם בברכת הארץ וכולל בונה ירושלים באמצע ולפיכך לא שנה אלא ג' שאינו עולה ברכת המזון אלא מג' בני אדם האחד נברך והאחד ברכת הזן והאחד ברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים ורב ששת היה מתרץ לטעמיה הברייתות והיה אומר דכ"ע עד הזן מ"ד ג' שפיר דמש"ה אמר ג' שאינם אלא ג' ברכות ואין בהמ"ז אלא מג' בלבד האחד עד סוף ברכת הזן והב' נודה והג' רחם והברייתא האחרת שהיתה שונה ד' סוברת ג"כ דברכת הזימון עד סוף הזן אלא דקסבר ברכת הטוב והמטיב מדאורייתא ונמצאת בהמ"ז עולה מד' בני אדם אפילו לדעת רב ששת האחד יאמר עד סוף ברכת הזן והאחד נודה והאחד רחם והאחד הטוב והמטיב:

דף לד.

ולענין פסקא כתב הרי"ף ז"ל דהלכה כרב נחמן עד נברך ולפי דבריו כשפוסק הא' בעבור השנים יכול לחזור לאכילתו כשיתחיל המברך לומר ברכת הזן דמשם ואילך אינו ברכת זימון אלא הברכה עצמה שהרי היחיד מתחיל מברכת הזן. ובה"ג ז"ל פסק הלכה כרב ששת ואמר שצריך המפסיק שישמע מפי המברך עד סוף ברכת הזן ואחר שישמע ברכת הזימון יחזור לאכילתו ואינו צריך לברך ברכת המוציא אלא אוכל ומברך בהמ"ז ואפי' אם נמלך אח"כ שלא לאכול כלל כיון שבשעת ברכת מזון היתה כוונתו לאכול ושלא יצא בברכה זו צריך לחזור ולברך ברכת המזון. מפי מורי הר"ב נר"ו:

להיכן הוא חוזר רב זביד אמר משמיה דאביי חוזר לראש וכו'. פירש"י ז"ל דלמאי דאמרי' לעיל אחד מפסיק לשנים קאי ורוצה לומר כשהאחד מפסיק אכילתו כדי שיזמנו עמו השנים ואח"כ חוזר לאכילתו ומברך לאיזה מקום חוזר רב זביד משמיה דאביי אמר חוזר לראש אמר שצריך לברך כל הברכה מתחלה ורבנן אמרי למקום שפסק דס"ל דכיון

דשמע ברכת הזן עם השנים א"צ עכשיו לומר אלא מנודה לך ואילך ואין זה נכון שמאחר [שאכל אחר] כך היאך אפשר לומר שלא יצטרך [לברך] כל הברכה ורבנן נמי היאך היו אומרים שלא יאמר ברכת הזן שהיא מן התורה ע"כ נראה כמו שפירשו בהלכות גדולות והרי"ף ז"ל דהכי קא מיבעי ליה כשהא' מברך ופוטר את האחרים אחר שאמר נברך שאכלנו משלו ועונין אחריו ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו המברך לאיזה מקום חוזר רב זביד משמיה דאביי אמר חוזר לראש ואומר פעם אחרת נברך שאכלנו משלו ונראה למורי הרב דטעמיה דאביי משום דס"ל שהנברך שאומר תחלה הוא צווי שאומר לאחרים נברך שאכלנו משלו והשני שחוזר אחר שענו האחרים אמן הוא הווה שאומר אנו מברכין לבורא שאכלנו משלו שפעמים הוא צווי ופעמים הווה כמו שמצינו יעשה פרעה צווי ומצינו ככה יעשה איוב שהוא הווה ורבים כאלה ורבנן אמרי אינו צריך לחזור פעם אחרת ולומר נברך אלא אחר שענו האחרים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו יחזור גם הוא ויאמר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו עד סוף ברכת המזון:

דף לד:

מהו אומר בבית האבל הטוב והמטיב וכו'. פי' ת"ק סבר שצריך לתת שבח לבורא על הצרה הבאה עליו וכשיזכיר הטוב והמטיב מלבד מה שאומר בכל יום שאם נפרש שהטוב והמטיב שמזכיר בכל יום [לא] היה אומר ת"ק דא"כ מה חדוש בא להשמיענו שזה פשוט הוא שצריך לאומרו שכן אומר בהגדה שצריך לומר שלש הטבות ושלשה גמולות והוא הטוב והמטיב והוא ייטיב עמנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו ור"ע היאך יכול לומר שלא יאמר אותו כלל אלא ודאי בא להשמיענו ת"ק שאפי' בלא זה שאומר בכל יום שצריך שיאמר פעם אחרת הטוב והמטיב ודיין האמת ור"ע ס"ל דכיון שאמר הטוב פעם אחת א"צ לחזור ולאומרו פעם שנית ודי בשיאמר דיין האמת:

פתח ואמר ברוך המלך החי הטוב והמטיב. ובגמ' אמר לוקח נפשות במשפט וכתב בה"ג ז"ל דלא אמרי' ליה וגם הרי"ף ז"ל לא כתבו בהלכותיו והטעם שלהם משום דאמרי' במסכת שבת (דף נה:) יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון וא"כ היאך נאמר לוקח נפשות במשפט ותימה גדול הוא זה שמאחר שאומר אותו בגמ' היאך לא נאמר אותו שאע"פ שיש מיתה בלא חטא כל דרכיו משפט והוא יודע למה עושה כן :

אין מכבדין לא בדרכים. י"מ שבדרכים שבעיר קאמר כשהולכין שנים אין להם לכבד זה את זה מפני שלא יפסיקו העוברים והשבים וי"מ שלא נאמר אלא על ההולכין מעיר לעיר שבזה אין בו דרך ארץ שיתאחרו בכל שעה ושעה לכבד זה לזה שיעבור לפניו ומקשינן

ע"ז מדאמרי' במסכת שבת (דף נא) לוי ורב הונא הוו אזלין באורחא קדים חמריה דלוי לחמריה דרב הונא ולוי כדי שלא יחשוב רב הונא כי בכוונה היה עושה כן ולא היה מכבדו א"ל חמור שעסקיו רעים כגון זה מהו לצאת בפרומביא בשבת והיה שואל לו זה כדי שיכיר שהחמור מעצמו היה עושה ואם איתא שאין מכבדין כשהולך ממקום למקום למה היה צריך לוי להנצל מרב הונא ומתרצינן שאע"פ שאמרו אין מכבדים בדרכים כשהולכין מעיר לעיר זהו כשלא נועדו מתחלה ללכת ביחד שאינם חוששין לכבד זה לזה:

ולא בגשרים ולא בידים מזוהמות. מפני שסכנה הוא להם אם מתאחרים לעבור בגשר או אם מתאחרים מליטול ידיהם כשהם מזוהמות וי"ל דהכא משמע שאחר האכילה שידיהם מזוהמות אין מכבדין זה לזה ולקמן אמרי' שאם היו הרבה ב"א שנוטלים ידיהם כולם תחלה והחמשה הגדולים נותנין רשות (זה לזה) [לאחד] מהם ליטול ידיו תחלה וא"כ היאך מכבדין אותו כיון שידיהם מזוהמות וי"ל דהתם מפני כבוד הברכה התירו לחת רשות לאחד מהם לאותו שנטל תחלה שיברך אבל כל היכא שאינם עושין מפני הברכה כגון בשעה שנוטלין ידיהם כל האחרים או כשנוטלין ידיהן בין תבשיל לתבשיל [אין] ראוי להם לכבד זה לזה:

אלא בפתח הראוי למזוזה. ובפתח בית הכנסת אע"פ שאין שם מזוזה כיון שהפתח נקי וראוי לכך ואין פוטר המזוזה אלא מפני שאינה בית דירה מכבדין אלו את אלו:

שנים ממתינים זה לזה בקערה. כלומר בשעה ששותה האחד או חותך הלחם או ממתין לו שיתנו לו מן הפרוסה של המוציא שיש לו להמתינו לחבירו מפני דרך ארץ אבל כשהם ג' והאחד שותה או ממתין הפרוסה של המוציא או חותך הלחם אין לשנים להמתינו ובכאן לא באו להשמיענו אלא מפני שהוא דרך ארץ אבל לענין להניח חלקו כשמפסיק בדברים אחרים ששוהה הרבה לא דברו בכאן:

ואם לחלוק כבוד לרבו או למי שהוא גדול ממנו בחכמה הרשות בידו. כלומר אם אחר שבצע נותן ממה שבוצע למי שגדול ממנו בחכמה ונותן להם רשות שיאכלו תחלה הרשות בידו אבל לשאר בני אדם שאינם גדולים ממנו יכול לתת לפניהם ממה שבצע אבל אינו נותן להם רשות שיאכלו תחלה שאין להם לאכול פת עד שיאכל הוא תחלה. מפי מורי הרב נר"ו:

אין המסובין רשאין לטעום כלום עד שיטעום המברך. איכא למידק דהא אמרינן בפרק ערבי פסחים (דף קו.) רב אשי איקלע למחוזא אמרו ליה ליקדש לן מר קידושא רבה אמר מאי קידושא רבה בריך בורא פרי הגפן ואגיד ביה חזייה להההוא סבא דקא גחין ושתי וכו'

וכיון דקיימא לן דצריך שיטעום המברך תחלה היאך היה שותה הסבא קודם שישתה המברך ויש מתרצין שלא שתה אלא שהראה כמי שהיה רוצה לשתות כדי שירגיש האחר וישתה גם הוא ויוכלו כולם לשתות אח"כ ויש מתרצים בענין אחר שאין לדמות המוציא לקידוש שבקידוש לפעמים יכול לקדש ולא יצטרך לשתות ממנו כגון שעושה להוציא בניו ובני ביתו ולפיכך יכול לשתות קודם שישתה המברך אבל בברכת המוציא שצריך כשבוצע לפני האורחים או לפני בני ביתו שיאכל ממנו אמרו אין לאחרים לאכול עד שיטעום המברך. ובירושלמי נראה שמתרץ בדרך אחרת דגר' התם רבה בשם רב מסובין אסורין לטעום עד שיטעום המברך ריב"ל אומר שותין אע"פ שלא שתה קמיפלגי לא דאמר רב כשהיו כולם זקוקין לככרו דאמר ר' יהושע כשהיה לכל אחד ואחד ככרו בידו הנה נראה מכאן שלא אמרו שאין המסובים רשאין לטעום עד שיטעום המברך אלא כשאין לכל אחד ואחד ככרו בידו אבל אם יש לכל אחד ואחד ככרו בידו יכולין לטעום אחר שיסיים מלומר הברכה וה"נ אמרי' גבי קידוש שאם יש לכל אחד ואחד כוסו בידו רשאין לשתות קודם שישתה המברך וההוא סבא מתוך כך שתה קודם המברך מפני שהיה כוסו בידו אבל אם אין לאחרים כוסות של יין והמברך משים מהיין שמברך בו בכוסות של אחרים אין רשאין לשתות ממנו עד שישתה המברך. מפי מורי הרב נר"ו:

אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה וכו'. חטופה הוא שחוטף המלה ואומר אותה במהירות. קטופה הוא שאינו מזכיר כל האותיות ויתומה פירשו בירושלמי כגון ההיא דמיחייב לברכה והוא עני ולא ידע מאי דעני ומקשינן על זה מדאמרינן בסוכה בפ' החליל (דף נא.) מעשה באלכסנדריא של מצרים שהיתה בית הכנסת גדולה ולא היו יכולים כלם לשמוע הברכה מהחזן ושיענו אמן וכשהיה מגיע החזן לסוף הברכה היו מניפין בסודרים כדי שיכירו אותם שלא היו יכולין לשמוע ששם היה חתימת הברכה ויענו אמן הנה שלא היו שומעין הברכה והיו עונין אמן ונראה למורי הרב נר"ו לתרץ דהתם מתוך כך היה מותר מפני שכבר התפללו כל אחד ואחד וכיון שלא היו עושין לחיוב שכבר יצאו ידי חובתן לא נחוש אם לא שמעו הברכה אלא כשמתכוין לצאת מחיוב בעניית אמן צריך שישמע הברכה ויש מתרצין בענין אחר דהתם כיון שהיו יודעין על איזה ברכה היו עונין אמן שכל הברכות היו אומרים על הסדר ועל כל ברכה וברכה היו מניפין והיו מבינין כלם איזו ברכה היו אומרים בכל שעה ושעה כמאן דשמע לה לברכה דייניגן ליה ולפיכך מותר וכי אמרינן אין עונין אמן יתומה זהו כשאינו יודע איזו ברכה אומרים ולמדנו כפי זה התירוץ שאפי' לא נפטרו מן החיוב ואינן שומעין הברכה מהחזן אם יודע איזו ברכה אומר כמאן דשמעי' ליה דמי ויוצאין ידי חובתן ויש

שגורסין קצרה ויהיה ההפרש שבין קצרה לקטופה שהקטופה ר"ל שאינו מזכיר הנו"ן וקצרה שאינו מזכיר האל"ף ואפשר שקצרה ר"ל שאינו מאריך באלף כלל:

דף לה.

ולא יזרוק ברכה מפיו. כלומר אחר שהתפלל ונפטר מהחיוב כשהחזן חוזר התפלה אין לו לומר עם החזן חתימת הברכה דהויא להו ברכה לבטלה. א"נ כגון שלא נפטר עדין מחיוב הברכה ורוצה עכשיו לפטור עצמו בעניית אמן צריך שבשעה שיגיע החזן לחתימת הברכה שלא יזכיר אותה עמו שאם יאמר הברכה עם החזן ויאמר אמן אחר שיסיים אותה החזן הוה ליה כעונה אמן אחר ברכותיו (לעיל סי' קסז):

ובראש השנה ויוה"כ שש"צ מוציא את הרבים ידי חובתן אומר רבינו הרב נר"ו שמנהגו כך שבשעה שמגיע ש"צ לומר אמת וקיים לעד הוא שותק עד שיאמר בא"י ואח"כ אומר עמו מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון ועונה אחריו אמן שאינו אומר עמו לשון הברכה עצמה ואע"פ שאומר סוף החתימה לא הוי עונה אמן אחר ברכותיו ויותר טוב הוא שיאמר סוף החתימה כיון שהוא לשון ארוך יותר משיפסוק כל כך בין ברכה לברכה:

אי הוו מייתו ארדליא וגוזליא לאבא. י"מ ארדליא כמהין וי"מ מיני עשבים ששמואל היה רופא והיה אוכל מיני עשבים אחר אכילתו ורב היה דרכו לאהוב גוזלים ולאכול אותם בקינוח סעודה ועל כן היה אומר שעדיין היינו יכולין לאכול אם היו מביאין אלינו דברים אחרים יכול להצטרף עמנו:

אל תקרי משנאי אלא משניאי. כלומר שגורמין שישנאו אותו כי כשרואין בני אדם שמחניף לעם הארץ ומברך לפני תלמיד חכם אומרים בלבם שמעלת התורה אינה כ"כ וגורמין שישנאו בני אדם התורה על כן אמרו אף על פי שיש לו מעלה אחרת שהוא כהן גדול כבוד תורה עדיף ותלמיד חכם קודם:

קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו וכו'. הרי"ף ז"ל פסק דאפי' קטן בן שמנה או בן תשעה כיון שמכיר למי מברכין מזמנין עליו ואע"פ שלא הביא שתי שערות והטעם שלו משום דאמרי' בגמרא (דף מז: ע"ש) תשעה ועבד מצטרפין שנים ושבת מצטרפין שני תלמידי חכמים המחדדים זה לזה בהלכה מצטרפין קטן פורח מזמנין עליו תניא נמי הכי קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו ואין מדקדקין בקטן ובתר הכי אמרי' (בד' מח.) ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו וס"ל לרי"ף ז"ל דכיון שאומר ולית הלכתא ככל הני שמעתתא נדחו כל

המימרות שאמרו מתחלה ובא להשמיענו רב נחמן שאפי' קטן שלא הביא שתי שערות מזמנין עליו ומש"ה אמרו קטן סתם ולא אמרו קטן פורח וכן פסק רבינו האי גאון ז"ל וכתב עוד סברא אחרת בשם מקצת הגאונים ז"ל דכי אמרינן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו לאו דוקא קטן ממש אלא קטן שנכנס בשנת י"ג ומפני שלא הגיע לעונשין קרי ליה קטן ורוצה לומר כשהגיע בשנת י"ג מיד מזמנין עליו ואע"פ שלא הגיע לעונשין עד שישלים כל השנה אבל קודם שיכנס בשנת י"ג אפי' הביא שתי שערות אין מזמנין עליו ותימה גדול זה שנראה שגם אלו הגאונים ז"ל סוברים כמו הרי"ף ז"ל שנדחה מה שאמרו למעלה קטן שהביא ב' שערות מזמנין עליו שהרי אומרים שאפי' הביא אותם אין מזמנים עליו כל שלא נכנס בשנת י"ג שלא כדברי הברייתא וכיון שנדחה הברייתא הלכה כר"נ דאמר סתם קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ואין מדקדקין בקטן האיך יכולים לומר שאין מזמנין עד שיגיע לי"ג שנה ואפשר להעמיד סברא זו בדרך אחרת ולומר שלא אמרו קטן היודע למי מברכין אלא בסמוך לאיש כדאמרי' גבי נדרים (ערכין דף ב'.) מופלא סמוך לאיש (נדה מה:) נדריו נבדקין אם יודע לשם מי נודרין נדרו נדר ואם לאו אין נדרו נדר וכי היכי דגבי נדר אמרינן שאין נדרו נדר אלא כשהוא סמוך לאיש הה"נ לענין ברכה כשנכנס בשנת י"ג שהוא סמוך לאיש מזמנין עליו ואע"פ שלא הביא שתי שערות אבל ה"ה שאם הביא שתי שערות אע"פ שלא נכנס בשנת י"ג מזמנים עליו דמאי דאמרינן ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא בא לדחות אלא המימרות דט' ועבד וט' וארון וכל האחרות דליכא ברייתא דמסייע להו אבל ברייתא דתני קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו לא נדחית שאין האמוראים דוחין הברייתות וכיון שההלכה כמו הברייתא שסוברת דקטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו מיד ואפי' לא נכנס בשנת י"ג כמו כן נאמר שאם לא הביא ב' שערות ונכנס בשנת י"ג מזמנין עליו כיון שהוא סמוך לזמן העונשין שכך נדון כשהגיע לי"ג בלא שערות כמו שערות קודם שנת י"ג אבל קודם שיגיע לי"ג אם לא הביא ב' שערות אין מזמנין עליו דחדא מהני תרי בעינן ולפי סברא זו יש לנו להקשות מדאמרי' בגמ' (ד' מח.) אביי ורבא בר בר חנן הוי יתבי קמיה דרבה אמר להו למאן מברכין אמרו ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב אביי נפק לברא ואחוי ליה כלפי רקיעא ורבא בר בר חנן כלפי טללא וכו' הנה נראה מזה המעשה שאע"פ שלא הביא ב' שערות ולא הגיע לי"ג מזמנין עליו שהרי אילו לא הביאו שתי שערות ולא הגיעו לי"ג ולא היה מצריך להם רבה אלא שידעו למי מברכין וממה שהביא בגמרא זה המעשה סמוך לדברי רב נחמן שאמר קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו נראה שרב נחמן בא לדחות הברייתא שסוברת שצריך שיביא ב' שערות ושהלכה הוא שאפי' לא

הביא שתי שערות ולא הגיע לי"ג שנה כיון שיודע למי מברכין מזמנין עליו ויש לדחות ולומר שלא היה עושה רבה זה כדי לזמן עמהם אלא שהיה מנסה אותם ולחדודי בעלמא הוא דבעא מינייהו ומפני שהזכירו בכאן היודע למי מברכין הזכיר המעשה שהיה אבל לא שנלמוד ממנו הלכה למעשה ואין לזמן עמהן אלא או בב' שערות או בשיגיע לי"ג ומאי דתנן במתני' דקטנים אין מזמנין עליהן נפרש לפי סברא זו שרוצה לומר קטנים שלא הגיעו לי"ג דכל זמן שלא הגיעו לכלל המצות קטנים שלא הגיעו לחינוך קרינא בהו כיון שלא הגיעו לחינוך מצוה זו והרבה מן החכמים נוהגים ע"פ סברא זו ונזהרין שלא לזמן עם הקטן עד שיכנס בשנת י"ג וסומכין על מה דאמרי' בירושלמי א"ר אסי זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דתחליפא אבא דחלפתא וקמיה רבי חנינא בר סיסי חביבי ולא הוו מזמנין עלאי עד דאייתינא ב' שערות:

אבל נראה למורי הרב נר"ו שיותר נכונים דברי הרי"ף ז"ל מדקאמר ר"נ קטן היודע למי מברכין ואם כדבריהם דמיירי בקטן שהגיע לי"ג שנה למה היה צריך לומר היודע למי מברכין שזה פשוט הוא שמאחר שהוא סמוך לזמן העונשין שיודע למי מברכין אלא ודאי משום דמילתיה דרב נחמן אפי' בקטן בן ח' ובן ט' מש"ה הוצרך לומר היודע למי מברכין שאפי' (מתוך) שאינם כ"כ גדולים יש מהם שהם פקחים יותר ומכירים במהרה את בוראם ויש מהם שאינם מכירים כ"כ במהרה ובא להשמיענו שאינו תלוי בהבאת שתי שערות אלא כיון שיודע למי מברכין מזמנין עליו מיד ואפי' בן ח' שנים או בן ט' ואפי' לא הביא שתי שערות ודוקא לענין בהמ"ז עושין אותן סניפין מפני שכל אחד בפני עצמו יכול לפטור עצמו מחיוב ברכת המזון אבל לקדיש ולקדושה ולברכו שכל אחד ואחד לא היה יכול לפטור עצמו מחיוב בשום ענין צריך שיהו כולם בני מצוה וכן כתבו מקצת הגאונים ז"ל:

דף לה:

ואפי' ז' שאכלו דגן ושלשה אכלו ירק מצטרפין לנברך אלהינו. וכתב הרי"ף ז"ל וקאמרו רבנן דוקא אצטרופי לבי עשרה אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן ולפי סברת אלו הגאונים ז"ל איכא למידק דהכא [מחמירין טפי בג' מבעשרה ולעיל מחמירין טפי בעשרה מבג'] דגבי ג' אמרי' שאם אכלו ויצא אחד מהן לשוק קורין לו ומזמנין עליו ואינו צריך שיהיה עמהם במקום אחד ואילו בעשרה אמרינן שאין מזמנין עמו עד שיבא ויש לומר דלא דמי דהתם מיירי בענין הישיבה ומפני שהשכינה שורה עמהם כשהם עדה לפיכך הצריכו שישב עמהן כדי שתהא השכינה שורה עמהן ויזכירו את השם אבל

בכאן שאינו תלוי בענין הישיבה שכבר עומדין שם י' בני אדם ושכינה שורה עמהן ואינו תלוי אלא בענין האכילה יש לנו להחמיר יותר בג' מבעשרה ובג' שהם מועטין צריך שיאכלו כולם דגן אבל בעשרה כיון שאכלו הז' דגן אע"פ שהג' אכלו ירק מצטרפין אבל עדיין אין דעת מורי נר"ו נוחה בסברא זו שהאיך אפשר להעמיד חילוק בין י' לג' בענין הצירוף שהרי בגמרא לא העמידו אותו שלא העמידו חילוק אחר בענין צירוף (מצטרף) אלא דגן אבל להוציא את האחרים אינו מוציא עד שיאכל דגן אבל לענין צירוף נראה דדין אחד להם וכי היכי דבי' אם אכלו רובא דמינכר דגן מצטרפין האחרים עמהם הה"נ בג' כיון שאכלו רובא דמינכר דגן מצטרפין האחרים עמהם והב' אצל הג' רובא דמינכר הוי כיון שהם הב' חלקים שלא אמרו אלא שהד' אין מצטרפין עם הששה לפי שהששה אינו שני חלקין מהעשרה ולפיכך אין הד' מצטרפין עמהם אבל האחד שאכל ירק או ששתה היה נראה שמצטרף עם הב'. מפי מורי הרב נר"ו:

ובהא דאמרי' אבל להוציא רבים ידי חובתן אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן קשיא ליה לבה"ג ז"ל היאך אפשר לומר שמי שאכל כזית בלבד יוציא את הרבים ידי חובתן והלא מה"ת אינו חייב לברך עד שיאכל כדי שביעה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת והיאך פוטר מי שאכל כזית בלבד שאין חיובו אלא מדרבנן למי שאכל כדי שביעה שחיובו מן התורה דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ומתוך כך אמר שאינו מוציא מי שאכל כזית אלא לאחרים כמותו שאין חיובן אלא מדרבנן אבל למי שחייב מן התורה אינו מוציא. וכן דעת ר"ם ז"ל ורבינו יצחק הזקן מתרץ ואומר שאפי' למי שחייב מן התורה אמרו שמוציא וטעמא דמילתא מפני שמן הדין היה שאפי' מי שאינו אוכל כלל יפטור את האחרים דכל ישראל ערבים זה לזה אלא שברכת הנהנין אינו יכול לברך עד שיהנה ובכאן סבר שכיון שנהנה ונתחייב בברכה מדרבנן פוטר את האחרים אפי' אכלו כדי שבעם מטעם דכל ישראל ערבים זה לזה:

ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע. פירש הרי"ף ז"ל שצריך להתחיל בנחמה ולשנות הלשון ולומר במקום רחם נחמנו ובחתימה שיאמר אחר רצה והחליצנו ונחמנו בציון עירך כי אתה בעל הנחמות בא"י מנחם עמו ורש"י ז"ל פי' שאין צריך לשנות הלשון שאומר בחול ולא להוסיף עליו כלל וכשמזכיר רחמי מתחלה ובנין ירושלים בסוף זהו נחמה כי נחמתן של ישראל הוא רחמי שמים ובנין ירושלם ולא באו בכאן להודיענו שצריך לשנות הלשון שאומר בחול אלא בא להשמיענו שאומר קדושת היום בין שתי הנחמות דהיינו רחם ובונה ירושלים וסדר הענין הוא שאומר ולסברא זו נוטה דעת מורי נר"ו ויש לזה קצת סיוע מהירושלמי דאמרינן התם אל ישאל

אדם צרכיו בשבת והא דאמרי' זוננו פרנסנו כלכלנו שהוא שאלת צרכיו ששואל שיזון אותנו ושיפרנסנו ושיכלכלנו ומתרצים נוסח ברכה כך הוא דאלמא משמע שהנוסח עצמו שהיו אומרים בחול היו אומרים בשבת ומה שכתב הרי"ף ז"ל שחותם בשבת בא"י מנחם עמו בבנין ירושלים הקשה עליו תלמידו רבינו אפרים הספרדי ז"ל דהא אמרי' לקמן (דף מט.) שאין אומרים מושיע ישראל ובונה ירושלים משום דאין חותמין בשתים ואם אומר מנחם עמו בבנין ירושלים ה"ל חותם בשתים בנחמת ישראל ובבנין ירושלים ויש לתרץ שאם היה אומר מנחם עמו ובונה ירושלם היה חותם בשתים והיה אסור אבל כיון שאומר מנחם עמו בבנין ירושלם דבר אחד הוא שינחם ע"י הבנין אבל נראה למורי הרב נר"ו שיש סיוע לרבינו אפרים ז"ל ממה שהתקינו בהביננו וישמחו צדיקים בבנין עירך וזהו מעין שתי ברכות ישמחו צדיקים מעין על הצדיקים ובבנין עירך היא מעין תשכון בתוך ירושלם עירך הנה שאמרו בבנין עירך והוא דבר אחר אף הכא נמי אע"פ שאומר בבנין ירושלם ענין אחר בפני עצמו הוי והוה ליה חותם בשתים ולפיכך נראה שיותר נכון הוא שיאמר בא"י בונה ירושלם כמו שאומר בחול ואפי' לדעת הרי"ף ז"ל שאומר שצריך שיזכיר בשבת לשון נחמה בסיום הברכה אין צריך לומר אותו בחתימה עצמה אלא די שאחר שיאמר רצה והחליצנו יאמר ונחמנו בציון עירך כי אתה הוא בעל הנחמות וחותם בא"י בונה ירושלים:

כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. הטעם הוא מפני שמצינו שנשתבחה א"י בזה הלשון דכתיב אל ארץ טובה ורחבה וכתיב בפסוק אחר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים וכיון שמזכיר ברכת הארץ על אכילתו יש לו ג"כ להזכיר שבחה נחום הזקן אומר צריך שיזכיר בה ברית שבזכות הברית אשר כרת השם עמם זכו לארץ רבי יוסי אומר צריך שיזכיר בה תורה שבזכות התורה זכו לארץ דכתיב למען תחיון ובאתם וירשתם את הארץ וכתיב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו. פלימו אמר צריך שיקדים ברית לתורה שזו ניתנה בשלש בריתות אלה דברי הברית מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב ובפרשת אתם נצבים לעברך בברית והמילה ניתנה בי"ג בריתות והם מפורשים בסוף פרשת לך לך:

דף לו.

אפי' פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלם. דלא דיינינן להו תרתי שהכל ענין אחד שהוא תלוי זה בזה שנא' בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס:

אמר ליה חוץ מזו דמאי שנא הנך כל חדא באנפי נפשה כתיבא. אבל הכא הא בהא תליא כלומר כל החתימו' האחרות שאמרו כולם כמו אחת הם אלא זו בלבד שנראית כשתים שאומר קדושת שבת שהיא קדושה בפני עצמה דמיקדשא וקיימא ואומר ישראל והזמנים שהיא קדושה אחרת בפני עצמה דישראל מקדשי לזמנים ועל זה שואל ומשיב כלומר כיון שנראית כשתים למה אומר חתימה זו יותר ממושיע ישראל ובונה ירושלם ומהדרי' הנך כל חדא וחדא באנפי נפשה כתיבא אבל הכא הא בהא תליא וכו' כלומר לפיכך אינו חותם מושיע ישראל ובונה ירושלים משום דכל חדא וחדא באנפי נפשה שהרי מצינו כמ' פסוקי' שמזכיר בהם תשועת ישראל בלבד ואינו מזכיר בהם בנין ירושלים דכתיב ישראל נושע בה' תשועת עולמים ורבים כאלה ולפיכך דייניגן להו כשתים ואין חותמין בהם אבל מקדש השבת וישראל והזמנים אע"פ שנראי' כשתים ענין אחד הוא שקדושת ישראל תלויה בקדושת השבת וקדושת הזמנים וראשי חדשים תלויה בקדושת ישראל וכיון שתלוי זה בזה כמו קדושה אחת דייניגן ליה. ורבי' אפרים הספרדי ז"ל פי' דהא בהא תליא רוצה לומר אע"פ שנראה כשני ענינים כיון ששתי הקדושות באין בזמן אחד כמו קדושה אחת הוי ולפיכך חותם בשתיהם. ורש"י ז"ל גורס ומאי שנא הכא חדא היא התם תרתי מילי נינהו כלומר אין לדמות זה למושיע ישראל ובונה ירושלים שזה אף על פי שנראית כשתים ענין אחד הוא שהכל הוא ענין קדושה וכיון שאינו מזכיר בשניהם אלא לשון קדושה כמו דבר אחד הוי וחותמין בהם אבל מושיע ישראל ובונה ירושלים תרתי מילי נינהו שלשון ישועה הוא לשון בפני עצמו ובונה ירושלים הוא לשון אחר בפני עצמו ולפיכך דייניגן להו שתים ואין חותמין בהם:

הטוב והמטיב צריכה מלכות. כלומר אע"פ שכל ברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך [זו שהיא] מדרבנן כברכה בפני עצמה הויא ולפיכך צריכה הזכרת השם ומלכות בפתיחתה ורבי יוחנן לא בא להשמיענו זה שזה פשוט הוא דכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אלא אתי לאשמועינן שצריך לומר בה שתי מלכיות של בונה ירושלים וברכת הארץ כדמפרש ואזיל:

ואיידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא לימא מלכות שמים. כלומר מן הדין לא היה צריך להזכיר מלכות בהטוב והמטיב מפני ברכה של בונה ירושלים אלא כיון שהזכיר בבונה ירושלים מלכותא דארעא צריך להזכיר כנגדו מלכות שמים ובברכת בונה ירושלים אין להזכירו שאם היה מזכירו ביחד היה נראה שמדמה מלכותא דארעא למלכותא דשמיא וכיון שיש לו להזכירו אינו יכול להזכירו באותה ברכה עצמה ואומר אותו בהטוב והמטיב ונמצינו למדים שהאומרים בבונה ירושלים ומלכותך ומלכות בית

דוד טועים הם שאין להם להשוות ביחד מלכותא דארעא ומלכותא דשמיא שאם היה מותר לומר מלכותך בבונה ירושלים לא היו צריכין לומר שיאמר אותה בברכה אחרת לתשלומין אלא ודאי מתוך כך התקינו לאומרה בהטוב והמטיב מפני שאין לו לאומרה בבונה ירושלים כדי שלא לשתף מלכות שמים עם מלכות בית דוד כדכתיבנא:

רב פפא אמר צריכה שתי מלכיות לבד מדידה. כלומר אע"פ שברכת הארץ סמוכה לחברתה ואינה צריכה מלכות אפ"ה כיון שצריך להזכיר בה מלכות מפני בונה ירושלים מזכיר מלכות של ברכת הארץ ונמצא שצ"ל בה שלש מלכיות וכן המנהג שאומר בא"י אמ"ה [האל אבינו מלכנו] המלך הטוב והמטיב וכן אמר במדרש שצ"ל בה שלש מלכיות וג' הטבות וג' גמולות מלכיות הני דאמרן והטבות הטוב והמטיב הוא ייטיב עמנו וגמולות הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד:

ובכאן יש לשאול כיון שיש לומר בה כל אלו הענינים למה אין חותמין בה בברוך שהרי מטבע ארוך הוא ומתרצין רבני צרפת ז"ל שכל זה כמו ענין אחד הוא שכל אלו שמות התואר הם שאנו אומרים שהוא מלך ומטיב וגומל וכל מה שאומר אצל הבורא משמות התואר ענין אחד הוא ואע"פ שאומר הוא יגמלנו [אינו] (הוא) ענין אחר שגם זה תואר הוא שאנו אומרים שהוא גומל אלינו בכל יום. עוד נוכל לתרץ שמתחלה כשתקנו הטוב והמטיב לא תקנו בה כל זה הנוסח אלא הטוב והמטיב בלבד ואח"כ הוסיפו בה כל אלו הדברים ומפני שבשעת התקנה לא היה מטבע ארוך לפיכך לא תקנו בה חתימה ומה שאמרו במדרש שלשה גמולות אחר התוספת הוא. מפי מורי הרב נר"ו:

לאות ולברית ברוך מקדש השבת. ומפני שאחר שאומר אשר נתן מנוחה לעמו ישראל מוסיף לאות ולברית הוו להו שני ענינים וה"ל מטבע ארוך ולפיכך חותם בה בשם ובמלכות ואומר בא"י אמ"ה מקדש השבת וכן חותם ביו"ט מפני שמוסיף לששון ולשמחה. והא דאמרי' דאי לא אידכר אלא לבתר דפתח הטוב והמטיב חוזר לראש י"מ חוזר לראש ברכת המזון וכן כתב ר"ם ז"ל. ואין זה נראה דכיון שעדיין לא סיים ברכת הטוב והמטיב למה לו לחזור לראש ברכת מזון דלא גרע ברכת הטוב והמטיב ממי (לעיל כט:) שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו שאם טעה ולא אמר של ר"ח בעבודה כל זמן שלא סיים לומר תחנונים אין צריך לחזור כל התפלה אלא חוזר לעבודה הכא נמי כל שלא סיים ברכת הטוב והמטיב א"צ לחזור לברכת הזן אלא חוזר לתחלת ברכה של בונה ירושלים וכ"כ הראב"ד ז"ל:

דף לו:

ברכת המזון דמצי פטר נפשיה דאי בעי אכיל ואי (לא) בעי לא אכיל לא מהדרינן ליה. ויש לשאול והיכי קאמר דאי בעי אכיל ואי לא בעי לא אכיל בר"ח והלא אין לו להתענות בר"ח י"ל דה"ק אי בעי לא אכיל דבר שיתחייב לברך עליו בהמ"ז אלא אוכל פירות ודברים אחרים כדי שלא יתענה בר"ח ויפטור עצמו מבהמ"ז ואומרי' רבני צרפת ז"ל שאע"פ שחייב אדם לאכול ג' סעודות בשבת סעודה שלישית אי בעי אכיל פת ואי בעי אכיל פירי ונפטר באכילת הפירות ראיה לדבר שהרי גבי סוכה אמרינן חייב אדם לאכול י"ד סעודות בסוכה ופי' לשם שפוטר עצמו בשיאכל מיני תרגימא ה"נ בשני הפעמים שחייב לקדש אחת ביום ואחת בלילה צריך שיאכל פת כדי שיהיה הקידוש במקום סעודה אבל בפעם השלישית שאינו צריך לקדש אם ירצה לפטור עצמו בפירות הרשות בידו. ומה שכתב ר"מ ז"ל שחייב לקדש בסעודה שלישית כמו שחייב בג' סעודות אינו נראה שלא מצינו שיהיה חייב לקדש אלא פעם אחת ביום ופעם אחת בלילה דהכי אמרינן זכור את יום השבת לקדשו אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל זכור זכרהו בכניסתו וכיון שקדש ביום כבר יצא ידי הקידוש מכל היום ומה טעם הוא לתלות הקידוש בשלש סעודות הלכך ודאי אין צריך לקדש. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' כיצד מזמנין כו' בעשרה אומר נברך אלהינו. זהו הנוסח הנכון יותר ואין ראוי לומר לאלהינו שלא מצינו השם סמוך לברכה בלמ"ד דכתיב במקהלות ברכו אלהים ברכו עמים אלהינו. אחד עשרה ואחד עשרה רבוא. ומתני' (גמ' דף נ.) אתיא אליבא דרבי עקיבא שסובר שאין לחלק בין מרובין למועטין כמו שמצינו בבהכ"נ שהעולה לספר תורה בין שיהיו שם מרובין בין מועטין אומר לעולם בענין אחד:

במאה (הוא) אומר נברך ה' אלהינו. האי סיפא דלא כר' עקיבא דאילו ר"ע ס"ל שאין לחלק בין מרובין למועטין כדכתבי' והאי תנא ס"ל שיש חילוק ולפי רוב הקהל מברכין כדמפרש ואזיל:

מטובו חיינו ה"ז בור. מפני שאומר כמי שדומה מקצת טובו ובגמ' פריך והא כתיב ומברכתך יבורך בית עבדך ומתרץ שאלה שאני כלומר כששואל יכול לשאול קצת אבל כשנותן הודאה צריך לתת הודאה על הכל :

מכיון שהוא אומר המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל. כלומר לפיכך אומר ברכו ואינו אומר נברך מפני שאומר לבסוף המבורך ונמצא שאינו מוציא את עצמו מן הכלל אבל בבהמ"ז שאינו אומר המבורך הוא אומר נברך כדי שלא להוציא את עצמו מן הכלל וכתב הרב רבי יהודה ברצלוני בשם רב סעדיה גאון שהעולה לספר תורה אחר

שיאמר ברכו את ה' המבורך ועונין השומעין ברוך ה' המבורך לעולם ועד יש לו ג"כ לחזור ולומר ברוך ה' המבורך דכי היכי דאמרן לעיל (סי' קע) שהמברך בהמ"ז חוזר למקום שפסק ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו כמו שאמרו האחרים ה"ה נמי הכא חוזר ואומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ואע"פ שאומר המבורך אפ"ה צריך לחזור ולומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד שכשאומר נברך מברך עמהם בכלל ואפ"ה חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו כדכתבינן:

נברך שאכלנו משלו הרי זה ת"ח. כלומר כיון שאומר הדבר סתם ודאי מוכחא מילתא דלקודשא בריך הוא קא בריך אבל כשאומר למי שאכלנו הואיל ואומר שם פרטי נראה שעל אדם ידוע אומר:

מתני' א"ר עקיבא מה מצינו בבהכ"נ וכו'. ואע"פ שהיה נראה דהלכה כר' עקיבא שהיה אומר די לו כשיאמר ברכו את ה' בלבד אפ"ה נהגו עלמא כרבי ישמעאל לומר ברכו את ה' המבורך:

מתני' שלשה שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק. דכיון שנתחייבו בזימון אין להם לפטור עצמן ממנו ולברך כל אחד ואחד לעצמו אלא צריך שיברכו ביחד כדי שיזמנו ויפטרו עצמן מן הזימון וכן ארבעה וכן חמשה אין להם ליחלק עצמם ולומר שיזמנו השלשה ויברכו השנים האחרים בלא זימון אלא צריך שיזמנו כלם ביחד אבל ששה נחלקים ג' לכאן וג' לכאן ויצאו כלם ידי זימון וכן עד י' נחלקים כלומר נחלקים בענין שיוכלו לזמן אבל לא שיתחלקו אחד אחד או שנים שנים בענין שיפטרו עצמן מזימון ועשרה אינן נחלקים עד שיהו עשרים שכיון שנתחייבו לברך בשם אם יתחלקו נמצא שפטרו עצמן מזימון בשם אבל כשהם עשרים יכולים ליחלק י' לכאן וי' לכאן ונמצא שכולם זימנו בשם:

דף לז.

גמ' הכי קתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין לחלק זהו לשון הגמרא ור"ח והרי"ף ז"ל פירשו דה"ק שלשה שישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אינן רשאים ליחלק ומתני' דשלשה חייבין השמיענו דין הזימון ומשנה זו באה להשמיענו שמאחר שאכלו ביחד אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אינם רשאין ליחלק ולברך כל א' וא' בפני עצמו אלא ששלשתם מזמנין ביחד ויש להקשות על זה הפי' מדאמר בירושלמי בתחלת זה הפרק הכא איתמר אין רשאים ליחלק והכא איתמר חייבים לזמן שמואל אמר כאן בתחלה כאן בסוף ואיזהו בתחלה ואיזהו בסוף תרין אמוראים חד אמר נתנו דעתם

לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו סוף כלומר כי קתני חייבין לזמן מיירי בשאכלו כזית והכי דקתני אינם רשאין ליחלק מיירי בתחלה ואתא לאשמועינן אע"פ שלא אכלו כלל ביחד אלא שנתנו דעתם מתחלה לאכול ביחד אע"פ שאח"כ כל אחד ואחד אוכל בפני עצמו אינם רשאין ליחלק וחד אמר אכלו כזית זהו בתחלה גמרו אכילתן זהו סוף הנה שאין הירושלמי כדברי הרי"ף ז"ל כלל שהוא אומר דמאי דקתני אינם רשאין ליחלק לא בא להשמיענו אלא שאף על פי שכל אחד ואחד אוכל מככרו כיון שישבו מתחלה ביחד אינם רשאין ליחלק ואינו מעמיד המשנה בתחלה אלא אפי' בשגמרו אכילתם מפרש דמיירי מתני' דקתני אינן רשאין ליחלק ואילו בירושלמי משמע לדעת שני האמוראים שמעמידים החילוק בין בתחלה ובין בסוף ומעמידין מתני' דקתני אינם רשאים ליחלק בתחלה אלא שכל אחד ואחד מפרש מהו בתחלה לפי סברתו. ולפיכך נראה יותר למורי הרב נר"ו כמו שמפרשים רבני צרפת ז"ל דמאי דקתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין ליחלק ר"ל שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא ולא אכלו עדיין כזית כל אחד ואחד ואתא לאשמועינן שאע"פ שלא אכלו עדיין כזית כל אחד ואחד כיון שהתחילו לעשות דרך קביעות וברכו המוציא אינן רשאין ליחלק שבשעה שברכו המוציא ביחד חל עליהם תורת זימון ויש להקשות על זה דלפי דבריהם שמעמידין המשנה בתחלה וכגון שברכו ברכת המוציא ולא אכלו כזית נמצא שאינה כפי הלשון שאומר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה שהרי בכאן אנו מצריכין שיברכו המוציא וזהו יותר מנתינת דעת ואינה כמו הלשון האחר שמפרש בתחלה ר"ל שאכלו כזית שהרי אנו אומרים שאפי' לא אכלו כזית כיון שברכו ברכת המוציא אינם רשאים ליחלק ונראה למורי הרב נר"ו לתרץ לפי דבריהם ולומר דמתני' אתיא כלישנא דאמר אכלו כזית זהו בתחלה ומאי דאמר כזית לאו דוקא אלא ר"ל כיון שברכו המוציא והתחילו לאכול ואפי' לא אכלו כזית אלא לאפוקי ממה שאמר האמורא הראשון נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה ואכלו כזית זהו סוף אמר האחר אכלו כזית זהו בתחלה למעט שאינו נקרא תחלה בנתינת דעת בלבד אלא שצריך שיתחילו לאכול ומכיון שברכו המוציא והתחילו לאכול כבר נתחייבו בזימון ואינם רשאים ליחלק אפי' לא אכלו כזית כל זה נוכל לדחוק ולומר להעמיד סברת רבני צרפת ז"ל. אבל נראה למורי הרב נר"ו לפרש בענין אחר דמאי דקתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין ליחלק ר"ל שישבו מתחלה בהזמנה אחת וגמרו בדעתן לאכול ביחד אבל לא ברכו המוציא וקמ"ל שאע"פ שלא התחילו עדיין לאכול ולא ברכו המוציא אינן רשאין ליחלק ותלמוד שלנו שאמר שישבו ולא אמר שאכלו סובר כמו האמורא שאומר בירושלמי [נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה] ואע"פ שמדברי הירושלמי אין הכרע לפסוק

הלכה כזה הלשון יותר מן האחר כיון שהתלמוד שלנו אנו רואים שסובר כמו זה הלשון נפסוק הלכה כמותו ונאמר שאע"פ שלא אכלו כלל שעדיין לא ברכו המוציא כיון שגמרו בדעתם מתחלה לאכול ביחד אע"פ שאכלו אח"כ כל אחד ואחד בפ"ע אינן רשאין ליחלק ולברך כל אחד ואחד בהמ"ז לעצמו אלא יש להם לברך ביחד כדי שיפטרו עצמן מזימון וא"ת כיון שלא התחילו לאכול ביחד כלל מה טעם הוא זה לומר שמפני אמירה בלבד לא היו רשאין ליחלק י"ל דכיון שגמרו בדעתם לאכול ביחד ולברך ביחד נמצא שכבר גמרו בדעתן לעשות מצות זימון כיון שקבלו עליהם לעשות מצוה יש להם לקיימה ולפיכך אמר שאינם רשאין ליחלק אלא צריך שיברכו כלם ביחד שיזמנו ויפטרו עצמן מהמצוה שקבלו עליהם:

אי נמי כדרב הונא דאמר שלשה בני אדם שבאו מג' חבורות אינם רשאין ליחלק כלומר מתני' דקתני ג' שאכלו כאחת אינם רשאים ליחלק באה להשמיענו מילתא דרב הונא דאמר דאע"פ שלא אכלו שלשתן ביחד כיון שבאו מג' חבורות ופגעו זה בזה אינם רשאין ליחלק ולברך כאו"א לעצמו אלא חייבין לזמן:

ואמר רב חסדא והוא שבאו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם. כלומר לא תימא משלש חבורות דאפי' שני בני אדם נקראין חבורה דמשמע שאפי' נפרדו כאו"א מחבירו אינם רשאין ליחלק שזה וודאי כיון שלא נתחייב כאו"א לזמן במקום שאכל שלא היו שם שלשה בני אדם ולפיכך אינן רשאין ליחלק מפני שכל אחד מתחייב לזמן במקומו וכיון שכולם נתחייבו לזמן במקומם לא פקע זימון מינייהו וכשפגעו עכשיו זה עם זה אינם רשאין ליחלק אלא מזמנין כולם ביחד כדי שלא יפטרו עצמן מן הזימון:

אמר רבא לא אמרן אלא דלא קדימו הנך ואזמינו עלייהו אבל קדימו הנך ואזמינו עלייהו פרח זימון מהני. רבים מפרשים אמרי דה"ק לא אמרן שאינן רשאין ליחלק אלא בשלא זימנו עם בני חבורתם דלא פקע זימון מינייהו אבל אם כבר זימנו בחבורתם פרח זימון מינייהו ואינן מזמנין וכפי' רש"י ז"ל וכן דעת ר"ם ז"ל ואין זה נכון דא"כ מה חידוש השמיענו רבא שאם זימנו כל אחד ואחד בחבורתו שלא יזמנו אח"כ שזה פשוט הוא שאין אדם מזמן ב' פעמים בעבור פעם אחת שאכל ורבינו יהודה מפרי"ש ז"ל היה מפרש דמיירי כגון שנפרדו מג' חבורות שהיה בכל אחד ואחד שלשה בני אדם מלבד זה וזה הלך לדרכו והאחרים זימנו לעצמן אי נמי כגון שהיו שלשה בכל חבורה וחבורה והלך האחד קודם הזימון ובא אחר ואכל כזית ונצטרף עם אלו השנים הראשונים וזימנו שלשתם אע"פ שעדיין לא זימנו אלו (אלא) שהלכו לדרכם אפ"ה כיון שכבר זימנו חבורתם פרח זימון מינייהו שאינם יכולים לעולם לזמן בחבורתם שמאחר שזימנו השנים אינם

יכולין לחזור ולזמן עם השלישי שלא זימן שאינם מזמנים שתי פעמים ולפיכך עכשיו כשנתחברו ביחד אע"פ שהם שלשה אינם מזמנים. ומה שאמר עלייהו אינו ר"ל עמהם ממש אלא ר"ל שחבורתם זימנו במקומן כל אחד ואחד ולפיכך הוצרך להשמיענו רבא שאע"פ שלא זימנו הם כיון שזימנו חבורתם פרח זימון מינייהו ואע"פ שלענין מעשה נראים ד"ר יהודה ז"ל אפ"ה לענין פירוש ההלכה קשה להוציא הלשון ממשמעותו ולומר דעלייהו אינו ר"ל שזימנו עמהם אלא שזימנו חבורתם:

ומפני כך נראה למורי הרב נר"ו לפרש דמאי דאמרינן אבל קדימו הנך ואזמינו עלייהו פרח זימון מהני ר"ל שזימנו עמהם ממש ומאי דקשיא לן א"כ למה הוצרך רבא לאומרו שזה פשוט הוא שמאחר שזימן פעם אחת אינו חוזר ומזמן פעם אחרת ופירש דמיירי כההיא דאמרינן לעיל שלשה שאכלו ויצא אחד מהן קורין לו ומזמנין עליו ואמר אביי והוא דקרו ליה ועני ונראה שזה אע"פ ששמע ברכת הזימון לא יצא מזימון שלא נתכוין לצאת אלא שקראו אותו האחרים שישמע הזימון כדי לפטור את עצמן ואע"ג דאמרינן שלשה שאכלו אחד מפסיק לשנים ונפטרו שלשתם מזימון זהו מפני שעומד עמהם אבל בכאן שאינו עומד עמהם אע"פ שהאחרים נפטרים עמו בזימון הוא עצמו לא יצא ידי מצות זימון ומש"ה הוצרך רבא בכאן לומר לא שנו אלא דלא קדימו הנך ואזמינו עלייהו כלומר כי אמרי' אינן רשאין ליחלק מיירי בשלשה בני אדם שנפטרו משלש חבורות של שלשה שלשה ב"א ולא זימנו עמהם בני חבורתם אבל אם קדמו בני חבורתם וקראו אותם כדי שיזמנו עמהם ויפטרו את עצמן אע"פ שכבר נפטרו הם מזימון אם פגעו אח"כ אלו הג' זה עם זה אע"פ שלא נפטרו הם עצמם מזימון כיון ששמעו הזימון כשנפטרו חביריהם אינם מזמנין דפרח זימון מינייהו ולכאורה משמע שאפי' אכלו אח"כ כל אחד ואחד ופגעו שלשתם זה עם זה אחר שאכלו אינם מזמנין הואיל ולא נועדו יחד לאכול ואע"ג דאמרי' לעיל שאם אכלו שנים בהזמנה אחת ולבסוף בא אחר ואכל כזית מצטרף עמהם לזימון זהו מפני שנועדו השנים ביחד ולפיכך השלישי נגרר אחריהם אבל בכאן שכל אחד ואחד אכל לבדו אינם נגררים זה עם זה ולפיכך אינם מזמנים ואע"פ שלא יצאו ידי זימון מאכילה ראשונה שאכלו עם חביריהם כיון ששמעו עם האחרים ונפטרו האחרים על ידם פרח זימון מינייהו ואינן רשאין לזמן אח"כ. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' ב' חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין. דכיון שרואין אלו לאלו כמו אם היו אוכלים כולם בחבורה אחת דיינינן להו:

גמ' אם היה שמש ביניהם שמש מצרפן. כלומר אע"פ שאינן רואין אלו את אלו כיון שהשמש משמש לשתי החבורות כחבורה אחת דיינינן להו וכתב בה"ג ז"ל שאפי'

אוכלות בב' בתים השמש מצרפן ומפרש דמתני' דקתני ב' חבורות שהיו אוכלות בבית אחד לאו דוקא בבית אחד אלא אפי' בשני בתים אם מקצתן רואין אלו את אלו מצטרפין ואם אינן רואין אלו את אלו והיה השמש ביניהם השמש מצרפן ומאי דתנן בית אחד אורחא דמילתא נקט ויש סיוע לסברא זו מהירושל' [דגרסי' התם רבי ברכיה מוקים לאמורא על תרעיה מציעתא דבי מדרשא] ומזמנין אלין לאלין ותו אמרי' התם בהדיא לא נצרכה אלא לב' בתים ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה שאינם מצטרפות בשום ענין:

דף לז:

ובגמ' (דף נ.) אמרי' רבה תוספאה אמר שלשה שהיו אוכלין וקדם אחד מהם ובירך אינהו נפקי בזימון דידיה ואיהו לא נפיק בזימון דידהו כלומר אע"פ שכבר בירך נגרר אחר השנים מאחר שהם רבים ומצטרף עם האחרים לפטרם מזימון כיון שעדיין לא ברכו אבל הוא לא נפטר בזימון שלהם שמאחר שכבר בירך אין זימון למפרע ותימה הוא למה השמיט הרי"ף ז"ל לכתוב זה ואין לדחות ולומר שאין הלכה משום דקי"ל אין זימון למפרע ולפיכך השמיטו שזה אינו דכי אמרי' אין זימון למפרע זהו כשטעו כולם וברכו בלא זימון אי נמי ברכו השנים שאין הב' נגררין אחר האחד לפוטרו מן הזימון לאחר שכבר ברכו אבל בכי האי גונא שעדיין השנים לא ברכו ודאי לא נאמר אין זימון למפרע בעבור היחיד שבירך ומצטרף עם השנים לפטרן מזימון וכ"כ ר"מ ז"ל:

מתני' אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים וכו'.:

גמ' מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים וכו'. פירוש ברכה טעונה כוס והיכא שיש לו יין יש לו לברך ברכת המזון בכוס אפי' היחיד שמברך בלא זימון צריך שיברך בכוס ואין מברכין בו עד שיתן לתוכו מים מפני שהיינות שלהם היו חזקים ואין השבח ניכר בתוכו עד שיהיה בו מים כמו שנפרש לקמן בס"ד:

אין מניחין בשר חי על הפת טעמא דמילתא משום דמימאיס ועוד אפשר לתת בזה טעם אחר מפני שיצטרך להדיחו מפני הדם הנדבק בבשר. ואין מעבירין כוס מלא יין על הפת כי שמא ישפך מהיין על הפת והוי מיאוס:

ואין סומכין את הקערה. גם בזה הטעם הוא מפני מאיסות כי שמא ישפך מהמרק על הפת ומתוך מש"כ הרי"ף ז"ל הברייתא סתם נראה שסובר שכמו שאין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת כך הוא הלכה שאין סומכין את הקערה בפת:

ואין זה נראה למורי הרב נר"ו דבגמ' (דף נ:) אמרי' בהדי' דשמואל סובר כר' אליעזר ואמר דעושה אדם כל צרכיו בפת ואע"פ שר' אליעזר הוא יחיד אצל רבים שהברייתא אינה סוברת כמותו אפ"ה כיון שאנו רואין האמורא שסובר כמותו נפסוק הלכה כמותו ויהיה מותר לסמוך הקערה בפת מיהו דוקא בהאי בלחוד סובר שמואל שהוא מותר אבל במאי דאמרי' אין מניחין בשר חי ע"ג הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ודאי אפי' שמואל מודה שהוא הלכה מפני שאין הפת מאוס כל כך כשהמרק נופל על הפת כמו כשנופל עליו היין ובזה בלחוד פסקי' הלכה כשמואל דאמר עושה צרכיו בפת שאינו מאוס כל כך אבל בשאר מודה שמואל דאסור דהא שמעינן ליה בהדיא דאמר במס' שבת פ' במה טומנין (דף נ:) כל מידי דממאיס אסור:

ממשיכין יין בצינורות לפני חתן וכלה ולא נחוש בזה משום ביזוי אוכלים דביזוי כזה מותר משום שמחת חתן וכלה:

וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים. מכאן נראה שמנהג שעושין בהרבה מקומות לזרוק חטים או שעורים על החתן או על הכלה בשעה שמוליכין אותם לחופה שאין נכון לעשות כן אלא בימות החמה בלבד או בימות הגשמים בזמן יבושת המים מעל הארץ שאם ירצה יכול ללקוט אותם אח"כ אבל כשהארץ לחה יש לחוש לבזוי אוכלים כדחזינן שחששו בזריקת החטים הקלוים ואגוזים ואין זורקין לא חתיכות של בשר ולא ככרות של פת ואפי' בימות החמה אסור מפני ביזוי אוכלין:

ואם לאחר שגמר סעודתו נזכר אינו חוזר ומברך. מ"ש הרי"ף ז"ל משום דנראה ונדחה בא להודיענו המסקנא של ההלכה ומפני שרבינא חולק על זה בגמ' ואומר שאע"פ שגמר סעודתו חוזר ומברך כדאמרי' טבל ועלה בעלייתו אומר אקב"ו על הטבילה והיה סובר דכי היכי דבטבילה מברך אחר שטבל הה"נ דמברך אחר שאכל ודחי' שאני התם דאכתי גברא לא חזי כלומר לא דמי דהתם לא היה ראוי מתחלה לברך ולפיכך מברך אחר שטבל אבל בכאן שהיה ראוי לברך מתחלה והיה לו לברך קודם כדאמרי' כל המצות כולם מברכין עליהם עובר לעשייתן ונדחה שלא בירך אינו חוזר ומברך:

ומשגרו לאנשי ביתו מפרש בגמ' שבכוס של ברכה מתברך פרי בטנה וכדי שיניח ברכה אל ביתו אמרו שישגרו לאנשי ביתו:

אנו אין לנו אלא ארבע הדחה ושטיפה כו'. אומר ר"י הזקן ז"ל שלא הצריכו הדחה ושטיפה אלא משום שיורי כוסות אבל היכא שהכוס נקי מבית ומבחוץ א"צ הדחה ושטיפה וכבר נהגו העולם הדחה ושטיפה מיהו היכא דלא שתו בו בשעת האכילה ועכשיו בשעת הברכה מוציאין אותו נקי נראה שבודאי א"צ הדחה ושטיפה:

חי ומלא. י"מ דחי ר"ל שאין בו מים כלל וקשה לדבריהם מאי דאמרי' לעיל (דף נ:) שאין מברכין ברכת מזון על היין עד שיתן לתוכו מים והיכי אמרי' הכא שצריך שלא יהיה בו מים כלל והרי"ף ז"ל גורס בגמ' כמו הספרים שגורסין חי אמר רב ששת עד ברכת הארץ ומתרץ דמאי דאמרי' שיהיה חי ר"ל שעד שיתחיל ברכת הארץ לא יטיל בו מים כלל ומאי דאמרינן אין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מיירי מברכת הארץ ואילך שמיד שיתחיל לזכור שבח הארץ צריך שיהיה היין מזוג כדי שיהיה שבחו ניכר בתוכו שהיינות היו חזקים ואין מעלתם ניכרת אלא ע"י המים עוד נוכל לומר לפי זה הפי' שהטעם שהצריכו שימזוג אותו בברכת הארץ מפני שכשנותן בו מים בשעה שמזכיר הארץ מראה לכל העומדים שם שבח א"י שהיין שלה חזק וצריך מים הרבה הלכך עד שיתחיל בברכת הארץ צריך שיהיה חי וכשמתחיל ברכת הארץ נותן לתוכו מים ולא קשיין אהדדי ואין זה התירוץ נראה למורי הרב נר"ו דלישנא לא מוכח הכי דמדקאמרי' לישנא דאין מברכין עליו משמע שאין לברך עליו כלל אפי' ברכת הזן עד שיתן בו מים ועוד ששיעור היין של בהמ"ז הוא רביעית כדאמרי' במס' שבת (דף עו:) המוציא יין כדי מזיגת כוס יפה מאי כוס יפה כוס של ברכה ומפרשי' התם שר"ל רובע רביעית וכיון שכוס של ברכה צריך רובע רביעית מיין ממש בלא מים כלל ומטיל בו אח"כ שלשה חלקים ממים שזהו השיעור שראוי להטיל בו בשעת המזיגה כדאמרי' כל חמרא דלא דרי על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא ואם כדברי הרי"ף ז"ל שאומר שלא יטיל בו מים כלל עד ברכת הארץ נמצא בשעה שמטיל [רובע] רביעית יין בכוס מניח ריקם מהכלי שיעור ג' רביעית עד שמגיע לברכת הארץ וכיון דבעינן מלא היאך איפשר לומר שבשעה שיאמר ברכה ראשונה שיהיה די במעט יין שיהיה בשטח הכלי ויהיה כל הכלי ריקם :

על כן נראה שהנכון כמו שפי' רבינו יעקב ז"ל דחי ר"ל מזוג ולא מזוג ומביא סיוע מדאמרי' בירושל' גבי בן סורר ומורה אינו חייב עד שיאכל תרטימר בשר ורביעית יין חי ופירשו לשם מזוג ולא מזוג והכא נמי מאי דאמרי' חי עד ברכת הארץ ר"ל שעד ברכת הארץ יהיה מזוג ולא מזוג שלא ימזגנו כל השיעור וכשיגיע לברכת הארץ ישלים המזיגה והשתא ל"ק מידי מאי דאמרי' לעיל אין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים שהרי נותן בו מים מיד וכמו כן לא קשה מאי דבעינן מלא כיון שאינו חסר כל כך בברכה ראשונה וממלא אותו לגמרי כל שהוא כשמגיע לברכת הארץ וי"מ דחי אינו חוזר ליין אלא על הכלי כלומר שצריך שיהיה הכלי שלם דהכי אמרי' בב"ק (דף נד.) יצאו כלים ששבירתם זו היא מיתתן וכיון שמצינו לשון מיתה בשבירת הכלים ג"כ נאמר בו לשון חיות כשהוא שלם ואין זה מתקבל אלא ודאי מה שפירש רבינו יעקב ז"ל הוא הנכון:

דף לח.

זוכה ונוחל ב' עולמות שנאמר ים ודרום ירשה. וא"ת והיאך למד מכאן שזוכה לעוה"ב י"ל דהכא לא יליף אלא שזוכה לעוה"ז ומפני ששכר רוב המצות הוא לעוה"ב ויש מהם שאוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב לפיכך הביא ראיה שזוכה לעוה"ז וממילא ידעינן שזוכה בעוה"ב. כך פירשו רבני צרפת ז"ל:

השתא דראשונים לא איפשיטא להו אנן נעביד לחומרא. לכאורה משמע דאפי' ר' יוחנן דאמר אנו אין לנו אלא ארבעה מודה בזה שכיון שהראשונים לא איפשיטא להו ודאי היו עושים לחומרא כדאמר רב אשי אנן נעביד לחומרא ונמצא שאלו החמשה ודאי צריך לעשותם אבל החמשה האחרים אינו חייב בהם ורב פפא ורב יהודה וכולהו אמוראי דהוו עבדי להו לא מפני החיוב היו עושין אלא לרווחא דמלתא ליפוי המצוה הוו עבדי. מפי מורי הרב נר"ו בשם רבותיו ז"ל:

אין משיחין על כוס של ברכה. פירש"י ז"ל שאחר שנתנו בידו כוס של ברכה לברך אין לשוח אלא צריך שיברך מיד ורבני צרפת ז"ל היו אומרים שאם עומדים שם אחרים ויוצאין עמו אע"פ שאין הכוס בידם גם הם אין להם לשוח ולדברי הכל לאחר שהתחיל המברך אין לאחרים לשוח באמצע הברכה אלא צריך שיתכוונו לצאת וישמעו מפי המברך ואע"ג דאמרי' בתקיעות (ר"ה דף לד:) שמע ט' תקיעות בט' שעות יצא ונמצא שמשיח בין תקיעה לתקיעה זהו בדיעבד אבל לכתחילה ודאי צריך לשמעם על הסדר ושלא ישיח בינתים:

מאי כוס של פורענות אמר רנב"י כוס שני תנ"ה השותה כפלים לא יברך וכו'. אין לפרש דכוס שני ר"ל שאם פעם אחת בתוך הסעודה ורוצה לברך בפעם השניה שלא יברך שזה א"א מדאמרי' תנ"ה השותה כפלים לא יברך דמשמע שכבר שתה ב' פעמים קודם שיברך. ולפיכך נראה למורי הרב נר"ו לפרש דכוס ב' ר"ל שכבר שתה בתוך הסעודה ב' פעמים ור"ל שכיון ששתה זוגות שהמזיקין שולטין בהם ובא פורענות לאדם על ידם אין מברכין עליהם בכוס אחר וא"ת ולמה אינו מברך בזה הכוס הג' דהא אמרי' בפסחים (דף קט:) כוס של ברכה מצטרף לטובה וכיון שזה הכוס מצטרף עם השנים נמצא דלא הוו זוגות וליכא חשש מזיקין ולא הוי כוס של פורענות יש לומר שלא אמרו כוס של ברכה מצטרף לטובה אלא בכוסות של פסח שהם תקנת חכמים וחייב בהם אפי' העני כדתנן (פסחים צט:) ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין וכיון שחייב בהם ועכ"פ יש לו לשתותו אמרו שמצטרף עם השנים לטובה כדי שלא יהיו זוגות אבל הכא שאינו מחויב בזה אלא כשיש לו יין לא אמרי' שמצטרף עם השנים הראשונים. עוד נראה למורי הרב

נר"ו דהא דאמרי' לא יברך אינו ר"ל שלא יברך בהמ"ז דמאחר שנהנה ודאי צריך לברך אלא ר"ל אותו ששתה כפלים לא יזמן אלא האחרים שלא שתו כפלים יזמנו כדי שיפטרו אותו וטעמא דמילתא משום דאמרינן בפסחים (דף קי:) מאן דקפיד קפדינן ליה ומאן דלא קפיד לא קפדינן ליה והכא במאן דקפיד מיירי דלמאן דלא קפיד לא הוי כוס של פורענות דמשום דקפיד בדבר מתירא מהנזק ואינו יכול לכוין לבו ולפיכך אמר שלא יזמן הוא אלא יזמנו האחרים ויפטרו אותו אבל ודאי צריך לברך על מה שאכל:

ובהלכות גדולות ז"ל גורס מאי כוס של פורענות כוס שני ואיכא דאמרי כיון דגברא מתקן הוא אין זה כוס שני והיכי דמי כוס שני כדתניא השותה כפלים וכו' ונראה שר"ל כשמברך בהמ"ז בין אכוס הראשון ובין אכוס השני לא דיינינן ליה כוס שני דכיון שמפסיק בינתים ומברך ברכת המזון כמו כוס אח' בפני עצמו דיינינן ליה ולא מיקרי כוס שני אלא כששותה אותם ואינו פוסק לברך בהמ"ז:

אוכל כשהוא מהלך עומד ומברך וכו'. הטעם שהחמירו בזה יותר מק"ש משום דק"ש אינה מן התורה אלא פסוק ראשון או פרשה ראשונה בלבד לפיכך לא החמירו בה כל כך ומאחר שקרא פסוק ראשון מהלך וקורא אבל בברכת מזון שהיא מן התורה צריך לישב במקומו ולברך. מפי מורי הרב נר"ו:

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו דברים שבין ב"ש ובית הלל בסעודה ב"ש אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס וב"ה אומרים מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים. פי' טעמייהו דב"ש (דף נב.) משום דסבירא להו שאם לא יטול ידיו תחלה יטמא אחורי הכוס ואע"ג שהידים שניות ואין שני עושה שלישי בחולין הכא שהמשקה עומד אחורי הכלי מפני ששוטפין אותו קודם השתיה מקבל טומאה מן הידים ומטמא את הכלי ואע"פ שהמשקה הוא ראשון וקי"ל דכלי אינו מקבל טומאה אלא מאב הטומאה אפ"ה גזרו על כל המשקים שיטמאו כמו אב הטומאה משום משקה זב וזבה דהיינו רוקו שהוא אב הטומאה ובגמ' פריך והא קי"ל דכלי שנטמא אחוריו לא נטמא תוכו והכא כיון שלא נגע מאי איכפת לן אם קדש קודם הנטילה ויטמאו ידיו אחורי הכוס ומתרץ התם דס"ל לב"ש דחיישינן לניצוצות כלומר שמא יתערבו טיפות מהמשקה שעומד אחורי הכוס עם מה שבתוך הכוס ולפיכך היו מצריכין ליטול את ידיו קודם הקידוש וב"ה דסבירא להו דמקדשין ואח"כ נוטלין לידים משום דלא חיישינן לניצוצות ואפי' יטמאו [הכוס] אחורי הכלי אין בכך כלום דכלי שנטמא אחוריו לא נטמא תוכו ולפיכך היו אומרים שימזוג את הכוס תחלה שאם אתה אומר שיטול ידיו תחלה ישאר המשקים בידים שלא נגבם יפה וע"י אותו המשקה

יקבלו טומאה הידים מאחורי הכלי שיהיה טמא. וא"ת והלא אמרו (סוטה דף ד:) כל האוכל בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא והיכי חיישינן שלא ינגב כראוי וישארו שם משקין י"ל שבשאר הימים שמיד שנוטל ידיו מברך המוציא ואוכל מנגב אותם יפה אבל בכאן שאינו אוכל מיד אינו חושש לנגב אותם כל כך מפני השתיה ולפיכך היו חוששין ב"ה למשקין הנשארים בידיו. עוד אומר בגמ' (דף נב:) טעם אחר לב"ה דמש"ה מוזגין את הכוס תחלה דבעינן סמוך לנטילה סעודה ואם אתה אומר שיטול ידיו ויקדש קודם שיאכל לא הויא הנטילה סמוך לסעודה:

דף לח:

גמ' שהיום גורם ליין שיבא. כלומר שאם לא בעבור השבת לא היינו צריכין להביא יין לקדש ונמצא שהעיקר תלוי בשבת ועוד שהשבת קודם שכבר קידש היום ועדיין יין לא בא:

שהיין גורם לקידוש שתאמר. והוא הדין שיכול לקדש על הפת והכי קאמר שגם היין גורם לקידוש שתאמר כמו הפת וכיון שיש לו חשיבות כמו הפת מברכין עליו תחלה:

ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. נפקא לן מקרא (זבחים פט.) מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד וכו' דמשמע אחר שתעשו עולת התמיד תעשו את אלה:

מתני' ב"ש אומרים מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים וכו'. פירוש מנהגם היה אחר אכילה קודם ברכת המזון לסלק השולחן ולכבד המקום מן העצמות והפירורין שנפלו שם וב"ש ס"ל שמתחלה יש לו לכבד הבית ואח"כ יטול ידיו מפני שאם נוטל ידיו תחלה יפלו המים על הפירורים של הלחם שנפלו תחת השולחן בשעת אכילה דס"ל שמותר להשתמש בשמש עם הארץ והשמש לא יחוש לבזוי אוכלין ולא יחלק בין פירורין שאין בהן כזית לפירורין שיש בהן כזית ולפיכך צריך ליזהר ולכבד הבית תחלה ואסיקנא בגמ' דהלכה כב"ש שמכבדין ואח"כ נוטלין ומה שאין אנו נוהגין עכשיו לעשות כך אומר רבינו יצחק הזקן ז"ל שזה לא היה אלא בימיהם שהיה מנהגם לסלק את השולחן קודם ברכה והיו נוטלים ידיהם במקום שהשולחן היה עומד ואם היה נוטל ידיו קודם שיכבדו מקום שהשולחן עומד המים נופלים על הפירורין ואיכא משום בזוי אוכלין אבל עכשיו מפני שאין מנהגנו לסלק את השולחן ונוטלין ידיהן מחוץ לשולחן מקום שאין שם פירורין לא חששו לדבר. והא דאמרי' ב"ש סברי מותר להשתמש בשמש עם הארץ הלכה כב"ש ונראין הדברים שיותר הוא מותר להשתמש בע"ה מלהשתמש בת"ח ובב"מ

(דף עג:) אמרי' שאפי' בבני אדם אחרים שאינם שמשין שלו אם אינם יראי שמים מותר להשתמש בהם:

מתני' ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וכו'. פירוש הנר שמביאים אותו עכשיו ונהנה ממנו מיד יש לו להקדים ואחר כך המזון מפני שכבר אכל ויש לו להקדים אותה לבשמים והבדלה וטעם הבשמים במוצאי שבת מפני הנפש יתירה שהיתה לו ממנוחת שבת והוא מצטער עכשיו כשהלכה אותה מנוחה ממנו ומריח בשמים כדי לישב נשמתו:

ובה"א נר ובשמים מזון והבדלה. דס"ל לב"ה שמיד שמברך על הנר מברך על הבשמים שהוא ג"כ מענין השבת שמראה הצער שהיה לו ואח"כ מזון ואח"כ הבדלה:

ויש לשאול היאך יכול לומר שמברך ואח"כ מבדיל דמשמע שמותר לאכול קודם הבדלה ובהדיא אמרי' (פסחים קה. קז.) אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל והר"ן ז"ל כתב במגלת סתרים שלו דמיירי במי שהתחיל לאכול בשבת מבעוד יום וחשך עליו היום ואין לו אלא כוס אחד ובזה נחלקו ב"ש וב"ה היאך יסדר אותם אבל אם היה לו יין לברכת המזון ולהבדלה היה מברך על המזון בפ"ע ואח"כ היה מבדיל כמו שמנהגו כל השנה כולה אבל מפני שאין לו אלא זה הכוס בלבד וקי"ל (שם קה:) ברכה טעונה כוס כל היכא שאפשר לאומרה על היין לפיכך אמרו שמפני שיצא ידי חיוב מהכל שיסדרם כולם על אותו כוס שיש לו ונחלקו ב"ש על הסדר אם בשמים קודם למזון או מזון לבשמים אבל ודאי לאכול אחר חשכה קודם הבדלה אסור וכן נראה שסובר הרי"ף ז"ל מתוך הירוש' שהביא בהלכותיו ורבני צרפת הקשו על זה מדחזינן בגמ' (פסחים קו:) שנחלקו אם שכח וטעם קודם הבדלה אם יכול להבדיל אח"כ אם לא שיש מי שסובר שאינו מבדיל אח"כ שכבר עברה שעתה. ויש מי שסובר שאע"פ שטעם מבדיל אח"כ ומאן דסבירא ליה דטעם מבדיל מביא ראיה מזו המשנה דמשמע שאע"פ שכבר אכל מבדיל אח"כ ואם כדברי ר"נ ז"ל שמעמיד המשנה במי שהיה אוכל וחשך עליו היום מה ראיה היה מביא מזו המשנה דהכא מתוך כך אמרו שמבדיל מפני שלא טעם אחר חשכה וכ"ת דמיירי במי שהתחיל לאכול מבעוד יום וחשך עליו היום ונמשך באכילתו עד הערב ומפני אותו המקצת שאוכל אחר חשכה היה לומד שאע"פ שטעם מבדיל דהא הכא מבדיל אחר שאכל זה אינו דבהדיא קי"ל בפסחים (דף קה) שאע"פ שמפסיקין לקידוש אין מפסיקין להבדלה ואם היה יושב לאכול בשבת מבעוד יום וחשך עליו היום גומר סעודתו ואח"כ מבדיל וכיון שבהיתר הוא אוכל שלא צוו לו להפסיק סעודתו ולהבדיל היאך היה לומד שאם טעם באיסור שיבדיל דהכא מתוך כך אמרו שמבדיל אחר כך מפני שלא טעם

באיסור אלא ודאי בשהתחיל לאכול אחר חשכה מיירי מתניתין ומתוך כך היה למד ממנה שאע"פ שטעם מבדיל ודקא קשיא לך היאך יכול לאכול קודם ההבדלה והלא אמרו אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל זהו כשיש לו יין לב' כוסות להבדלה ולברכת מזון שמאחר שיכול לברך ברכת מזון על הכוס ביין הנשאר לו טוב הוא שיבדיל קודם האכילה וכי אמרי' הכא שאוכל קודם הבדלה מיירי במי שאין לו אלא כוס אחד בלבד ואם יבדיל עליו לא יהיה לו יין לברך בהמ"ז ומתוך כך התירו לו שיאכל בלא הבדלה כדי שיברך בהמ"ז על היין וההיא דאמרי' (שם קז.) אמימר איקלע לבי רב אשי ולא ה"ל חמרא לאבדולי ובת טות לא מן הדין היה עושה כן דודאי היה יכול לאכול קודם הבדלה כיון שלא היה לו יין אלא לחומרא עשה אותו:

ומשום דקשיא להו למקצת רבוואתא ז"ל היאך אוכלין קודם הבדלה הוצרכו לפרש דהאי מזון דאמרי במתניתין אינו ר"ל בהמ"ז אלא ברכת המוציא ומעמידין המשנה במי שאין לו יין כלל שאם היה לו יין היה מבדיל תחלה באותו היין ואח"כ מברך המוציא ואוכל אלא מתוך שאין לו יין אמרו שמסדר אותם כולם על הפת בשעת המוציא ואע"ג דאין מבדילין על הפת הכא איידי שמקדש על הפת מבדיל נמי על הפת ומתוך כך הוצרכו להעמיד המשנה במוצאי שבת לי"ט מפני שסוברים דמאי דאמרי' דאמימר בת טות לא היה עושה כן משום חומרא אלא מן הדין היה עושה שאסור לאכול קודם הבדלה ואם איתא דמיירי (מתני') בשאר מוצאי שבתות דעלמא כיון שלא היה לו יין לא היה לו לאכול אלא ודאי במ"ש ליו"ט מיירי שחייב לקדש ולאכול דקי"ל (שם קא.) אין קידוש אלא במקום סעודה וכיון שיש לו לקדש ולאכול איידי דמקדש על הפת מבדיל נמי על הפת והרי"ף ז"ל דחה זו הסברא בהלכותיו דבהדיא אמרי' בתוספתא לא נחלקו על בהמ"ז שבתחלה דמשמע דמזון האמור במשנתנו על ברכת המזון נאמר ובירושלמי נמי גורס כן ועוד דבירושלמי אומר היה יושב ואוכל דמשמע דמיירי שכבר אכל כדמפרש ואזיל בהלכות:

דף לט.

מה נפשך בירך על היין המזון קודם. פי' שברכת המזון אומר תחלה ואח"כ בורא פרי הגפן ויש ששואלין למה אין אנו נוהגין לומר תחלה ב"פ הגפן ואח"כ בהמ"ז כמו שאנו נוהגין לברך בורא פרי הגפן ולקדש או להבדיל אח"כ ורבני צרפת ז"ל נותנין טעם לדבר שאם אתה אומר שיברך בפה"ג קודם בהמ"ז נראה שמתחלה מברך על מה ששותה

וכשחוזר אח"כ ואומר בהמ"ז על מה שאכל ושתה נמצא שאין הענין מתקשר לחזור ולברך אח"כ ולפיכך התקינו שיאמר ברכת היין בסוף:

בירך על המזון הנר קודם. כלומר כבר שנינו במשנה בפירוש לד"ה נר תחלה בירך על הנר הבדלה קודמת כלומר אם נאמר שיברך על הנר תחלה נמצא שצריך שיבדיל מיד שכן הוא הסדר שלהם שיהיו סמוכות זו לזו שמיד שיוצא השבת נהנה מן האור ונמצא שהבדלה קודמת לבהמ"ז ומהדרינן נשמעינה מן הדא שאינו כמו שאתה אומר דנר קודם הבדלה ושהבדלה קודם ברכת המזון דתניא אמר רבי יהודה לא נחלקו ב"ש וכו' וב"ה אומרים בשמים ואחר כך מאור וכן הלכה ובזה חולק הירושלמי על התלמוד שלנו דהתם פסקו [דכן] הלכה [אליבא דב"ש וכתבו] לדעת ב"ה דנר תחלה:

מתני' ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים בורא מאורי האש. ומפרש בברייתא שהטעם שלהם משום דהרבה גוונים של אור יש באור:

מתני' אין מברכין על הנר ועל הבשמים של נכרים. מפרש בגמ' דנר של נכרים משום דלא שבת כלומר שהדליקו אותה בשבת או שהטו אותה בשבת וצריך לברך בדבר של היתר:

ובשמים של נכרים משום דסתם מסיבתן לע"ז. ובשמים של ע"ז אסורים כדמפרש בסיפא דמתניתין:

ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים. נר של מתים מפני שאינו עשוי להאיר ובשמים של מתים מפני שאינם עשוים להריח אלא להעביר ריח רע של מת ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו שאם הוא בענין שאינו יכול ליהנות ממנו כ"כ שיכול להכיר בין מטבע למטבע אין לו לברך עליו כדמפרש בגמרא (דף נג:) ועל זה סמכו העולם להסתכל בצפרנים בשעה שמברכין על הנר להראות שכבר יכול ליהנות ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע ומה שנוהגין להסתכל בצפרנים יותר משאר הדברים מפני שהם בגופו ומזומנים אליו יותר וי"א מפני שגדלים והגידול הוא סימן ברכה נהגו להסתכל בהם לסימן טוב בהכנסת השבוע:

גמ' אבל אור של חיה ושל חולה מברכין עליו. שמאחר שהודלק מבעוד יום לא נחוש למה שהודלקו לצורך החיה והחולה שזה כיון שעשו מפני הסכנה אין בזה חשש איסור:

ישראל שהדליק מנכרי מברכין עליו. שאף על פי שהנר של הנכרי אסורה כיון שאינו מברך על אותו עמוד שביד הנכרי ולא נחוש לעמוד השני שביד הישראל שהרי לא נעשה בו שום איסור וכן הנכרי מישראל מברכין עליו וזה לא היה צריך לומר שכיון שהעמוד הראשון של היתר שהיה של ישראל ולא עשו בו מלאכה בשבת וגם העמוד השני הוא

של היתר שלא הדליקה הנכרי אלא במוצאי שבת פשיטא דמותר אלא בא להשמיענו שאע"פ שהוא ביד נכרי לא גזרינן שיבא להתיר כשהעמוד הראשון הוא ביד נכרי אבל כשידליק נכרי מנכרי אע"פ שזה העמוד שהדליק הנכרי האחרון מן הראשון הוא של היתר שלא נעשה בו שום איסור והוה לן למימר שמותר לברך עליו אלא שגזרו נכרי מנכרי גזירה שמא יבא לברך בעמוד הראשון שביד הנכרי הראשון:

אם רוב נכרים אינו מברך ואע"פ שעכשיו אינן עומדין הבשמים במסיבה של ע"ז שהבשמים שלהם סתמן למכרן למסיבת ע"ז אסורה:

דף לט:

לא קשיא הא לכתחלה הא לבסוף. פי' ר"ח ז"ל דמתחלה אין מברכין עליו מפני שבאותה שעה אינו עשוי להאיר אלא לבשל בו הקדרות או לבשל בו הסיד אבל בסוף מברכין עליו שעשוי להאיר כדי לראות הקדרות אם הם מבושלות או הסיד וכיון שעשוי באותה שעה להאיר מברכין עליו:

הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב. פי' אם איכא אדם חשוב נמצא שלכבודו נעשה ואין מברכין עליו אבל היכא דליכא אדם חשוב מוכחא מילתא דלהאיר נעשה ומברכין עליו:

כל אחד ואחד מברך לעצמו מפני ביטול בית המדרש. שצריכין כולם לשמוע הברכה כולה ולענות אמן אחר המברך ונמצא שמתבטלין בעניית אמן יותר ממה שיתבטלו כשיברך כל אחד ואחד בפני עצמו וב"ה אומרים דלא חיישינן לביטול כזה שיותר טוב שיברך אחד לכולם משום ברוב עם הדרת מלך. ויש ששואלין והא אמרינן בפרק כיצד מברכין (דף מג.) דיין בעי הסבה ובלא הסבה אין הא' פוטר את כולם והיכי אמרינן הכא שהא' מברך לכולם ויש לתרץ דהכא מתוך שמיד שמביאין הנר נהנין כולם מיד מהאור דנר לאחד נר למאה לפיכך הוי נמי הסבה ואחד מברך לכולם אבל ביין שאינן יכולין כולם ליהנות ביחד בעי הסבה:

כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו. מאי טעמא כל מידי דלכבוד עביד לא מברכין עליו כלומר אם דרך להוציאו על המת ביום משום כבוד אע"פ שבלילה מוציאין בנרות להאיר כיון שמוציאין אותם נמי משום כבוד אין מברכין עליהם ומכאן נראה שהנרות של בית הכנסת כיון שדרך להדליקם לכבוד אין מברכין עליהם ואפי' נאמר שפעמים מדליקים אותם להאיר אפי' הכי נראה מכאן שאם נעשה להאיר ונעשה לכבוד אין מברכין עליו. מפי מורי הרב נר"ו:

היה מהלך בשוקי טבריא בערבי שבתות. פי' בטבריא היה מנהגם לגמר את הכלי בערבי שבתות מפני כבוד השבת שיריחו ריח טוב ובצפורי היה מנהגם לגמר את הכלים במוצאי שבתות וגם הם לכבוד שבת היו עושין שהיו מראין הצער שיש להם מהנפש היתירה שהיה להם במנוחת השבת וכדי להתנחם מהצער שהיה להם מפרידת השבת היו מגמרין את הכלים להריח ריח טוב. ויש מפרשים שעל זה אמרו (שבת קיח:) יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ומוציאי שבת בצפורי שבטבריא היו מגמרים הכלים בערבי שבתות ובצפורי במוצאי שבתות לכבוד השבת כדכתבינן. אבל רש"י ז"ל פי' שלא אמרו זה אלא מפני שטבריא עומדת בגיא וצפורי בהר ובטבריא מתוך שהיו עומדים בגיא היתה החמה נשקעת מעיניהם במהרה והיו מקבלין השבת מבעוד יום ובצפורי מתוך שהיו עומדין בהר לא היו מקבלין את השבת כל כך מבעוד יום אבל היו מאחרין מלהניח השבת יותר מאנשי טבריא שמתוך שהיו בהר לא היה השמש נסתר מעיניהם במהרה ולא היו מניחין השבת כל כך במהרה כמו בטבריא והיו מוסיפין יותר מחול על הקדש ולפיכך אמרו יהא חלקי עם מכניסי שבת בטבריא ומוציאי שבת בצפורי:

כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא. אומרים רבני צרפת ז"ל שאינו רוצה לומר שיהיה בו לאו מן התורה אלא איסורא דרבנן בלחוד איכא ואסמכוה לקרא דלא תשא:

כדי שיכיר בין מלוזמא של טבריא וכו'. כמו שאיסר ופונדיון הם מטבעות גם אלו הם מטבעות אלא שאלו היו דומות זו לזו יותר:

דף מ.

לא קשיא כאן באור ששבת כאן באור שלא שבת. כלומר כי קתני מברכין על האור בין במוצאי שבת בין ביום הכפורים זהו באור ששבת שהרי ביום הכפורים לא היה יכול ליהנות ממנו כמו שלא היה יכול ליהנות בשבת ולפיכך מברכין עליו ומאי דקתני אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת מיירי באור היוצא מן העצים ומן האבנים (עכשיו) דמש"ה (לא) קאמר אלא במוצאי שבת בלבד מפני שבמוצאי יום הכפורים אין מברכין עליו שבמוצאי שבת כיון שלא היה יכול ליהנות ממנו בשבת שהרי לא היה עדיין בעולם אין מברכין עליו אלא מפני שתחלת ברייתו היתה במוצאי שבת מברך אבל במוצאי יום הכפורים שאין לומר זה הטעם אין מברכין עליו ובגחלים ששבתו והדליקו מהן במוצאי יום הכפורים נראה שמברכין על הנר שהדליקו מהם ואית דבעו מימר דכמו אש היוצא מן העצים ומן האבנים דיינינן להו ואין זה נראה דודאי ליכא למיחש למידי

שהרי הגחלים הראשונים הם של היתר שכבר שבתו והנר שהדליקו מהן ג"כ הוא של היתר ודאי ליכא למיחש למידי ומברכין עליו. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' מי שאכל ושכח ולא בירך וכו' ב"ש אומרי' מברך על היין ואח"כ מברך על המזון. (גמרא דף נב.) וטעמייהו דב"ש משום דסבירא להו דברכה אינה טעונה כוס ולפיכך היו אומרים שאע"פ שאין שם כוס אחר לא חיישינן להכי ויברך על זה בורא פרי הגפן ואח"כ יאמר בהמ"ז בלא כוס וב"ה ס"ל דברכה טעונה כוס כלומר כל שעה שיהיה לו יין ויוכל לעשות בכוס יש לו לברך בכוס ולפיכך היו אומרים מברך על המזון ואח"כ מברך על היין כדי שתהיה ברכת המזון בכוס ובגמ' (שם) פריך דמהא שמעינן דס"ל לב"ש דברכה אינה טעונה כוס ולעיל משמע דס"ל איפכא דתנן ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה דאם איתא דס"ל אינה טעונה כוס למה לא היה מבדיל על אותו כוס שיש לו ואחר כך יברך ברהמ"ז בלא כוס אלא ודאי משמע דברכה טעונה כוס ומתוך כך יסדרם כולם על אותו כוס שיש לו ואשתכח דקשיא דידהו אדידהו ומתרצינן תרי תנאי אליבא דב"ש:

גמ' חד עבד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקי. ויש לשאול דהא אמרינן במכילתין (דף י:) אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי ב"ש והסכנתי בעצמי וכיון דלענין ק"ש אם עושה כדברי ב"ש מתחייב בנפשו זה שעשה לענין ברכה כדבריהם היאך מצא ארנקי ויש לומר דלא דמי דהתם אע"פ שהיו אומרים בית הלל מטין וקורין אפ"ה מודים שאין לו להתכוין ולהטות כמו שאומרים בית שמאי אלא שאם היה עומד מוטה שיכול לקרות ולפיכך כשאינו עומד מוטה ומטה בכוונה נמצא עובר על דברי בית הלל ומתחייב בנפשו אבל בכאן מודים ב"ה שאפי' בשוכח אם רצה להחמיר על עצמו ולחזור למקומו הרי זה משובח ונמצא שלא עבר על דבריהם ולפיכך מצא ארנקי:

ולענין פסקא מקצת הגאונים ורב שמואל בן חפני ז"ל פסקו הלכה כבית שמאי שאפי' בשוכח צריך לחזור למקומו ולברך וסמכו על זה המעשה שמצא ארנקי מפני שעשה כדבריהם דמשמע שכן צריך לעשות ואין זה נראה דבהדיא אמרי' לעיל (ד' נב:) בכוליה פרקין הלכה כב"ה וזה המעשה לא הביאו אותו בתלמוד לדחות דברי בית הלל אלא להודיענו שמי שירצה לטרוח ולחזור למקומו שיש לו שכר טוב לעמלו. מפי מורי הרב נר"ו:

כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה. אבל משעה שמתחיל להיות רעב אע"פ שלא נתעכל עדיין לגמרי כיון שמתחיל להתעכל כמו שנתעכל לגמרי דייניגן ליה ואינו מברך עליו אח"כ:

עונין אמן אחר ישראל המברך. ואע"פ שלא שמע כל הברכה כיון ששמע שהזכיר את השם עונין אחריו אמן אבל אין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה פירוש כשאינו שומע אלא הזכרת השם בלבד אין לו לענות אמן דשמא כוונתו לע"ז אבל כששומע כל הברכה עונה אחריו אמן דמוכחא מילתא שאין כוונתו לע"ז כיון שאומר הברכה:

ויש אומרים דדוקא על הכותי עונין אמן כששומע כל הברכה אבל אחר הנכרי אין עונין אמן כלל דודאי אינו מתכוין אלא לע"ז ועכשיו כיון שכבר גזרו על הכותים ועשאום נכרים גמורים אפי' ישמע כל הברכה מפיו אינו עונה אחריו אמן. ונראה למורי הרב נר"ו שאפי' אחר הנכרי עונין אמן כיון ששומע כל הברכה מפיו שמאחר שאנו שומעין שמברך על הדבר לשם אע"פ שהוא אינו יודע מהו השם שהוא חושב שהע"ז הוא הבורא אפ"ה כיון שכוונתו לשם ואנו שומעין כל הברכה מפיו עונין אמן אחריו והכותי בזמן הזה כמו נכרי דינו ועונין אחריו אמן כששומע כל הברכה מפיו ומביא ראיה מהירושל' דגרסי' התם רבי ברכיה אמר אני עונה אמן אחר כל המברכין משום שנאמר ברוך תהיה מכל העמים דמשמע דאפי' אחר שאר האומות היה עונה אמן מפני שהקב"ה ברוך הוא בפי כל האומות ואע"פ שאינם מכירין אותו כיון שמחשבתם לברך את השם ואנו שומעין כל הברכה מפיהם עונין אמן אחריהם כן נראה מלישנא דברייתא דתניא אחר הכל עונין אמן ולא מיעט אלא תינוקות בשעה שמתלמדין שאין כונתם לשם כלל:

והייתם קדושים אלו מים אחרונים. שיש בהם קדושה שמעביר הזוהמא מעל ידם ובכאן יש להקשות דהכא משמע דמים אחרונים מצוה משום קדושה ובפרק כל הבשר (דף קה:) משמע שהם חובה מפני הסכנה דאמרי' התם מפני מה אמרו דמים אחרונים חובה מפני שאדם אוכל אחר סעודתו מלח ויש בו מלח סדומית שמסמא את העינים ומתרצים רבני צרפת ז"ל דלא קשיא מידי ומשום קדושה אמרו שהם מצוה ומפני סכנת מלח סדומית הוסיפו ואמרו שהוא חיוב אבל מתוך מה שכתב רב אחא משבחא גאון ז"ל למדנו עיקר דבר זה דמאי דאמרי' הכא שהוא מצוה משום קדושה אינו אומר אלא על המברך דכיון שמזכיר את השם צריך שיטול ידיו קודם שיברך אבל נטילת האחרים אינם משום קדושה אלא מפני הסכנה בלבד ומאי דאמרינן בכל הבשר שהם חובה מפני הסכנה אינו אומר על המברך אלא על האחרים ומתוך כך כתב בשאילתות המברך נוטל ידיו קודם ברכה אחרים רצו קודם ברכה רצו אחר ברכה דמשמע שהאחד [המברך] צריך ליטול ידיו תחלה כיון שיש לו להזכיר את השם אבל האחרים כיון דלא הוי אלא משום סכנה רצו קודם ברכה רצו אחר ברכה:

דף מ:

ולענין לברך על מים אחרונים היה נראה שהמברך ברכת המזון כיון שיש בדבר מצוה שיש לו לברך אבל כבר נהגו העולם שלא לברך רבני צרפת ז"ל נותנין טעם בדבר מפני שבימיהם שהיה מנהגם להביא שמן ערב אחר הנטילה להעביר הזוהמא מהידים היו מברכין אבל עכשיו כיון שאין אנו עושין המצוה כתקנה שאין לנו שמן ערב נהגו העם שאפי' המברך ברכת המזון אינו מברך על מים אחרונים ורב עמרם גאון ז"ל כתב שאין מברכין עליהם לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן סימן לדבר בשמתא נר"ש:

אני ה' אלהיכם זו ברכה. כלומר זו ברכה שמברכין על מים ראשונים:

מצוה לגבי רשות חובה קרי ליה. כלומר לעולם מים ראשונים מצוה ומה ששנה בזה הברייתא מים ראשונים ואחרונים חובה מפני שהזכיר רשות לגבי אמצעי' אמר לשון חובה בראשונים:

איכא בינייהו קינסא. למאן דאמר אין ניטלים על גבי קרקע ניטלים על גבי עצים וללישנא דאמר בכלי דוקא אין ניטלים על גבי עצים ודוקא חמין שהיד סולדת בהן וכו' דמתוך שהיד נכוית בהן אין מעבירין את הזוהמא ולפיכך אסור אבל במים ראשונים אפי' חמין שהיד סולדת בהן מותר:

לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה. הרי"ף ז"ל פסק הלכה במסכת חולין (דף קה.) שאחר שאכל בשר אינו אוכל גבינה אפי' בקינוח הפה והדחה אלא צריך לשהות שש שעות ומקשים עליו מהא דאמרי' הכא דבין תבשיל לגבינה חובה ליטול ידיו דמשמע שאחר שאכל תבשיל של בשר יכול לאכול גבינה בקינוח והדחה שאם היה אמת שצריך שהייה למה היה אומר שצריך ליטול ידיו אחר שאכל הבשר קודם שיאכל הגבינה והלא אינו יכול לאוכלו כלל ותירץ הרי"ף ז"ל שאינו ר"ל אלא לאחר שאכל גבינה אם רוצה לאכול בשר צריך ליטול ידיו דאחר שאכל גבינה דברי הכל יכול לאכול בשר בקינוח הפה ומה שלא דקדקו בלשון ולא אמרו בין גבינה לתבשיל מפני שבכאן לא היה מדבר אלא בענין הנטילה ומפני שלא היה מדבר בהפרש שיש בין גבינה לבשר או בין בשר לגבינה לא חששו אבל במסכת חולין כשהיה אומר (חולין ד' קה.) הדין שיש בין בשר לגבינה או בין גבינה לבשר דקדקו בלשון וכשהיה ר"ל בין גבינה ואח"כ בשר לא היה אומר אלא בין גבינה לתבשיל וי"מ דבין תבשיל לגבינה ר"ל בין המרק של בשר לגבינה דזה ודאי מותר בקינוח והדחה שלא הצריכו שהייה אלא

כשאוכל הבשר מפני הבשר של בין השינים אבל במרק דליתא להאי חששא ודאי מותר לאכול גבינה אח"כ ולפיכך אמר שבין המרק של הבשר והגבינה שנטילת ידים חובה:

מפני מה אמרו מים אחרונים חובה וכו'. י"א שלא הצריכו מים אחרונים אלא כשאוכל דבר הראוי ליקרב על גבי המזבח ואין זה כלום שטעם מים אחרונים הוא מפני שידיו מזוהמות וכשאוכל דגים ואווזים ידיו מזוהמות ונמצא שצריך ליטול ידיו להעביר הזוהמא ואע"פ שפסולין ליקרב על גבי המזבח:

ואי כייל מילחא בעי נטילת ידים. כלומר כשמודד המלח צריך נטילת ידים אח"כ כמו שצריך ליטול ידיו אחר האכילה מפני חשש מלח סדומית ואומר הרמב"ם ז"ל שאע"פ שעכשיו אין לנו מלח סדומית יש לחוש מפני מלח אחר שטבעה כמלח סדומית ואם יעביר ידיו ע"ג עיניו קודם נטילה יסמא את עיניו:

חמי טבריא חזקיה אומר אין נוטלין מהם לידים וכו'. ואסיקנא דבמקומן כולי עלמא לא פליגי דשרי למשקל מיניה במנא כ"ע לא פליגי דאסיר ואיכא למידק דלעיל משמע שאפי' במים שהיד סולדת בהם נוטל מים ראשונים שלא אסרו מים שהיד סולדת בהם אלא במים אחרונים בלבד מפני שאין מעבירין את הזוהמא אבל במים ראשונים מותרין ואפי' בכלי ויש לומר דהכא לא אסרו אותן מפני החמימות אלא מפני שהם מרים ביותר שאפי' ע"י הדחק אין אדם יכול לשתותם וגם אינן ראוי לשתיית בהמה ולפיכך אסרו אותם בכלים אבל בחמי האור ודאי אפי' בכלי הם מותרים וכן במים אחרים שנובעים חמים כמו חמי טבריא כיון שאינם מרים כל כך כמותם שיכול האדם לשתות מהם ע"י הדחק יכול ליטול מהם בכלי. מפי מורי הרב נר"ו:

כי פליגי דפסיק מינייהו בבת בירתא חזקיה סבר גזרינן בת בירתא אטו מנא וכו'. פי' בת בירתא חריץ שקרוב למקום המעין ופי' רש"י ז"ל דמיירי בשאין במים שבחריץ מ' סאה ושיש שם עירוב מקואות ממקום המעין לחריץ והוצרך לומר כן מפני שאם נפרש בשיש בו מ' סאה ודאי פשוט הוא לדברי הכל שטובל בהם ידיו שהרי כל גופו טובל בהם ידיו לא כל שכן והיאך היה אומר חזקיה דגזרינן בת בירתא אטו מנא וכי שייך למיגזר מקוה אטו כלי והוצרך ג"כ לפרש בשיש שם עירוב מקואות שאם אתה אומר דמיירי בלא עירוב כיון שאין שם לא ארבעים סאה ולא עירוב היאך היה אומר ר' יוחנן כל גופו טובל בהן דודאי לטבילת גופו צריך או מ' סאה בלא עירוב או עירוב אם אין שם מ' סאה אלא ודאי ע"י עירוב מיירי ובפחות ממ' סאה כדכתבי' ובזה נחלקו חזקיה ור' יוחנן דחזקיה סבר אע"פ שיש שם עירוב כיון שאין במים מ' סאה גזרי' שמא לא יתן אל לבו מהעירוב ויאמר כמו שמותר לטבול בהם הידים בפחות ממ' סאה ג"כ מותר

ליטול מהם בכלי ולא ישית אל לבו כי מרים הם ואיסור הכלי הוא מחמת המרירות ור' יוחנן סבר כיון שיש שם עירוב וראוין לטבילת כל הגוף לא גזרינן ביה אטו כלי. ויש להקשות לפי' רש"י דמפרש ההלכה בשאין בו מ' סאה ויש שם עירוב מקואות היאך היה אומר חזקיה דגזרי' גבי נטילת ידים בת בירתא אטו מנא דא"כ בטבילת כל הגוף למה הוא מותר לד"ה לטבול בו הגוף [ע"י עירוב] ואע"פ שאין בו מ' סאה כדאיתא בהדיא במסכת מקואות דהוה לן למיגזר נמי בטבילת כל גופו במים אלו שאין בהן מ' סאה אטו מים שאובין ויש לתרץ דלא דמי נטילה לטבילה דבנטילה שדרך כל השנה ליטול בכלי כשרוחץ במים מתוקן יש לגזור שעכשיו לא יבין שהאיסור מחמת המרירות וכמו שדרכו כל השנה בכלי יבא ג"כ עכשיו ליטול בכלי אבל בטבילת הגוף שהכל יודעים שמים שאובין פוסלין אותה ואין דרך העולם לטבול כל גופו בהן ליכא למיגזר ואכתי איכא למידק בנטילת ידים עצמה למה לא נגזור בעירוב אטו שיבא להטבילה בפחות ממ' סאה (ואפי') [שלא ע"י] עירוב ומתרצינן דכיון שטבילת ידים לא שכיחא שאין דרך בני אדם להטביל ידיהם לא גזרו זו היא שיטת רש"י ז"ל ונפקא מינה שאין טבילה דידים מועילה אלא במים שראוין לטבול בהם כל גופו:

דף מא.

ונראה למורי הרב נר"ו לפרש מחלוקת חזקיה ורבי יוחנן בשאין שום עירוב מהמעין לבת בירתא ואין בבת בירתא ארבעים סאה ודייק הכי מלישנא דאמר דפסק מינייהו דלשון פסק משמע דפסק אותה לגמרי ואין בניהם חיבור כלל דמן התורה אין שום טבילה צריכה מ' סאה אלא טבילת כל גופו בלבד אבל טבילת כלים די ברביעית בלבד והוא שיהיו מתכסים הכלים בתוך המים כגון מחטות וצנורות שהם כלים קטנים ויכולין להתכסות ברביעית או אם הם כלים גדולי' שיוסיף על הרביעי' כדי שיתכסו בתוכן הנה שאע"פ שלא יהיו בו ארבעים סאה די לטבילת כלים ברביעית מן התורה אלא שחכמים אמרו שלא יהיה חילוק בין טבילת גופו לטבילת כלים והצריכו הכל במ' סאה כדאמרינן (נזיר לח.) רביעי' של תורה בטולי בטלוה ור"ל אע"פ שטבילת כלים די ברביעית מן התורה כיון שהכלים מתכסים במים אפ"ה בטלו חכמים זה השיעור והעמידו הכל בשיעור מ' סאה ומדחזינן דטבילת כלים שהיא מן התורה אינה צריכה מ' סאה כ"ש טבילת הידים שאינו אלא מדרבנן שדי בשיטבול ידיו ברביעית כיון שמתכסין שם אלא שבמים אלו מפני שהם מרים ונפסלים בכלי ע"י מרירותם נחלקו חזקיה ורבי יוחנן חזקיה אמר כיון שאין בהם ארבעים סאה ואין בהם עירוב גזרינן שמא יבוא ליטול מהם

בכלי שיאמר כמו שבכאן ראוין בלא עירוב ובלא ארבעים סאה כך הם ראוין בכלי ולא ישית אל לבו שפסלותן מחמת המרירות ורבי יוחנן סבר לא גזרינן מפני המרירות דכל גופו טובל בהם כשיש בהם ארבעים סאה ואין אנו חוששים למרירותם לענין טבילת הגוף ידיו לא כל שכן ולא קאמר שכל גופו טובל באלו דודאי כיון שאין בהם ארבעים סאה ולא עירוב מקואות אינו טובל בהן גופו אלא הכי קאמר אמאי גזרינן מפני מרירותן כל גופו טובל בהן כשיש בהן ארבעים סאה ואין אנו חוששין למרירותן לענין טבילת הגוף ידיו לא כל שכן שאין לחוש ולגזור מפני המרירות וכמו שמותר לטבול ידיו במים מתוקים בלא עירוב ולא ארבעים סאה כיון שהידים מתכסים במים הה"נ באלו המרים שטובל בהם ידיו ואע"פ שאין שם שום עירוב כיון שיש בחריץ שיעור להטביל ידיו והלכתא כוותיה ומביא ראיה לסברא זו מדאמרינן בפרק כל הבשר (דף קו.) ואי בזע דוולא בכונס משקה כיון דלייפי מטבילין את הידים ומדאמרינן התם טעמא כיון דלייפי משמע דחיבור כל שהוא סגי לטבילת ידים ואפילו חיבור כל שהוא לא היה צריך אלא כדי שלא יהיו שאובין על ידי הכלי ואילו לטבילת הגוף לא סגי בעירוב כל שהוא אלא צריך חיבור בשפופרת הנוד וכמו שאנו רואין בזה שיש הפרש בין טבילת הגוף לטבילת הידים ה"ה בבת בירתא אע"ג דאין שם ארבעים סאה ולא עירוב כלל ואינו ראוי לטבילת הגוף אפילו הכי טובלין את הידים ומביא עוד ראיה מדאמרינן התם (דף קז.) האי אריתא דדלאי אין מטבילין בה את הידים ואמרינן התם טעמא משום דהוו להו שאובין ולמה הוצרך לומר הטעם מפני שהם שאובין תיפוק ליה מפני שאינן מחוברין דהא קיימא לן דהנצוק והקטפרס אינן חיבור דלעולם אם המים באין במורד ממעלה למטה או שבאין בקילוח אפי' לא יבואו במדרון לא הוו חיבור שאינו נקרא עירוב מקואות אלא כשהמים מתערבין בנחת מזה לזה והכא גבי אריתא דדלאי כיון שבאין המים לצינור מכח הדוולא נמצא שבאין במדרון ולא הוי חבור ולמה הוצרך לפסלם מטעם שהיו שאובין תיפוק ליה משום דליכא חבור אלא ודאי מפני שלטבילת ידים נצוק וקטפרס הוו חבור מה שאין כן בטבילת הגוף לפיכך הוצרך לפסלם מטעם שאובין ולמדנו מזה שיש הפרש בין טבילת הגוף לטבילת הידים דבטבילת הגוף לא הוי חבור נצוק וקטפרס ולנטילת ידים הוי חבור והכא נמי יש ביניהם הפרש שאע"פ שלטבילת הגוף צריך עירוב כל זמן שאין (באין) במים ארבעים סאה לענין טבילת הידים א"צ עירוב ואפילו פסק המים לגמרי מהמעין ואין בהם אלא רביעית או שנתקבצו מאליהן מהגשמים יכול לטבול בו ידיו כיון שאינן שאובין:

ולענין ברכה שמברך בשעה שטובל את ידיו י"מ שמברך להטביל את הידים מפני שאי אפשר לומר על נטילת ידים כיון דלא אתי מכח מנא ומכח גברא. ונראה למורי הרב נר"ו שיש לו לומר על נטילת ידים ואע"פ שאומר וצונו על נטילה והוא אינו נוטל אין להקפיד על זה שמאחר שזו הטבילה אינו עושה אותה אלא מחיוב הנטילה יכול לברך בשעה שטובל הידים וצונו על הנטילה ואע"פ שאומר לשון נטילה ואינו נוטל אין בכך כלום דיש נטילה בכלל טבילה אבל להטביל אינו יכול לומר שמאחר שהחיוב אינו אלא מכח נטילה היאך יאמר להטביל שאין טבילה בכלל נטילה:

אין נטילת ידים לחולין אלא משום סרך תרומה. פירוש הידים הם שניות וקיימא לן דאין שני עושה שלישי בחולין ונמצא שאין החולין מקבלין טומאה מהידים אלא שהצריכו להן נטילה אפילו לחולין מפני התרומה שהיתה מצויה בבתיהם ושני עושה שלישי בתרומה ואם היו אומרים שא"צ נטילה לחולין היה נסרך ואוכל ג"כ מתרומה בלא נטילה:

ושמע מינה אין זימון לפירות. כלומר ממה שלא נתנו לי כדי שאצטרף עמהם ויזמנו בשלשה למדנו שאין זימון לפירות וממה שבירך כל אחד ואחד לבדו למדנו ששנים שאכלו פת מצוה ליחלק ושיברכו כל אחד ואחד ברכת המזון לעצמו ומפירות למדנו פת שאע"פ שמצינו חילוק בין פת לפירות בזימון של חיוב שג' שאכלו פת חייבין לזמן ושלשה שאכלו פירות אינן חייבין אפ"ה אם היינו אומרים שב' שאכלו פת אינן חייבין בזימון אבל הרשות בידם רצו מזמנין רצו אין מזמנין הה"נ נאמר גבי פירות שב' שאכלו פירות אם רצו מזמנין ואם היה רשות היה לאלו לעשות למצוה מן המובחר וממה שלא עשו ובירך כל אחד ואחד לבדו שמפני דמצוה לחלק עשו כן וכמו שמצוה לחלק בפירות הה"נ בפת שלא מצינו חילוק ביניהם אלא לענין זימון של חיוב בלבד כדכתבינן. מפי מורי הרב נר"ו:

מצוה לשמוע דברי חכמים. פירש"י ז"ל שצוו על הנקיות דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים פירש מריבוי קרא דאמר וידיו לא שטף במים קא דריש דהכי דייקינן בגמרא הא שטף טהור כלומר היאך אפשר לומר שבשטיפת הידים יהיה הזב טהור שהרי צריך טבילה לכל הגוף בארבעים סאה אלא אינו חוזר על הזב וה"ק וכל אשר יגע בו הזב ואשר ידיו לא שטף במים צריך טהרה וזה אינו אלא אסמכתא בעלמא אבל לפי פשט הכתוב אינו אומר אלא על הזב ור"ל ואבריו לא שטף במים ומה שלא כתב בפירוש ובשרו לא שטף במים בא להשמיענו (נדה דף מג.) מה ידיו מאבראי אף

כל שהוא מאבראי ולמעט מקום בית הסתרים כגון בית השחי ותחת אצילי ידיו שאע"פ שאין המים נכנסים שם טבילתו טבילה. מפי מורי הרב נר"ו:

כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים פירוש עיקר נטילת ידים הותקנה על הפת שנאחז בידים שהנטילה היא משום סרך תרומה ורוב התרומות הם מהפת אבל לפירות א"צ נטילת ידים שאין תרומתן מן התורה אלא הענבים אחר שיעשה מהן יין והזיתים אחר שיעשו שמן שלא מצינו תרומה מן התורה אלא בשלשה דברים דכתיב ראשית דגנך תירושך ויצהרך אבל המשקין כיון שאינן נאחזין בידים שאדם שותה אותן על ידי הכלי לא היו צריכין נטילה מן הדין אלא מפני שהמשקין הם עלולים יותר שמקבלין טומאה מהידים שהם שניות כמו התרומה ונעשו ראשונים לטמא דברים אחרים כדאמרי' (פרה פ"ח מ"ז) כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה ולפיכך החמירו בהם והצריכו לכל דבר שטיבולו במשקין נטילת ידים. מפי מורי הרב נר"ו:

כל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. מפני שדומה ליוהרא ומיירי בסתם ידים אבל אם יודע שאין ידיו נקיות צריך ליטול ידיו:

תנו רבנן קידוש ידים במקדש עד לפרק בחולין עד לפרק לתרומה עד לפרק כך היא הגי' ברוב ספרי הגמ' והכי גריס רש"י ז"ל ומפרש לה הכי קידוש ידים שהיו עושין בבהמ"ק מן הכיור היה עד לפרק דהיינו מקום חיבור היד והזרוע שהוא סוף היד דכתיב ורחצו ידיהם דמשמע כל הידים לחולין עד לפרק עד קשרי אצבעותיו השניים שאין לפרש עד הקשרים הראשונים שבאצבעות חדא שהוא דבר מועט ביותר ועוד שאינו שוה בכל האצבעות שאם יטול קשר א' מהגודל וקשר א' בלבד מכל אצבע ואצבע לא ישאר מהגודל אלא קשר א' בלבד וישאר מכל שאר האצבעות שני קשרים לכל אחד ואחד אבל עכשיו שנוטל השני קשרים משאר האצבעות וקשר אחד מהגודל אותו הקשר הראשון של גודל הוא במקום קשר ראשון ושני ונמצא שישאר עכשיו קצב אחד לכלן (הנה) שבין בגודל בין בשאר האצבעות לא ישאר אלא קשר א' בלבד לכל אחד ואחד:

דף מא:

לתרומה עד לפרק. עד קשרי אצבעותיו השלישיים שהם בסוף האצבעות. ובגמ' (דף קו:) אמרינן אמר רב יהודה אמר רב עד כאן לחולין עד כאן לתרומה ושמואל אמר ע"כ בין לחולין בין לתרומה לקולא ור"י בן לוי אמר ע"כ בין לחולין בין לתרומה לחומרא ומפרש רש"י ז"ל פלוגתייהו הכי דרב יהודה אמר שיש הפרש בין חולין ובין תרומה דלחולין סגי בשיטול עד קשרי אצבעותיו השניים ולתרומה צריך עד הקשרים השלישיים שהם

בסוף האצבעות ושמואל היה מיקל יותר מכלם והיה אומר דבין לחולין בין לתרומה סגי כשיטול עד קשרי אצבעותיו השניים ור"י בן לוי היה מחמיר יותר מכלם והיה אומר דאפי' לחולין צריך ליטול עד קשרי אצבעותיו השלישיים והלכתא כוותיה. ויש להקשות לפי פירוש זה שמפרש מה ששנינו בברייתא לחולין עד לפרק לתרומה עד לפרק שאינו רצה לומר בשניהם במקום אחד אלא לחולין עד הפרק השני שבאצבעות ולתרומה עד לפרק השלישי למה לא הקשה מהבריי' לשמואל ורבי יהושע בן לוי דבשלמא לרב ניחא שהרי מעמיד הוא חילוק ביניהם כמו הברייתא אלא לשמואל ורבי יהושע שאינן מעמידים חילוק בין חולין לתרומה קשיא ומתרצי רבני צרפת ז"ל דהני אמוראי לא היו יודעין הברייתא ומתוך כך לא נתקשה להם. זו היא שיטת רש"י ז"ל. ונמצינו למדים לפי שיטה זו שדי לנטילת ידים עד סוף האצבעות שהרי ר' יהושע שהיה מחמיר יותר מכולם לא היה מחמיר יותר:

אבל מתוך הגירסא שגורס ר"ח ז"ל והרי"ף ז"ל למדנו פי' הלכה זו בענין אחר נכון שהם גורסין לחולין עד לפקק ומפ' פקק הקשרים השלישיים שבסוף האצבעות מלשון (ברכות כח:) עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה דכמו שבשעה שאדם כורע בולטים החוליות כלפי חוץ כמו כן בשעה שכופף אצבעותיו בולטים אותם הקשרים כלפי חוץ והכי תנן בכלאים מאימתי מתחילין למנות מפקק הגפן השני כלומר מאיזה מקום מתחילין למנות הד' אמות שצריך להרחיק כשזורע שם מין אחר ומפרש מהקשר השני מהגפן וכך הוא פי' הברייתא קידוש ידים במקדש עד לפרק דהיינו במקום חיבור היד והזרוע שהוא סוף היד שזהו הנקרא פרק לחולין עד לפקק עד קשרי אצבעותיו השלישיים שהוא סוף האצבעות לתרומה עד לפרק ר"ל ג"כ עד מקום חיבור היד והזרוע שהוא סוף היד כמו שאמרנו בקידוש ידים שבמקדש ואע"פ שקידוש שבמקדש ותרומה שיעור אחד להם לא שנה אותם ביחד מפני ששנה תחלה קידוש של מקדש שהוא מן התורה ואח"כ סמך לו חולין שהוא מצוי יותר ואחר כך תרומה ומה שנחלקו בגמ' רב ושמואל ור' יהושע ב"ל הוא בזה שרב היה גורס [בחולין] לפקק ולפיכך היה אומר שיש הפרש בין חולין לתרומה דלחולין עד הקשרים שבסוף האצבעות שבולטים כשאדם כופף אצבעותיו ולתרומה עד הפרק דהיינו סוף היד ושמואל היה מיקל יותר והיה אומר דאפי' לתרומה די בשיטול עד הקשרים שבסוף האצבעות כמו לחולין [וגורס בשניהם לפקק] ור' יהושע היה גורס בכל לפרק והיה אומר דבין לחולין בין לתרומה עד הפרק דהיינו סוף היד לחומרא ומסקנא כוותיה ונמצינו למדים לפי שיטה זו שבשעה שנוטל אדם ידיו צריך ליטול אותם עד מקום הפרק דהיינו עד מקום חיבור היד והזרוע וכן אומרים רבני צרפת ז"ל שמצאו

כתוב בהלכות של א"י נט"י כל היד ובזה הוא מתורץ מה שמקשים העולם על הרי"ף ז"ל למה לא כתב כדברי ר' יהושע ב"ל לחומרא שמאחר שכתב עד לפרק ממילא שמעינן שהוא לחומרא ודבר ידוע הוא שהפרק ר"ל עד סוף היד וסתם הלשון כדי שנבין כי לשון הפרק הוא מורה על החומרא מתוך לשונו זה הדרך שכתבנו ויש לשאול כיון שהמסקנא כמו הגירסא שהיה גורס ר' יהושע דאפי' לחולין צריך עד לפרק שהוא סוף היד לחומרא למה לא שנה אותה בברייתא ביחד והוצרך לומר עד הפרק לכל אחד ואחד בפני עצמו י"ל דתנא חדא חדא שמעינהו וגרסינהו כלומר לא שמע אותם ביחד אלא כל אחד ואחד בפני עצמו ובכל אחד ואחד שמע עד לפרק ולפיכך שנה אותם בברייתא על הדרך ששמע וכיוצא בזה אמרו במס' קדושין (דף ו.) גבי הרי את מקודשת לי הרי את מיועדת לי וכו' ששנה בט' לשונות ג' פעמים הרי זו מקודשת ומקשי' לשם למה הוצרך לומר ג' פעמים הלא די בשיאמר כל הט' לשונות ביחד ויאמר אחר כולם הרי זו מקודשת ומתרץ תלתא תלתא שמעינהו וגרסינהו. מפי מורי הרב נר"ו:

וכל דבר שחוצץ בטבילה בגוף חוצץ בנט"י. פי' כגון דיו או שעוה וכיוצא בהן וה"ה שצריך להסיר הטינוף שבין הצפורן והאצבעות כמו שצריך בטבילה:

נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום. ודוקא כששומר את הידים ואינו נוגע בהן בשום דבר של טנוף מועיל התנאי וא"צ ליטול ידיו כל היום לא בשעת תפלה ולא בשעת אכילה אבל אם אינו שומר את ידיו אין התנאי מועיל ואפי' היכא שיש לו מים ס"ל לרב שיכול לעשות כן כדמפ' בסמוך ומאי דאמר להו רבינא לבני פקתא כגון אתון דלא נפישו לכו מיא ראוי לכם שתכניסו עצמכם בזה הטורח לשמור ידיכם ולהתנות עליהם בבקר ובכאן י"ל היאך אומר שבנטילת שחרית יפטר כל היום בתנאי והא תנן ב"ה אומרים מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים וטעמייהו משום דאמרי' (ברכות דף נב:) תכף לנטילה אכילה ויש לומר דהתם שלא התנה בנטילה של שחרית ונתחייב ליטול בשעת אכילה בזה אמרו תכף לנטילה סעודה דמאחר שנוטל ידיו לאכול יש לו לאכול מיד שלא יסיח דעתו בינתים אבל בזה שאינו מחויב ליטול בשעת אכילה שהרי שמר אותן מהבקר והתנה עליהם לא אמרו תכף לנטילה סעודה ויש עוד לשאול מדאמרי' בפסחים (דף קו:) נטל ידיו לא יקדש ור"ל לא יקדש ואם קידש צריך נט"י פעם שנית ולמה צריך ליטול ידיו שנית שמאחר שקידש ודאי יש לו לאכול דאין קידוש אלא במקום סעודה ונמצא שאין תנאי גדול מזה ולמה לא אמרו שיועיל הקידוש כמו שמועיל התנאי. ונראה למורי הרב נר"ו לתרץ דמן הדין ודאי סגי בנטילה ראשונה אלא שמאחר שחכמים תקנו לקדש תחלה וליטול אח"כ והוא לא עשה כפי מה שתקנו הם קנסו אותו

לחזור וליטול ידיו שנית ורבני צרפת ז"ל מתרצים בענין אחר דמשום הכי הצריכוהו לשם ליטול ידיו שנית מפני מה שאמרו טעם אינו מקדש ואם היינו אומרים דנטל ידיו ויקדש ויאכל מיד וא"צ ליטול שנית היינו מדמין הנטילה לטעימה והיינו אומרים כמו שהנטילה היא מעין האכילה ומאחר שנטל ידיו אינו חוזר ונוטל [אלא מקדש ואוכל] הה"נ כשטעם קודם הקידוש [דמקדש ואוכל] (אינו חוזר עכשיו ומקדש) וזה דוחק הוא ועוד שלא יתכן לתלות זה בזה דהא חזינן דטעם אינו מקדש אינו הלכה אלא הלכה הוא שאע"פ שטעם מקדש ואם כדבריהם נצטרך לומר דכי היכי דלא הוי הלכה טעם אינו מקדש הה"נ לא הוי הלכה דנטל ידיו לא יקדש ואינו כן דהתם בפסחים משמע בהדיא דהלכה הוי שאם נטל ידיו לא יקדש ויאכל מיד אלא חוזר ונוטל פעם שנית ושם הארכתי בזה יותר שבח לאל:

ולענין פסקא נראה למורי הרב נר"ו לפסוק הלכה לקולא כמו הלשון שאומר אפי' שלא בשעת הדחק כרב ולא מפני שהוא לשון אחרון שאינו נקרא לשון אחרון אלא כשהלשון הראשון מביא התלמוד בסתם והלשון האחר בלשון איכא דאמרי אבל היכא ששניהם מביא אותם בלשון איכא דאמרי לא נקרא לשון אחרון אלא הטעם שיש לו לפסוק הלכה כמו הלשון שמיקל יותר מפני שהנטילה מדרבנן ובשל סופרים הלך אחר המקל. ור"ח ז"ל פסק כמו הלשון שמחמיר יותר ותימה הוא על מה סמך שאי אפשר לומר שסמך על מה דאמר רבינא כגון אתון דלא נפישי מיא דמשמע דוקא אתם שאין לכם מים והוא כמו בשעת הדחק הא אחרים לא שזה כבר כתבנו למעלה שאינו כן שלא אמר להם אלא מאחר שלא היה להם מים מצוים ראוי ליכנס בטורח לשמור ידיהם ונראה שסמך על מאי דאמרי' בגמ' (חולין דף קו.) מים ראשונים האכילו בשר חזיר פירוש מעשה היה באדם אחד שלא נטל ידיו קודם האכילה והאכסנאי מתוך שלא נטל ידיו היה סבור שהי' נכרי ונתן לו לאכול בשר חזיר ומפני כך כתב שיש לו להחמיר בדבר ואין לו לעשות כן אלא בשעת הדחק מפני זה החשש שהרואה שאוכל בלא נטילה לא ידע שהתנה בנטילה של שחרית ושמר אותם כל היום ויבא להאכילו דברים האסורים מפני שיחשוב שהוא נכרי. מפי מורי הרב נר"ו:

אמר רבא האי אריתא דדלאי אין נוטלין ממנה לידים. פירוש אריתא יאור כדמתרגמינן על יאוריהם על אריתיהון ודרך הוא שדולים ממנה והדולה משליך המים לתוך הצינור ומשם יפרדו המים והולכין מאליהן ומשקין כל הערוגות שבגן ועכשיו בא רבא להשמיענו שאין להטביל הידים בתוך הצינור דהוו להו שאובין שנשאבו מן היאור

ע"י הדולה ואינו נוטל שם את ידיו דלא אתו מכח גברא שהרי מאליהן הולכין בשוקת להשקות את הגן:

ואיכא למידק למה לא אסר הנטילה מטעם דלא אתו מכח מנא שיותר היה לו לאסור מזה הטעם ממה שלא אתא מכח גברא דכח מנא בעי לדברי הכל וכח גברא מצינו שהוא מחלוקת דתנן במסכת ידים (סוף פ"א) חבית מטה על צדה ונוטל [ממנה] לידים והקוף נוטל לידים רבי יוסי פוסל בשתיהם הנה שת"ק סובר דלא בעינן כח גברא ולפיכך היה אומר שמטה החבית כדי שיוכל להוציא המים ונוטל ממנה את ידיו והיה מכשיר הקוף לנטילת ידים אע"פ שאין בו תורת אדם ור' יוסי שהיה פוסל בשתיהן היה סובר דבעינן כח גברא וליכא וכיון שמצינו מחלוקת בכח גברא ולא מצינו בכח מנא יותר הל"ל הטעם שאין בו מחלוקת. ואומר מורי הרב נר"ו שקושיא זו היא מתורצת במה שאומר אחר כך ואי מקרב לגבי דוולא דאתי מכח גברא נוטלין ממנה לידים. ור"ל אם בשעה שאדם דולה המים מן האריתא ושופך אותם בצינור משים ידיו קרוב למקום השפיכה אע"פ שאינו משים אותם תחת השפיכה ממש נוטלין ממנו לידים דכל זמן שהם קרובים למקום השפיכה עדיין מכחו הם באין ודמיא להא דאמרינן במסכת חולין (דף טז.) השוחט במוכני שחיטתו כשרה והתניא שחיטתו פסולה ומתרצינן ל"ק כאן בסביבה ראשונה כאן בסביבה שניה ור"ל שאם שחט בגלגל של אבן או של עץ והיה סכין או דבר אחר שראוי לשחוט בו תקועה בגלגל והיה צואר הבהמה קרוב לגלגל והאדם חוזר הגלגל ובפעם אחת שאדם מחזיר אותו אח"כ חוזר מעצמו פעמים רבות ואם שחט בסביבה הראשונה דייניגן ליה כח האדם והשחיטה כשרה אבל הסביבות האחרות אינם באות מכחו והשחיטה פסולה ה"נ כשידיו קרובים למקום השפיכה דייניגן ליה כאילו היו עומדות במקום שפיכת המים עצמן וה"ל כח גברא ונוטלין ממנו לידים וכשהן רחוקות לא דייניגן ליה כח גברא ואין נוטלין ממנו לידים ומפני שבסיפא הוצרך לומר דאתי מכח גברא להשמיענו שאע"פ שאינן תחת מקום השפיכה עצמה כיון שהם קרובים למקום השפיכה דכח גברא הוי נקט ברישא כשנוטל רחוק ממקום שפיכה טעמא דלא אתי מכח גברא ולא אמר דלא אתי מכח מנא ואע"פ שהוא לדברי הכל:

דף מב.

וכתב מר רב יהודאי גאון ז"ל מכניס אדם ידיו לתוך הכלי ונוטל ומביא ראיה מדאמרינן (זבחים כא.) גבי קידוש ידים שבמקדש שאין לו ליטול ידיו בתוך הכלי דממנו אמר רחמנא ולא בתוכו ומדפסל גבי מקדש מכלל דנטילת ידים לחולין שרי ונראה שסובר

דלא בעינן כח גברא ואע"פ שהסוגיא מוכחת דבעינן כח גברא כיון שאנו רואין במשנה שסוברת דלא בעינן כח גברא דמכשרת הקוף ומכשרת להטות את החבית וליטול ממנה לידים ממילא נדחית הסוגיא שבכאן אבל נראה למורי הרב נר"ו לומר דכיון שהסוגיא מוכח בכאן דבעינן כח גברא ובמשנה הוא מחלוקת ת"ק ור' יוסי נפסוק הלכה כר' יוסי דפוסל בשתיהן ומצריך כח גברא וגם הראב"ד ז"ל כך כתב כיון דבגמרא אמרו דבעינן כח גברא לא נחוש לסתמא דמתני' שאפשר לומר שהיו יודעין דיחידאה הוא ונפסוק הלכה כר' יוסי דמצריך כח גברא:

ואי בזע דוולא בכונס משקה וכו'. פי' אם ניקב הכלי כל כך שאם ישימו אותו על המים נכנסים המים למעלה דרך אותו נקב כיון שיש שם חיבור כל שהוא לא הוו שאובין ומטבילין בו את הידים כמו במעין עצמו אבל אין נוטלין בו את הידים שכיון שיש בו נקב כ"כ שהמשקה נכנס דרך אותו הנקב נתבטל מתורת הכלי:

כלי שאין בו רביעית אין נוטלין בו לידים ולא ממנו. כלומר שאע"פ שמשים בו רביעית בב' פעמים אפ"ה כיון שאין הכלי מחזיק רביעית אין נוטלין ממנו לידים דלאו כלי הוא:

קפדיתו אמנא. שיהיה הכלי מחזיק רביעית:

קפדיתו אחזותא. שהמראה יפסול בנטילה כמו שפוסל במקוה אם נתנו בו דיו או קנקנתום וכיוצא בהן ונשתנה מראהו:

קפדיתו אשיעורא. שיהיה במים שיעור רביעית א"ל אין דכולהו בעינן אשיעורא לא קפדינן דתנן מרביעית נוטלין לידים לאחד ואפי' לשנים לא קאמר דבפחות מרביעית לא קפדינן שזה אי אפשר דודאי צריך רביעית שלם כדאמרי' בעלמא חצי רביעית לטהר את הידים וחצי רביעית לטהר המים שעל הידים אלא ה"ק אם לא יהיה בכלי מתחלה שיעור שלם כיון שמשלים אח"כ לשיעור לא קפדינן בהכי שהרי שנינו דמרביעית נוטלין לידים אפי' לשני בני אדם וכשנוטל האחד נמצא שלא ישאר לשני אלא חצי רביעית ואע"פ [שאפשר] שהיו נוטלין אח"כ עם [חצי] רביעית אחר אפי' הכי נמצינו דלא קפדינן שיהיה בכלי מתחלה שיעור שלם אלא כיון שהכלי מחזיק רביעית אע"פ שלא היה בו מתחלה שיעור שלם לא קפדינן בהכי מאחר שמשלים אח"כ לשיעור רביעית ודחי' ולא היא שאני התם דקא אתו משירי טהרה כלומר אין ללמוד מזה דלא בעינן שיהיה בו מתחלה שיעור שלם דהתם מתוך כך אמרו שהוא מותר מפני שבשעה שנוטל השני אע"פ שלא היה בו אלא חצי שיעור אותו חצי שיעור בא משיעור שלם שהיה בו מתחלה ושיירו הראשון ולפיכך מותר כיון שמשלימו אח"כ בחצי שיעור אחר ואפילו לא תבא

ההשלמה משיורי טהרה אבל כשלא היה בו מתחלה חצי שיעור לאחד אינו נוטל ממנו לידים ואע"פ שמשלים הנטילה בחצי שיעור אחר אין הנטילה כלום:

איתקין רב יעקב מנהר פקוד נטלא בת רביעית. אע"פ שאם הכלי מחזיק יותר הרי זה משובח אפ"ה התקין כלי שיחזיק רביעית מצומצם כדי שידעו הדבר בעירו וידעו הכל שיעור רביעית. מפי מורי הרב נר"ו:

מגופת חבית שתיקנה נוטלין ממנו לידים. יש מפרשים שלקח המגופה מעל החבית וחקק בה שיעור רביעית ואין זה נראה למורי הרב נר"ו דא"כ אמאי איצטריך למימר פשיטא דכלי גמור הוי ונוטלין ממנו לידים ומשום הכי נראה לפרש שזאת המגופה היא של חרס ומתחלה היתה [חקוקה] שעושין בו חקק כדי לשאוב את הזוהמא ומ"ש שתיקנה ר"ל שתיקנה בישיבתה שלא תטה לכאן ולכאן שצריך שהכלי מחזיק רביעית כשיושב מאליו בקרקע בלא שום סמיכה אבל אם מחזיק רביעית כשנוטל האדם אותו בידו ואינו מחזיק רביעית כשמשים אותו בקרקע אינו ראוי לנטילה דבעינן שיחזיק רביעית בלא סמיכה והכי אמרי' בעלמא יושבין אע"פ שאינם נסמכין:

חמת וכפישה שתיקנן נוטלין מהם לידים. חמת וכפישה הם מעור והכפישה היא כעין חמת ולא הוה צריך למימר דכיון שתיקנן בישיבתן ודאי נוטלין מהן לידים אלא משום דאיצטריך למימר בסופה דשק וקופה אע"פ שתיקנן אין בהן תורת כלי ואין נוטלין מהם לידים אמר ברישא שתיקנן:

מהו לאכול פת במפה. כלומר אם לא נטל ידיו יקח הפת על ידי המפה ולאכלו או גזרינן שמא יגע בידיו בפת ממש ומסקנא התירו מפה לאוכלי תרומה דכהנים זריזים הם ולא יגע בפת אבל למי שאוכל חולין בטהרה לא התירו דגזרינן דילמא יגע בפת ונראה דכל שכן לשאר בני אדם שאינן אוכלין חוליהן בטהרה ואינן נזהרים כל כך שאין להם לאכול פת וכל דבר שטיבולו במשקין על ידי מפה דגזרינן דילמא יגעו בפת ומה שכתב בזה רמז"ל תימה הוא. מפי מורי הרב נר"ו:

אוכל מחמת מאכיל צריך נטילת ידים. כלומר אע"פ שאינו נוגע בפת צריך ליטול ידיו וגם האחר אין לו להאכילו עד שיטול ידיו משום ולפני עור לא תתן מכשול אבל מאכיל עצמו כלומר המאכילו אינו צריך ליטול ידיו שאין החיוב אלא על האוכל והאוכל בכלי הנקרא בלעז מרגפ"א אע"פ שאינו נוגע בפת צריך נטילת ידים:

לא יתן אדם פרוסה לשמש אלא א"כ יודע בו שנטל ידיו. יש למדין מכאן שאין ראוי לתת לאכול אלא למי שיודע בו שיברך ונראה שכיון שמתכוין לעשות מצוה שנותן בתורת צדקה מותר:

והשמש מברך על כל כוס וכוס. מפני שהוא נמלך על כל כוס וכוס שאינו יודע אם יתנו לו יותר אם לאו ומכאן נראה שהמלכת ספק שמה המלכה שהרי אנו רואין שהמלכת השמש היא מספק שהוא מסופק אם יתנו לו אם לא יתנו לו ואפי' הכי דייניגן ליה נמלך: **הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב**. פירוש אי איכא אדם חשוב אינו מברך על כל פרוסה ופרוסה שאדם חשוב הסעודה שלו מספקת ואין השמש נמלך כי ודאי יודע שיתנו לו פת כל מה שיצטרך לאכול אבל היכא דליכא אדם חשוב אין הסעודה שלו מספקת והוי נמלך ומברך על כל פרוסה ופרוסה:

דף מב:

בין שהכוס בידו בין שהכוס ביד בעל הבית שמא יארע דבר קלקלה בסעודה. פי' שמא משום שיתן דעתו על הפרוסה לא ישמור היין שבכוס וישפוך היין וכן כשהכוס ביד בעל הבית ויראה שנותנין מהפרוסה לשמש מקפיד בדבר וישפך היין ויארע דבר קלקלה בסעודה ודוקא לשמש אבל שאר בני הסעודה יכולין לתת זה לזה כשהכוס ביד בעל הבית שמאחר שהוא זימן אותם אינו מקפיד במה שהם נותנין אלו לאלו ולא חיישינן לקלקלה:

שלא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. פירוש שיעור הנטילה הוא עד הפרק שבין חיבור יד והזרוע כדכתבינן לעיל ועכשו בא להשמיענו שבשעת הנטילה צריך שיזהר שלא יגביה ידיו למעלה עד שינגבם מפני שאם [לא] יגביהם יקבלו המים ששופך באחרונה לטהר המים שעל הידים טומאה מהזרוע ויחזרו ויטמאו את הידים ולא עלתה לו נטילה:

את לחמם טמא. כלומר כשאוכלין בלא ניגוב ידים לחות המים מטמא:

דיבר עם חברו והפליג נוטל שתי ידיו ונכנס. פירוש כשיוצא להשתין די בנטילת היד האחת שמשפשף בה הניצוצות בלבד אבל כשמדבר עם חבירו והאריך הרבה בדיבור שהסיח דעתו צריך שיטול את שתיהן ולא יטול אלא בפנים ושיחזיר פניו לאורחים שיראו שנוטל ודוקא לשתות אמרו שצריך ליטול בפנים כי שמא יחשדו אותו שאינו חושש ליטול ידיו לשתיה אבל לאכול אין צריך ליטול בפניהם דודאי לא יחשדו אותו בזה שיודעים שאיסטניסות הוא לכל אדם שבעולם לאכול בלא נטילת ידים ובכאן י"ל היכי קאמר לא אמרו אלא לשתות והלא אין צריך נטילת ידים לשתיה וי"ל שדרכם היה בשעת שתיה לאכול מעט כדי שיוכלו לשתות ולפיכך אמרו שצריך נטילה מפני אותו המעט שאוכל וצריך שיעשה בענין שיראו חביריו מפני שמתוך שהעיקר הוא השתיה

יחשדו אותו שאינו נותן אל לבו ליטול ידיו כמו אם היו אוכלים אבל כשהעיקר הוא האכילה לא יחשדו אותו שלא נטל ידיו ומותר. מפי מורי הרב נר"ו:

הדרן עלך אלו דברים

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל וכו' מקום שנעקרה ממנו ע"ז מארצנו. ואם רואה אותו בחו"ל צריך שיאמר ברוך שעקר ע"ז מן המקום הזה ואומר (דף נז:) בשתיהן כשם שעקרת מן המקום הזה כך תעקור מכל המקומות והשב לב עובדיהן לעבדך:

על הזיקים ועל הזועות וכו'. מפרש בגמ' (דף נח:) דזיקין הוא הנראה כמו כוכב שרץ ממקום למקום. ופירוש זועות רוחות חזקים שנושב בשעת הגשמים ומה שחזר ושנה על הרוחות מיירי שלא בשעת הגשמים שפעמים אפי' שלא בשעת גשמים מנשב רוח גדול וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים והיינו ששנו זועות אצל ברקים ורעמים מפני שהוא בשעת גשמים כמו הברקים והרעמים והברקים הם נראין כמו לפיד אש והרעמים הם קול הברה שתשמע בארץ בשעת גשמים ובגמרא פריך וכי בהני כחו מלא העולם איכא עושה בראשית ליכא ומתרץ מברך תרתי וי"מ שר"ל שצריך שיאמר את שתיהן שכחו מלא עולם ועושה בראשית וכן כתב הראב"ד ז"ל אבל הרי"ף והרמב"ם פירשו שאינו רוצה לומר שיזכיר שתיהן אלא יאמר איזו שירצה. אבל על ההרים ועל הגבעות ועל הימים והנהרות והמדברות לפי שאינם משתנים ועומדים כך מבריאת עולם אינו מברך אלא עושה בראשית:

הרואה את הים הגדול וכו'. לפי שיש ימים קטנים שהם כמו שלוליות שנפרדים מהים הגדול לפיכך אמר בפירוש על הים הגדול שעל אותו בלבד מברך ברכה זו וכשרואה אותו לפרקים דהיינו לסוף שלשים. מפי מורי הרב נר"ו:

דף מג.

גמ' אניסא דרבים כ"ע צריכי לברוכי וכו'. כלומר שנעשה לכל ישראל או לרובן כגון מעברות הירדן וכל אותן שמפרש בברייתא כ"ע צריכי לברוכי שעשה נסים לאבותינו במקום הזה ובכי ה"ג מיירי מתני' אבל אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה בלחוד צריכי לברוכי הוא מברך שעשה לי נס במקום הזה ובריה ובר בריה מברכין שעשה נס לאבותי במקום הזה וכל נס שאינו נעשה לכל ישראל או לרובן נקרא של יחיד ואינו מברך עליו אלא הוא ובריה ובר בריה בלבד:

ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו'. נשאל מרבינו האי גאון ז"ל למה לא אמר אותם כסדר שכתובין במזמור והשיב שרצה למנות תחלה אותם שהם מסוכנים יותר

שיורדי הים והולכי מדברות הם בסכנה יותר מהחולה שרוב החולים לרפואה וחבוש רוב הפעמים הוא חבוש בעבור ממון ואין סכנתו כל כך אבל במזמור הזכיר המצוים יותר תחלה ומנהג הוא בצרפת שאינם מברכין ברכת הגומל כשהולכין מעיר לעיר מפני שאומרים שלא הצריכו להודות אלא להולכי מדברות שהוא סכנה מחיות רעות ומלסטים אבל להולכי דרכים לא ומה שאמר בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם עומדים לא אמרו זה אלא לענין תפלת יוצא לדרך בלבד שבכל הדרכים יש לו לבקש על נפשו. זה דעת רבני צרפת ז"ל:

אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא. נראה ששם ומלכות היו מזכירין בה והיו אומרים בריך רחמנא אלהנא מלכא דעלמא דאל"כ היאך היה נפטר הוא מלומר ברכת הגומל בעניית אמן דהא קי"ל דכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה והיאך אפשר שיפטר מברכה שיש בה מלכות בעניית אמן לברכה שאין בה מלכות אלא ודאי בין זו בין כל הברכות הנזכרות בפרקין כשאומר בהן הזכרת השם ומלכות מיירי:

אמר להו רב יהודה פטרתון מלאודויי. כלומר בברכה זו שברכתם אתם ושמעתי אני אותה נפטרתי מלברך ברכת הגומל ומקשה התלמוד האיך אמר שנפטר בזה והאמר אביי וצריך לאודויי באפי עשרה ומהדרינן דהוו שם י' וענה איהו אמן ולפיכך נפטר בזה למדנו משם שאם יש שם עשרה וברכו ברכה זו וענה החולה אמן אין צריך לברך ברכה אחרת ואם אין שם י' צריך לברך ונראה שהם יכולים לאומרה אפי' בלא עשרה אע"פ שאין החולה נפטר בה. מפי מורי הרב נר"ו:

שלשה צריכין שימור חולה חיה וכלה. מפני שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ובשעת השמחה:

וניכוון וניסק בהדי כהני וכו'. ואם אין עושין נשיאות כפים יכוין שישלים כשיגיע ש"צ למברך את עמו ישראל כדי שיענו כולם אמן:

הרואה את המרקוליס וכו'. י"מ דה"ה לשאר ע"ז אלא שאמר זו שהיו עובדים אותה בימיהם יותר וי"מ דדוקא נקט מרקוליס מפני שדרכן להשליך לה אבנים ולאותם אבנים שמשליכים הם עובדין ומפני שהע"ז היא מתחדשת בכל יום התקינו לברך עליה שנתן ארך אפים לעוברי רצונו:

הרואה בבל מברך חמש ברכות. הני דמפרש ואזיל כשרואה כל אחת ואחת:

ראה מקום שנוטלין ממנו עפר נראה לפרש שנוטלין ממנו עפר לטיט וקרא דוטאטאתיה ר"ל אעשה ממנה טיט ודומה לו ושרשך שר"ל יסיר השרש וי"מ בענין אחר:

הרואה אוכלסי ישראל מברך ברוך חכם הרזים. ובגמ' (דף נח:) אומר שאם ראה אדם חשוב וגדול בתורה שמברך עליו ברוך חכם הרזים:

דף מג:

הרואה את חבירו לאחר ל' יום וכו'. דוקא בחבירו ששמח בראייתו אבל בשאר חבירים לא:

לאחר י"ב חדש מברך מחיה המתים מפני שנשכח מהלב כמו שהמת נשכח לאחר י"ב חדש דכתיב נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד מה כלי מתיאש אדם ממנו כשאבד אותו ולא מצאו בתוך י"ב חדשים אף המת נשתכח מהלב לאחר י"ב חודש:

והמית אתכם בדין. ואע"ג דקי"ל (שבת דף נה:) יש מיתה בלא חטא אפ"ה דינו דין אמת שהוא יודע כל דרכי איש וכל דרכיו משפט:

אם בטרודין דיו פעם אחת וכו'. פי' רבינו חננאל ז"ל אע"פ שאינן נראין הברקים סמוכין זה אצל זה אלא עכשיו פעם אחת ואחר שעה פעם אחרת כיון שלא נפסקו העננים לגמרי די בברכה אחת אבל אם העננים הראשונים נפסקו ושמים זכו בעיניו אם חוזר ורואה אח"כ מברך פעם אחרת והוא מלשון ודלף טורד:

הרואה חמה בתקופתה וכו'. פי' דבר ידוע הוא שלסוף מחזור של שמונה ועשרים שנה תקופת ניסן חוזרת למקום אשר היה שם בתחילת ברייתה והוא לעולם בליל רביעי למחר בבקר וכשרואה החמה מברך עושה בראשית:

לבנה בטהרתה. אמר ר"מ ז"ל כשתחזור הלבנה לתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן בכל עת שרואה מזל טלה עולה מקצת אל המזרח על כל א' מאלו מברך עושה [מעשה] בראשית ורבינו יהונתן הכהן ז"ל כתב ומזלות בעתם נודע לחכמי הכוכבים אימתי חוזרים למקום שהיו שם בשעת בריאת העולם:

ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות. נראה למורי שהטעם שהוצרכו שניהם מפני שאם היה אומר רוב ההודאות בלבד היינו אומרי' מרובן אבל לא מכולן כדאמרי' (מגילה טז:) ורצוי לרוב אחיו ולא לכל אחיו לפיכך הוצרך לומר אל ההודאות להורות שהוא על כולן ואם היה אומר אל ההודאות בלבד היה נראה אל מקצת ההודאות ויש זולתו למקצת האחרות לפיכך הוצרכו שתיהן רוב ההודאות להורות על הרוב ואל ההודאות להורות על המיעוט הנשאר שלא היה מובן מהלשון הראשון:

מתני' קנה בית חדש וכו' מברך על הרעה מעין הטובה וכו'. מפרש בגמ' (דף ס'.) על הרעה שעתידה להיות טובה אע"פ שהטובה תהיה לבסוף יותר מהרעה כגון ששטף

הנהר שדהו ועכשיו הוא רעה והוא רואה כי לבסוף יהיה לו טובה יותר שתזדבל שדהו אפי' הכי לא יברך הטוב והמטיב אלא דיין האמת וכן מברך על הטובה מעין הרעה ר"ל שאם הגיע אליו עכשיו טובה אע"פ שאפשר שסופה להיות רעה יותר כגון שמצא מציאה ועכשיו היא טובה וסופו שיקח המלך אותה וכל שאר ממונו אפ"ה אינו מברך אלא הטוב והמטיב באשר הוא שם. מפי מורי הרב נר"ו:

דף מד.

גמ' רבי יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך מכלל דכי קנה וחזר וקנה דברי הכל שאינו צריך לברך וכבר קנה כיוצא בהן לישנא אחרינא אמר רב הונא לא שנו וכו'. כך היא הגרסא במקצת הספרים וה"פ לא שנו שמברך כשקנה כלים חדשים אלא שאין לו כיוצא בהן אבל יש לו כיוצא בהן כגון שנפלו לו מירושה אינו צריך לברך מאחר שיש לו אחרים ורבי יוחנן אמר אפי' יש לו כיוצא בהן צריך לברך ומדחזינן דר' יוחנן אמר צריך לברך אפילו כשיש לו כיוצא בהן משמע דדוקא כשבאו לידו בתורת ירושה שלא קנאם צריך לברך כיון שעדיין לא קנה כיוצא באלו אבל אם קנה וחזר וקנה אפילו רבי יוחנן מודה שאין צריך לברך כיון שכבר קנה פעם אחרת כיוצא באלו ולאידך לישנא סבירא ליה דאפילו קנה כיוצא בהן כיון שעכשיו קנה פעם אחרת מברך וכל שכן כשלא קנה עדיין אחרים הוא בעצמו אלא שיש לו מירושה שצריך לברך ויש גרסאות אחרות ודעות אחרות בזה וזה עיקר:

כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך שנתן לשכוי בינה. לשון שכוי נאמר בפסוק על הלב דכתיב או מי נתן לשכוי בינה מפני שהבינה תלויה בלב ועל ידי הבינה אדם מכיר בין יום ובין לילה ומפני שהתרנגול מכיר ג"כ התקינו לומר ברכה זו שכן בערביא קורין שכוי לתרנגול ואומרים רבני צרפת ז"ל שאפילו אם אינו שמע התרנגול בבקר יכול לברך שמאחר שאין אנו מברכין אלא על הבינה שנתן לנו הבורא אין להקפיד בשמיעה מיהו נראה שבשאר הברכות כגון אוזר ישראל בגבורה ואשר לא חיסר מצרכי כלום אינו מברך אותם אלא כשנהנה מהן ור"ם ז"ל כתב שמברך אותם על מטתו על הסדר שהם כתובים בתלמוד וזה תימה הוא שמאחר שאין ידיו נקיות היאך אפשר לומר שיברך אותם ומה שסדרו אותם בתלמוד כך מפני שהם היו קדושים ומתוך כך היו נזהרים ורוחצים ידיהם ועומדין בענין שהיו יכולין לומר הברכות בנקיות אבל אנו שאין אנו יכולין ליזהר ולשבת בנקיון כל כך אינו נכון לאמרם אלא עד לאחר נטילה כתב רב עמרם גאון ז"ל ומה שאמרו (פסחים דף ז.) כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן זהו בברכת

המצות שמאחר שאומר וצונו צריך לברך לבורא תחלה על מה שצונו וקרבנו לעבודתו אבל בברכת השבח כגון אלו יכול לברך אח"כ ואם תאמר היאך אומר וצונו על הנטילה אחר שנטל יש לומר דכיון שיכול לומר הברכה קודם גמר עשייתה דהיינו בשעת הניגוב עובר לעשייתו הוי והכי אמרי' גבי לולב דמדאגבהיה נפיק ביה ואפ"ה נוטל ומברך אחר שנטלו דכל זמן שלא נענע אותו ולא גמר המצוה כראוי עובר לעשייתה קרינא ביה:

דף מד:

מתני' **חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו'**. כמו שמברך על הטובה בשמחה ובטוב לבב כך יש לו לברך על הרעה בשמחה ולקבל מוסר הבורא בסבר פנים יפות ויחשוב כי הכל כפרת עונותיו:

גמ' **בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר רע**. עבודת יצר הטוב היא עשיית המצות ועבודת יצר הרע הוא שיכבוש יצרו המתגבר עליו וזו היא העבודה שלו מה שאדם יכול לעבוד לבורא ביצר הרע עוד נוכל לומר שיצר הטוב הוא מדת הרחמנות וכיוצא בזה ויצר הרע נברא לאכזריות וכשאדם אינו מרחם על הרשעים והוא אכזרי להם נמצא שהוא עושה מצוה גדולה ועבודת השם עם יצר הרע. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' **לא יקל אדם את ראשו וכו'** **ובאפונדתו**. חגור חלול שמשימין בו המעות והוא דרך ביזוי ולפיכך אין נכנסין בו:

ורקיקה מק"ו. מפרש ליה בגמ' (דף סב:) ומה מנעל שאינו דרך בזיון אמרה תורה של נעלך מעל רגלך רקיקה דרך בזיון לא כ"ש וכו':

גמ' **לא אסרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה**. כלומר לא אסרו שלא יקל אדם ראשו אלא מן המקום שכשצופה האדם יכול לראות בית המקדש. ואפי' מן הצופים ולהלן אינו אסור אלא כשעומד במקום שרואה הבית ושאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה אבל אם יש לו גדר או הוא במקום נמוך נפנה אחורי הגדר אפי' בזמן שהשכינה שורה:

ובגליל צפון ודרום אסור מפני שהגליל עומד לצפונה של ארץ ישראל וכשנפנה צפון ודרום נמצא פורע למזרחה של ארץ ישראל:

דף מה.

ורקיקה בבית הכנסת בירושלמי אמר רבי יונתן רקיק ושאיף ונראה שחולק עם התלמוד שלנו שמצריך לשפשף אפי' בב"ה שזה בב"ה מיירי דר' יונתן לא היה בזמן בהמ"ק ונראה למורי הרב נר"ו שנוכל לומר שאינם חולקים ורקיקה שהתירו בתלמוד שלנו לא

התירו אלא בשפשוף מפני שבהכ"נ מקדש מעט הוא וצריך לנהוג בו כבוד לפני הקב"ה כי בעונותינו אין לנו לא כהן ולא נביא ולא כהן גדול שיכפר בעדינו אלא שמו של הקב"ה יתעלה ויתרומם והואיל וכן הוא צריך לנהוג כבוד ואפילו בביתו מקום המיוחד לו לפעמים להתפלל כגון מעמדות וכיוצא באלו:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות